3040

1960

1960

ԱՄԷՆ ՄԱՐԴ ԻՐ ԲԺԻՇԿԸ

ԿԱՄ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՌՏԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՆԴԵՐՁ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ՀՐԱՀԱՆԳՈՒՑ

ՅՕՐԻՆԵՑ

Ալէքսանտըր Իւմպրոզ, B. A., L. L. D., M. D.,
Bch. L. M., D. P. H.
Silver Medalist in Medicine, etc., etc.

ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՍԱՄՈՒԷԼ Գ. ՎԱՐԴԱՊԵՏԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1908

1960

ԱՄԷՆ ՄԱՐԴ ԻՐ ԲԺԻՇԿԸ

ԿԱՄ

ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԱՌՆԻՆ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՆԴԵՐՁ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ՀՐԱՀԱՆԳՈՒՔ

3040

ՅՕՐԻՆԵՑ

Ա. ԷՔՍԱՆԾԸՐ ԷՄՊՐՈՋ, B. A., L. L. D., M. D.,
Bch. L. M., D. P. H.
Silver Medalist in Medicine, etc., etc.

ԱՆԳԼԻԵՐԷՆԷ ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՍԱՄՈՒԷԼ Գ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ց. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

1908

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Ե. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆիլիձանձըար եօղուշու, Կ. Պոլիս

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك ۸ شعبان ۱۳۲۵ و ۳ ایلول
۱۳۲۳ تاریخلی و ۲۵۳ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

Մեր Գաղթօղիւ Դեղեցկուբեան, Առողջուբեան եւ Երկայնակեցուբեան գրքոյկին գտած բարւոք ընդունելութենէն խրախուսուելով ձեռնարկեցինք Անգղիերէնէն Թարգմանել և հրատարակել սոյն գրքոյկն եւս։

Հեղինակը, Տր. Ալէքսանտըր Էմպրոզ, որ գիտական բազում տիտղոսներու և արծաթ մետալի արժանացած է, սոյն գործին մէջ կ՚ամփոփէ «Բժշկական հանապազօրեայ խրերու վրայ վերջնական ծանօթութիւնները դիւրիմաց ոճով։» Ակնյայտ որ առանց մասնաւոր ուսմանց պարապած ըլլալու կարելի է բաւական հմտութիւն ստանալ նկատմամբ կեանքի և առողջութեան կարեւորագոյն հարցին, շնորհիւ գործիս ընթերցման։

Առողջութեան խանգարման պատճառաւ կը ստիպուինք բժիշկներու դիմել. բայց «մարդ պարտի ինքն ըլլալ իր բժիշկը,» բժիշկներէ խնամուելով հանդերձ։ Եւ ահա առ այս մեծ օժանդակութիւն կը մատուցանէ գրքոյկս, (Ա) Նախազգուշութիւն Թելադրելով հիւանդութեանց դէմ. ախտին «արգելումը բուժումէն աղէկ է,» (Բ) Ախտերու գոյութեան նկատմամբ անտեղի կասկած և երկիւղ փարատելով, (Գ) Ախտը առ ոչինչ գրելով զայն դարմանելու անփոյթ զգաստութեան զգուշացնելով, (Դ) Նախնական դարմաններու առաջնորդելով մինչև բժիշկին ժամանումը, (Ե) Եւ երբեմն լոկ առանձին դարմաններու միջոցաւ ապաքինում կարելի ընելով, ևն.։

Գրքոյկիս մէջ նիւթերը այբուբենի կարգով շարուած են, առ հասարակ անոնց բնագիրներով և յաճախ Թուրքերէններով, և ծայրը դրուած է հոս գործածուած չափերուն և կշիռներուն ցուցակը, հանդերձ հարկաւոր բացատրութեամբ։

Կ. Պոլիս, 1907 **Ս. Գ. Վ.**

ԱՄԷՆ ՄԱՐԴ ԻՐ ԲԺԻՇԿԸ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐ ՔԱՋԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ

ՏՈՒՆԸ, ուր կը բնակիք, պէտք է որ կատարեալ պէս չոր ըլլայ։ Խոնաւութեան պատճառը պէտք է գտնել և դարմանել։ Երբեք մի մոռնաք թէ արեւուտ բնակարանը բժշկական դեղերու չափ աղէկ է։

ԱԿԱՆՆԵՐ, ԿՈՑՈՒՂԻՆԵՐ, ետք. — Ատոնք պէտք է որ լաւ վիճակի մէջ ըլլան։ Պէտք չէ ժանել տուն մը առանց նախ մասնագէտի մը ձեռքով անոր ականները կատարեալ պէս աչքէ անցընելու։ Ջոր եղանակներու մէջ պէտք է հականեխել յատակ բոլոր հանդերձեղէնները, և միշտ հականեխական կիրարկել արտաքնոցը գործածելու առեն։ Արտաքնոցին խողովակը պէտք է որ փակուի կափարիչով, տեղը օդաւորուի և օդը մաքրուի պատուհանները բանալով։ Պէտք է մաքուր ջուր թափելով ողողել արտաքնոցը և անոր խողովակը։

Պէտք է ամբողջ տունը մաքուր պահել, և մասնաւոր ուշադրութիւն ընծայել պահանոցներուն և սպասաւորի սենեակներուն։

Եթէ պատի թուղթերը փոխել հարկ ըլլայ, պէտք է նախկինները բոլորովին պատռել հանել նորերը փակցնելէ առաջ։

ՄԱՐԶՈՒՐ ՕԴ անհրաժեշտ է առողջութեան համար։ Ննջասենեակներու մէջ լման 600 խորանարդ ոտք օդ պէտք է իւրաքանչիւր չափահաս անձի։ Մանուկներն ալ առատ օդի պէտք ունին համեմատական չափով։ Մինչեւ իսկ եթէ սենեակը պատշաճ մեծութիւն ունենայ, օդի նորոգութիւնն անհրաժեշտ է. ուստի պատուհանին վերի մասը պէտք է որ բաց ըլլայ ցերեկ գիշեր, նաեւ ձմեռնամուտը միշտ։ Իւրաքանչիւր չափահաս անձ ժամը 3,000 խորանարդ օդի պէտք ունի, ուստի մթնոլորտը պէտք է որ նորոգուի յաճախ։

Նատելու սենեակին մէջ եւս, ուր ընտանիքին անդամները ժամանակ կ'անցընեն, օդի մաքրութիւն պէտք է։ Բոլորակ պատրոյգով լամբարը շատ աւելի նուազ վնասակար է քան օդային կաղը. անիկա աւելի աղէկ լոյս կու տայ և շատ քիչ նեղութիւն։ Պատուհանին վերի կողմէն պէտք է որ օդ բանի և ոչ թէ դռնէն, վասն զի երբեմն դռնէն սենեակը կը մտնէ արտաքնոցէն կամ ականներէն և կոյուղիներէն ելած ապականեալ կաղը։ Շատ հիւանդութիւններ հետեւանք են տուներուն օդի վիճակի մասին զանցառութեան և անհոգութեան։ Օդը մասամբ կը թոնաւորի անտեղի վախի պատճառաւ թէ պատուհան բանալով օդի հոսանք յառաջ կու գայ։

ԼՈԳԱՆԳԱ. — Ամէն օր պէտք է լուալ ամբողջ մարմինը պաղ ջրով։ Ցերեկուան տաժանելի գործին համար առաւօտեան լոգանքը շատ օգտակար է։ Մարմինդ չփէ խոշոր (ֆոպա) անձեռոցով։ Շաբաթը անգամ մը տաք ջրով և օճառով լոգանք ընելու է։ Ականները պէտք է խոզանակել ամէն մէկ ճաշէ ետքը։ Ձեռքերը, տաք ջուրի մէջ լուալէ ետքը, պաղ ջուրի մէջ խոթելու է։ Ատով կը պահ-

ուի մորթին կակղութիւնը և ձեռքերը մաքուր կը մնան։

ՀԱՆԳԵՐՁՆԵՐԸ պէտք է որ տաքուկ ու թեթեւ ըլլան։ Մորթին անմիջապէս վրայէն փանէլա հագնելու է։ Շատ անգամ խօսուած է իգական սեռին զգեստներուն անտեղի ոճերուն վրայ. և հարկ չէ հոս նորոգել մէջքը սեղմելու և գէշ ձեւով կօշիկներու, եւն. դէմ յաճախ ուղղուած բողոքը։

Շնորհքներ մեծ պատասխանատուութեան ներքև կը գտնուին իրենց զաւակներուն վատառողջ մեծնալուն համար։ Անոնք չատ յաճախակի զանցառութիւն կ'ընեն յայտի և թշուառութիւն կը բերեն յաջորդ սերունդներուն վրայ։

ԿԵՐԱԿՈՒՐԸ պէտք է առնել յատուկ միջոցներ տալով։ Պէտք է որոշ ժամանակ յատկացնել ուտելու համար։ Բաւական մեծցած մանուկներ ցերեկը չորս ժամը անգամ մը ճաշելու են։ Աւելի մեծցածներու համար ցերեկը երեք ճաշը կը բաւէ։ Առաւօտեան ճաշը առնուելու է դործի սկսելէ առաջ, և կէսօրուան ճաշը ամէնէն ճոխն ու ծանրն ըլլալու է։

Կերակուրը ծանր ծանր ուտելու է, կատարեալ ապէս ծամելով։ Կերակուրէն ետքը անմիջապէս աստիճ աշխատութեան պարապելու չէ։

Առնուած կերակուրին չափը նկատել կարեւոր է։ Բորակածին պարունակող այսինչ չափով կերակուր, զոր օրինակ ճարպեղէն, չաքար, օսլայ, ջուր և այլեւայլ աղեր, ամէնն ալ հարկաւոր են։ Բորակածնաւոր կերակուրները առհասարակ կը կոչուին «հիւսուածաչէն,» և ճարպը, չաքարը և օսլան «ջեռուցիչ» կ'անուանուին։ Կաթը կերակուրի իւրաքանչիւր դասէն պատշաճ համեմատութեամբ կը պարունակէ։ Այնպիսիներու համար որոնք

ծանր աշխատութիւն ունին և հաստատուն կերա-
կուր կ'ուզեն, օթմիլը գրեթէ կատարեալ կերակուր
է, վասն զի կը պարունակէ տաքութիւն տուող և
հիւսուած չինող տարրեր, գրեթէ ճիշդ պահան-
ջուած համեմատութիւններով։ Շատ ընդհանրացած
սխալ մըն է չափազանց միս ուտելը բորակածին
ստանալու համար։ Հէրիքօ կոչուած լուբիան, սի-
սեռը, պէզելիան, ոսպը, օթմիլը, ամէնն ալ
առատ բորակածին ունին, ինչպէս նաև ուրիշ շատ
բանջարեղէններ։ Ուստի թէև միսը շատ կը գոր-
ծածուի իբր կերակուր, պէտք է որ միս չինող ու-
րիշ բաներու հետ խառն գործածուի, զոր օրինակ
լուբիայի և օթմիլի հետ։

Կերակուրին քանակը պէտք է որ իւրաքան-
չիւր անհատի պէտքին և աշխատութեան չափին
համեմատ ըլլայ։ Բայց չատ ճշմարիտ է այն խօսքը
թէ «Աւելի մահ կը պատահի կերակուրէն քան սո-
վէն։» Մենք դուն ուրիք կը ցաւինք քիչ ուտել-
նուս համար։ Ֆրանքլին կ'ըսէ, «Մարդկային սեռը
առ հասարակ խոհարարութեան զարգանալէն հետէ
Բնութեան պահանջած քանակութեան կրկինը
կ'ուտէ։»

ԸՄՊԵԼԻՆԵՐ. — Բոլոր ըմպելիները ջուրի և
իրենց բաղադրիչ տարրերուն կը փոխուին, կազ-
մութեան մէջ գործածուելէ առաջ։ Ուստի եթէ
քիմքը հաճեցնելու նպատակ չկայ և կամ ուրիշ
որոշ դիտաւորութիւն, չոայլութիւն է ջուրէն զատ
ուրիշ ոևէ բան խմել։ Եթէ ալքոլ խմուի մեծ
քանակութեամբ, յառաջ կը բերէ քաջածանօթ
ձլսասկար հետեւանքները, զոր օրինակ արեան
գնդիկներու փոփոխութիւն, նրբագոյն ջիղերու
անդամալուծութիւն, սրտի տկարացում, և զմարդ-

մանաւոր կերպով ընդունակ կ'ընէ հիւանդութիւն-
ներու։ Հիւանդութեան ժամանակ անոր կիրառու-
թիւնը պարզապէս խնդիր մը ըլլալու է բժիշկներու։

Ալքոլաւոր ըմպելիները օգտակար չեն իբրև
կերակուր, վասն զի անոնց մէջ բովանդակուած
կերակուրի տարրերը քիչ են, և չատ ձլսասով ձեռք
կը բերուին։ Աղէկ ստուգուած է թէ նոյն իսկ ալ-
քոլին մեծ մասը չգործածուիր մարմնին մէջ, այլ
իբրև գրգռիչ և թմբրեցուցիչ ներգործելէն ետքը
դուրս կ'ելլէ ինչպէս մտաւ ներս առանց ամենա-
փոքր օգուտ մը ընելու։

Վնասակար է գիշերները գրգռիչներ առնել։
Անոնք կը գրգռեն սիրտը, մինչ պէտք է որ անիկա
գիշերը հանգարտ ըլլայ և հանգչի։

Գրգռիչները յոյժ նուազ ձլսասկար են երբ
չատ անօսրացուին և կերակուրի հետ առնուին։

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶ.—Երբ մկան մը կամ մարմ-
նին ուրիշ մէկ գործարանը չգործածուիր,
անիկա կամաց կամաց կը սպառի. ասոր համար
մկանները պէտք է որ մարզանքի ենթարկուին
կանոնաւորապէս։ Քալելը մարմնին վարի մասին
մարզանք կու տայ. բայց լողալու նման զբօսանք-
ներ մարմնին բոլոր կողմերը կ'աշխատցնեն, կը
մարզեն։ Թէնիս և չատ ուրիշ խաղեր սքանչելի
մարզանքներ են, զորոնք պէտք է որ խաղան թէ՛
աղջիկներ, թէ՛ մանչեր։

Զգեստները պէտք չէ որ արգելք ըլլան մարմ-
նին ազատ չարժումներուն։

Բրդեղէն զգեստները բամբակեղէններէն չատ
տաք կը պահեն և ծանր են։

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶՆԵՐԸ չատ բարերար են,
բայց պէտք չէ որ չափազանցուին, այլ՝ իբրև կա-

նոնաւոր վարժութիւն ի գործ դրուին: Որոչեալ ժամանակներ պէտք է սահմանել փոխանակաւ ունենալու համար մէյմը մարմնամարզ մէյմը հանգիստ:

Նեղ կուրծքեր, գէշ զարգացած մկաններ, որոնք հետեւանք են դեռահասութեան մէջ պատշաճ մարմնամարզի զանցառութեան, հզօրագոյն ապացոյցներ են ի նպաստ կանոնաւոր մարմնամարզի աւելի ընդհանրացման:

ՔՈՒՆ. — Եօթնէ մինչեւ ինը ժամ սովորաբար պէտք է քունի համար. բայց այլեւայլ պարագաներ այլեւայլ տեւողութեամբ քուն կը պահանջեն: Որպէս զի քունը առողջ ըլլայ, ոչ միտքը և ոչ մարմինը պէտք է որ գրգռուած ըլլան նոր կատարուած աշխատութեամբ մը: Սենեակ օդ, կարծր անկողին և ոչ չատ ծանր վերմակներ չատ կարեւոր պայմաններ են գիշերային պատշաճ հանգստի համար:

Հուսկ յետոյ, առողջութիւնը և երկայնակեցութիւնը կը պահանջեն մաքրութիւն, մաքուր բարոյական, ժուժկալութիւն, մարմնամարզ, քուն, առողջարար կերակուր, մաքուր օդ, մաքուր ջուր և պատշաճ զգեստ. մինչ ասոնց հակառակները, գինեմոլութիւն, անկանոնութիւն, զեղխութիւն զմարդ վատառողջ և կարճակեաց կ'ընեն: Մարդոց ամէն դասակարգները կը տառապին ախտերով և հիւանդութիւններով: Սղքտանները խմաստութիւն կ'ընեն եթէ իրենց ստակը չծախսեն ըմպելիքի, որ արհեստական գրգռում միայն կու տայ: Հարուստները աղէկ կ'ընեն եթէ ապրին Տր. Սպըրնէթիի խրատին համաձայն. «Եթէ կ'ուզես առողջ ըլլալ, օրը վեց փեհիով ապրէ:»

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ ԱՆԴԱՄԱԶՆՈՒԹԵԱՆ, ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ, ԱԽՏԵՐՈՒ, ՎԷՐՔԵՐՈՒ, ԴԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐՈՒ, ԵՒ ԱՅԼՆ

Ս.ՋԴՐՈՒ ՑՕԴՈՒԱԾԱՑԱՒ, Morbus coxalgia կամ coxalgia. — Աւելի կը յարձակի եօթնէ մինչեւ տասնըչորս տարեկան մանուկներու վրայ քան ուրիշ հասակի մէջ եղողներու վրայ. բայց ոչ մէկ հասակ զերծ է անկէ: Ընդհանրապէս ուռախտի (tuberculosis) միասում ունեցող կազմուածքներու վրայ կը յարձակի: Դիտելի առաջին բանն է սկսար սրունքին առողջին եռանդն քաշուիլը: Ախտաւորը երբ կը կանգնի, ոտքը յառաջ կը դնէ քիչ մը, բթամատը թեթեւակի դէպ ի ներս կը դարձնէ, բայց իր ծանրութիւնը անոր վրայ չբեռցնէր: Ցաւը նախ կը զգացուի ծունկին ներսի կողմին մէջ, բայց քիչ առնէն ցաւը նոյն իսկ ազդրին մէջ կ'ելլէ, և այս վիճակին մէջ կը մնայ քանի մը ամիս, վերջը երբ այս ախտանիշները չեն անհետանար, ախտը աւելի ծանր կերպարան մը կ'առնէ: Այն առեն ախտաւոր սրունքը առողջէն աւելի կը կարճնայ, յօդուածին գործունէութիւնը կը դադրի և խախտում տեղի կ'ունենայ: Դարմանում. — Պէտք է կատարեալ հանգիստ ուղիղ դիրքով: Սրունքին երկու կողմերը աւազի տոպրակներ դիր, որոնց դէմքի կողմինները հասնին մինչեւ անութը (ծոլոբէ), մարմինը և սրունքները ուղիղ պահէ մեծ

սաւան մը պիրկ կերպով դարձնելով անոնց վրայ և մահճակալին վրայ հաստատելով, միանգամայն սրունքը երկնցած պահելով ծանրոցի մը միջոցաւ։ Ազդրին բոլորտիքը հակակշռող բորբոքում յառաջ բերելու է խարան (ՆՖԸ) դնելով ազդրին չուրջը։ Առատ ձկան իւղ և զօրացուցիչներ տալու է։ Ախտին յառաջացեալ վիճակին մէջ երբ ախտը կ'ընդարձակի, հարկ է մեռած ոսկորը հանել։

ԱԼՔՕԼԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, Alcoholism. — Դիւնավցնող ըմպելիքի չարաւնակ չարաչար գործածութիւնը, որ ծանր փոփոխութիւններ յառաջ կը բերէ արիւնին մէջ և հետեւապէս մարմնին այլեւայլ հիւսուածներուն մէջ։ Լեարդը կը ճարպոտի և կը գալարի, սիրտը կը տկարանայ և կը կակուղնայ, թոքերը կը հիւծին, երիկամունքը հիւծելու հակամէտ կ'ըլլայ, և ախտաւորին չունչը կը կարճնայ։ Ուղեղը կը մտանակցի ընդհանուր չարիքին, և ջլային բջիջներէն չատը կը մաչին աղէկ անունդ չառնելով. միտքն ալ կ'ազդուի, կը վնասուի, յիշողութիւնը կը տկարանայ, ժամանակ ժամանակ գլխապտոյտ տեղի կ'ունենայ, նաև անհաճոյ երազներ, գիչերը անհանգստութիւն, ախտաւորը առաւօտուն արթննալէն ետքը նախաճաչի ախորժակ չունենար։ Ջղային դրութեան տկարացած ըլլալուն պատճառաւ, ոևէ գրգռութիւն կ'ազդէ անոր վրայ; յառաջացած վիճակի մէջ լեզուն և ձեռքերը կը դողդողան, և ինք դիւրաւ կու լայ։ Եթէ սիրտը ներգործուի, կրնան նուազումներ տեղի ունենալ, որոնք ի վերջոյ կրնան մահաբեր ըլլալ։ Կանուխ կամ ուշ առողջութիւնը կը խաթարի, և ոևէ սրընթաց (acute) հիւանդութիւն չուտով կը տանի ախտացեալը։ Այսպիսի կեանք մը ժամանակէն առաջ մահ կը բերէ։

Դարմանումն.—Ինչ բան կարելի է ընել մոլի արբեցողին համար։ Պառկելու առեն կրնայ հանդարտեցուցիչ մը տրուիլ որպէս զի ախտացեալը աւելի աղէկ քնանայ։ Եւ դժուարամարսութեան կամ անմարսութեան համար, որ այս ախտին կ'ընկերանայ, քիչ մը լեզուի զօրացուցիչ, զոր օրինակ օձի սխտոր (gentian), գուասիա (quassia, ՔՎԱՍՍԻԱ) կրնան տրուիլ nitric acidի կամ hydrochloric acidի հետ օրը երկու երեք անգամ։ Միակ և իսկապէս արդիւնաւոր դարմանման կերպն է ալքոլականութեան ենթակայ անձը այնպիսի սանձի ներքև դնել որ արգելէ զանիկա ալքոլ առնելէ, և այսպէս տալ անոր տկարացած և ախտացեալ գործարանները առիթ ապաքինման։

ԱԽՏԱԺԼՑՈՒԹԻՒՆ, Cachexia. — Այս անունը կը տրուի վատառողջութեան ընդհանուր վիճակի մը, որ տեղի կ'ունենայ երբ մարմինը կ'ենթարկուի երկարաւոր հիւանդութեան մը։ Օրինակի աղագաւ, կ'ըսենք քաղցկեղային ախտաժէտութիւն, ակնարկելով այն վիճակը որ յառաջ կու գայ կազմութեան մէջ տեղային քաղցկեղի ներկայութեամբ, և որու նշան են ժժգունութիւն և թոյլ կազմութիւն։ Կայ, օրինակի համար, տենդային ախտաժէտութիւն (Malarious Cachexia) որ կը պատահի ջերմէ տառապողներու։

ԱԽՏԻ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄ, Contagion.—Այս բառը կը գործածուի ախտ, հիւանդութիւն փոխանցող միջոցներու ակնարկութեամբ։ Ամէն վարակիչ (infectious) փոխանցիչ կամ տարափոխիկ (contagious) է, բայց ամէն փոխանցիչ վարակիչ չէ։ Ամէնէն վարակիչ հիւանդութիւններէն մէկն է ծաղկախտը, և յոյժ փոխանցիչ է։ Կարմրախտը (ՓԸՂԸԼ

հէ–ֆֆ–), կապոյտ հազը (croup), հարսանիքը և ուրիշ քանի մը հիւանդութիւններ ամէնն ալ փոխանցիչ և վարակիչ են։ Սակայն զատ ուրիշներ ալ կան տարափոխիկ, զոր օրինակ՝ ժանտատենդը, կեղծաժաչկը, որոնք կրնան առողջներու փոխանցիլ, ուստի իմաստութիւն է նախազգուշութիւն ընել անոնց դէմ։

Շատ վիճաբանութիւններ տեղի ունեցած են ախտի փոխանցման բնութեան նկատմամբ, բայց այժմ հաստատուած է իբրև յոյժ հաւանական թէ ախտը պէտք է վերագրել մանրադիտային մանրէներու խումբերու գրգռման, մանրէներու՝ որոնք վարակեալ անձերէ կ'արձակուին և կը զարգանան ուրիշներու մորթին, արիւնին և կենսական գործարաններուն մէջ։ Ծաղկախտէ, կարմրախտէ բռնուած անձ մը և վերոյիշեալ ախտերուն ուէ մէկէն տառապող մէկը կը նկատուի իբրև այդ հիւանդութեան սերմերը մշակող միջոց, որ չարունակ իր մորթէն, շունչէն և հիւթանջատեալ նիւթերէն կ'արձակէ միլիոնաւոր սերմնիկներ, այնքան մանր՝ որ եթէ անոնց քանի հազարը քովէ քով չարուին, մէկ մատնաչափ գիծ չեն ձեւանար։

Երբ ընտանիքի մը մէկ անդամը կը տառապի ծաղկախտէ, կարմրախտէ, կեղծմաչկէ կամ ուէ ուրիշ տարափոխիկ հիւանդութիւններէ, հիւանդութիւնը կարելի է ծաւալելէ արգելել միայն զգուշով հետագայ կանոններուն.

Հիւանդը դիր վերնայարկի սենեակ մը հիւանդապահի մը հսկողութեան ներքև, որ առաջուընէ նոյն հիւանդութենէն բռնուած ըլլայ, եթէ կարելի է։ Վերցուր սենեակէն վարագոյրները, կապերտները, ամէն բրդեղէն իրերը և ամէն կարասիները որոնք անհրաժեշտ չեն։ Հիւանդին հանդերձ-

ները և անկողնի ճերմակեղէնները պէտք է փոխել յաճախ, բայց աղտոտ բաները երբեք տան մէջէն անցընելու չէ չոր վիճակի մէջ, ամէնէն աղէկն է պատուհանէն վար իջեցնել զանոնք։ Պէտք է զանոնք ֆասիա ֆէնիք պարունակող տաշտի մը մէջ դնել (չորս ունկի ասիա ֆէնիք, մէկ կալոն ջուր)։ Պէտք է տաշտը սենեակին մէջ պատրաստ ունենալ ճերմակեղէնները անոր մէջ դնելու համար երբ կ'առնուին հիւանդէն։ Հիւանդապահը պէտք է որ թոյլ չրջազգեստ հագնի և սեղմ գլխարկ դնէ, և իր մազերը որչափ կարելի է ծածկէ հիւանդին սենեակին մէջ։ Պէտք է որ իր ձեռքերը լուայ սենեակէն դուրս ելլելէն առաջ ասիա ֆէնիքի ջուրի կամ սաւնիթասի մէջ։ Թաշկինակներ պէտք չէ որ գործածուին, այլ հին ճերմակեղէններու կամ խասայի կտորներ, զորոնք պէտք է այրել անմիջապէս։ Պնակներ, գաւաթներ, և իրօք ամէն բան, պէտք է լուալ ասիա ֆէնիքի լուծոյթի մէջ սենեակէն դուրս հանելէ առաջ։

Բոլոր կղկղանքը և մեզը պէտք է ուղղակի հիւանդէն առնել հականեխական պարունակող լուծոյթի մէջ, որ կը բաղկանայ երկու լիպրա արջասպէ (sulfate of iron, ջրոյ ֆունտ) և մէկ կալոն ջուրէ, և անմիջապէս սենեակէն դուրս հանել։ Պէտք է ասիա ֆէնիքի լուծոյթի մէջ թաթխուած սաւան մը թաց վիճակի մէջ պահուած՝ կախել դրան վրայ, և ուրիշ մըն ալ անդին անցքին մէջ, որպէս զի ախտին սերմերը արգելուին տան միւս մասերուն մէջ անցնելէ։

Տարափոխիկ ախտերը երբեմն կ'անցնին անմեղ անձերու, ախտաւորներուն անմաքուր գաւաթները, ևն. գործածելով։ Վտանգին դէմ ա՛րչափ զգուշու-

թիւն ըլլայ քիչ է: Իրօք ամէնէն աղէկ է սեռնակին մէջ գտնուած ամէն բան կորնչցնել եթէ կարելի է, և ինչ որ կը մնայ, հականեխելու է:

Մենք ապահովուելու միջոց չունինք կարմրախտ, հարսանիքի, ևն. դէմ, ինչպէս ունինք ծաղկախտին դէմ, պատուաստի միջոցով, ուստի կարեւոր է անոնց ազդեցութեան դէմ նախազգուշութիւն ընել, մանաւանդ համաճարակներու ատեն: Այս ախտերը դիւրապատրաստ են դպրոցական մանուկներու մէջ ծաւալելու, երբ վարակուած մանուկներ դպրոց կը վերադառնան, և ծնողք ծանր պատասխանատուութեան ներքև կը գտնուին այս մասին:

ԱԾԽՈՒՏ, Charbon. — Բաւական հազուադէպ ախտ մը այս երկրին (Անգղիոյ) մէջ մարդկային կենդանիի: Մարդուն կը փոխանցի կենդանիներէն, ինչպէս՝ ոչխարներէ, եզներէ և ձիերէ: Այս ախտը սովորաբար հետեւեալ կերպով կը փոխանցի. Մարդ մը, որ շատ կը զբաղի արջառներու կամ անոնց արտադրութիւններուն հետ, ինչպէս՝ անոնց մորթերուն, բուրդերուն, ևն. և կը գործէ երբ իր մորթին վրայ թեթև սկրթուկ ունենայ; հիւանդութեան սերմերը դիւրաւ մուտ կը գտնեն այս սկրթուկին մէջէն և այսպէս կը հաստատուի ախտը: Առաջին ախտանիշներն են քիչ մը կարմրութիւն վարակեալ մասին մէջ, անոր չուտով կը յաջորդէ անտանելի ևռք ունեցող պալարիկ մը, և քիչ ատենէն բոլորտիքի մորթը շատ կը բորբոքի, կը կարծրանայ և վերջապէս կեղև կը կապէ: Մերձակայ գեղձերը կ'ուռչին, և կրնան երկրորդական կեղևներ կապել չորս բոլորտիքը: Կանուխ կամ ուշ արեան ընդհանուր թունաւորում տեղի կ'ունենայ և մահ:

Ըստ կարի կանուխ բոլորովին այրելու է ախտին առաջին նշանը, և հականեխականով օծելու է տեղը: Աւտատ կերակուր և դրգռիչ դեղեր մատակարարելով և մեծ խնամ տանելով հիւանդը կրնայ ազատուիլ:

ԱԿԱՆՋԱՄԵՐՁ ԳԵՂՁԻ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄ, Mumps. — Բորբոքական ախտ մը յարականչի գեղձերու (parotid glands) որոնք կը գտնուին ականջին վերը և վարը: Վարակիչ է: Ընդհանրապէս կը սկսի թեթեւ տենդով մը, որու չուտով կը յաջորդէ վարակուած գեղձերուն չատ ուռիլը և բերանը բանալու դժուարութիւն կու տայ. չունչը կը գարշահոտի, բայց ախորժակը աղէկ կը մնայ: Վտանգը բորբոքման յարականչի գեղձերէն մարմնին ուրիշ գեղձերուն անցնելուն մէջ է:

Սկանչամերձ գեղձի բորբոքման դարմանները պարզ են: Հիւանդը տաք պահէ, և երկու օր 4 ժամը անգամ մը տուր աղային լուծողական մը և մէկ գորեն antimony (gray powder): Եթէ տաք ափիոնային ջուրով թրջուած կտաւ դրուի բորբոքած տեղին վրայ, օգուտ կը քաղուի:

ԱԿԱՆՋԱՑԱՒ. — Ցուրտը յաճախ ականջի ցաւ յառաջ կը բերէ: Եթէ անիկա ցուրտէ կը ծագի, պէտք է բամբակ դնել ականջին մէջ զանիկա պաշտպանելու համար օդէն, և օգուտ կը քաղուի տաք ջրով լուալով: Բայց աւելի յաճախադէպ պատճառ մըն է ականջազտէ յառաջ եկած բորբոքումը. Այն ատեն օրը երկու երեք անգամ ականջը գրեհով ողողէ տաք օճառաջրով: Նախքան կրնայ քիչիկ մը ձէթ (ղեչլ եաղը) կաթեցուիլ ականջին մէջ: Եթէ բորբոքում և տենդ կենայ, տղան կրնայ փակցուիլ հիւանդոտ մասին մօտ:

Ականջի ցաւի համար չատ լաւ «կաթիլ» մը կը պատրաստուի հետեւեալ համեմատութեամբ.

Tr. Hamamelidis, one drachm. Tr. Belladonnae, one drachm. Tr. Opii, one drachm.

Ատոնք ազէկ մը իրար խառնէ և քիչ մը կաթեցուր ականջին մէջ երբ կը ցաւի:

Ականջին մէջ մտած մարմիններ լաւագոյնս կը դարմանուին հետեւեալ կերպով.

Քանի մը կաթիլ ձէթ կաթեցուր ականջին մէջ: Երբ իւղը մարմինին հասնելու չափ ժամանակ կ'անցնի, գրեթէ տաք բաւական ջուր մղէ ականջին մէջ, հոսանքը այնպէս ուղղելով որ անիկա արգելիչ մարմինէն անդին անցնի, որպէս զի ջուրին ետ դառնալու առիթը ետ դուրս մղէ օտար մարմինը: Եթէ այս չյաջողի, ուրիշ միջոցներու դիմելու է:

ԱԿԱՆԱՒՆԵՐ, Teeth, Dentition. — *Ակռաները թերեւս մարսողութեան ամէնէն կարեւոր գործարաններն են: Վասն զի կերակուրը նախ անոնց գթութեան կ'ենթարկուի, և անոնց իրենց պաշտօնը կատարելու եղանակէն կախեալ է մարսողական գործարաններուն ընդունիլը կերակուրը այնպիսի վիճակի մէջ որ յիշեալ գործարանները ներգործեն անոր վրայ իրենց մասնաւոր խմորեցուցիչներուն միջոցաւ: Ուստի մեծ կարեւորութիւն ունի ակռաները պահել ըստ կարի կատարեալ վիճակի մէջ:*

Իւրաքանչիւր կենդանի օժտուած է ակռաներով որոնք իրենց ձեւով յարմարագոյն են անոր կերակուրը վերածելու այնպիսի վիճակի մը, որու մէջ դիւրաւ ներգործէ մարսողական հեղանիւթը: Այսպէս, գորեն և խոտուտող կենդանիները ունին տեսակ մը ակռաներ, միս ուտողները ուրիշ տեսակ, եւն.:

Բնութեան կարգին մէջ գրեթէ միայն մարդս է

(նաև կապիկը) որ ունի բազադրեալ տեսակ ակռաներ: Ըսել կ'ուզեմ թէ մարդս ունի ամէն տեսակ ակռաներ, և այսպէս կը ցուցնէ թէ ամէն տեսակ կերակուր ուտելու համար ստեղծուած է: Թերեւս —և ասիկա լոկ ենթադրութիւն է— երբ հասնինք այն վիճակին երբ մեր բոլոր կերակուրը պիտի պատրաստուի քիմիական դրութիւններով, և մեր ակռաները, աւարտած ըլլալով իրենց պաշտօնը, պիտի անհետանայ:

Ընդհանրապէս մարդկային մանկիկին առջեւի ակռաները կը բուսնին եօթներորդ ամսէն մինչեւ երկոտասաներորդ ամիսը. իբր երկոտասաներորդ ամսուն՝ առաջին կրկնակ ակռաները, իսկ վերին Շնական և կամ Ակնատամն կոչուածները երեւան կու գան ծնունդէն հաշուելով իբր 18 ամսէն, և վերջին կրկնակ ակռաները՝ երկու տարեկան հասակին:

Հարկաւ ակռաներուն երեւան գալու այս ժամանակները մեծապէս կը զանազանին:

Երբ մանուկը իբր վեց տարեկան ըլլայ, առջին մնայուն կրկնակ ակռաները կը տեսնուին. իբր եօթը տարեկանին՝ առջեւի ակռաները կը փոխուին. երբ ինը կամ տասը տարեկան կ'ըլլայ, այն կրկնակ ակռաները, որոնք կը կոչուին Կրկնատայր, (անոնցմէ 4ը) երեւան կու գան, և ուրիշ տարի մը՝ նոր Շնականները կամ Ակնատամները: 12 կամ 13 տարեկանին՝ երկրորդ հետագոյն ակռաները երեւան կու գան, և ի վերջոյ 20—25 տարեկանին՝ Իմաստութեան ակռայ կոչուածները երեւան կու գան:

Ահա ակռաներու տարազը մանուկին համար.

Հատանողներ $\frac{2+2}{2+2}$ Շնականներ $\frac{1+1}{1+1}$ Աղօրիքներ $\frac{2+2}{2+2} = 20$

Չափահասներու համար,

Հատանողներ $\frac{2+2}{2+2}$ Շնականներ $\frac{1+1}{1+1}$

Կրկնասայրեր $\frac{2+2}{2+2}$ Աղոխիներ $\frac{3+3}{3+3}=32$

ԱԿՈՒԱՑԻ ՅԱՒ կը նչանակէ կանուխ կամ ուշ այցելութիւն առաջնաբոյժի, և որչափ չուտ ըլլայ այնչափ աղէկ է: Բայց եթէ կարելի չէ անմիջապէս երթալ և ակռան խոռոչացած է, մազի գնդասեղին ծայրը մաքուր բամբակ անցընելով սրբէ խոռոչը, և խցէ զայն ուրիչ գնդասեղի մը ծայրն անցուած բամբակի կտորիկով որ օծուած ըլլայ հետեւեալ բաղադրութիւններէն մէկով.

Carbolic acid (pure), oil of cloves, creosote and chloroform, opium and chloroform, chloral and camphor (հաւասարաչափ, իրար խառնելով), և քացախի մէջ լուծուած կարմիր պղպեղ:

ԱՂԻՔՆԵՐՈՒ ՀԱՐՈՒԱԽ, Enteric Catarrh, կամ ստամոքսին վարի կողմի աղիքին լորձնաթաղանթին բորբոքումը, սովորաբար ուղղակի հետեւանքը բորբոքող գոյացութիւններու, զոր օրինակ անյարմար կերակուրներու կամ ուրիչ նիւթերու, հետ հպման:

Պարզ և ոչ-բաղադրեալ յատկութիւն ունեցող աղիքներու հարբուխին նչաններն են անհանգստութիւն ստորին որովայնին վրայ խիթային և սեղմիչ ցաւով, մանաւանդ ուղիղ սրտին մէջ կեդրոնացած, և որովայնալուծութիւն կնրակուր առնելէ ետև, լեզուն կը կարմրի, կ'աղտոտի և կը չորնայ, ախորժակը կը գոցուի, հիւանդը ստատիկ ծարաւութիւն և փսխելու հակամիտութիւն կ'ունենայ:

Դարմանում.— Գրգռումը յառաջ բերող ոևէ բանէ զգուշութիւն, հնդկիւղ, դիւրամարս ուտեստ, և հանդարտեցուցիչ դեղեր, զոր օրինակ պիսմութ և ափիոն:

ԱՑՐՈՒՑՔՆԵՐ, Burns, հետեւանք են մարմնին՝ չափազանց տաքութեան, թէ՛ հաստատուն մարմնի թէ՛ բոցի, դպչելուն: Նոյն է տաք հեղուկի մարմնին դպչելէն յառաջ եկող այրուցքն ալ: Դարմանում.— Առաջին բանն է այրուածք ունեցողին մարմինը փաթթել տաքցուած վերմակներու մէջ և տաք օղի և ջուր տալ: Բաղադրեալ տկարութիւններու համար կերակուրը պէտք է որ դիւրամարս ըլլայ և պէտք է լուծողական առնել: Երբ այրուած մորթը իյնայ և պալարներ մնան, և եթէ չատ թարախ վազէ, հիւանդը ուժովցուր մնդադարար կերակուրով, գինիով և զօրացուցիչ դեղերով: Այն այրուցները որոնք մորթին երեսն են միայն, պէտք է դարմանել բորբոքումը պակասեցնող դեղերով, ցաւը մեղմացնել, և վնասուած տեղը օդէն պահպանել: Հետեւեալները վիրաբուժութեան մէջ գործածուած քանի մը դեղերն են. Այրուած տեղը օծէ մէկ մաս հնդկիւղի և երկու մաս քոլլոտիոնի (բամբակի ոգի) խառնուրդով: Վրան դիր բամբակի խաւ մը, և թող որ անիկա մնայ թոյլ վիրակապով: Այրուած մասին վրայ սրսկէ օսլա (+ոը), ալիւր կամ կաւիճ:

Ձէթը կամ քացախն ալ չատ կ'օգնեն, բայց ամէնէն աղէկ դարմանն է iodoformը իր հականեխական յատկութեան համար: Վիրակապերը իրենց տեղերը մնալու են քանի մը օր: Եթէ բշտիկները չատ ըլլան և խոշոր, պէտք է զանոնք ծակել մէկիկ մէկիկ, դարմանը ընդլէ առաջ: Սաստիկ այրուցներու համար, որոնք կեղև կը կապեն, գրգռիչ դարմաններ գործածելու է: Ամէ-

նէն աղէկն է կրաջուրի և կտաւատի իւղի (ւէ-ռիէն ռուխուա- էոյը) խառնուրդ և ասիա ֆէնիքի օծանելիք, ասիա ֆէնիքի և եռացուած կտաւատի իւղի խառնուրդ, 1 մաս առ 20։

ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ, Paralysis.— Անդամալուծութեան չատ տեսակներ կան։ Կրնայ ըլլալ անդամալուծութիւն չարժման, երբ չարժելու կարողութիւնը կը վնասուի. կամ զգացման, երբ զգացումը միայն կը կորսուի, կամ երկուքն ալ։ Կրնայ ըլլալ ընդհանուր կամ տեղային։

Պատճառը կրնայ ըլլալ ուղեղին վնասուիլը։ Հիւանդութիւնը կրնայ մարմնին մէկ կողմին պատահիլ, կիսագօսութիւն, Hemiphegia։ Պատճառը կըրնայ ըլլալ ողնայարի սիւնին հիւանդանալը և կրնայ մարմնին ստորին կիսուն պատահիլ, Paraphegia։

Կրնայ չառաջ գալ նոյն իսկ ջղային հիւսուածքին փոփոխութենէն և կամ անոր վրայ ճնշումէ։

Անդամալուծութեան ոևէ տեսակի համար անմիջապէս պէտք է բժիշկի դիմել։

Այսու ամենայնիւ թէև անդամալուծութեան դարմանման խնդիրը բոլորովին դուրս կը մնայ դործին սահմանէն, անտեղի պիտի չըլլայ քանի մը թելադրութիւններ ընել դարմանելու մասին այն տեսակները որոնք աւելի կամ նուազ հնարաւոր են։

Նախ և առաջ ի նկատի ունենալով սա իրողութիւնը թէ անդամալուծութիւնը չաճախ ծագում կ'առնէ գրգռումէ մը որ անտանելի կուգայ տակաւ սրտի կամ ուղեղի, ընելիք առաջին բանն է զգուշանալ ոևէ բանէ որ գրգռում կուտայ։ Թէև ասիկա ըսելը աւելի դիւրին է քան գործադրելը, վասն զի այս վիճակին մէջ գտնուողներ իրենց հիւանդութեան բնութեան բերմամբ չատ խստա-

պահանջ կ'ըլլան։ Երկրորդ, աղէկ կ'ըլլայ կերակուրին կանոնաւորութեան հոգ տանիլ, յիշելով թէ հիւանդը մարմնամարզ ընելու անկարող ըլլալուն պատճառաւ, չարմար չէ զօրաւոր կերակուրի և թէ արեան և հիւթոց չորդութիւնը (plethora) վտանգաւոր է։

Երրորդ, յիշելով թէ անդամալուծեալ մասը զուրկ կը գտնուի արեան և հիւթոց չրջաբերութենէ և անկարող՝ չարժելու, պէտք է ուշադրութիւն ընել հիւանդին մասնաւոր կերպով տաք հանդերձներ հագցնելու։

Չորրորդ և կարեւոր կէտ մըն է անդամալուծեալ մասերուն և մկանները ուն յօդուածներուն կանոնաւորապէս չարժումը, այնպէս որ որքան կարելի է Բնութեան նմանցուի և փոխարինուի ախտին հետեւանքն եղող անչարժութիւնը։ Այս վախճանին հասնելու համար այլևայլ լոգանքներ և տուչներ կրնան գործածուիլ հանդերձ չփումներով, ժարճումներով ևն.։

Ելեկտրականութեան կիրառումը, որ յոյժ զօրաւոր աղդակ մըն է ինչպէս օգտակար նոյնպէս և վնասակար, միայն անոնց անկ է, որոնք լիովին կը հասկնան ելեկտրականութեան զանազան տեսակները և ծանօթութիւն ունին անոր կիրառութեան ճիշդ նպատակին։

ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ ՊԷԼԻ, Bell's Palsy. — Երեսին մէկ կողմին տեղային անդամալուծութիւնն է, և երեսի ջիլին վնասուելէն չառաջ կուգայ ընդհանրապէս, հոն ուր յիշեալ ջիլը գանկէն դուրս կ'ելլէ ճիշդ ականջին քով։ Երեսը չանկարծ մէկ կողմ կ'երթայ, առողջ կողմի ջիղերէն հոն քաշուելով։ Աչքին կափարիչը կ'իյնայ, խօսուածքը

կրնայ անորոշ ըլլալ, և այսը կ'ուռի ներս ու դուրս չնչման ատեն: Այս ախտանիշերը կրնան սաստիկ կամ թեթեւ ըլլալ, կամ կրնան աւելնալ, և կամ յանկարծ յուռեգոյն աստիճանին հասնիլ: Ախտը կամաց կամաց աղէկի դառնալ կը միտի, և կրնայ արագ դէպի լաւը երթալ ականջին ետեւը երեան եկող փոքրիկ պալարի մը չնորհիւ: կերակուրը պէտք է որ սովորական ըլլայ:

Ա.ՆԿՈՂԻՆԸ ԹՐՋԵԼ, Wetting the bed. — Աւիկա, որ այնքան հասարակ բան մըն է մանուկներու մէջ, մեծ ուշադրութիւն կը հրաւիրէ և պէտք չէ որ անհոգութենէ առաջ եկած ունակութիւն համարուի միտ, թէև երբեմն իրաւամբ կը համարուի: Պէտք է հոգ տանիլ հասկնալու թէ միզափամփուշտին գրգռեալ վիճակը արդեօք մէզին որակէն է թէ ճճիներու ներկայութենէն: Մանչերու համար պատճառը թլիփի (ղուֆլէ) վատառողջ վիճակը կրնայ ըլլալ, զոր հարկ կ'ըլլայ կտրել (թլփատել): Անիկա պատճառ կ'ըլլայ մեծ գրգռման բոլորտիքի ջիղերուն մէջ և այսպէս մանուկը կը թրջէ անկողինը մէզը հոսելով յանդգաստից: Եթէ այդ ունակութեան տեղային պատճառ չգտնուի, պէտք է յանցանք նկատել զայն, մանաւանդ եթէ ցերեկը տեղի կ'ունենայ, երբ բնութեան ձայնին ականջ չկախուիր և «դուրս ելլելու» զանցառութիւն կ'ըլլայ: Ընդհանրապէս կը դարմանուի քիչ մը դեղ գործածելով, որով գրգիռը մեղմանայ: Շատ յաճախակի այս ունակութեան պատճառն են մնուցիչները որոնք անփոյթ կը գտնուին իրենց պարտքը կանոնաւորապէս կատարելու մանկան այդ ունակութեան հանդէպ:

Ա.ՆՄԱՐՍՈՒԹԻՒՆ կամ ԴԺՈՒԱՐԱՄԱՐՍՈՒԹԻՒՆ, Dyspepsia, Indigestion. — Անկանոնու-

թիւն մարսողական կարողութեան առանց ուէէ փոփոխութեան մարսողական գործարանին մէջ: կրնայ յառաջ գալ ստամոքսին վիճակէն միայն, կամ ընդհանուր տկարութենէ և կամ ստամոքսին թաղանթներուն մէջ բորբոքական փոփոխութիւններէ: Այս փոփոխութիւնները գրեթէ միշտ հետեւանք են անյարմար կերակուրի, բայց երբեմն ջղային ներգործութեան միայն:

Անմարսութեան կամ Դժուարամարսութեան ամէնէն գլխաւոր նշաններն են,

ա. Փռnsութիւն (էէլ). որու պատճառն է կերակուրին անդէպ խմորման ժամանակ արտադրուած կազը:

բ. Թթուութիւն. պատճառը նոյն է ա-ին հետ:

գ. Ursի այրուցք. կոկորդին մէջ լեզի կամ կծու համ մը կու գայ, երբեմն անոր հետ լեզի, ջրային նիւթ:

դ. Յաւ, որ յառաջ կու գայ կա՛մ ստամոքսին մէջ մտած անյարմար բաներէ և կա՛մ սխալ հիւթանջատումներէ:

ե. Փսխում. ստամոքսին ճիգը ազատուելու համար իր պարունակութենէն, որ վնասակար կամ անօգուտ է իրեն: Այսպիսի փսխում պէտք չէ որ չատ չուտ դադրեցուի:

Անմարսութեան պատճառներ.

ա. Անյարմար կերակուր, որակով կամ քանակով:

բ. Անկանոնութիւն կերակուր առնելու մէջ:

գ. Արգելք մը կերակուրին ստամոքսէն անցնելու ճամբուն մէջ:

դ. Ստամոքսին մէջ հիւթանջատումներու փոփոխութիւններ:

Ե. Փոփոխութիւններ ստամոքսին որմերուն մէջ։

Ը. Զիլերուն գործողութիւնը մարսողական հիւթին ծծման վրայ։

Դարմանում.—Նախ և առաջ, կերակուրը պէտք է որ ամէնէն դիւրամարսն ըլլայ, և առնուի յարմար քանակութեամբ և յարմար ժամանակներ։ Բոլոր այս կէտերը լաւագոյնս կը ստուգուին փորձառութեամբ։ — Պարզ, անզօրութեան պատճառաւ պատահած անմարսութեան ժամանակ, երբ ոևէ հիւթանջատուած չկայ, յոգնութենէ յառաջ եկած ախորժակի կորուստի և յոգնութենէ յառաջ եկած մարսողական կարողութիւններու խանգարման ժամանակ կերակուրէ առաջ բաժակ մը գինին օգտակար է, նաև հիւանդութենէ ելլելէ ետքը։

Երբ մարսողական հեղանիւթի աւելի մեծ ծծում ուզուի, օգտակար է կերակուրէ առաջ առնել քիչ մը bicarbonate de potasse, շատ լաւ ճաշի դեղատոմս մը կրնայ պատրաստուիլ aloesէ, gentianէ և nux vomicaէ։

Դժուարամարսութեան առեն, երբ լեզուն գրգռման պատճառաւ թաղանթ կը կապէ և ծայրերը քիչ մը կը կարմրին, ճաշէ առաջ օգտակար է առնել փոքր մաս մը arsenic, նմանապէս՝ երբ առնուած կերակուրը փորքշուք կը բերէ։

Պիսմութ և փայտածուխ շատ ազէկ են փքռտութեան համար։ Պէտք է առնել կերակուրէ առաջ եթէ փքռտութիւնը կերակուրէն անմիջապէս ետքը կու գայ, բայց կերակուրէն ետքը պէտք է առնել եթէ անհաճոյ ախտանիշները չեն գար մինչեւ իրը կէս ժամ ետքը։

Բաւական զօրացուցիչներ օգտակար են, զոր օրինակ columba, cascarilla, chiretta, ևն.։

Պաղ ջուր, իբրև առաւօտեան առաջին բանը, աղէկ է խմել ստամոքսին պատերուն կամաց կամաց զօրութիւն տալու համար։

Երբ կերակուրը ծանր քեռան պէս կը մնայ ստամոքսին վրայ, ipecacuanha մանր բաժիններով՝ կը թեթեւցնէ։ Մանր բաժիններով podophyllum ընդհանրապէս օգտակար է անմարսութեան շատ տեսակներու համար։

Ասիա ֆէնիքը մեծ հանգստութիւն կու տայ երբ կերակուրը անպատշաճ խմորացման կ'ենթարկուի, ինչպէս նաև sulphurous acidը։

Prussic acidը յոյժ պատուական դարման է երբ փսխումը գլխաւոր ախտանիշ է։

Անքնութիւն, Insomnia.—Այս վիճակը որ միշտ շատ նեղիչ է հիւանդին և յաճախակի շատ ձանձրալի է դարմանող բժիշկին, երբեմն նշան է կեղրոնական ջղային ծանր անկարգութեան։ Քունի պակասութեան ատիճանները այնքան զանազան և պատճառներն այնքան այլազան են որ կարելի չէ աւելի բան ընել քան յիշել անոնց գլխաւորներն մէկ քանին։ Ուղեղի հիւանդութիւն ունեցողին բուն իսկ քունը կը փախչի ուղեղին կա՛մ շատ փաղանց շատ կա՛մ չափազանց քիչ արիւն երթալուն պատճառաւ։ Իական է այս թերութիւնը դարմանել որչափ որ կարելի է քնանալ ակնկալելէ առաջ, ուստի այն դեղերը որոնք արիւնին դէպ ի գլուխ հոսումը կը պակսեցնեն կամ կ'աւելցնեն, պէտք է գործածել։ Անոնք շատ են թուով, զոր օրինակ chloral, bromide of potassium, opium, hyoscyamus, morphia, ևն.։ Բայց աւելի ընտրելի են պարզերը և նուազ վնասակարները քան թէ վտանգաւոր թմրեցուցիչները (narcotic)։

Զօր օրինակ երբ տենդոտ մէկը անկարող է քնանալու, մարմինը համեմախառն (aromatic) քացախով խառն ջուրի մէջ թաթխուած սպունգով չփելով չատ անգամ ձեռք կը բերուի փափաքելի արդիւնքը։

Դարձեալ, կերակուրը կանոնաւոր ուտել ցերեկուան վերջին մասին մէջ, ուշ չընթրել և պառկելէ առաջ ղգուշանալ մտային գործունէութենէ, մարմնապարզ ընել անկողին մտնելէ առաջ, և պատշաճօրէն և կատարելապէս օգտագործել ննջասենեակը. առանք ամէնը կարեւոր դեր կը խաղան մարմնային այնպիսի վիճակ մը յառաջ բերելու որ դիւրաւ տեղի տայ քունի։

Կան հիւանդներ, քնաչրջիկ կոչուածները, որոնք կը քալեն մինչ կը քնանան, և իրենք զիրենք չատ տեսակ վտանգներու կ'ենթարկեն։ Այդպիսիները պէտք է մեղմով անկողին վերադարձնել առանց յանկարծ արթնցնելու, եթէ ոչ՝ ծանր հետեւանք կրնայ յառաջ գալ։ Քնաչրջկութիւնը արգելելու միջոց մըն է հիւանդը արթնցնել չաթաթ մը, դիւերը երկու երեք անգամ, կամ անոր տալ bromide of potassium։ Ցերեկուան վերջերը պէտք է ղգուշանալ մտային կամ մարմնային ամէն զբաղումէ։

Աչքին հիւանդութիւնները.—Փոքրիկ պալարներ, որոնք յառաջ կու գան աչքին լպրծունութիւն տուող գեղձերուն բորբոքումէն, և որոնք կը ձեւանան թարթիչներուն արմատներուն մէջերը, կը կոչուին «գարեկ» (կէօշ ուբէ-ճըղը)։ Սոսնձ քիչ անգամ մանր սիսեռէ մը աւելի մեծ կ'ըլլան, բայց չատ կը ցաւին և տգեղ կ'երեւին։ Ցաճախ թրջէ, լուա տաք ջրով կամ, որ աւելի աղեկ է, տաք խայխայի ջրով։ Երբ պատուին, օծանելիք մը դիր. մէկ մաս կիտրոնի օծանելիք (ctriine ointment)

և չորս մաս սպերմասէթի (spermaceti) լաւ մը իրար խառնելով։ Գարեկի համար չատ աղէկ է 1 ցորեն sulphide of calcium առնել 4 ժամը անգամ մը։ Գարեկը մանեակով (ring) չփել հնաւանդ բայց աղէկ դարման է, ճնշումը և չփումը կը գլգռեն այն տեղը և մղուած հիւթին ծծուելուն կ'օգնեն։

Աչքի կոպերուն բորբոքման համար հետեւեալ դարմանը աղէկ եկած է։ Լոգանք մը չատ օգտակար պիտի ըլլայ, որ է թանրուկի (փ-բվէր պոնէթ) ծաղկի ջուր։ Սակայն կրնայ դրուիլ ցերեկը երեք չորս անգամ աչքի գաւաթի միջոցաւ։

Ցաւոտ աչքերը կրնան դարմանուիլ հետեւեալ կերպով, միայն եթէ աչքին կամ անոր կոպին ցաւը կամ բորբոքումը չատ ժամանակէ հետէ կայ.—Մէկ մաս կիտրոնի օծանելիք և երեք մաս սպերմասէթի օծանելիք։ Սիսեռի մեծութեամբ կտոր մը դիր ցաւոտ աչքին անկիւնը։ Կամ լոգանք մը, որ պարունակէ 2 ցորեն sulphate of zinc և մէկ ունկի վարդեջուր, կրնայ օգտակար ըլլալ։

Սւազի կամ ուրիշ նիւթերու հատիկներ կամ փոշի հանելու համար աչքին մէջ գաղջ ջուր նեբարկելու է զրեխով։

Քալելու ատեն չատ անգամ փոշի ևն. կը մտնեն աչքին մէջ։ Եթէ մտած նիւթը վերի կոպին ներքև է, կոպին ներքև դիր հերիւն մը և վրան կոխէ մեղմով, դէպ ի դուրս մղէ հերիւնը, ջայն կոպին քսելով։ Եթէ նիւթը վարի կոպին տակն է, կոպը վար քաշէ, և այն տեղն պիտի տեսնուի նիւթը, որ կրնայ հանուիլ։

Աչքի նեղութիւնները այսպէս մեղմով դարմանուելու են, վասն զի առարկան այնքան փափուկ է որ չատ մեծ ղգուշութիւն հարկ է աչքին ուէ

բան մը ընելու առեն, և աղէկ է բժիշկի դիմել որչափ կարելի է չուտով։

Սա մէկ բանը միտքդ պահէ. Բնաւ խիւս (լ֊֊ֆ֊֊) մի՛ դներ աչքին։

Շատեր կը տառապին առեն առեն աչքի հիւանդութիւնով մը, որ է արտեւանունքին թափիլը։ Ասոր պատճառն է թեթև չղաղրգռութիւն մը։ Դարմանման ամենադիւրին եղանակն է հիւանդ մասը լուալ նախ չատ տաք և յետոյ չատ պաղ ջրով։ Եթէ չանգնի չղաճգռութիւնը, քիչ մը goulardի ջուր, տաք, կրնայ օգտակար ըլլալ։

Ա.ՌՍՈՋՆԱՊԻՏԻ ՊԱՒԱՒՐՆԵՐ, Ulcers of Duodenum.—Կրնան պատահիլ այրուցքէ մը 10—14 օր ետքը — մինչև իսկ ամենաթեթև այրուցքէ։ Կրնան ճանչցուիլ սաստիկ ցաւէ որ յարատև կը զգացուի ստորին որովայնին այն կողմը որ կը կոչուի մակորովայնային (epigastric) և ախտնդական (hypochondriac)։ Հիւանդը կ'ունենայ նաև սրտի խառնուրդ, ախորժակի կորուստ եւ ուրիշ ախտանիշներ։ Աղէկ է միտք պահել թէ կարելի է որ գոյութիւն ունենան այս պալարները այսպիսի անհանգստութիւններու առեն, որպէս զի դարմանելու ձեռնարկուի երբ ա՛յնինչ կ'երեւին ախտանիշները։

Ա.ՐԳԱՆԴԻ Ա.ԽՏԵՐ.—Ա.յն չատ մեծ փոփոխութիւններուն պատճառաւ որոնք կը պատահին այս գործարանին, այսինքն արգանդին, մէջ թէ յղութեան միջոցին և թէ՛ այնուհետև, նաև իւրաքանչիւր ամսագլխի (դաշտանահոսութեան) ժամանակ, անկիւ մասնաւոր կերպով ենթակայ է ախտերու։ Արգանդը, որ բնապէս ընդունարան է մեծ ազքանակ արեան, որ կը զանազանի կարճ ժամանակամիջոցներու մէջ թէ՛ որակով թէ՛ քանակով,

յաճախ արեան համախառնում կ'ունենայ, որով կ'ընդարձակի և կը ծանրանայ, և ծանրութեան պատճառաւ կը քաշուին արգանդը իր տեղը պահող նեարդային յօդակապերը, և անթիւ ծամածռութիւններ և դարձուածներ յառաջ կու գան։ Հարկաւ անկարելի է մեր այս համառօտ գործին մէջ աւելի բան ընել քան թուարկել արգանդային աւելի ակներև ախտերու գլխաւոր նշաններէն մէկ քանին. վասն զի իւրաքանչիւր ախտ կը պահանջէ յոյժ խնամոտ քննութիւն և ախտանիշներու մանրակրկիտ հետազօտութիւն, և միայն այնուհետև կարելի է որոշ գաղափար մը կազմել։

Նախ, կրնանք արգանդի հաւարակ ախտերը բաժնել երեք դասակարգի, որոնց բոլորն ալ հասարակաց քանի մը նշաններ ունին.

Առաջին, Ախտնութիւններ.

Երկրորդ, Բորբոքութիւններ.

Երրորդ, Նոր աճուածներ։

Բոլոր առնոյ մէջ հաւանօրէն կը կենայ ցաւ կռնակին կամ մէջքին մէջ, որ ընդհանրապէս կ'աւելնայ քալելու կամ կանգնելու առեն. ցաւ դաշտանահոսութեան ժամանակ, որ քանակով և յատկութեամբ կը փոփոխի։ Աւելի կամ նուազ սպիտակահոսութիւն, գլխաւն մէջ ցաւ, մութ մանեակներ աչքերուն չուրջ և ընդհանուր վատառողջութիւն։

Ախտնութիւններ.— Ամէն ինչ որ կը տկարացնէ արգանդը չրջապատող և զանիկա բռնող յօրինուածը, որ կ'աւելցնէ անոր ծանրութիւնը կամ ծաւալը, կամ կը քաշէ կամ կը հրէ զանիկա անոր դիրքէն, խախտում յառաջ կը բերէ։

Բռնող գործարանները կրնան տկարացած ըլլալ

ընդհանուր առողջութեան խանգարուելուն պատճառաւ։ Նաև յանկարծական ձգտում մը կամ երկարատեւ ճիգ մը խախտում յառաջ կը բերէ։ Խախտումի ուրիշ պատճառներուն կարգէն են սեղմ գօտի կամ երէց, մէջքէն կախուած ծանր հանդերձ, կանգուն դիրքով երկար աշխատութիւն, գլխուն վրայ ծանրութիւններ տանիլ, հազալ, կամ ուէ յանկարծական ճգտունք։

Խախտումները կրնան ըլլալ դէպ յառաջ, դէպ ի ետ կամ դէպ ի վար։

Հետեւեալ ախտանիշները կրնան կասկածի բերնաւոր հիմ նկատուիլ դէպ յառաջ խախտումի։

Միզափամփուշտին և աղիքներուն գործողութեան խափանում, չատ յաճախ փափաք «ջուր թափելու.» բայց քիչ գոհացում կամ ոչ երբեք. մինչև իսկ անկարողութիւն «ջուր թափելու,» զօրաւոր փափաքով հանդերձ։

Փորի պնդութիւն և մեծ ճիգ ու դժուարութիւն նստարանին (չը-ֆալէ) վրայ, սաստիկ ցաւով՝ «դուրս ելլելուն» հետ։

Սովորաբար սաստիկ ցաւ կը զգացուի արգանդի բերնին վրայ, մարմնին կոնքին աջկէ ծանրութեան զգացումով։

Անհանգիստութիւնը չատ յաճախ հետեւանքն է դէպ յառաջ խախտումին։

Դէպ ի ետ խախտումը սովորաբար մեծ չարչարանք կու տայ, և նշանները կրնան ըլլալ հետեւեալները.

Դաշտանի ամսօրեայ հոսումը բնականէն աւելի առատ կ'ըլլայ և բաւական ցաւով, նաև չատ սպիտակահոսում տեղի կ'ունենայ։ Արգանդը դէպ ի ետ աղիքներուն վրայ կը կոխէ, և կղկղանքը մղելու ուէ

ճիգ սաստիկ ցաւ կու տայ, և այս պատճառաւ անիկա ներքը կը մնայ և ախտանիշները կը ծանրանան։ Անոնք են որովայնախեղդային կամ արգանդախեղդային (hysterical) կոչուածները, որոնց պատճառաւ ամբողջ ջղային դրութիւնը կը խանգարի։

Դէպ ի վար խախտումը կամ արգանդին վար իջնալը սովորաբար հետեւեալ ախտանիշներէն մէկ քանին կը ներկայացնէ։ Արգանդին քաշուելու կամ վար գալու զգացում մը կ'աւելնայ ձգտման կամ քալելու ժամանակ, ընդարձակուած արեան համախտում ունեցած արգանդը վար կը քաշէ ձգտեալ նեարդակապերը (ligaments) որոնք զանիկա կը կախեն կոնքին խոռոչին մէջ, և իրերը դէշէն աւելի դէշի երթալու կը միտին։

Մեծ դժուարութեան կ'ենթարկուի միզափամփուշտը, որ չատ կը բորբոքի։

Սպիտակահոսումը սովորաբար չարունակուն և որոշ նշան է, բայց ամսական հոսումը կրնայ անվերադով մնալ։

Արգանդի բորբոքումը կրնայ կարճատեւ ըլլալ կամ հիւանդ ու մնալ, կրնայ տարածուիլ ամբողջ արգանդին մէջ և կամ անոր պարանոցին մէջ միայն սահմանափակուիլ։

Կարճատեւ (acute) բորբոքումի ատեն բաւական, ընդհանուր տենդ կը կենայ։ Սխտոր ուժգին կը յարձակի, և բաւական զօրաւոր տենդի նշաններ, որոնք սովորական են մարմնին ուէ ուրիշ մասի մը բորբոքման ատեն, վրայ կ'աւելնան։ Ցաւ և փափկացգացութիւն կը կենայ փորին վարի կողմերը, տաքութիւն և ցաւ՝ կռնակին և սրունքներուն մէջ, փամփուշտը և աղիքները կը ձգտին։

Հինցած (chronic) բորբոքումի նշանները չատ

329 — Ա. Ֆ. Ս. Ի. Ա. Ն. Ի. Ա. Ն. Ի. Ա. Ն

զանազան կ'ըլլան։ Երբեմն հինցած բորբոքում մը կրնայ ախտին նշաններէն քիչ բան ցուցնել կամ երբեք չցուցնել, այլ միայն քիչ մը սպիտակահոսում։ Երբեմն ալ բոլոր ախտանիշներուն պատճառը կրնան ըլլալ խախտումներ, որոնք տեղի կ'ունենան բորբոքումին հետ և անոր հետեւանօք յառաջ կու գան։

Եւ սակայն ամէնէն սովորական նշաններէն մին է մանաւանդ բորբոքում յառաջ բերող սպիտակահոսումը, որ երբեմն արիւնախառն կ'ըլլայ, և կը հետեւցուի թէ դաշտանահոսումը կասած է անկանոնապէս երկար ժամանակ։ Իրօք մեծ անկանոնութիւն տեղի կ'ունենայ յայսմ, և երբեմն ծանր արիւնհոսութիւն։

Ամէն պարագայի մէջ ցաւը ներկայ է, գրեթէ, կռնակին մէջ, ազդրերուն և մէջքին մէջ. և ամբողջութիւն գրեթէ միշտ հետեւանք է բորբոքումներու, որոնք նաեւ մեծ պատճառ են բոլոր այն ջղային վիճակներուն, գլխի ցաւերու և., որոնք այսքան ընդհանուր են փափուկ սեռին համար։

Արգանդի պարանոցին բորբոքումը այնպիսի հիւանդութիւն մըն է որ սովորաբար մեծապէս կը յառաջդիմէ մինչեւ որ նկմարուի, վասն զի այդ տեղը քիչ ունի ջղային մանրաթելեր և ուրիշ տեղերու չափ սաստիկ չզգացուիր բորբոքումը։ Անոր ախտանիշները դիւրաւ չեն զանազանուիր բուն արգանդին հինցած բորբոքումէն։ Արդարեւ անկարելի է զանազանել զայն առանց տեղային քննութեան, և ոեւէ պարագայի մէջ եթէ յիշուած ախտանիշները գտնուին, առանց ժամանակ կորսնցնելու պէտք է բժիշկի դիմել։

Արգանդին մէջ նոր ամուսիններ կրնան քաղցկեղային բնութիւն ունենալ, և անոնց ներկայու-

թեան ախտանիշները զանազան են և ծանրակշիռ, ուստի կը փափաքինք հոս համառօտիւ խօսիլ անոնց ամէնէն սովորական նշաններուն վրայ։ Նախ և առաջ կրնայ կարծր զանգուած մը զգացուիլ փորին կամ արգանդին մէջ. և բուն ասիկա պատճառ է բժիշկի դիմելու։ Երկրորդ, դաշտանի ամսական հոսումը սովորաբար կ'աւելնայ քանակով և յաճախութեամբ. արգանդը չատ վար կ'իջնէ, իր ծանրութեան աւելնալուն պատճառաւ. կռնակի և մէջքի սովորական ցաւերն ալ կը չարունակեն։

Եթէ սաստիկ ցաւ կենայ, և սպիտակահոսումը թարախոտ ըլլայ և գարշահոտ, միջահասակ կնոջ մը մէջ ուռը կրնայ քաղցկեղային ըլլալ։ Հարկաւ ամէն պարագայի մէջ պէտք է անմիջապէս ճարտար բժիշկի դիմել։

Կը տեսնուի որ ես խոյս տուի ասոնց դարմանին նկատմամբ բան մը ըսելէ։ Դիտմամբ այսպէս ըրի և ընթերցողներուս լաւագոյն օգտին համար. վասն զի ամենաթեթեւ դէպքը անմիջական և երբեմն չատ երկարատեւ դարման կ'ուզէ, մինչեւ իսկ եթէ անոր ճշգրիտ բնութիւնը ստուգուած ըլլայ. դարմանն՝ որ բաց ի բժիշկէ ուրէք մէկուն կարողութենէն բոլորովին դուրս է։ Լաւագոյն խորհուրդը զոր կրնամ տալ, սա է որ բացարձակապէս յանձնուիք ճարտար բժիշկի մը։ Թող անիկա ղեկավարէ ձեզի, զորս ճշդիւ և յարատեւութեամբ գործադրէք, գիտնալով թէ պայքարը երկար բայց մրցանակը յոյժ բաղձալի է. վասն զի մէկ կողմը կայ հինցած հիւանդութիւն մը, և միւս կողմը՝ կատարեալ առողջութիւն։

ԱՐԵՒԶԱՐԿ, կամ լաւ ևս՝ տաքութենէ զարնուածք, վասն զի չափազանց տաքութիւնն է հի-

ւանդութեան պատճառը. ինչպէս կ'ապացուցուի սա փաստով թէ արևադարձային երկիրներու մէջ այս հիւանդութիւնը դիւրերը կու գայ: Հիւանդը կ'ունենայ չոր մորթ, անզօրութիւն մը, սրտի բաբախում, անհանգստութիւն և սաստիկ տաքութիւն, 41°:

Դարմանումը. — Գլխուն վրայ սառնաջուր թափել, քիչ մը զրգռիչ դեղ տալ, որպէս զի սիրտը գործէ, և զգուշութեամբ տալ antipyrin: *Հարկաւ հիւանդութիւնը կրնայ յանկարծ յարձակիլ, երբ դարմաններդ պարտին անմիջապէս մատակարարուիլ:*

Հիւանդին ապաքինելէն ետքը յաճախ անոր մտային վիճակը անմիջապէս կը խանգարուի փոքր ի չատէ:

ՈՒՐԻՆԱՄԻԶՈՒԹԻՒՆ, Uraemia. — *Տես* Արիւնհոսութիւն, Մասնաւոր:

ՈՒՐԻՆ ԹՓՉԵԼ, Haemophysis. — *Տես* Արիւնհոսութիւն, Մասնաւոր:

ՈՒՐԻՆՀՈՍԱԿԱՆ ՄԻԹՈՒՄ, Haemorragic Diathesis. — *Անհոսաճելի արիւնհոսութեան տրամադրութիւնը, զոր ունին ոմանք: Պատճառն է չնչերակներուն գէշ կազմութիւնը: Եւ ով որ այս տրամադրութիւնն ունի, զգոյշ ըլլալու է վիրաւորուելէ կամ ճնշուելէ, ճմլուելէ. վասն զի այսպիսի դէպքերու առեն ծանրակիր արիւնհոսութիւններ պատահած են թեթև վէրքերէ:*

ՈՒՐԻՆՀՈՍՈՒԹԻՒՆ, *Ընդհանուր.* — *Ցառաջ կու գայ արեան երակի մը պատռուելէն:*

Հերաձև արիւնհոսութիւնը առհասարակ չատ կու գայ քերելէ, կամ սաստիկ չփելէ, և միայն քիչ արիւն կը կորսուի: Երբեմն միայն քիչ մը դուրս կը մղուի: Կրնայ կասեցուիլ արիւնած տեղը պաղ ջրով լուալով, և վէրքին վրայ ճերմակեղէնի թաց կտոր

մը դնելով և վրայէն կապելով: Երակային արիւնհոսութիւնը չատ աւելի կարեւոր է. կը ճանչցուի հոսող արիւնին մուքգոյն կարմիրէն: Վէրքին վրայ անմիջապէս պէտք է դնել պաղ ջուրի մէջ թաթխուած ծուատ (ՆՆՖՆԽ) և կապել: Բայց եթէ ասով արիւնը չկտրի, սրունքը կամ բազուկը պէտք է կապել վէրքին այն կողմէն որ սրտէն հեռու է, և վիրաւոր անդամը վեր բարձրացնել: Եթէ արիւնը քթէն հոսի, հիւանդը դիր աթոռի կամ անկողնի վրայ, բարձրացուր գլուխը, և սառ կամ ջուր գործածէ ճակատին կամ քթին:

Եթէ սրունքին լայներակոյթի երակը (varicose vein) *պատռի, երակային չատ ծանր արիւնհոսութիւն տեղի կ'ունենայ, և ասիկա պէտք է դարմանել վերի կերպովը, հիւանդը դնելով բազմոցի (սէոֆէ) վրայ, սրունքը վեր բարձրացուցած դիրքով:*

Շնչերակային արիւնհոսութիւնը աւելորդ կաբեւորն է, վասն զի կրնայ մահ չառաջ բերել, արիւնը չատ ուժգին վազելով միշտ: Արիւնը բաց կարմիր գոյն կ'ունենայ և վէրքէն վեր կը ցայտէ չառաջանալի պէս:

Պէտք է անմիջապէս ճնշել վէրքին վրայ, և եթէ հոսումը չարունակէ, վիրաւորուած տեղին արիւն հայթայթող գլխաւոր շնչերակը պէտք է զապել, ամուր կապելով: Ձայս պէտք է ընել այն տեղը ուր այդ շնչերակը ոսկորի վրայէ կ'անցնի, և որչափ կարելի է վէրքին մօտէն: Ճնշումը պէտք չէ այն աստիճան ըլլայ որ հիւանդին սաստիկ ցաւ տայ, բայց այնչափ միայն՝ որ դադրեցնէ արեան հոսումը:

Ճնշումը կրնայ ըլլալ կա՛մ մատերով և կա՛մ թաչկինակը մէջտեղէն կապ մը ընելով և կապը տեղին վրայ բերած՝ կապելով:

կապը պէտք է չնչերակին վրայ դնել և թաշկինակին ծայրերը բազկին կամ սրունքին չուրջ պնդով կապել, որպէս զի տեղը մնայ թաշկինակին հանգոյցը (կապուած մասը)։ Եթէ թաշկինակը բարակ ըլլայ, ամուր բան մը դնելու է կապին ներքեւը։ Եթէ ճնշումը բաւական չըլլայ արիւնը դադրեցնելու, ցպիկ մը անցուր վիրակապին ներքեւէն և կապին ամէնէն հեռու մասէն և դարձուր մինչև որ ճնշումը բաւական ըլլայ։ Աղէկ է ձգախիժէ վիրակապը։ Ջանիկա պէտք է ամուր մը դարձընել վիրաւորուած անդամին չուրջը։

Եթէ չնչերակային արիւնհոսութիւնը ձեռքի ափէն է, պինդ նիւթէ բարձիկ մը պէտք է դնել վէրքին վրայ և մատերը դոցել անոր վրայ և կապել ըստ կարի ամուր և բազուկը ուսէն կախել թեւակալով։

Եթէ վէրքը արմունկին և դաստակին մէջտեղ է, բարձիկ մը պէտք է դնել արմունկին ծալուածին մէջ։ Եթէ վէրքը արմունկէն վեր է, ճնշէ բազկային չնչերակը։ Այս չնչերակը բազուկին ներսի կողմի խոռոչին մէջ կը գտնուի ոսկորին և երկճղի դնդերին մէջտեղ։ Անոր ընթացքը կը ցուցնէ վերարկուին թեւին ներսի կողմի կարը։ Այս տեղի չնչերակը կրնայ ճնշուիլ հիւանդին քով կայնելով և բազուկը ներքեւէն բռնելով։ Այս չնչերակը պէտք է միշտ ճնշել վերէն դէպ ի վար մինչև ոսկորը և երբեք վերէն բռնելու չէ, եթէ ոչ՝ անիկա կը ճնշուի կակուղ մկաններէն դիմաց, և արիւնհոսութիւնը կը չարունակէ։ Հոգ տանելու է որ մատերուն ծայրի յօդուածը չնչերակին վրայ դրուի։ Եթէ մատերուն ամէնէն ծայրը գործածուի, սաստիկ ցաւ յառաջ կու գայ հիւանդին մսին մէջ եղունգներուն մտնելէն։ Այս չնչերակը կրնայ ճնշուիլ երակասեղմի (tourniquet) միջոցաւ։ Եթէ վէրքը անութի խոռոչին մէջ է, անութի խոռոչին մէջ պէտք է կոխել պինդ բարձիկ մը և բազուկը կուշտը կապել. և եթէ ասիկա չբաւէ արիւնհոսութիւնը դադրեցնելու, ուսոսկրին ներքեւի (subclavian) չնչերակը պէտք է կոխել։ Այս չնչերակը կը գտնուի ուսոսկրին ներքին կապին եւեր առաջին կողին վրայ։ Ձեռքդ դիր հիւանդին ուսին վրայ, կոխէ բթամատդ այս խոռոչին մէջ ամուր մը։ Եթէ հիւանդը աջ կողմէն վիրաւորուած է, ձախ ձեռքդ գործածէ չնչերակը կոխելու համար. եթէ ձախ կողմէն վիրաւորուած է, աջ ձեռքդ գործածէ։

Եթէ չնչերակի արիւնհոսութիւնը գլխուն վրայ պատահի, ճնշումը պէտք է իսկոյն վէրքին վրայ ընել, վասն զի չնչերակը կրնայ կոխուիլ գանկոսկրին վրայ։ Երբ արիւնհոսութիւնը երեսի չնչերակներէն ըլլայ, եթէ վէրքը ոսկորի վրայ է, անոր վրայ պէտք է կոխել ըստ կարի արագ. եթէ այտին վրայ է, ցուցամատը պէտք է դնել հիւանդին բերնին մէջ և այտր ճնշել ցուցամատին և բթամատին մէջտեղ։

Եթէ չրթունքէն ըլլայ չնչերակային սաստիկ արիւնհոսութիւն, վէրքին երկու քովերէն սեղմելու է բթամատով և մատերով։

Բունքերու չնչերակի վէրքերու համար —չնչերակը ճակատին կուշտէն վեր կ'ելլէ— ճնշում պէտք է ընել։ Վէրքին վրայ բարձիկ մը դնելու և զանիկա իր տեղը պահելու է վիրակապով մը որ անցնի գլխուն չուրջը և կապուի բարձիկին վրայ։ Ծայրերը պէտք է անցնել գլխուն վերէն և ծնօտին ներքեւէն և դարձեալ կապել բարձիկին վրայ։

Երբ չնչերակային արիւնհոսութիւն պատահի սրունքներուն վրայ, պէտք է բազուկներուն արիւն-

հոսութեան միևնոյն դարմանն ընել։ Եթէ վէրքը ոտքին վրայ ըլլայ, ճնշումը պէտք է որ տրուի ուղղակի վէրքին վրայ։ Եթէ արիւնհոսութիւնը չդադրեցնէ, պէտք է բարձիկ մը դնել ծունկին եռևը, և սրունքը դէպի եռև ծռել և ազդրին կապել։

Եթէ արիւնհոսութիւնը ծունկէն վեր ըլլայ, պէտք է ճնշել բարձային (femural) զնչերակը։ Այս զնչերակը կը սկսի երաստանի ծալքին մէջտեղէն, և վար կ'իջնէ դէպի ծունկին ներքին կողմը։ Իբր երրորդ մը վար կը մտնէ մկաններուն ներքև, և չկրնար չօշափուիլ նորէն մինչև որ չհասնի ծունկին եռևի կողմը։ Ճնշումը կը տրուի կամ բթամատը դնելով երաստանին մէջ և ճնշելով զնչերակը ազդրոսկրին (ֆեմուր +եդիյ) դիմաց, և կամ սրունքին վարի կողմէն վիրակապով ամուր մը կապելով զնչերակը։ Արիւնհոսութիւնը քնաւ մի դադրեցներ ծխախոտով, վասն զի արեան թունաւորումի մեծ վտանգ կայ։

ԱՐԻՒՆՀՈՍՈՒԹԻՒՆ, *Մանաւոր*.

1. Մեզին մէջ։ Կը հակցուի մէզին մութ գոյնէն։ Այս կրնայ գալ երիկամունքներէն կամ միզամփոքչէն և կամ միզանցքէն։ Միշտ ծանրակչիռ ախտանիշ է, ուստի մինչեւ բժիշկին գալը պէտք է տաք և հանդարտ պահուիլ, և չառնել հաստատուն կերակուր և գրգռիչներ։

2. Ստամոքսեն արիւնը կը փսխուի, հազով կու գայ, և կրնայ բոլորովին մութ գոյն ըլլալ և կեռակուրով խառն։ Պէտք չէ ուտել հաստատուն կերակուր և ոչ տաք բան։ Պէտք է սառ կլլել և բոլորովին պառկած դիրքով կենալ։

3. Թոքերեն հազով եկող արիւնը կրնայ մազաձեւաձեւ ըլլալ, կրնայ քանակով քիչ ըլլալ, լոկ գոյն մը, կամ կրնայ ահռելիօրէն շատ ըլլալ։

4. Ուղեղին մէջ արիւնհոսութեան նշանն նախ գրգռում, յետոյ աստիճանաբար աւելցող թմրութիւն։ Կամ, եթէ արիւնհոսութիւնը մեծաքանակ է, թմրութիւնը յանկարծ կրնայ գալ։ Այս է կաթուած։

5. Քթեն արիւնհոսութիւն։ Սառ խոթէ քթին մէջ և սառնաջուր ներարկէ։ Երբեմն հարկ կ'ըլլայ քիթը խցել։

ԲԱԶԿԵՐԱԿ.— Բազուկին զարկը կրնայ զգացուիլ դաստակին առաջակողմին կուշտը, բթամատի կողմին վրայ։ Անոր զարկերուն թիւը միայն մէկին է, և թերեւս վերջինը, առողջութեան նշան։ Ներէն զոր բժիշկը կրնայ հասկնալ բազկերակը քննելով և անոր հետ կապակցեալ թեր ու դէմ բոլոր պարագաները կշռելով։ Նշանակելի ուրիշ բաներ են կանոնաւորութիւն, յանկարծականութիւն, զօրութիւն, ճնշականութիւն։

ԲՈՒՐԱՒԿ ԳԱՆԿԱՄԱՇԿ, ՓԱՒԽ, Dandruff. — Գանկամաշկի ախտ մը, անոր մազոտ մասին վրայ։ Գանկամաշկը կը թեփոտի։ Պատճառն է ընդհանրապէս մազերուն բնական իւղ թափող գեղձերուն (ջեյլ) հիւթանջատման թերութիւնը. յաճախ հետեւանք մազի դեղեր գործածելու։

Դարմանում. — Այս գեղձերուն գործողութիւնը վերակենդանացնել, օրը անգամ մը պաղ ջրով լուալով, և յետոյ եթէ ողողուի չատ քիչ ջանողիևով (lanolin), առ հասարակ օգուտ կը քաղուի։

ԲԵՐԱՆ ԵՒ ԼԵԶՈՒ. — Բերանն ու լեզուն են թակոյ են պարզ բորբոքումներու (բայց ի աւելի ծանր ախտերէ, զոր օրինակ քաղցկեղ են.)։ Անոնց ամէնէն աղէկ դարմանն են աղային լուծողականներ (saline aperients) և chlorate of potashի կամ permanganate of potashի ստորդումով (ֆըյ-ոո)։

ԲԵՐԱՆ ՔԱՂՑԿԵՂ, Cancrum Oris. — *Բերանի այս ախտը որ առաջին անգամ կը ներկայանայ իբրև սահմանափակեալ կարծր կապ մը այտին մէջ, բա- րեբաղդաբար հետզհետէ քիչ կը պատահի քանի՛ առողջապահական պայմաններու աւելի ուշադրու- թիւն կը տրուի հանրութեան մէջ: Ցաւոտ տեղին մօրթը պինդ և փայլուն կ՛ըլլայ, մինչ բերանին ներ- քին կողմը երեւան կու գայ խորունկ պալար մը, որ երբեմն ծակ մը կը բանայ թուշին մէջ, և կը տա- րածուի ամէն կողմ: Կրնայ թեթեւ ցաւ մը զգաց- ուիլ չարունակ. և յորչափ հիւանդը կերա- կուր կ՛առնէ — որ պէտք է առատ և սննդա- բար ըլլայ — ապաքինումը յուսալի է: Եւ սակայն յաճախ հիւանդը չատ կը տկարանայ և անզօր վի- ճակի մէջ կ՛իյնայ, և կամ որովայնալուծութիւն կ՛ունենայ, և մ՛յնքան կը կորսնցնէ կենսական ոյ- ժերը՝ որ կը մեռնի. կամ թարախային հիւթի ծըծ- ման պատճառաւ թարախարիւնութիւն* (pyaemia) *յառաջ կրնայ գալ:*

Դարմանումն.—Մեծապէս կախում ունի կերա- կուրէն, որ մանուկներու համար չատ խնամ կը պա- հանջէ կանոնաւորութեան կողմանէ: Տեղային դար- մանի համար օգտակար է chlorate of potash, *կա՛մ լուալու, սոսորդելու և կա՛մ օծելու համար ցաւոտ տեղերը: Բայց առաջ* nitric acid*ով լաւ մը այրելու է վէրքին կեղեւը: Քոնտիի հեղանիւթին ալ* (Condy's fluid) *ազէկ է բերանը լուալու համար այսպիսի պարագաներու մէջ: Կրնան գործածուիլ* ammonia, *քընաքընա* (bark) *և օղի* (brandy) *և ուրիշ զօրա- ցուցիչներ:*

ՌՆԱՍՊԻՏԱԿ, Albumen. — *Կենդանեաց մէջ ասոր ամէնէն լաւ օրինակն է հաւկիթին ճերմկուցը:*

կը գտնուի բոլոր կենդանական արիւնին, ջիղերուն և ուղեղին մէջ: Կը պարունակուի ուտեստի բաւա- կան չատ տեսակներու մէջ, զոր օրինակ կաղամբին, ծնեբեկին (ֆո՜ղ ֆըն՜ա) և փաթաթէլին մէջ, բոլոր ասոնց մէջ լուծուած և ջրի փոխուած: Դիւրին է զայն տեսնել երբ տաքութեամբ կը մակարդի և կը թանձ- րանայ ղիւրաւ: Կը պատկանի ուտեստեղէններու այն դասակարգին որոնք բորակածնային (nitrogenous) *կամ միս չլինող կը կոչուին: Իբրեւ մեր կերակուրին մէկ մասը մարմնին ջիղերուն և մկաններուն պակ- սածին տեղը կը լեցնէ: Ժամանակ ժամանակ կ՛երեւի մէզին մէջ, ուր դիւրաւ կը տեսնուի մէզէն քիչ մը դնելով փորձի ապակի չիլի մը մէջ և բռնելով ալ- քոլի (սփէրըս) բոցի վրայ, երբ տաքնալով կը թանձ- րանայ չուտ մը: Մէզին մէջ անոր ներկայութիւնը նչան է երիկամանց ախտի:*

ՌՆԱՄՊԻՏԱԿԱՆՆ, Albumenoid Disease. — *Նման է վերինին իր անունին հնչմամբ միայն: Է հաւաքոյթ կամ դիրտ ներքին գործարաններուն, լեարդին, սրտին ևն. մէջ, նիւթի մը որ հաւկիթի խաչուած ճերմկուցի յատկութիւններէն չատը կը ցուցնէ: Այս կրնայ տեղի ունենալ այնքան սաստիկ որ մեծապէս կ՛ընդարձակուի գործարանը և ծան- րակիր հետեւանք յառաջ կու գայ առողջութեան կամ նոյն իսկ կեանքի նկատմամբ: Ախտը ընդ- հանրապէս իրեն հետ կ՛ունենայ վիճակ մը որուն մէջ թարախային հոսում տեղի ունեցած է երկար առենէ հետէ, օրինակի համար՝ հիւանդ ոսկորներու մէջ, ևն.:*

ՌՆԱՍՊԻՏԱԿԱՄԻԶՈՒԹԻՒՆ, Albuminuria.— *Այսինքն մէզին մէջ բնասպիտակին խառնուիլը, հե- տագայ մէկ կամ աւելի պատճառներով.*

1. *Մէզին մէջ արիւն, մամայ* (chyle), *աւիշ կամ թարախ մտնելը։*

2. *Երիկամային համախտանոթիւն արեան, մասնաւորապէս երբ արեան երակները կը խցուին մեքենապէս՝ արտի հիւանդութեան պատճառաւ կամ հինցած տկարութեամբ կամ ամէն բանով որ արեան երակներուն վրայ կը կոխէ արիւնին դէպ ի երիկամունքները վերադառնալու առենը։*

3. *Տենդային կարճատեւ* (acute) *հիւանդութիւններ, որպիսի են եռացական* (eruptive) *տենդեր, հնատախտ, կեղծմաչկութիւն, թոքաբորբ, յոդացաւային տենդ, եւն.։*

4. *Ցաւութիւն։*

5. *Արեան եւ հիւակէններու ինչ ինչ վիճակներ, երբ այս վերջիններն կը թոյլտան, եւ արիւնը կը տկարանայ, կ'աղքատանայ, զոր օրինակ ընդհարութիւն* (ահրէկիւ էլեկիւ), *եւն.։*

6. *Փոփոխութիւններ նոյն իսկ երիկամանց մէջ, զոր օրինակ Պրայթի ախտի առենն։*

7. *Շատ բնասպիտակ պարունակող ուտեստը յաճախ ինքզինք զգալի կ'ընէ բնասպիտակախառն մէզ արտադրելով։*

8. *Հինցած թունաւորում կապարէ։*

9. *Երբեմն ցուրտ լոգանքը առժամանակեայ բնասպիտակամիզութիւն յառաջ կը բերէ։*

Որովհետեւ շատ կարեւոր է բնասպիտակամիզութիւնը ըստ կարի չուտ դարմանել — վասն զի բնասպիտակային հոսումը յոյժ վնասակար է կազմութեան— աղէկ է ճարտար բժիշկի դիմել երբ առնաթեթեւ կասկած կենայ անորներկայութեան նկատմամբ, որ կրնայ մակաբերուիլ եթէ մէզը հոսած ժամանակը շատ փրփրալից կ'ըլլայ։

ՏՈՐՏՈՐՈՒՄ, Inflammation.— *Բորբոքումը կը ճանչցուի հիւանդ մասին կարմրութենէն, տաքութենէն, ուռեցքէն եւ ցաւէն։ Մանր երակները կ'ընդարձակին եւ կ'ուռին արիւնով։ Այս ախտանիշը շատ ակներեւ է աչքի բորբոքումի առեն։ Ջախջախանց ընդարձակուած երակներու պայթումը նաեւ բորբոքեալ հիւակէններու մէջ արեան խուժումը կարմրութիւն յառաջ կը բերեն։ Կարմրութեան աստիճանը շատ կը զանազանի։ Մակերեսի բորբոքումի առեն կարմրութիւնը բաց կ'ըլլայ որդան կարմրի գոյն։ Օձացաւի առեն ազօտ կարմիր, և Գաղղիական ախտի բորբոքումներու առեն կապարագոյն կարմիր։ Երբ աչքին ճղլերիկը բորբոքի, անիկա չկարմրիր ինքնին, այլ ընդարձակուած երակներէ մանեակով մը կը շրջապատի։ Տկարացած հիւանդներու վրայ, մարմնին հիւանդացած կողմէն եկած հիւթը վատառողջ թարախի կը նմանի, և հինցած բորբոքումի առեն՝ եկած հիւթը կարծր և պինդ ուռեցք մը կը ձեւանայ։ Ցաւը շատ սուր է կազմութեան բորբոքումին մէջ, կազմութիւնը դիւրաւ տեղի չտար արեան աւելցած հոսումին և չճային հեղանիւթի զեղումին։ Սուր բորբոքման առեն, անիկա չսահմանափակիր հիւանդ մասերուն մէջ, այլ՝ արտիւմներ տեղի կ'ունենան այդ մասերուն պատկանեալ ջիլերուն մէջերը։ Բորբոքման առեն ցաւին պատճառն է բորբոքեալ հիւակէններուն մանրաթելերուն ձգտումը։ Բորբոքած մասին ջերմութիւնը կ'աւելնայ արեան յաւելուածական հոսման պատճառաւ։*

Դարմանումը.— Զանազան պարտի ըլլալ հիւանդ մասին համեմատ։ Հոս բաւական ըլլայ ըսել թէ ի սկզբան մեծագոյն օգուտը ձեռք կը բերուի

սառ դնելով կամ ցուրտ ջրով ողողելով հիւանդացած տեղը։ Պէտք է կանուխ բժիշկի դիմել։

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՄԱՂՋԱԽՏ, Cholera Nostrans.— Բաւական հասարակ հիւանդութիւն մը ամառնային։ Գրեթէ անայլայլակ հետեւանք է որոշ պատճառի մը, զոր օրինակ անպատշաճ ուտելոյ, վատառողջ զբաղմունքի, արհեստի, եւն.։ Ախտանիշերն են փսխում եւ փորքչուք. փսխունքը լեղի եւ դեղնորակ կ'ըլլայ, մինչ ճչմարիտ մաղձախտին, այսինքն հնաախտին, փսխունքը անգոյն կ'ըլլայ։ Նկատելի կէտը զոր պէտք է ուշդրել, սա է. Փսխումը եւ փորքչուքը բաւական եղած են նեղութիւնն առաջ նիւթերը արտաքսելու։ Եթէ բաւական եղած են, դադրեցուր զանոնք։ Եթէ բաւական եղած չեն, օգնէ բնութեան ջանքերուն։ Խաչընդեղ (rhubarb, ռեւանտ) եւ antimony (gray powder) թեւեա ամոնալաւ բաներն են գործածելու համար, եւ թէ լուծողականի պէտք կայ։ Եթէ ոչ՝ քանի մը կաթիլ (իբր տասը) ափիոնի ոգի (laudanum) եւ ջրախառն ծծմբային թթու (sulphuric acid) եւ կամ տասնէ մինչեւ տասնհինգ գորեն կաւիճի եւ ափիոնի փոշիի խառնուրդ մը ամէնէն աղէկ դարմանը պիտի ըլլան փորքչուքը դադրեցնելու։ Սառը, կամ փրփրացող ըմպելիքը կը մեղմեն ախտը։ Այս հիւանդութիւնը երբեմն մահաբեր է մանուկներու, բայց քիչ անգամ չափահասներու։

Այս հիւանդութեան համար հնդկիւղը գերազանցող դեղ դժուար է գտնել։

ԳԱՂԴԻԱԿԱՆ ԱԽՏ, Syphilis.— Տես Վենեռախտ։

ԳԱՅԼԱԽՏ, Lupus.— Պալարային ախտ ուռախտաւորներու յատուկ։ Իրական պատճառն է թոքախտի միևնոյն մանրէն։ Այս ախտին նշանն է մարմնին մորթէն կեղևներու կաոր կաոր թափիլը, և թէպէտ մէկ կողմը բուժուի, պալարը երևան կու գայ միւս կողմը, նոր ուռույցի զանգուածներ կը ձևանան և փրթելով կը թափին։

Դարմանում.— Զուտ վիրաբուժային։

ԳԵԼՈՒԱԾՔ, Sprain.— Յօդուածի մը նեարդակապերուն յանկարծական ձգտումը և մասամբ խզումը։ Դարմանումը հարկաւ կը զանազանի գլուխին սաստկութեան համեմատ։ Թեթեւ գելուածներու համար բաւական է վրան ցուրտ ջուր թափել, արնիքա, կապարի լոգանք (lead lotion) ափիրթոյով լոգանք։ Սաստիկ գելուածի համար տաք տաքնուած (fomentation, լաթով կամ սպունգով թրջել, լուալ) կրնայ գործադրուիլ։ Երբ գելուածը չատ գէշ է և չատ ուռույց ունի իրեն հետ, կրնայ սխալմամբ կոտրուածք կարծուիլ յօդուածին մօտերը և ըստ այնմ դարմանուած ըլլալ, վրան ոսկրակալ կապելով։ Այսու ամենայնիւ ասիկա նաեւ ամենալաւ դարմանումն է սաստիկ գելուածի համար։

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱՆԻԹ, German Measles, Rötheln.— Այս հիւանդութիւնը չատախ կը չփոթուի զուտ հարանիթին հետ։ Նշաններն են գեղձերու ընդարձակում, ախտանիշներուն սաստկութիւնը, և եղած հիւթին աղտոտութիւնը։ Դարմանումի համար տես Տենդեր։

ԳԻՐՈՒԹԻՒՆ, Obesity.— Ճարպին՝ մարմնին հիւսկէններուն մէջ հաւաքումը ամէն ժամանակ ազեղ և անհաճոյ ապացոյց է իւղոտ կամ ջրածխային ուտեստներու մեծ սպառման, և եթէ այս վիճակը բաւական չատ յառաջ երթայ, կեանքի իրական վտանգ կ'ըլլայ. վասն զի կ'արգելէ պատշաճ կատարումը

թոքախտի միևնոյն մանրէն։ Այս ախտին նշանն է մարմնին մորթէն կեղևներու կաոր կաոր թափիլը, և թէպէտ մէկ կողմը բուժուի, պալարը երևան կու գայ միւս կողմը, նոր ուռույցի զանգուածներ կը ձևանան և փրթելով կը թափին։

Դարմանում.— Զուտ վիրաբուժային։

ԳԵԼՈՒԱԾՔ, Sprain.— Յօդուածի մը նեարդակապերուն յանկարծական ձգտումը և մասամբ խզումը։ Դարմանումը հարկաւ կը զանազանի գլուխին սաստկութեան համեմատ։ Թեթեւ գելուածներու համար բաւական է վրան ցուրտ ջուր թափել, արնիքա, կապարի լոգանք (lead lotion) ափիրթոյով լոգանք։ Սաստիկ գելուածի համար տաք տաքնուած (fomentation, լաթով կամ սպունգով թրջել, լուալ) կրնայ գործադրուիլ։ Երբ գելուածը չատ գէշ է և չատ ուռույց ունի իրեն հետ, կրնայ սխալմամբ կոտրուածք կարծուիլ յօդուածին մօտերը և ըստ այնմ դարմանուած ըլլալ, վրան ոսկրակալ կապելով։ Այսու ամենայնիւ ասիկա նաեւ ամենալաւ դարմանումն է սաստիկ գելուածի համար։

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱՆԻԹ, German Measles, Rötheln.— Այս հիւանդութիւնը չատախ կը չփոթուի զուտ հարանիթին հետ։ Նշաններն են գեղձերու ընդարձակում, ախտանիշներուն սաստկութիւնը, և եղած հիւթին աղտոտութիւնը։ Դարմանումի համար տես Տենդեր։

ԳԻՐՈՒԹԻՒՆ, Obesity.— Ճարպին՝ մարմնին հիւսկէններուն մէջ հաւաքումը ամէն ժամանակ ազեղ և անհաճոյ ապացոյց է իւղոտ կամ ջրածխային ուտեստներու մեծ սպառման, և եթէ այս վիճակը բաւական չատ յառաջ երթայ, կեանքի իրական վտանգ կ'ըլլայ. վասն զի կ'արգելէ պատշաճ կատարումը

քոլոր կենսական գործողութիւններուն, այսպէս պակսեցնելով հիւանդութեանց ընդդիմանալու կարողութիւնը, և մարմինը ենթակայ և դիւրապատրաստ ընելով հիւանդութիւններու զորնք անիկա պիտի կարենար վտարել։ Հիւանդութեան սաստիկ դէպքերու մէջ ճարպոտ սիրտը կրնայ մահուան պատճառ ըլլալ։ Դարմանումն.— Յայտնի է թէ գիրութեան դէմ մաքառելու լաւագոյն միջոցն է կերակուրի հոգածութիւն, թէ՛ քանակի թէ՛ որակի մասին, և միանգամայն աղէկ է մարմնամարզն աւելցնել։ Օգուտ չատ կրնայ քաղուիլ դեղերու խոհեմութեամբ կիրառութենէն. բայց որովհետեւ իւրաքանչիւր անատաւոր իրեն յատուկ դարմանման պէտք ունի, հանճարեղ բժիշկի պարտի դիմել ով որ կ'ուզէ իր ծանրութիւնը պակսեցնել։

Հետեւեալ յուցակէն կը տեսնուի թէ մարդու մը ո՛րքան բարձրութիւնը ո՛րքան ծանրութիւն պարտի ունենալ.

Բարձրութիւն		Ծանրութիւն	Բարձրութիւն		Ծանրութիւն
Ոտք	Մատ	Լիպրա	Ոտք	Մատ	Լիպրա
5	0	115	5	9	160
5	1	120	5	10	165
5	2	125	5	11	170
5	3	130	6	0	175
5	4	135	6	1	180
5	5	140	6	2	185
5	6	145	6	3	190
5	7	150	6	4	195
5	8	155			

ԳԼԽՈՒ ՑԱՒ, Cephalalgia. — *Առ հասարակ կը պատահի իբրև ախտանիշ ուրիշ հիւանդութիւններու։ Ջոր օրինակ Պրայթի ախտին հետ սաստիկ գլխացաւեր հասարակ են։ Ցաճախ պատահող գլխացաւերու պատճառը չատ անգամ կը հասկցուի ամբողջ կազմութիւնը քննելով։ Այսու ամենայնիւ գլխացաւերը երբեմն կու գան պատճառով մը որ չհասկցուիր, և հիւանդութեան կ'ընկերանան։ Ընդհանրապէս պատճառն է ուղեղին չրջաբերութեան մէջ տեղի ունեցող ժամանակաւոր փոփոխութիւն մը։ Շատ անգամ հետեւանք է անմարսութեան։ Ցաւը այնքան քաջածանօթ է որ պէտք չկայ նկարագրելու։ Դարմանումն է արիւնը գլխէն քաշել, ոտքերը տաք ջուրը դնելով, եւն.։ Antipyrinը երբեմն կը բուժէ, ինչպէս նաեւ migraninը։ Լուծողականը քիչ անգամ անյաջող կ'ելլէ, եթէ պատճառը ստամոքսային նեղութիւնն է։*

ԳԼԽՈՒ ՊՏՈՑՏ, Vertigo, Giddiness.— *Ախտանիշ մը որ կարեւորութեան կոչմանէ կը զանազանի ենթակայէն տարբերին համեմատ։ Դեռահասներու մէջ կը նշանակէ, ընդհանրապէս, չափազանց արիւնահոսութիւն դէպի ուղեղը, և տասը դէպքի իննին համար դարմանումն է լուծողականը։ Ծերունիներու մէջ կը նշանակէ թէ գլխուն մէջի արեան երակները կորանցուցած են իրենց ընդարձակուելու կարողութիւնը, և թէ եթէ ճգունքի ենթարկուին, անոնց ամէնէն տկարը կը պայթի և կաթուած յառաջ կու գայ։ Դարմանումն.— Ամէն գործ, աշխատութիւն բան կարի մեղմ ընել, և զգուշանալ ծռելէ և կամ ուժ գործողութենէ որ արիւնը դէպ ի գլուխը կը մղէ։*

ԳՐԱԳՐԻ ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ, Scriveners' Palsy. — *Է մկաններու անդամալուծութիւն կամ անկարողութիւն գրելու առեն մկաններուն իրենց պաշտօնը կատարելուն։ Պատճառն է այդ մկաններուն չափազանց կիրառումը։ Բուժումը կարելի է զանոնք չգործածելով։*

ԳՐԵԼԻՔ, Enemata (հ-ջ-, ւեւէ-)։ — *Ներարկելի*

նիւթը կրնայ բաժնուիլ երկու մեծ դասակարգի, որոնք են, 1. Անոնք որ հիւանդը անուցանելու կը գործածուին, 2. Անոնք որ աղիքներուն վրայ ներգործելու կը գործածուին:

1. Շատ դէպքերու մէջ անկարելի կ'ըլլայ անուն դը բերնէն մատակարարել, և հիւանդը ընկճուելու վտանգին մէջ կ'ինայ ուտեստի չդոյութենէն, այդ առեն անուն դ մատակարարող դրեխները անգին են: Ներարկելի հեղուկը կը պատրաստուի զօրաւոր եզան մսի թէյէ կամ էսթենէ (beaf-tea), հաւկթի դեղնուցէ և Պորտոյի գինիէ և կամ ուրիշ յոյժ անդարար նիւթէ որ կրնայ գործածուիլ փոքր քանակութեամբ, վասն զի այս նպատակաւ ներարկելի նիւթին ամբողջ քանակը պէտք չէ որ չորս ունկիէ աւելի ըլլայ: Պէտք է տաքուկ ըլլայ և շատ մեղմով ներարկուի:

2. Լուծողականի համար ներարկելի նիւթը ընդհակառակն պէտք է ըստ կարի առատ ըլլայ մինչեւ 3 դոլար: Կրնայ ըլլալ օճառաջուր, փոխինդ և բեւեկնիի խէժ (turpentine) մէկ թէյի դգալ, կամ փոխինդ և ձնդկիւղ: Սոնք ալ չափաւոր տաքուկ ըլլալու են և ուժգին ու արագ ներարկուելու են, և հիւանդը իր ներքը պահելու է զանոնք որչափ երկար առեն որ կրնայ:

ԴԱԼՈՒԿ, Icterus, Jaundice (ժոդուսթ 'ճընտիս).— Լեարդի հիւանդութեան մէկ ախտանիշը: Պատճառն է արեան՝ լեարդին մէջէն անցնելու միջոցին լեղին առնելը որ անցած չէ սովորական կերպովը: Շատ անգամ հեռեւանք է աղիքներու պարզ հարբուխի, և զօրաւոր լուծողականով մը կը բուժուի: Երբեմն ալ դալուկը կրնայ լերդային ծանր հիւանդութիւններու ախտանիշն ըլլալ, և եթէ վերեւ յանձնարարուած դարմանումը չբուժէ, բժիշկի դիմելու է:

ԴԱՇՏԱՆ, Menstruation (մընսթրուէյշըն).— Դաշտանահոսութիւնը որ պարտի բնական վիճակին մէջ կանոնաւոր, անցաւ և ոչ չափազանց շատ ոչ չափազանց քիչ ըլլալ, յաճախ կը խանգարուի այս պայմաններուն մասին, հետեւանք ընդհանուր առողջութեան հետ կապակցեալ պատճառի մը: Երբ ցաւով կ'ըլլայ, կը կոչուի Դժուարամատոյցութիւն (Dysmenorrhoea). իսկ ցաւը կրնայ ծագումն առած ըլլալ ձուարաններուն մէջ, և բուն ժամանակէն մէկ երկու օր առաջ գալ: Այն առեն bromide of potash կրնայ օգտակար ըլլալ: Կամ կրնայ ծագումն առնել արգանդէն, հետեւանք արգանդի պարանոցին կազմական թերութեան, կամ կրնայ ծագումն առնել արգանդին ներքի կողմին մէկ հիւանդութենէն: Այս դէպքին մէջ հարկ է տեղայնի դարմանում. բայց երբեմն մեծ հանգըստութիւն կու տայ շատ տաք ջրով ներարկումը: Կրնայ օգնել նաեւ հանգիստ անկողնի պառկիլը, նաեւ ափիոն առնելը դաշտանին ակնկալուած ժամանակը:

Երբ հոսումը տեղի չունենար կամ կը դադրի, պատճառը կրնայ ըլլալ յղութիւնը կամ մսիլը, պաղ առնելը. աղէկ է այդ առեն տաք նստուկ լոգանք մը, և ընձախոտ (aconite) կամ actaea առնել ներսէն:

Երբ անարիւնութիւնը գլխաւոր ախտանիշ է, հոսումը յառաջ բերել ձեռնարկելու չէ, այլ անարիւնութիւնը պէտք է դարմանել հալուէով (aloe ալո) և երկաթով, և ամէն բան պիտի չիտուի ժամանակ յատոյ:

Մանանեխի նստուկ լոգանք, դաշտանի ժամանակէն 6 օր առաջ, պիտի օգնէ դաշտանահոսութեան:

Երբ դաշտանը չափազանց հոսի (menorrhagia), դարմանն է էրկոթ (ergot), որ եթէ առնուի երեք չորս օր առաջ, պիտի կասեցնէ բոլոր պարզ դէպ-

քերը։ Bromide of potassium օգտակար պիտի ըլ-
լայ երկու տեսակներուն ալ, ընկերացող գլխացա-
վին համար։

ԴԱՇՏԱՆԱՔԵՐՔ, Emmenagogues.—Դեղեր են,
որոնց նպատակն է դաշտանի ամսական հոսում յա-
ռաջ բերել, ուղղակի ներգործելով ծննդական դոր-
ծարաններուն վրայ։ Ցոյժ անստոյգ են։ Ինչ որ ազ-
դեցութիւն չուներ անձի մը վրայ, բուռն և գրեթէ
մահացու բորբոքում կը բերէ ուրիշի մը վրայ, և ուս-
տի պէտք չէ պատասխանատուութիւն վրայ առնել։

ԴԺՕՒԿԱՐԱՄԱՏԵԱՑՈՒԹԻՒՆ, Dysmenorrhoea.
—Անուն՝ որ կը տրուի դաշտանին դժուարաւ հոսե-
լուն։ Դլխաւորապէս այն կիներուն կը պատահի որոնք
կազմութեամբ ջղային են։ Կը նեղէ թէ՛ ամուսնա-
ցեալները թէ՛ ամուրիները։ Ցաւ կը զգացուի վո-
րին վարի մասին մէջ, ձուարաններուն սահմանները
և արգանդին մէջ։ Երբեմն չատ սաստիկ կ'ըլլայ ցաւը
դաշտանի ժամանակէն մէկ երկու օր առաջ։ Ցաւը
կ'անցնի երբ հոսումը տեղի կ'ունենայ. և այս նչան
է թէ ցաւը ձուարաններէն ծագում կ'առնէ։ Այն
առեն քընաքընա պարունակող դեղը օգտակար է։
Եթէ ցաւը հոսումին հետ գայ, նչան է թէ նեղու-
թիւնը աւելի արգանդին հետ կապակցեալ է։ Երբ
ցաւը ձուարաններէն ծագում կ'առնէ, ջղացաւու-
թեան հետեւանք է։ Bromide of potassium պատ-
ուական հանդարտիչ է։ Ոմանց ցաւին պատճառը տե-
ղին երակներուն արիւնով չատ լեցուած ըլլալն է,
և երբ արեան համախառնումը անցնի, մեծ օգուտ յա-
ռաջ կու գայ։ Ագդրի տաք լոգանքը և տաքցուած
ֆանէլա կամ խիւս ցաւած տեղին վրայ, հանգստու-
թիւն կու տան։ Դարմանում.—Դաշտանի ժամանակ-
ներուն մէջտեղերը ընդհանուր առողջութեան հոգ

տանելու է, և ամէն օր բացօթեայ չափաւոր մարմ-
նամարզ ընելու է։ Զգոյշ եղիր ուշ պառկելէ, առատ
կերակուր առ, և ժամանակ ժամանակ լուծողական։

ԴԱՍՏԱԿԻ ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ, Wrist
Drop. — Ձեռքի ձկտող մկանին անկարողութիւնը,
հետեւանք կապարէ թունաւորման։ Տես Անդա-
մալուծութիւն։

ԴԺՕՒԿՐԱՄԱՐՍՈՒԹԻՒՆ, Dyspepsia.—Տես
Անմարսութիւն։

ԴԺՕՒԱՐԱՇՆՉՈՒԹԻՒՆ, Dyspnoea.—Ինքնին
չէ ախտ կամ հիւանդութիւն, այլ՝ ախտանիչ, և յա-
ճախ յոյժ ծանր ախտանիչ բոլորովին որոշ, իրարմէ
տարբեր, քանի մը ախտերու։ Օրինակի համար, մէկը
որ կը տառապի ոևէ հիւանդութենէ, որով կը փա-
կուի մասամբ՝ կոկորդը կամ խոչափողը, դժուա-
րաշնչութենէ կը նեղուի, ինչպէս մէկը որու կողերը
կոտրուած են և կամ ոևէ վէրաս մը կրած է, կ'ար-
գելուին շնչառութեան անհրաժեշտ մեքենական գոր-
ծողութիւնները։ Ուստի ընելու առաջին բանն է
տատգել դժուարաշնչութեան պատճառը։ Պատճառ-
ները կրնան հետեւեալ գլուխներուն ներքև դասա-
ւորուիլ վեր ի վերոյ.

1. Ջղային խանգարումներ, զոր օրինակ՝ ար-
գանդախեղդ (կանացի ջղային հիւանդութիւն), ու-
ղեղի կամ ողնայարի սեան և կամ ջիղերու ախտեր։

2. Թոքերուն զգայուն արիւնին չափազանց ա-
ռատութիւնը կամ նուազութիւնը, զոր օրինակ սրտի
հիւանդութիւն, արեան կորուստ կամ սաստիկ աչ-
խատութիւն։

3. Արեան յատկութեան փոփոխում, զոր օրինակ
անարիւնութեան, չաքարախտի, տենդերու, թա-
րախարիւնութեան, երիկամանց ախտերու ևն. մէջ։

4. Օդի անյատուկ վիճակներ, ինչպէս կը պատահի լեռան մը գագաթը, կամ երբ օդը անշնչելի կալ կը պարունակէ:

5. Երբ կուրծքը կամ փորը կը փոխուին ձեւով, այնպէս որ կ'արգելուի անոնց ազատ ընդարձակուիմը, զոր օրինակ յղութեան մէջ:

6. Երբ թոքին մէկ մասը չկրնար գործել, զոր օրինակ թոքատապի (ափ ֆեյեր ի-ֆի-ռէմ), կողացաւի (ռուլէճ-ն) և հիւծախտի ատեն:

7. Երբ կուրծքին մկանային պատերը իրենց դիւրաշարժութիւնը կը կորսնցնեն մասամբ, զոր օրինակ հինցած ցնցղատապի (պրէղէմ)՝ և անդամալուծութեան մէջ:

8. Երբ արգելք կենայ օդի անցքին մէջ, զոր օրինակ շնչահեղձութեան ժամանակ:

Դժուարաշնչութիւն քննելու ատեն հետագայ կէտերը նկատի առնուելու են.

1. Արդեօք օդի պակասութիւն կը զգացուի՞ և ինչ աստիճան:

2. Արդեօք շնչառութիւնը կ'աւելնա՞յ խորութեամբ, յաճախութեամբ, կամ երկուքովին ալ, և կամ ընդհակառակն:

3. Արդեօք դէպ ի ներս և դէպ ի դուրս շնչելուն մէջ ատելի յարաբերութիւնները կը պահուի՞ն:

4. Շնչառութեան մեծ դժուարութիւն ունի, ինչպէս կ'երեւի հիւանդին դիրքէն, քթին կծկումներուն գործողութենէն և խօսելու անկարողութենէն: Եթէ օդը դժուարաւ ներս կը մտնէ, կուրծքը վար կ'իջնէ և վեր կ'ելլէ կուրծքի ոսկորէն:

5. Դժուարաշնչութիւնը կը փոխուի՞ թէ միօրինակ է, և ի՞նչ բան կը թուի թէ կը գէշցնէ զանիկա:

ԴՆԴՈՒՐԱՀԱՐԲ ՄԱՆԿԱՆՑ, Eclampsia.—

Այս անունը կը տրուի ջլաձգութիւններու որոնք կանանց կը պատահին անոնց յղութեան միջոցին: Ծանր ախտանիշ է, վասն զի կը ցուցնէ թէ արիւնը ապականած է, այն պատճառաւ որ ինքնութիւնը զայն մաքրելու դժուարութիւն կը կրէ կնոջ յղութեան միջոցին: Ասոր համար պատշաճ դարմանումն է մանկան ծնունդը փութացնել ըստ կարի. և եթէ ծնունդը արդէն տեղի ունեցած է, մաքրել արիւնը ըստ կարի, հիւանդը քրտնցնելով և աղիքներն ազատ գործողութեան մէջ դնելով: Ազէկ են հանդարտեցուցիչ դեղերը, զոր օրինակ bromide of potassium, chloral, ևն., բայց ոչ ափիոն:

ԴՈՂ ԴՈՂՋԱԿԱՆ ՅՈՒՈՒՆԴ, Delirium Tremens.— Կրնայ ըսուիլ թէ այս ախտը երկու ձեւով կը պատահի. մին ինքնաբերական ծագում ունի երկարատեւ արբեցութենէ ետքը. միւսը կը պատահի իբրեւ արկածային հետեւանք գինեմոլութեան: Այս հիւանդութիւնը կը բաղկանայ ղժայարանաց պատրանքէ (hallucinations) և մարմնին այլեւայլ մասերուն դողդոջուիմէն: Ախտանիշներն են անհանգստութիւն և անքնութիւն զառանցանքով, ցնորանքով հանդերձ, թէև ոչ միշտ սաստիկ: Ախտաւորը կատարեալապէս կը հաւատայ թէ զգուելի սողուններ —օձեր, առնէտներ, ևն.— կը տեսնէ: Երբ լսողութիւնը կ'ազդուի, ինչպէս կը պատահի սովորաբար, հիւանդին կը թուի թէ մարդիկ նախատական անուններ կու տան իրեն: Անկողնին մէջ չկրնար հանդարտ պառկիլ, և չարունակ կ'ելլէ: Երեսը դժգոյն, դեղնած է սովորաբար և վայրի երեւոյթ մը ունի, մորթը խոնաւ է և կպչուն, լեզուն աղտոտ և բազկին զարկը արագ, ախորժակը գէշ, փորը պինդ: Գիշերը աւելի գէշ կ'ըլլայ: Բայց այս երկար չտեւեր:

եթէ ախտաւորը զգուշանայ ոգելից ըմպելիքէ, այս վիճակը կանոնաւորապէս երկու երեք օրէն խորունկ քունի կը յանգի, որմէ կ'արթննայ հիւանդը առողջ մտքով, շատ տկարացած և զղջացած։ Երբեմն ալ մահուան կը յանգի այս վիճակը, երբ ջերմութեան աստիճանը կը բարձրանայ և հիւանդը չքնաներ, տկարութիւնը կ'աւելնայ, մինչև որ զառանցանքը մրմնջելու կ'իջնէ լոկ։ Պատճառը յայտնապէս չափազանց խմելն է գրեթէ։ Դողդոջական ցնորանքին միւս տեսակը չատոնուիր յաճախ. կը պատահի չափազանց խմողներու, որոնք երբեք չեն ընկճուիր ըմպելիէն, և եթէ արկածի մը հետարկուին, տեսակ մը ցնորանք կու գայ իրենց վրայ, որմէ կը վտանգուին։ Դարմանումն. — Նախ, հիւանդին զգօրութիւնը պէտք է ի նկատ առնել. եթէ անիկա լաւ վիճակի մէջ է, ամէն բան աղէկի կը դառնայ։ Եթէ ախտը յարձակի երկար տեւեն խմելէ ետև, երբ հիւանդը քիչ կերած ըլլայ, կերցուր։ Եթէ գրգռիչ պէտք ըլլայ, լաւագոյնն է քլորոֆորմի ոգին. քիչ մը օղի ալ կրնայ տրուիլ եթէ հարկը պահանջէ։ Այն տեսն հիւանդը բաւական աղէկ կ'ըլլայ քառասունըմէկ ժամ։ Այդ ժամանակին աւարտուին, լուծողական մը տալէ ետքը կէս ցորեան մորֆիա (morphia) տուր անոր, վերնամաշկին ներքեւէն ներարկելով, զանիկա անկողնին դիր և մեղ հանդարտ պահկի։ Խմամներէն ամէնէն գէշ հիւանդները կ'ըլլան։ Անոնց ախտժամներն ու մարսողական կարողութիւնները գէշ են, և չունին պահեստ ոյժ։ Ջանանք պէտք է շատ զգուշութեամբ դարմանել, և անոնց ոյժը պէտք է որ պահուի։ Ոևէ տեսակ գրգռիչներ պէտք է տալ առատօրէն եթէ հարկ է, և ճգնաժամի չրջանը պէտք է զգուշու-

թեամբ դիտել։ Այսպիսի դէպքերու մէջ վերնամաշկին տակէն մորֆիայի ներարկութիւնը լաւագոյն օգտակարութիւնն ունի։ Եթէ ջերմութեան աստիճանը բարձրանայ, պաղութիւն հաղորդելու է։ Թերևս լաւագոյնն է ցուրտ ջրով խրջուած սաւանի ծարը։ Եթէ գլուխը շատ տաք է և երեսը կարմրած, գլխին վրայ ջուր կրնայ լեցուիլ քամոցաձև ամանով (showering bath), կամ սառ դրուիլ, կամ գլխուն վրայ ջուր թափուիլ գոյլով, մարմնին մնացեալ մասը պատատելով։ Ժամը անգամ մը կամ աւելի յաճախ մտնուդ մատակարարելու է, եթէ ոչ՝ հիւանդը կ'ընկճի գուցէ։

Մատնուկ (Digitalis) շատ մեծ քանակութեամբ տալ յանձնարարուած է. բայց հարկաւ խմաստութիւն չէ դարմանել առանց բժիշկի օգնութեան, վասն զի հիւանդը ընդհանրապէս կը մնանի ախտին յարձակած ատենը, եթէ ոչ այս անգամ, գուցէ յաջորդ անգամ։ Միւս տեսակը բաղդատապէս մեղմ է. քիչ մը յաւելուածական ըմպելի կրնայ յարձակման պատճառ եղած ըլլալ։ Աւսոր լաւագոյն դարմանն է լաւ փսխեցուցիչ մը, լուծողական մը և երկար պատրաստութիւն։

ԵԹԵՐ, Ether, Sulpheric ether (ըթըր սալֆըրիք ըթըր).— Ձեռք կը բերուի ալքոլէն ջուրը վտարելով։ Եթերը թռչական, անգոյն ոգի մըն է, ունի ժամանաւոր հոտ և կծու համ։ Սփիրիթոյի հետ խառնուելով կը տրուի ներսէն յաճախ։ Ջօրաւոր գրգռիչ է և ալքոլէն աւելի արագ կը ներգործէ։ Ուստի օգտակար է և յարմար երբ շատ արագ արդիւնք կարճ ժամանակի մէջ փափաքելի է ձեռք բերել։ Տեղականապէս գործածուելով կը պաղեցնէ տեղը և զանիկա կը զրկէ ամէն զգացումէ։ Անոր չոգին ալ անզգայութիւն յառաջ կը բերէ երբ թոքերուն մէջ կը ներշնչուի։ Անզգա-

յայտում (Anaesthesia) առաջին անգամ եթերով ձեռք բերուեցաւ, բայց Անգղիոյ մէջ անոր տեղ գրեթէ բոլորովին քլորոֆորմ կը գործածուի։ Եթերը քլորոֆորմէն աւելի ապահով կը նկատուի, բայց նուազ դիւրութեամբ կը գործածուի, և հաւանօրէն աւելի հիւանդութիւն կը բերէ գիտակցութեան վերադարձէն ետքը։ Եթերին դեղաբաժինը պէտք չէ որ կէս տրամէն աւելի ըլլայ երբ ներսէն կը գործածուի։

ԵՌՒԲ, Scabies or Itch.—*Մորթի հիւանդութիւն, որուն պատճառն է փոքրիկ միջատ մը որ վերնամաշկին ներքև կը պահուըտի։ Գլխաւորապէս կը յարձակի ձեռքերուն վրայ մատերուն ծալքերուն մէջ։ Դարմանում.—Քիչ մը ծծումբ և կամ սնդկաւոր օծանելիք մէկ երկու անգամ քսելով կը բուժուի սովորաբար։*

ԵՐԱԿԱՍԵՂՄ ԳՈՐԾԻՔ, Tourniquet.— *Գործիք՝ որ կը ծառայէ ճնշելու համար չնչերակ մը այն կէտէն վեր ուր արիւնհոսութիւն տեղի կ'ունենայ, որպէս զի կասի հոսումը։ Պէտք է ունենալ խաչոր թաշկինակ մը, քար մը և փայտիկ մը։ Նախ, գտիր թէ ո՛ւր է չնչերակը. յետոյ քարը կապէ անոր վրայ թաշկինակովը ըստ կարի ամուր, փայտիկը անցնելով թաշկինակին ներքև անդամին արիւնած տեղին միւս կողմը։ Այն ատեն փայտիկը գործածէ իրրեւ լծակ, դարձուր զայն թաշկինակը պրկելու համար, այնպէս որ քարը կոխէ և ճնշէ չնչերակը մերձակայ ոսկորին վրայ։ Հարկաւ չատ երակասեղմներ հնարուած են, բայց ամէնուն ալ սկզբունքը միևնոյն է։*

ԵՐԱԿԱՏԱՊ, Phlebitis. — *Ընդհանրապէս կը պատահի թարախարիւնութեան կամ լայներակոյթի ատեն, երակին մէջ արիւնը կը թանձրանայ և բորբոքում յառաջ կը բերէ։ Նշանն է արեան երակին ուռիլը, մինչև որ անիկա թանձր չուանի մը ձեւը*

կ'առնէ մորթին ներքև, սուր ցաւ կու տայ, և ի վերջոյ պալար մը կը ձևանայ և վատառողջ վէրք մը կու գայ երեւան։

ԵՐԵՍԻ ՋՂԱՑԱՒՈՒԹԻՒՆ, Facial Neuralgia or Face Ache.—*Շատ անգամ յառաջ կու գայ վատառողջ ակռաներէ, բայց երբեմն ալ ուժաթափութենէ և անզօրութենէ։ Հաստատ հիւանդութիւն է յղութեան կամ կաթնատուութեան միջոցին։ Այս վերջինին ատենը ախտը չատ ուժգին կու տայ մանկիկը դիւրացնելու ժամանակ։ Մեծագոյն հանգստութիւնը կը ղգացուի առատ ուտեստով և զօրացուցիչ դեղերով, մասնաւորապէս քինաքինայով։*

Երբ ցաւը գէշ ակռաներէ և բորբոքած արմատներէ յառաջ եկած է, gelsemium լաւագոյն դեղն է։

ԵՐԻԿԱՄԱՐՆԱՏԱՊ, Nephritis. — *Կրնայ սրընթաց կամ յամրընթաց ըլլալ։*

Սրընթաց (acute) *երիկամնատապը առհասարակ մէջքի ցաւի հետ կ'ընկերանայ, չատ անստիկ. ուժէ չարժուի ցաւը կը տանի դէպի միզափամփուշտը և ազդրին ներքին կողմը։ Շատ քիչ կը մզուի մէզ, որ երբ դուրս գայ, կրնայ արիւնախառն ըլլալ։ Հիւանդութիւնը սովորաբար կը սկսի որոշ սառնամանիքով, որոնց կը հետեւին տենդ և փսխում։ Ցաւին ուժգնութիւնը կը թուլնայ այն ներթերով որոնք կարող եղած չեն դուրս ելլել հիւանդ երիկամներուն միջոցով, և սրընթաց պայմաններ կը ներկայանան ձևանալ մարմնին մէջ և կամ պարբանին մասերը, որոնցմէ եկած հիւմը կրնայ դուրս վազել միզափամփուշտին միջոցաւ։ Մէզը ծանրարժանալ կ'ըլլայ թարախով։ Երիկամնատապին դարմանումն է չգրգռող կերակուր ուտել որչափ կարելի է, նաև հանգիստ և հանդարտեցուցիչ դեղեր։*

ԵՐԻԿԱՄՈՒՆԳԻ ԱԽՏ, Bright's Disease.— *Պրայթի ախտ։*

Ախտին աւուրնին ծագումը. — *Այս անունը կը տրուի երիկամանց քանի մը տարաբնութիւններու, որոնց հետ կ'ընկերանայ արիւնի փոփոխական վիճակ մը, սովորաբար նաեւ ջրգողութիւն և մէզին մէջ բնասպիտակ։ Այս ախտը առաջին անգամ նկարագրեց Տր. Պրայթ, և այս է պատճառը անոր Պրայթի ախտ անուանին։ Ախտը կրնայ յամրընթաց կամ սրընթաց* (chronic or acute) *ըլլալ։*

Ախտանիշներ.—*կրնայ ծագումէ առնել ցուրտէ, հարուածէ, կամ առնելէ գրգռիչ բաներ, զոր օրինակ* turpentine, cantharides *կամ նմաններ, վասն զի անոնք կը գրգռեն երիկամները, թէեւ սովորաբար կը յաջորդէ սրընթաց տենդային ախտի, և մանաւանդ կ'ընկերանայ կարմրախտի։ Կարմրախտին սկսելէն տասնըչորս քսան օրերուն մէջառեղ հիւանդին մէզը մութ գարեջուրի գոյն կ'առնէ և քանակութեամբ կը պակսի. չատ հաւանօրէն թուլութիւն կը զգայուի և մէջքին մէջ թեթեւ ցաւ, և աչքին կափարիչները և մորթին թոյլ մասերը կրնան ուռիլ։ Հիւանդը անկողնի մէջ պահէ։ Մէզը քանի մը օրէն աւելի կը դեղնի, բայց կը չարունակէ չատ աղօտ ըլլալ, և երբ մնայ բաւական մրուր կը հաւաքուի, և կամ մրուր չկենար և չատ քաց գոյն կ'ունենայ մէզը։ Երբ եռացուի, ծուխնաձեւ դիրտ մը կ'իջնէ ամանին տակը, վասն զի մէջի բնասպիտակը կը թանձրանայ։ Ժամանակ ժամանակ ջղաձգութիւններ կը պատահին, որոնք կրնան մահուան յանգիլ, մինչդեռ ժամանակ աւելի կը նուազի մէզը։*

Դարմանուիմ.—*Տաք լոգանքներ չատ օգտակար են, վասն զի քրտինք կը բերեն և մորթին գործո-*

ղութիւնը կը դիւրացնեն։ Լոգանքը ամէն գիշեր ընելու է. ջուրը պարտի իյնալ 35° ըլլալ։ Հիւանդը պէտք է որ լոգանքին մէջ մնայ 5–10 վայրկեան, և յետոյ անմիջապէս անկողին մանէ։ Պէտք է լուծողական առնել, զոր օրինակ 30 գրամ բաղադրեալ յալապ (jalap) *փոշիացեալ։ Հիւանդը պէտք չէ որ սենեակէն դուրս ելլէ մինչեւ որ ջրգողութիւնը ամբողջ և սուր ախտանիշները չդադրին։ Դիւրամարս թեթեւ կերակուր պէտք է առնել, զոր օրինակ հաց և կաթ, եգան մսի էսենթիւն թէյի ձեւով, ճերմակ ձուկ, քիչ մը ոչխարի միս և փոխինդ։ Բայց հիւանդութեան սաստկութեան առենը կաթ միայն պէտք է առնել մինչեւ որ աւելի ծանր ախտանիշները դադրին։ Մեծ զգուշութիւն ընելու է ցուրտ առնելու դէմ։ Երկաթ և քինաքինա պարունակող զօրացուցիչներ պիտի բուժեն անզօրութիւնն ու անարիւնութիւնը։*

Ցամրընթաց Պրայթի ախտ.— *Ընթացքը երկայն է. անիկա կամաց կամաց կու գայ և կրնայ տարիներ տեւել։ Հիւանդին մէզը քիչ կ'ելլէ, անոր սրունքները կ'ուռչին։ Ուռելուն պատճառն է ջրգողութիւնը, որ սովորաբար գիշերը աւելի գէշ կ'ըլլայ քան առաւօտուն. մորթը դիւրաւ փոս կ'ընկլայ, երբ կոխուի մատով։ Մէզը սովորականէն աւելի մութգոյն կ'ըլլայ, և բնասպիտակ կը ցուցնէ եթէ եռացուի։ Բուժումը կրնայ ձեռք բերուիլ եթէ ժամանակին հոգ տարուի. բայց հաւանօրէն ջրգողութիւնը պիտի վերադառնայ և տարածուի դէպ ի վեր, և որովայնը պիտի ընդարձակի հեղանիւթով։ Շնչառութիւնը կը դժուարանայ։ Սիրտը կատարելու աւելի գործ կ'ունենայ և սովորականէն աւելի կը խոչորնայ։ Ընդհանրապէս կը կենայ հիւանդատու-*

թիւն, գլխու ցաւ, և երբեմն քիթը կ'արիւնի։ Ա-խորժակը աղէկ կ'ըլլայ։ Դուն ուրիք տենդ կը կենայ և քիչ ցաւ, եթէ կենայ երթիք։ Դարմանուիմ.— Սնկոզին պառկիլ, տաք ջրով լոգանքներ չնչա-ռութիւնը զօրացնելու համար, և լուծողականներ, որպիսի են scammony, jalap և cream of tartar։ Ճշմարիտ է թէ առժամանակեայ հանգիստ մը կ'ու-նենայ հիւանդը, բայց վերջապէս կը մեռնի, մա-չելով արիւնէն չարունակ բնաոպիտակ եղլեղուն պատճառաւ. կամ կրնայ մէզին հոսուիը արգելուիլ և հեւահանքը ըլլալ չղաձգութիւն, թմրիր և մահ։

Երբեմն Պրայթի ախտին առաջին ախտանիշները կ'ըլլան տեսողութեան տկարութիւն, վասն զի աչ-քին ցանցակերպը գրեթէ միշտ բորբոքած կ'ըլլայ. և տեսողութեան բուժման համար դիմող հիւանդին կ'ըսուի թէ ինք երիկամունքի անբուժելի ախտ ունի։

ԵՐԻԿԱՄՈՒՆՔԻ ԱԽՏԵՐ.— Երիկամները են-թակայ են միևնոյն բորբոքումներուն, ինչպէս են միւս մասերը (տես Բորբոհում)։ Եթէ մէջքին մէջ սաստիկ և չարունակ ցաւ զգացուի, պէտք է կասկածիլ թէ երիկամունքին մէջ քար կայ։

Երիկամունքին վիճակը մէզէն կը ստուգուի։ Եթէ մէզը կը պարունակէ արիւն, բնաոպիտակ, թա-բախ, եւն., սոսկ իւրաքանչիւրը տարբեր անուն-ներ ունին, և իւրաքանչիւրը պէտք է դարմանուի իրեն յատուկ եղանակով։

ՉԳԱՑՈՒՄ, Eructations (ἐρεύγω).— Պատճառն է կաղը որ ստամոքսին մէջ կը դոյանայ չմարսուած կերակուրէ և բերնին մէջ կ'ելլէ։ Դարմանուիմն է նախ հրաժարիլ անոր պատճառ եղող կերակուրէ, և երկրորդ՝ առնել ասիտ ֆէնիք (carbolic acid) և անդրիտակ(cardamoms) պարունակող խառնուրդ մը։

ԷՏԻՍՂՆԻ Ա.ԽՏ, Addison's Disease.— Հիւան-դութիւն՝ զոր նախ Տր. Էտիսըն (of Guy's) նկարա-գրեց։ Սխտ՝ որ անայլայլակ կերպով կապակցեալ է երիկամնային պարուսատկներուն (suprarenal-cap-sul) հետ։ Այս ախտը առ հասարակ ուռական է և յաճախ կ'ընկերանայ ուրիշ գործարանի մը մէջ գըտ-նուած նմանօրինակ վիճակի մը։ Ամէնէն նշանաւոր հանգամանքն է մորթին հետզհետէ պղնձի գոյն առնելը։ Այս վիճակը կը չարունակէ մինչև որ հի-ւանդը խառնածինի մը մոթգոնոթիւնը կը ստանայ մարմնին ծալքերուն մէջ։ Հիւանդը կը դանդատի իր սաստիկ անզօրութենէն, ախորժակը կը գոցուի, ստամոքսը գրգռեալ վիճակ մը կ'ունենայ և ինք կը փսխէ ժամանակ ժամանակ։ Այսպիսի հիւանդ-ներ մահառուր տկարութեան վիճակ մը կը ցուցնեն և անզօրութիւն ցուցնող դիրք կ'ընտրեն, անոնց գլուխը և ուսերը դէպ յառաջ կ'իյնան։ Այս ախտը գրեթէ միշտ մահացու է. միջին հաշուով 18 ամիս կրնան ապրիլ ախտացեալները։ Մինչև որ ասելի կատարեալ ճանաչութիւն ստանանք հիւանդու-թեանը վրայ, միայն կրնանք ջանալ, աղէկ կե-րակուր և զօրացուցիչ ուտեստ տալով, ընդհա-նուր առողջութիւնը զարգացնել։ Կան ուրիշ պա-րագաներ որոնք պատճառ են մորթին պղնձի գոյն առնելուն, մասնաւորապէս կիներուն համար։ Յղու-թեան միջոցին կանանց մորթը սովորականէն չատ ասելի կը թուխնայ, մասնաւորապէս անոնց կուրծքը և փորը։ Ոմանց վրայ գոյնի ասելի մթութիւն կը տեսնուի դաշտանահոսութեան ժամանակ։ Մորթին այսօրինակ թխութիւնը կ'անցնի պատճառին հետ։

ԷՔԹԻՄԱ, Ecthyma.— Որ պալարային մոր-թին ախտերէն մին է, սովորաբար կը պատահի գէշ

անունդ առնող և տկարացած անձերու, ուստի կը գտնուի այնպիսեաց վրայ որոնք կ'ապաքինին ունէ ծանր հիւանդութենէ մը. կը պատահի նաեւ վատառողջ կեանք վարողներու։

Բորբոքումը որ տեղի կ'ունենայ պալարիկներուն երեւելէն առաջ, յաճախ իրեն հետ կ'ունենայ ընդհանուր տենդ և կազմային տկարութիւն սուր խոսուքով։ Պալարիկները երբ կ'երեւին, իրարմէ զատ են, և կը կենան կարծրացած, բարձրացած և կարմրած տեղի մը վրայ. սիսեռի մեծութիւն ունին և լեցուած են արիւնային թարախով, որ կը չորնայ, թուխ կեղեւ մը կը ձեւանայ և կը թափի 10-14 օրէն, թողլով փայլուն կարմիր մորթ մը։

Ունէ քան որ մորթը կը գրգռէ, կրնայ այս ախտը յառաջ բերել։ Յաճախ պատճառը եռքի մի-ջատ մըն է աղքատիկներու համար։ Ջայս պէտք է միտք բերել երբ դարման փնտռուի ախտին։ Նախ պատճառը վերցնելու է, եթէ հասկցուի, և պնդութիւն բերող հեղուկի մէջ սպունգ կամ լաթ թրջելով սրբելու, լուալու է մորթը, լաւ զօրացուցիչ տալու է և անդարար ուտեստ։ Հոգ տանելով առողջապահական մանրամասնութեանց, կը բուժուի ախտը։

Էկզէմա., Eczema. — Անուն մորթային եռքի զոր սովորաբար ագէտները կու տան մորթի ամէն տեսակ բորբոքումի, և այսպէս կը չփոթեն և իրար կը խառնեն իրարմէ տարբեր շատ ախտեր։ Բայց ասիկա հասարակ պատահում մըն է և տարափոխիկ չէ։ Էկզէմա կը ճանչցուի բշտիկներէ (papules) որոնք կը պարունակեն հեղանիւթ մը որ նորէն կը ծծուի, կամ սկրթուքներ կրնան ձեւանալ, թողլով վիրաւոր մակերես մը որ ջղային հիւթ մը դուրս

կու տայ։ Երբ չորնայ, կեղեւ մը, կոճ մը կը ձեւա-նայ տեղը՝ տգեղ երեւոյթով։ Պատճառները այնքան զանազան են որքան պատահումը հասարակ է, և դարմանումը տեսակ տեսակ։ Երբ պատճառը տա-քութիւնն է, անունն է eczema solare։ Գրգռիչ նիւթեր երբեմն պատճառ են անոր, և անիկա կը գտնուի այնպիսի անձերու վրայ որոնց արհեստը գրգռում կ'աղդէ անոնց։ Ջոր օրինակ կը պատահի անոնց ձեռքերուն որոնք չաքար շատ կը բռնեն, գինետան մանչերն ալ ենթակայ են անոր։ Կը պա-տահի նաեւ անոնց որոնք մանդիկով դործ կ'ընեն, և երբեմն անոնց որոնք մանդիկ շատ առած են։ Ի սկզբան մորթը շատ կ'այրի և կը կարմրի։ Հիւանդացած տեղը շատ կրնայ ընդարձակուիլ, բայց ախտը խո-րունկ չիջնէր. այս մասին կը տարբերի օձացաւէն։ Շուտ կը տեսնուին մորթին վրայ մանրիկ, փայլուն բշտիկներ, որոնց պատճառն է մորթին մանր մասերուն բարձրանալը ներքեւի ջրային հեղանիւթին պատճա-ռաւ։ Յաճախ կը պատահին այս բշտիկները. հեղա-նիւթը դուրս կ'ելլէ և կը չորնայ ու կոչտ կը կապէ, և այս վիճակին մէջ տարուբերող փոչին կամ աղ-տեղութիւնը անոր կը փակչի և տգեղ կեղեւ մը կը ձեւանայ։ Եթէ պատշաճապէս հոգ տարուի, այս կեղեւները չեն ձեւանար։ Մանուկներու վրայ ալ նմանօրինակ ընթացք մը կ'ունենայ ախտը։ Պատ-ուաստումէ ետքը էկզէմա կ'երեւի յաճախ։ (Պատ-ուաստումը չկրնար կատարուիլ առանց տակնուվրայ ընելու կազմութիւնը կերպով մը, բայց պատուական ազդակ մըն է մարդկային սեռը այն ահեղի ծաղկ-ախտէն պահելու համար։) Եթէ պատշաճ խնամ չտար-ուի, բշտիկները արագ կը տարածուին և կոչտեր կը ձեւացնեն։ Մանուկներու ակռայ հանելն ալ էկզէմա

կը բերէ։ Գէր մանուկներ երբեմն այս բորբոքումը կ'ունենան իրենց ծունկերուն ներքեւ, կզակին ծալքերուն մէջ, և երբեմն յետոյքին չուրջը։ Աւագ պատճառն է աւելորդ նիւթերուն անցքը, և մաքրութեան պակասութիւնը։ Էկզէմա նաև չատ կը պատահի մանուկներու գլուխներուն մէջ, և երբեմն կը յաջորդէ ջրծաղիկի (chicken-pox), կարմրախտի կամ հարսանիքի։ Եռքի մէջ էկզէմա երբեմն կ'երեւի քերուելով։ Մանուկներու գլխին մէջ էկզէմայի գտնուելուն պատճառը ոջիլն է։

Դարմանում. — Հիւանդ մասը օծէ քիչ մը ձէթով, և երբ անկողին պիտի մտնէ հիւանդը, վրան կատաւտի փոխիէ տաք խիւս (ըֆ) դիր։ Աւազօճառն պիտի մաքրուին կեղեւները և աղտին մեծ մասը և պիտի գտնուի խոնաւ կարմիր մակերես մը։ Կրկնէ այս դարմանը. եթէ ոչ՝ նորէն կեղեւ պիտի կապէ չուտով, զանիկա օճառով մի լուար. օգուտ չկայ ատկէ, մանաւանդ վնասակար է, վասն զի աւով մորթը կը դրգռուի միայն։ Ջրուշութեամբ օծէ իւղով և լուա օթմիլի ջրով։ Երբ մակերեսը մաքրուի, զինկի օծանելիք (zinc ointment) դիր ամբողջ վէրքին վրայ։ Երբ եռք կայ, հարկաւ միջատը պէտք է կորսնցնել ծծումբի կամ սնդիկի օծանելիքով նախապէս։ Երբ գլուխին վրայ է ախտը, գլուխը պէտք է ածիլել կամ մազերը մորթին երեսին հառաջար կտրել, ամնուհետեւ ammonio-chloride of mercury (white precipitate) օծանելիք քսել ամէն կողմը, յետոյ խիւս կրնայ դրուիլ։ Այսպէս ըրէ չաբաթ մը ամէն գիշեր։ Ջափահանները, մանաւանդ ծերունիները, օծանելիքը պէտք է որ քիչ քանակութեամբ գործածեն և զգուշութեամբ։ Հիւանդը պարտի պարզ, առողջարար կերակուր առնել և աղիքները պարտին չափաւոր կեր-

պով պարպուիլ օրը անգամ մը։ Կան դէպքեր որոնք չեն ազդուիր ոևէ դարմանէ, թէեւ սովորաբար դիւրաւ կը բուժուի ախտը։ Այս ախտը յաճախ խոզախտաւոր (ըբօճուլը) մանուկներու կը պատահի. ախտը երեւան կու գայ հոս հոն և յառաջ կը տանի իր սովորական ընթացքը։ Ասպաքինում կըրնայ ձեռք բերուիլ, և մանուկը կրնայ զարգանալ։ Այսպիսի դէպքերու մէջ ձկան իւղը չատ գերազանց դեղ է թէ՛ դուրսէն թէ՛ ներսէն գործածուելով։

ԷԿԶԷՄԱ ՍԻՈՒՆԵՐՒ.—կը տեսնուի ծերերու վրայ, մանաւանդ այնպիսիներու՝ որոնք լայնակոյիթ (varicose veins) ունին, այսինքն որոնց արեան երակները ուռած են։ Այս ախտը երկու տեսակ է, սրընթաց և յամրընթաց։ Առաջինը չուտով յառաջ կ'երթայ. մորթը պայծառ կարմիր գոյն կը ստանայ, և այս մորթին վրայ մանր պալարիկներ կը ձեւանան, որոնք կը չորնան և նուրբ կեղեւներու կը փոխուին երբ բորբոքումը կ'ինչնէ։ Սրընթաց էկզէման կ'ապաքինի և քանի մը օրէն սովորաբար բոլորովին կ'անհետանայ։ Բայց երբեմն յամրընթաց տեսակին կը փոխուի, երբ մորթը քիչ կը ցաւի և քիչ հիւթ կը հոսի։ Յամրընթաց էկզէման յամառ է, և սովորաբար իրեն հետ չատ եռք կ'ունենայ։ Եւ աւելի գրգռիչ դարմանում կ'ուզէ, զոր օրինակ՝ տկար կիզաքարով (ձէհէննէմ ըուշը) այրել։ Դարմանում. — եթէ ախտը սրունքներուն կամ տիւնքի պոկունքին վրայ է, թեթեւ լուծողական մը տուր, և վրան դիր տաքցուած կուլարտի (goulard) չուր քիչ մը լաւատուումի հետ խառն։ Յամրընթաց էկզէմայի համար, տաք լոգանք և զօրացուցիչներ։ Բորբոքած մասերը լուա ըստ կարի

յաճախ ալիւրի թեփով կամ օմմիլի ջրով, բայց երբեք մի գործածեր ուժէ տեսակ օճառ։ Հետեւեալ լոգանքները կը գործածուին սովորաբար. — Bicarbonate of soda ջուրի մէջ հալած, կիզաքար ջուրի մէջ հալած, և քիչ մը spirit of nitrous ether աւելցուած, tannin և glycerin, bichloride of mercury, սակաւ ալքոլ (proof spirit) և ջուր կամ լեմոնաջուր։

ԷՆԶԷՄԱՑԻ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄԸ.— Էկզէման այնպիսի ախտ մըն է որ դժուար կը դարմանուի, և այնքան շատ դարմաններ կը գործածուին, որոնք կա՛մ քիչ օգուտ կ՚ընեն կա՛մ ոչ երբեք։ Ի սորեւ կը դնեմ դեղերու ցանկ մը հանդերձ զանոնք գործածելու համար հրահանգներով.

1. Alum, պաղլեղ (շ-ղ) փոշիացած, կը զսպէ ախտին արագ ծաւալումը։

2. Arsenic, զառիկ, երբեմն նեղսէն առնուելով, սովորաբար լաւ ազդեցութիւն կ՚ընէ, բայց կրնայ ախտը գէշցնել ժամանակ մը։

3. Խարաճադեղ (ֆէհլէվէն ե-ֆէ-ը) շատ հինցած ախտի համար, հարկաւոր գրգիռը կու տայ և կը նպաստէ դարմանման։

4. Borax կամ ասիա պորիք, կլիսէրինի մէջ հալուած, եթէ քսուի ախտացեալ գլխի կամ ձեռքերու, օգտակար կ՚ըլլայ։

5. Camphor (ֆե-ֆո-ըէ) փոշիացեալ և թափչակաւի (fuller's earth) հետ խառնուած, կը մեղմէ եռքը։

6. Citrine ointment կը գործածուի երբ ախտը երեսի մազոտ մասերուն վրայ է։

7. Carbolic acid (կա-ե ֆէնէ+) լոյծ կամ իբրև օծանելիք, կամ liquor carbonas detergens կրնայ

օգտակար ըլլալ հինցած ախտի համար, ինչպէս կպրաձիւթի օծանելիքը։

8. Prussic acidի լուծոյթները կը մեղմացնեն եռքը։

9. Կլիսէրին, կամ glycerin of tannin or lead ամէնն ալ օգտակար են, կը զսպեն հոսումը և ախտաւոր մասերուն չամախառնումը կը մեղմեն։

10. Nitrate of silver (ճէհէննէմ ըաշը) կրնայ գործածուիլ ջրոտիլը պակսելէն եռքը։

11. Sulpher կամ sulphide of calcium կրնայ ներսէն առնուիլ և օգուտ քաղուիլ, երբ թարախայրին շատ հոսում կայ։

12. Տաճկական լոգանք, բաղանիք, յաճախ օգտակար կ՚ըլլայ սրընթաց դէպքերու, բայց զգուշութեամբ գործածուելու է։

13. Oxide of zinc կրնայ գործածուիլ իբրև մեղմ սեղմիչ կամ պնդացուցիչ, կա՛մ իբրև փոշի կա՛մ իբրև օծանելիք։

ԸՆԶԱՀՈՑ, Aconite or Monkshood. — Կապոյտ ծաղիկ մը որ բողկի նման արմատ ունի։ Շատ թունաւոր է։ Երբ համը նայուի, մանաւանդ այրուցք (tingling) մը կը զգացուի։ Եթէ թունաւորուելու աստիճան քանակով առնուի, նշաններն են այրող զգացում, ցաւ, փսխում, ուժաթափութիւն և պաղութիւն, կամաց զարկ բազկի և մորթի փակչունութիւն։ Դարմանում.—Փսխեցնող և գրգռիչ դեղեր։ Կը գործածուի տենդեր մեղմելու համար, և օգտակար բայց զօրաւոր դեղ է։

ԹԱՆԶԱՔ, Dysentery (ֆա-ղը է-հա-լ). — Վերնաղիի (colon) հիւանդութիւն մը, որ պալարներ կը բերէ և երբեմն արիւնախառն կ՚ըլլայ աղիքէն ելած յատկութիւնը և յառաջ կու գայ ձգտում և ցաւ։ Էա-

պէս տաք կլիմայի ախտ է, ուր չատ մահաբեր կ'ըլլայ: Կը պատահի թաց և ճախնային տեղեր բնակողները մէջ խոսոտուքով և «դուրս ելլելու» փափաք կու գայ և մեծ ճիգ պէտք կ'ըլլայ նստարանի (ընդունէ) վրայ գտնուելու միջոցին: Այս ատեն ի սկզբան հանգիստ կը զգացուի, բայց յետոյ ոչ, և հիւանդը չարունակ կը փափաքի «դուրս ելլել» և նստարանին վրայ մնալ: Ելած յաւելուածը ի սկզբան գէշ երևոյթ մը կ'ունենայ և հետզհետէ կը նուազի, յետոյ մաղասի ու արիւնի կը փոխուի: Նստարանի վրայ ելլելու փափաքը կ'աւելցնէ ցաւը: Ցաճախ փափաք կու գայ «ջուր թափելու». մէզը մթագոյն կ'ըլլայ և մինչև անգամ կ'այրէ իր ճամբան: Այս ախտանիշներուն հետ կ'ընկերանան տենդ և ջղաքարշութիւններ, լեզուն սովորաբար աղտոտ կ'ըլլայ և գարկ բազկին՝ արագ: Կը յաջորդեն ծարաւ և ախորժակի կորուստ: Հիւանդը կամաց կամաց կ'ազէկնայ: Ախիքները երբեմն կը չարունակեն իրենց անհանգստութիւնը երկար ատեն, և գուցէ երբեք բոլորովին պիտի չչակուին: Ուրիշ դէպքերու մէջ հիւանդը կը գէշնայ երթալով, աղիքները կ'ուռին, լեզուն կը չորնայ կամ մաչկ կը ձևանայ անոր վրայ, կղկղանքը մանաւոր գարշահոտութիւն մը կ'ունենայ, թմրիր կը յաջորդէ չուտով և մահը վերջ կու տայ չարչարանքին: Դարմանութ. — Կերակուրը սակաւ և անդադար, տաք խիւս կամ պաղ բարձիւներ փորին վրայ. աղիքներուն մէջ պարունակուած բոլոր պնդացած կղկղանքը դուրս հանել տաք և չատ նօսր մալեզ (gruel) ներարկելով: Ասոնք լաւագոյն և ամէնէն հանդարտեցուցիչ դարմաններն են: Երբ կ'արտաքսուի պնդացած կղկղանքը, բոլորովին տարբեր մեթոտ մը պէտք է գործածել.

այլ ևս ոչ առատ ներարկումներ, այլ՝ օսլայի և ափիոնի ներարկում: Կրկնէ եթէ հարկ ըլլայ: Տուր ipecacuanha ոչ պակաս 30—60 ցորեններոց դեղաբաժիններէ: Կրկնէ վեց ժամ յետոյ եթէ հիւանդը աւելի աղէկ չէ: Եթէ չարունակէ աղէկնալ, զօրացուցիչներ պէտք է տալ զգուշութեամբ, և աղէկ նայելու է որ վերադարձի նշաններ չտեսնուին: Դեղեր կրնան տրուիլ աղիքներուն պարունակութեան նախօրոք արգելելու համար: Այս նպատակին համար չատ աղէկ են sulphoracarbolate of soda կամ ասիտ ֆէնիք (carbolic acid): Եթէ հիւանդութիւնը երկար տևէ, հինցայ, կլիմայի փոփոխութիւն յանձնարարելի է: Ծովային ճամբորդութիւնը Ովկիանոսին վրայ, պատուական դարման է:

ԹԱՐԱԽԱՐԻՒՆՈՒԹԻՒՆ, Pyaemia. — Այս ախտը, որ իր ծանրակչիռ ախտանիշներովը լաւ կը յայտնուի, իրեն պատճառ ունի արիւնին մէջ թարախ խառնուիլը: Երբ կասկած կենայ թէ թարախ կայ մարմնին մէջ, ինչպէս, օրինակի համար բորբոքեալ յօդուածի մը մէջ, և կազմական մեծ խանգարման նշանները կ'երևին, զոր օրինակ ջերմնահարսուռ, ջերմութեան աստիճանի բարձրացում, ցաւ, ախորժակի կորուստ, աղտոտ լեզու, ևն., թարախարիւնութիւնը կասկածելի է, և պէտք է անմիջապէս դարմանել զայն:

Թարախարիւնութիւնը դուն ուրեք կը բուժուի, երբ անգամ մը կազմութեան մէջ բոյն դնէ:

ԹՄՐԱԴԵՂ, Chloroform. — Թմրադեղին գիւտը նոյն է անզգայացուցչին (anaesthesia) գիւտին հետ: Սըր Ճէյմս Սիմփսըն չէր որ դուռ թմրադեղը, այլ զայն մեզի ներկայացուց իբրև ան-

զգայացուցիչ, և այս կերպով իրմէ առաջուան ուրիշ ոեւէ անձէ աւելի բան ըրաւ անզգայացուցչի համար։ Թմբրադեղը կ'արտադրուի խամ վիճակի մէջ, կրկին թորուած ոգիով (ՙՓէրՐօ) chlorinated lime-ի ներկայութեամբ։ Ցամաք ջուրի երեւոյթով հեղանիւթ է, բայց ջուրի հետ չխառնուիր։ Հոտն ալ տարօրինակ է։ Ընդհանրապէս կը մատակարարուի ներս չնչել տալով, և կիրառութիւնը վտանգէ զերծ չէ։ Մեծ վտանգն է թմբրադեղին չոգիին հետ խառնուած օդին քանակութեան անբաւականութիւնը։ Այս խառնուրդը պատրաստելու համար զանազան գործիքներ չինուած են։ Հարկաւ թմբրադեղը երբեք պէտք չէ առնել առանց զանիկա մատակարարող բժիշկի ներկայութեան, և իրօք այս գրքոյկին անձուկ սահմանին մէջ չիյնար ճառել ասոր վրայ ընդ երկար։ Բայց կրնայ խօսք մը խօսուիլ թմբրադեղէ թունաւորուածներու դարմանման համար։

Դարմանում. — Հիւանդը պէտք է փոխադրել մաքուր օդի մէջ. հանդերձները պէտք է թուլցնել վզին և կուրծքին չուրջ. երեսը և կուրծքը լուալ պաղ ջրով։ Եթէ առ ձեռն կը գտնուի կալվանեան բախոց մը կամ եւեկտրական մեքենայ մը, պէտք է զայն գործածել հիւանդին անմիջապէս։ Եթէ այս միջոցները չեն յաջողիր չնչառութիւնը վերստին յառաջ բերել, պէտք է արհեստական չնչառութիւն գործածել, ինչպէս կը նկարագրուի Ջրահեղձութեան գլխին ներքեւ։

ԹՈՒՆԵՐ. Poisons. — Հետագային է գլխաւոր թոյներուն ցուցակը, անոնց յառաջ բերած ախտանիշներով և պատշաճ դարմանումով.

ԹՈՒՆԵՐ	ԱԽՏԱՆԻՇՆԵՐ	ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ
Թթուներ։	Բերանի և կոկորդի այրուցք, ստամոքսին մէջ ցաւ և այրուցք, փսխում, փորլուծութիւն։	Carbonate of soda կամ magnesia կաթի կամ ջուրի մէջ. կաւիճ, օճառաջուր։
Ալքալիներ և ալքալիական աղեր։	Բերանի եւ ստամոքսի բորբոքում սաստիկ ցաւով։	Քացախ և ջուր, փսխեցուցիչներ, կամ ստամոքսի ջրհան։
Զառիկ, Arsenic (Ըրսընիք)։	Սաստիկ ցաւ ստամոքսի մէջ և կոկորդի մէջ չորութիւնով, փորլուծութիւնով և արիւն փսխելով։	Sulfate of zinc-ով կամ մանանեխով փսխում, ստամոքսի ջրհան ձէթ և լեմոնաջուր, հաւկիթի ճերմկուկով զարնուած կաթ։
Մնդիկ, (Ուտիճ) Mercury (Corrosive sublimate) (Մէ-ըրՓ-ըլ-իմ-էյթ)։	Զառեկին նման։	Փսխեցուցիչներ, հաւկիթ, ալիւրի մատղանիւթ (gluten) կաթով կամ ջրով խմոր շինուած։
Կապարուտ, Sugar of Lead (Շ-ուկ-ըր ըվ Լ-էտ)։	Փորի պնդութիւն, քրմրութիւն, քնէացութիւն։	Փսխեցուցիչ sulfate of zinc-ի, կամ ստամոքսի ջրհան, կաթ, կամ կաթ և հաւկիթ։
Պղնձի աղեր։	Փորլուծութիւն և կոկորդի բորբոքում։	Փսխեցուցիչներ տաք ջրով, հաւկիթի ճերմկուց և դեղնուց և յետոյ կաթ։
Ամոնիումի բաղադրութիւններ։	Փսխում և փորլուծութիւն։	Փսխեցնելու է տաք իւղոտ ջրով Քամֆինով, Քէյով Եւն.
Աւիծին, Opium.	Քնէացութիւն, աչքի բիբին կծկում։	Ստամոքսի ջրհան, կամ փսխեցուցիչ sulfate of zinc կամ մանանեխ։ Մի Քողուր որ հիւանդը քնանայ, շարժելով, տեղէ տեղ փոխադրելով զանիկա, պաղ ջուր նետելով երեսին, վզին եւն. վրայ։ Այնուհետեւ տուր զօրաւոր խաւուղ։
Ջրախաժական ՔՔու Hydrocyanic acid (Ըէյ-ՓՓ-յու)։	Նուաղում, ընկճում, բազկերակի տկարութիւն, երեսի և ձեռքերու կապոյտութիւն։	Պաղ ջուր գլխուն և պարանոցին վրայ, գրգռիչ շփումներ կուրծքին և փորին վրայ, տաքցնել մահկերեսը, ամոնիա՝ ռնգունքին, chlorine.

ԹՈՒՅՆԵՐ	ԱԽՏԱՆԻՇՆԵՐ	ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ
Թմբրադեղ, (քլորոֆորմ) Chloroform.	Անզգայութիւն, ընդարձակուած բիբ աչքերու, սրտի դադարում։	Պաղ ջուր ծափել, մարմինը մաքուր օդը հանել, արհեստական շնչում։
Ֆլորալ, Chloral.	Անզգայութիւն, ընդարձակուած բիբ աչքերու, սրտի դադարում։	Փսխեցուցիչներ կամ ստամոքսի ջրհան։
Ժանտընկոյզ, Nux vomica (ֆըրը պէ–էն)։	Ջղաձգութիւններ, պրկախտի նման։	Փսխեցուցիչներ, sulfate of zinc; tincture of iodine; chloroform.
Շիկատակ, ատրոպ, Belladonna (ֆէ–վէլ –վըրեր օրո–)։	Ընդարձակուած բիբեր աչաց և գլգռում։	Ափիոն, Opium.
Ընձախոտ, Aconite (ֆ–էլ–ն օրո–)։	Կամաց բազկերակ, բերնի այրում, սրտի դադարում, պաղութիւն։	Փսխեցուցիչներ, կենդանական ածուխ։
Մատնուկ. Digitalis.	Կամաց բազկերակ եւ պաղութիւն։	Փսխեցուցիչներ, Թաննին, Եէյ, ևն.։
Lobelia inflata.	Նուաղում և տակաւ անզգայութիւն, ընդարձակեալ բիբ աչաց։	Փսխեցուցիչներ, գլգռիչներ։

Ընդհանուր սկզբունք.—Ըստ կարի չուտ ազատուէ թոյնէն, փսխեցուցիչով մը և բժիշկ կանչէ։

ԹՈՔԱՍՏՈՂ, Pneumonia (–ո ֆեյեր ը–ֆէ–ռէրէ)։— *Թոքի մէկ մասին որոշ մէկ հիւանդութիւնը, որ բնապէս լաւ սահմանուած ընթացք մը կատարելու կը միտի։ Սովորաբար թոքին ստորին մասը կը հիւանդանայ, և ախտը մէկ կողմին մէջ կը սահմանափակի, բայց կրնայ երկու կողմին վրայ ալ յարձակիլ։ Հիւանդութեան մէջոցին, թոքին ախտաւոր մասը բոլորովին անպիտան կ'ըլլայ։*

Ախտանիշերն են դող, դլխացաւ, ցաւ կուրծքին մէկ կողմը, դէպ ի կռնակը, ազատ լեզու և 39°–41° ջերմութիւն։ Մէկ երկու օր մորթը տաք և այրող վիճակի մէջ կը գտնուի, չրթունքը չոր, շնչառութիւնը արագ, կէս մը անգիտակ վիճակ, ցաւ և պնդութիւն կուրծքին ախտաւոր կողմին վրայ, հիւանդը փրփուրոտ արիւնաներկ մաղաս կը թքնէ, մէզը մութ գոյն կ'առնէ, կ'ըլլայ թանձր և անբնական քանակութեամբ chlorideներ *կը պարունակէ։ Երբ մանուկներ բռնուին ախտէն, արագ կը շնչեն և անոնց քթին ծակերը կ'ընդարձակին ամէն մէկ շնչառութեան առեն։ Այս ախտանիշները կը չարունակեն հինգ վեց օր, երբ հիւանդը կ'ապաքինի։ Եօթնևերորդ կամ ութերորդ օրը ջերմութեան աստիճանը կ'իջնէ, և հիւանդը լաւ կը զգայ։ Լեզուն կը մաքրուի, ախորժակը կը վերադառնայ, բայց ժամանակ մը չնչառութիւնը կարճ կ'ըլլայ։ Ժամանակ մը կ'անցնի մինչեւ որ թոքը առողջանայ։ Երբեմն բորբոքումը չանցնիր, այլ՝ հիւծախտի կը փոխուի։*

Դարմանում.—Հիւանդը անկողին դիր սենեակի մը մէջ, որու ջերմութիւնն ըլլայ 15°–20°։ Մի թողուր որ օդը չատ չորնայ։ Կուրծքին տաք խիւս դիր կուրծքին վրայ։ Եթէ ցաւը չատ սաստիկ ըլլայ, կուչտը տպրուկ փակցնելով հիւանդը կրնայ հանգրտանալ։ Սովորաբար աղէկ օգուտ կ'ընէ citrate of potash*ի, opium*ի և digitalis*ի խառնուրդը։*

ԺԱՆՏԱՏՆԿՈՂԱՁԻՆ ՋԵՐՄ, Typhoid fever.— *Տես* Տիֆեր։

ԺԱՄԱՆԱԿԱՒՈՐ ԱԽՏԵՐ.—*Շատ անգամ կը հարցուի ժառանգական ախտերու համար, և թէ ո՞ր ախտերը կը փոխանցին և որոնք չեն փոխանցիր։ Տարակոյս չկայ թէ կան ախտեր որոնք կը թուի թէ ծնողքէ սերունդի կրնան անցնիլ։ Ինչ ինչ դէպ-*

քերու մէջ ճշմարիտ կը թուի այս, բայց ուրիշ դէպքերու մէջ անատոյգ, վասն զի թէ՛ ծնողք թէ՛ սերունդ միեւնոյն միջավայրէն կը հիւանդանան միեւնոյն ախտով։ Պէտք է միտք պահել թէ միեւնոյն ատաքին պատճառներ կրնան ազդել տարբեր սերունդներու անդամներու վրայ, և այսպէս ծագում կ'առնէ այն վարկածը թէ այսինչ ախտերը կը սիրեն ընտանիքներու մէջ։

Հետագայ ախտերը և ախտաւոր վիճակները սովորաբար կը կարծուին թէ ընտանիքներու մէջ սերունդէ սերունդ կ'անցնին։ Եւ թէ՛ բանն այդպէս ըլլայ իրօք, թէ՛ լոկ ժառանգական միտում մը կրնայ ախտը դուրսէն ընդունելու, եթէ հետեւեալ ախտերէն մին տեսնուի ընտանիքի մը մէջ, պէտք է որ ազդարար նշան մը ըլլայ կեանքի ընկեր մը (ամուսին) ընտրելու առեն։

ա. Շաքարախտ։

բ. Դժուարաչնչութիւն։

գ. Միզանցային խիճ։

դ. Պակասութիւններ ուրէք զգայարանքի, զոր օրինակ խլութիւն։

ե. Արեան ախտեր, զոր օրինակ Գաղղիական ախտ, յօդատապ (ռէթէ), յօդացաւութիւն, քաղցկեղ, հիւծախտ։

զ. Թեփաւոր ախտեր մորթային, զոր օր. քոս։

է. Ջղային դրութեան տկարութիւններ, զոր օրինակ խելագարութիւն, լուսնոտութիւն, ջղացաւութիւն, կաքաւախտ (chorea) ևն.։

Հարկ չէ ախտի ժառանգական փոխանցման սկզբունքին որ ախտը նոյն ըլլայ իւրաքանչիւր սերունդի մէջ։ Լուսնոտ նախնի մը կրնայ խելագարութեան միտում ժառանգութիւն թողուլ իր սե-

րունդին, որ դարձեալ կրնայ ծնանիլ ջղացաւային զաւակներ, որոնց սերունդներն ալ կաքաւախտի մէտ ընտանիք մը յառաջ բերեն։

ԻՄՓԻՏԻԿՕ, Impetigo. — Մորթի հիւանդութիւն պալարաւոր, որ սովորաբար մանուկներու կը պատահի։

Դարմանում. — Ջօրացուցիչներ։ Ջգուշացիր մորթը գրգռելէ օճառ գործածելով։ Անոր տեղ բնական ջուր գործածէ։ Հիւանդ մասին վրայ զինկատուր օծանելի դիր։

ԻՆՖԼՈՒԷՆՑԱ. — Շատ տարափոխիկ հիւանդութիւն մը, որ այս երկրին մէջ (Անգլիա) կը գըտնուի 4 տարիներէ հետէ։ Անոր սովորութիւնն է 30 կամ 40 տարին անգամ մը յարձակիլ երկրի մը վրայ, հոն մնալ իբր 6 տարի, այնուհետեւ կամաց կամաց անհետանալ մինչեւ ուրիշ 30–40 տարիներ ետք։ Վերջին անգամ սաստկութեամբ երեւցաւ Անգլիոյ մէջ 1847ին։

Ինֆլուէնցային յարձակումը շատ արագ է սովորաբար։ Նոյն ժամանակ մեծ թուով դէպքերու ուսումնասիրութիւնը լիակատար եզրակացնել տուած է թէ ազդարար ախտանիշներ երեւան կու գան մէկ շաբաթէ մինչեւ տասն օր շատ անգամ, և թերեւս այնպիսի թեթեւ տեսակէ որ չեն նշմարուիր ամէն դէպքի մէջ։

Յարձակումը յոյժ տենդոտ կ'ըլլայ. ջերմութեան աստիճանը աւելի արագ կը բարձրանայ քան Անգլիական ուրէք ուրիշ հիւանդութիւններու մէջ, և թերեւս 41°ի կը հասնի քանի մը ժամու մէջ։ Իրեն հետ կ'ունենայ ցաւ կուրծքին մէջ, հազ, խորտուբորտութիւն կոկորդին մէջ, ախորժակի կորուստ, գլխացաւ և ընդհանուր տենդի միւս ախտանիշները։

Այս կը տեւէ իբր 5 օր, և կը յաջորդէ չարունական և սաստիկ հազ և արտակարգ անզօրութիւն։ Ծեր և տկար անձերու համար ինֆլուէնցան չատ հաւանօրէն դուռ է ծանր եթէ ոչ մահացու ախտի, և ամենաթեթեւ տեսակն ալ կը պահանջէ անմիջական և անբնդհատ ուշադրութիւն։

Զօրաւոր և կորովի անձինք, միւս կողմանէ, կրնան դիւրաւ դարմանել իրենք զիրենք, և պայս ընելու համար էապէս հարկ է ախտին պատճառին տեղեկութիւն։

Առանց ընդհանուր ընթերցողը ձանձրացնելու անուններու երկար և դժուարին ցանկով մը, բաւական ըլլայ ըսել թէ ինֆլուէնցային պատճառ եղող մանրէն անտարակուսելի կերպով գտնուած և ստուգուած է։ Հաստատուած է թէ այս մանրէն կը զարգանայ թթուածնակող հեղանիւթի մէջ միայն, և մարդիկ այն ժամանակ միայն կրնան ինֆլուէնցայէ բռնուիլ, երբ անոնց արիւնը այդ մանրէն մտցանելու վիճակին մէջ կը գտնուի։ Ուրեմն քաջայայտ է թէ ինչ որ պէտք է կէտ նպատակի ուշնենալ, է արիւնին մէջ այնպիսի փոփոխութիւն մը յառաջ բերել որ այս մանրէին աճումը արգիլուի։ Եւ այս կարելի է չարունակ ումպ ումպ առնելով բաժակ մը ջուրէն, որուն մէջ այնքան bicarbonate of potash լուծուած ըլլայ որքան կարելի է լուծուիլ. միեւնոյն ժամանակ պէտք է անկողին մնալ։ Հիւանդութիւնը կ'երթայ 24 ժամէն և միայն անզօրութիւնը կը մնայ, զոր պէտք է յաղթել կերակուրով և զօրացուցիչներով։

Դիքոյկիս հեղինակը չաքաթ առաւօտ մը արթընցած 41° ջերմութեամբ և ինֆլուէնցայի բոլոր ախտանիշներով։ Վերոյիշեալ դարմանումին ըրաւ և հետեւեալ օրն իսկ, կիրակի, կարող եղաւ դուրս ելլել և այցելել իր հիւանդներուն. հարկաւ անզօրութիւն մը կը զգայի, բայց հիւանդութենէն ազատուած էի։

Յետոյ ընելու դարմաններն են զօրացուցիչներ, Պորտոյի գինի, մսի էքսթրէյ թէյի ձեւով (beaf-tea), և մնացում, օդափոխութիւն, երթ կարելի է, և ցրտառութենէ զգուշութիւն։

ԼԱՑՆԱՋԼԻ ՑԱՒ, ԱԶԴԵՐԱՑԱՒ, Scialica. —կը զգացուի լայնաջլին վրայ կռնակին, ազդրին և բարձին վարի մասերուն մէջ։ Կրնայ դարմանուիլ միւս ջղացաւերուն պէս։ Աղէկ դարման է տաքցուած զգալ կամ էլեկտրական վրձին։

Զօրացուցիչ և միզեցուցիչ դեղեր աղէկ են։ Ջղին երկայնքովը ասեղով ծակծկելը երբեմն կը բուժէ հինցած ախտերը։

Կ'ըսուի թէ օգտակար է բարձին վրայ ծծմբաւոր ճաքէթ հագնիլ։

Կարեւոր է ուշադրութիւն ընել ընդհանուր առողջութեան և մանաւանդ աղիքներու վիճակին։

ԼԱՑՆՈՑԹ ԱՄՈՐՋԻՈՒ ՍԲՈԱՆԴԵՐՈՒ, Vericocella.—Սերմնական երակի ուռուցիկ վիճակը, որ որդերու տոպրակի երեւոյթ մը կը ցուցնէ։ Մեծ օգուտ կը քաղուի կապ մը գործածելով և օրը երկու անգամ պաղ ջրով թրջելով։

ԼԱՑՆԵՐԱԿՈՑԹ, Vericose Veins.— Ոևէ բան որ կ'արգելէ արեան դէպ ի սիրտը ազատաբար վերադարձը երակներուն մէջէն, և ատոնք կ'ուռեցնէ ու կ'ընդարձակէ, կրնայ այս ախտը յառաջ բերել։ Օրինակի համար, այն անձերուն մէջ, որոնք երկար ժամանակ ոտքի վրայ կը կենան, երակներուն մէջի արիւնը չարունակ դէպ ի վար ճնշում կ'ընէ, և վերջապէս կը ծանծռէ, կ'ընդարձակէ և կը լայնցնէ

երակները : Արեան երակները կապոյտ լարի պէս կ'երեւին մորթին ներքեւ, և ժամանակ ժամանակ հանգոյցներ և հոյլեր կը ձեւացնեն : Կրնայ չատ ցաւ ղգացուիլ, բայց մեծ վտանգն այն է որ կը պատռի այս ուռած երակներէն մին որ կը պարունակէ մեծ քանակութեամբ արիւն, որուն կորուստը կրնայ ծանր հետեւանքներ ունենալ :

Դարմանում.— Հիւանդը անկողին դիր, և բարձրացուր այն մասը ուրկէ արիւն կը հոսի և վրան դիր սառ կամ պաղ քուրջեր : Լայնցած երակները երբեք չեն կրնար բուժուիլ, կրնան կարուիլ հանուիլ կամ կապուիլ, բայց բժշկական դարմանում չատ օգուտ չըներ : Շարունակ պէտք է գործածել առաձգական գուլպայ կամ կապեր, արհեստականապէս լեցնելու համար ինչ որ կը պակսի :

Լարաձեւ, Thread-worm.— Տես Ճիճիներ:

Լերդաձեւ ՀԱՒԱՒՆՈՆՈՒՄ, Nutmeg Liver. —կը նշանակէ լեարդին մէջ բազմաժամանակեայ հասմախտում արեան : Լեարդը պիսակոտ երեւոյթ մը կ'ունենայ, ուստի ախտը կոչուած է Nutmeg Liver, այսինքն մշկընկուզանման լեարդ :

Ախտանիշներ.—Անհանգիստ լեցունութիւն մը և ծանրութիւն մը կը ղգացուի լեարդի սահմաններուն մէջ : Աւրուած մարսողութիւն, փորի պնդութիւն, թերեւս թեթեւ դալուկ : Մէզը մեծ քանակութեամբ կարմիրի մօտ ոիւղ կը պարունակէ :

Դարմանում. — Լեարդի բազմաժամանակեայ հասմախտումի դարմանումը ամբողջ բան մը պիտի ըլլայ միայն, բուժումը անյուսալի է երբ միանգամ գործարանական փոփոխութիւն տեղի ունեցած է : Ուստի մեր գործը պիտի ըլլայ, եթէ կարելի է, արգելել ախտին յառաջացումը, կերակուրին ուշադրութիւն ընելով լեարդին վրայ ատածում (fomentation) ընելով պարզ տաք ջրով կամ nitro-hydrochloric acidով, երբեմն անդկային դեղահատ գործածելով և կանոնաւորապէս առնելով աղային հանքաջուրեր :

Լեարդի հիւանդութիւններ.— Լեարդը կրնայ կեդրոն ըլլալ կազմային կամ ընդհանուր կոչուած հիւանդութեան մը, կամ բոլոր հիւանդութիւններուն : Որովհետեւ անկարելի պիտի ըլլայ հիւանդացողի մը որոշել այդ գործարանին այլեւայլ տակրութիւնները, անանց ամէնուն պատկանեալ ընդհանուր ախտանիշները միայն կը յիշենք հոս : Անոնք են լեարդի սահմանին մէջ ծանրութիւն և ցաւ, աջ ուսոսկրին վեր քաշուիլը, գէղ համ բերնին մէջ, աչքի դեղնութիւն, փորի պնդութիւն կամ լուծում, յիշողութեան կամ իմացականութեան թերութիւններ, քնէ ածութիւն և գործելու դժկամակութիւն : Եթէ այս ախտանիշները կը չարունակեն, աղէկ է բժիշկի դիմել : Աղային ջուրերը չատ օգտակար են :

Լեզուական ջղաձգութիւն, Spasm of Glottis.—Ասիկա չատ չառաջ կու գայ յանկարծական, ցուրտ հովէ (draught), կամ չատ պաղ և կամ չատ տաք կերակուր կուլ տալէ : Դարմանն է չոգի ներս չնչել, և դուրսէն տաք ֆանէլա դնել :

Լեզուի ախտեր. — Լեզուն կրնայ կապուիլ անոր ներքեւի կապին չափազանց փակած ըլլալուն համար բերնին յատակին : Ասիկա կրնայ դարմանուիլ սուր մկրատով :

Լեզուի բորբոքում կրնայ պատահիլ իբրեւ հետեւանք խածուածքի կամ խայթուածքի, չափազանց մնդիկ առնելու, կամ առանց յայտնի պատճառի :

Ջօրաւոր լուծողական մը կամ ծնօտին ներքեւ

երկու տղրուկ կրնան դադրեցնել բորբոքումը։ Աւելի գէշ պարագաներ լեզուին մէջ երկար կտրուածքներ կը պահանջեն, մինչև անգամ կը պահանջեն չնչափողատոմիան չնչառութիւնը դիւրացնելու համար։

Պալարներ կրնան ըլլալ պարզ, քաղցկեղային կամ վեներախտային, որոնց դարմանումը կախում ունի ախտին բնութենէն, զոր որոշել դիւրին չէ միշտ։

Լեզուի վէրքերը յոյժ չատ կ'արիւնին, և կը պահանջեն սառ կամ չատ տաք ջուր և ճիշդ կերպով կարուածք։

ԼՈՒԱՑՈՒՄ.— Առողջութիւնը պահպանելու համար հարկ է մորթէն միշտ վտարել կաղային, ճարպային և ուրիշ նիւթեր, և այս յոյժ բաղձալի նպատակին հասնելու համար հարկ է որ մակերեսէն ժամանակ ժամանակ մաքրուին արդէն մորթէն անջատուած յիշեալ աւելորդները։ Եթէ անոնք թողուին մորթին վրայ, միանալով փոշիին և աղտեղութեան հետ, որոնց ենթակայ է մորթը, կ'արգելեն անոր պատշաճ գործողութիւնը։

Եթէ ոևէ պատճառով մորթին ծակոտիքները գոցուին, անշուշտ առողջութիւնը կը խանգարի, և կաղմութեան մէջ կը մնան չատ բաներ որոնք պէտք էր որ դուրս ելլէին, և մարդ աւելի ենթակայ կ'ըլլայ ոևէ տարափոխիկ հիւանդութեան մը որ կը պիրէ, նաեւ կը տառապի միւս զանազան գործարանիներուն այդ պատճառաւ իրենց գործը կատարելու անկարող ըլլալնուն համար, և հետեւանքը կրնայ ըլլալ յոգնատապ, աւազ (երիկամանց եւն.), գլխացաւեր և աչքոյժի պակասութիւն։

Գէթ չաբաթը անգամ մը պէտք է ամբողջ մարմինը լուալ տաք ջրով և օճառով, հոգ տանելով որ

ջուրը ըստ կարելւոյն կակուղ ըլլայ (ջուրին մէջ քիչիկ մը ամմոնիա խառնելով զանիկա գործածելէ առաջ եթէ հարկ է)։

Աւէն անոնք որ կրնան տոկալ կամ կարող են, պարտին աւէն առաւօտ պաղ լոգանք ընել և յետոյ ամուր ամուր չփել մորթը խորտուբորտ անձեռոցով։ Շատեր կը խորհին թէ չեն կրնար ցուրտ լոգանքի տոկալ, և քիչեր իրօք առողջական այնպիսի վիճակի մէջ կը գտնուին, որ կ'արգելէ այդ լոգանքը։ Փորձը սա է. եթէ ցուրտ լոգանքէ և չփուելէ ետեւ տաքութիւն զգացուի, ցուրտ լոգանքը բարերար է։ Բայց կը գտնուին այնպիսի անձինք որոնք չեն կըրնար տոկալ «սարսուռ»ին և ցուրտ լոգանքին յաջող բերած տաքութեան։ Աւոնք կրնան գաղջ ջուր գործածել։ Բայց ցուրտ թէ գաղջ ջուր գործածուի, մորթը պէտք է որ ամբողջովին մաքրուի։

Հիւանդի մը համար քիչ բաներ այնքան օգտակար են որքան լուացումը, և արդարեւ քիչ բաներ այնքան օգտակար են մարդու մը համար որքան ամբողջ մորթը չփել տաք կամ գաղջ ջրի մէջ թաթխուած սպունգով։ (Շատ լաւ կ'ըլլայ եթէ ջուրին մէջ քանի մը կաթիլ aromatic acetic acid դրուի։) Երբ մէկը հիւանդանալով ժամանակ մը անկողին մնալ կը պարտաւորի, ամէն բան այնպէս կպչուն ու անհանգիստ ընող հանգամանք մը կ'առնէ, որ այս լուացումը մեծ հաճոյք կու տայ և իրական միջոց կ'ըլլայ հիւանդին ապաքինութեան։

ԼՈՒԾՈՂԱԿԱՆ ԴԵՂԵՐ, Purgatives.—Աւոնք կրնան հարկաւոր չարիքներ կոչուիլ։ Պէտք է ա-նոնցմէ զգուշանալ որչափ որ կարելի է։ Եւ իրօք, առողջ մէկը պէտք չէ երբեք փնտռէ լուծողական, այլ իր կերակուրը և սովորոյթները այնպէս կառա-

վարէ որ բոլորովին զերծ մնայ անոր պէտքէն։ Այսու ամենայնիւ կան այնպիսիներ, որոնք առեն առեն լուծողականներ կ'ուզեն։ Անոնց համար կրնան օգտակար ըլլալ Liquorice powder, Tamar Indienne, կամ հնաւանդ Epsom աղերը։ Բայց աւելի քիչը աւելի աղէկ է։

ԼՈՒՍՆ ԱՋԱՑ, Cataract. (ἐφ-ε-ἔρω-ε)—Անուն՝ որ կը տրուի աչքի ոսպնեակին այն հիւանդութեան, որով ոսպնեակը կամաց կամաց կը կորսնցնէ իր թափանցկութիւնը և կը ճերմկի։ Ասիկա նախ կը պատահի ոսպնեակին ամէնէն թանձր մասին մէջ, կեդրոնը. ուստի առարկայ մը աւելի աղէկ կը տեսնուի եթէ քիչ մը մէկ կողմը բռնուի։ Լուսնը ի սկզբան գոչագոյն և քիչ մը փայլուն վիճակին է բիրեղն ամէնէն ներքին մասին, որ կամաց կամաց աւելի աչքի կը զարնէ։ Եթէ ժամանակին հոգ տարուի, կրնայ օգուտ մը մատակարարուիլ բժշկական դարմանով, բայց սովորաբար ախտը չնչմարուիր մինչև բժշկական դարմանի նպաստաւոր ժամանակը անցնի, այն առեն վերաբոյժի դիմելու է։

ԼՈՒՍՆՈՑՈՒԹԻՒՆ, Epilepsy.— Տե՛ս Վերնտուքիւն։

ԼԻՆՑԵՐՈՒ ԽՈՑ, Gum-boil. —Ընդհանրապէս ակռաներուն արմատի ախտէն յառաջ եկած պալար։ Այս չատ ցաւագին և հասարակ տեսակ ախտը պէտք է որ ծայր տայ վրան տաք բաներ, խիւս ևն. դնելով։ և երբ աղէկ մը կ'ուռի, ցաւած ակռային քովէն ծակ մը բանալու է և թողելու է որ թարախը վազէ աղէկ մը։ Քիչ մը լուծողական առնել օգտակար կրնայ ըլլալ։

ԼՈԳԱՆԴՆԵՐՈՒ ՋԵՐՄՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԸ.—ՋՐԻ ԼՈԳԱՆԴ

Ցուրտ	0°—15°	Տաք	35°—37°
Զով	15°—21°	Տապակին	37°—41°
Դաղջ	29°—35°		

ՇՈՓԻՒ ԼՈԳԱՆԴ, Պարզ կամ Ռուսական 35°—43°

ՕԴԻ ԼՈԳԱՆԴ. Տաք օդ, կամ Թուրքական, մինչեւ 93°, յետոյ ցուրտ։

ԽԱԽՏՈՒՄ ՈՍԿՈՐԻ. — Երբ ոսկորները իրենց իրարու հետ ունեցած յարաբերական դիրքերէն կը խախտին, մակերեսները որոնք բնական կը գործեն իրարու վրայ և յօդուած կը ձեւացնեն, կը քաշուին կամ կը հրուին իրարմէ։ Օրինակի համար, երբ ազդրը կը խախտի կամ տեղէն կ'ելլէ, ազդրին ոսկորը կը թողու գլխաին խոռոչը և սահելով ուրիշ ուղղութիւն մը կ'առնէ։

Խախտումը սովորաբար կը պատահի դուրսէն ընդունուած բռնութենէ, հարուածէ և յանկարծ անկումէ։ Մերթ առաջուընէ վնասուած յօդուած մը կը խախտի, ոսկորները յանկարծ իրենց տեղէն ելլելով իրենց մկանները արագ և չափազանց գործածելնուն պատճառաւ։ Այս ձեւ խախտումը երբեմն կը պատահի զատի յօդուածի հիւանդութեան առեն, ուր զատոսկրին գլուխը մաշած է հիւանդութեան պատճառաւ։ Ինչ ինչ դէպքերու մէջ ծնօտը միատեմ մը կ'ունենայ իր բնական կացութենէն դէպ յառաջ սահելու, երբ որ բերանը լայն բացուի, զոր օրինակ յօրանջելու կամ անչափաւոր ծիծաղելու առեն։ Բրտնութենէ յառաջ եկած չատ խախտումներու առեն, ոսկորներուն ծայրերը իրարու հատատող նեարդակապերը կը փրթին կամ կ'ընդարձակուին։ Ամէնէն սաստիկ խախտումի դէպքերը բաղադրեալ խախտում կը կոչուին։ Անոնց հետ վերք կը կենայ որ

վերատեսած մասին մակերեսէն մինչեւ ոսկորը կ'երկննայ։ Բազկի կամ սրունքի խախտումը, երբ ըստ պատշաճի և չուտ դարմանուի, երբեք այնքան ծանր բան չէ որքան կոտրուածը միևնոյն տեղերուն վրայ, բայց երբ զանց կ'առնուի և արկածէն անմիջապէս հաքը տեղը չձգուիր, մեծ նեղութիւն կու տայ արկածեալին։ Խախտումը տեղը ձգելու դժուարութիւնը և ցաւը ճիշդ համեմատական է վնասին տեւողութեանը։ Մոչոր յօդուածի մը խախտումի չատ դէպքերու մէջ ընդհանրապէս յոյժ դժուար է տեղը ձգելու գործողութիւնը առանց քիչ մը անզգայացուցիչ տալու, եթէ գործողութիւնը անմիջապէս չկատարուի։ Խախտումը կոտրուածին չափ յաճախ չպատահիր։ Ուռը ամէնէն աւելի ենթակայ է խախտելու. այնուհետեւ կու գայ ազիսը, արմունկը և ոտքին կոճը (Ծոթ-ը)։ Երբեմն խախտումի հետ յօդուածին կից ոսկորներու բեկում կը պատահի, որով կը դժուարանայ խախտումին դարմանումը։ Մատնուներու վնասը երբեմն յօդուածի մը մօտ կը պատահի և խախտում կը կարծուի։ Մինչեւ տատնուիլ կամ տատնուած տարիքը և երբեմն ասկէ ալ անդին սրունքներուն երկայն ոսկորները միակատար ոսկորներ չեն ըլլար, բայց յօդուածի ծայրերը կը բաժնուին ձողերէն պինդ աճառային նիւթով մը, որ կամաց կամաց կ'անհետանայ պատանիին մեծնալուն հետ, թողլով ծայրի մասերը, և միջանկեալ ձողը կը փոխուի մէկ երկար ոսկորի։ Այս ծայրի մասերը կը ընդունին կոտրիլ բռնութեան տակ և բաժնուիլ ձողէն ու խախտիլ, և խախտումի կամ բեկումի ախտանիշները յառաջ բերել։

Որովհետեւ մեծ վտանգը խախտումը բեկումի և բեկումը խախտումի տեղ առնելու սխալն է, ի-

րաքանչիւրին գլխաւոր նշանները կը դնենք հակադրեալ, և ասոնց բաղդատութիւնը պիտի օգուեցնէ թէ ի՛նչպէս պէտք է զանազանել մէկը միւսէն, և թէ ի՛նչպէս ճանչնալու է զանոնք։

Կոտրուածի նշանները

ա. Ուժի կորուստ անդամին կամ մասին մէջ։

բ. Ցաւ և ուռոյց կոտրուած տեղին կեդրոնը։

գ. Կոտրուած անդամը առողջին հետ բաղդատելու տեսն, անիկա կամ աւելի կարճ կամ աւելի երկայն կ'ըլլայ միւսէն և կամ անբնական դիրքի մը մէջ։

դ. Երբ մեղմով քաշուի անդամը, իր բնական ձեւը կը վերատանայ, բայց իր անբնական դիրքին կը դառնայ նորէն երբ թող տրուի։

ե. Եթէ կոտրուած անդամը մեղմով չարժուի, ոսկորին ձողին վրայ ուրիշ տեղ մը կը չարժի փոխանակ միայն յօդուածին վրայ չարժելու, միեւնոյն ժամանակ քերուելու, քսուելու զգացում մըն ալ կը կենայ հոն։

զ. Եթէ կոտրուած ոսկորը մորթին մօտ է, անկանոնութիւն մը կը զգացուի երբ մատդ անոր վրայէն անցնես չփելով։

Խախտումի նշանները

Խախտումն է յօդուած կազմող ոսկորներուն իրենց տեղերէն ելլելը։ Կոտրուածէն կ'որոշուի հետագայ նշաններով.

ա. Վնասը միշտ յօդուածի մը վրայ կը պատահի։

բ. Անդամը ամբողջէս հաստատուած կ'ըլլայ փոխանակ անբնական կերպով չարժելու։

գ. Մեղմով քաշելը իր բնական դիրքին չբերեր անդամը։

դ. Ճարճատում կամ խշրտոց չկայ։

Ե. Սաստիկ ցաւ չկայ ոսկորին ուէ մասին մէջ։

Երբ հիւանդը կը քննուի, վնասուած տեղը չատ զգուշութեամբ չօշափելու է. չատ վնաս կու գայ կոչտութեամբ վարուելէն։ Եթէ ոսկորը մեղմով չարժելու ատեն ճարճատիւն կամ խշրտոց չզգացուի, զայն զգալու համար աւելի ուժգին մի չարժեր վնասուած տեղը։

Եթէ արկածը բաց օդի մէջ պատահի, հանդերձները հանելու չէ, որպէս զի տեղը տաք պահուի։

Ամէն պարագայի մէջ երբ արկածին ինչ ըլլալը յայտնի չէ, ամէնէն աղէկ բանն է ոսկրակալ դնել մինչեւ որ բժիշկ գայ։

Խախտումի դարմանումն է վնասուած անդամը քաշել վնասուած տեղին վարի կողմէն, այնպիսի կերպով որ յօդուածը ետ գայ իր բնական դիրքին։ Որովհետեւ գայս ճշգրիտ կերպով ընելու համար անդամազննութեան քաջ հմտութիւն պէտք է, անկարելի է մանրամասն հրահանգներ տալ հոս խախտումը տեղը բերելու համար։

Եթէ մօտերը բժիշկ չգտնուի, պէտք է անդամը ոսկրակալով բռնել և զայն ամէնէն հանգիստ դիրքի մէջ պահել, և հիւանդը տանիլ ամէնէն մօտ գտնուող բժիշկի մը։

Ոչ ոք բայց միայն բժիշկ մը պէտք է որ ձեռնարկէ խախտուածը տեղը ձգելու, վասն զի այս գործողութիւնը արհեստական չատ գիտութիւն կը պահանջէ։

Ուսի յօդուածին խախտումը տեղը բերել ծունկը բազկին խոռոչը դնելով։ Վիրաբոյժը հիւանդին կուշտը կը կանգնի, տաքը կը դնէ աթոռի մը վրայ, և ծունկը հիւանդին բազկին խոռոչին մէջ։ Ասիկա իբրեւ յենարան կը ծառայէ, և կը ջանայ բազուկը

վար ծռելով և գայն իր ծունկին վրայ բերելով դուրս ցցել ոսկորին գլուխը և խոռոչին մէջ խոթել։

Ձսեի յօդուածին խախտումը դէպ ի վեր եւ դէպ ի ետ։ Խախտումի այս ձեւին մէջ ձսոսկրին գլուխը դէպ ի վեր և դէպ ի ետ կը մղուի ձսոէն։ Ծունկը և տաքերը դէպ ի ներս կը դառնան, և մատերը հանդիպակաց տաքին վրայ կը հանդչին։

Ձսոսկրի յօդուածին դէպ ի վար խախտումը։ Այս դէպքին մէջ ոսկորին գլուխը իր բնական դիրքին ճակատը և վարի կողմը դիրք մը կ'առնէ։ Այս խախտումին ախտանիշներն են անդամին երկննալը և տաքին դէպ ի վար ցուցնելը։

Ուսի յօդուածին խախտումը տեղը ձգել բազուկը վեր բաշելով։ Այս տեսակին մէջ ուսը կը չակուի մէկ ձեռքով, և բազուկը կը բռնուի միւս ձեռքով արմուկէն վեր, և վեր կը քաշուի գլխին կուշտէն։

Ձսեի յօդուածի խախտում դէպ յառաջ եւ դէպ ի վեր։ Խախտումի այս ձեւին մէջ ձսոսկրի գլուխը բնական տեղէն ճակատը և վերը կը կենայ։ Ձայն իր տեղը ձգելու համար հիւանդը պէտք է որ կրունակի վրայ պառկի, և մեղմով քաշուի ճախարակներու միջոցաւ և իր տեղը պահուի վիրակապով մը։

Երբեմն հինցած խախտումները այնպէս կը հասատատուին, որ հարկ կ'ըլլայ գլորոճքով տալ, և յօդուածը ազատօրէն չարժելով, մինչ անոր ազդեցութեան ներքեւ կը գտնուի հիւանդը, կտրել, քակել փակած տեղերը և յօդուածին գործողութիւնը վերանորոգել. բայց հարկաւ ասոր պէտք է ձեռք զարնել հասուն մտածութենէ ետքը։

ԽԱՐԱՏԵՆԴ, Hay Fever.—Հիւանդութիւն՝ որ ամանց կը պատահի Յունիսի և Յուլիսի ժամանակները կամ երբ չոր խոտի եղանակը կու գայ։ Երբեմն ախտը

կը գրգռուի ծաղիկով մը, երբեմն ուրիշ ծաղիկով մը: Նշաններն են քթին, աչքերուն և օդի անցքերուն չափազանց գրգռումը: Ընդհանրապէս յառաջ կը բերէ յաղորդաբար աչքերու և քթի եռք, ցնցողական փռնգիւն, և քիթը չատ կը վազցնէ, յառաջ կը բերէ հազ, կուրծքի կարծրութիւն և դժուարաշնչութիւն: Ընդհանրապէս մանուկներու չպատահիր: Ծովեզերեայ օդափոխութիւնը թերեւս ամէնէն աղէկ դարմանն է այս նեղիչ ախտէն ազատուելու: Ipecacuanha և arsenic գործածուած են ունգունքներուն, և երբեմն օգտակար եղած են: Բայց լաւագոյն բանն է բոյսերէ հեռու կենալ, որոնք ինչ ինչ պարագաներու մէջ գիտցուած է թէ ախտը կը գրգռեն:

ԽԻՃ ԵՐԻԿԱՄԱՆՑ, Gravel (գեօղրէ՛ Բ–լը).— կրնայ երիկամունքներէն անցնիլ ուէ մեծութեամբ, նուրբ փոչիէն սկսելով մինչև բաւական խոշոր կտորներ: Երբ բաւական խոշոր ըլլայ խիճը, սաստիկ ցաւ կը զգացուի մինչ մէջքէն կ'իջնէ փշտը և բարձին ներքի կողմը:

Դարմանումն է պակսեցնել բորակածնային նիւթերուն քանակութիւնը, որոնք պիտի մզուին երիկամունքներուն միջոցով, և այդ գործարանները լուալ առատ մեղմիչ հեղանիւթներով, որպիսի են՝ խաչած գարիի ջուր, կաթ, ևն.:

ԽԻՒՍ, Poultice (լ–ի–)— Առանին ամէնէն հասարակ պէտքերէն մէկը: Իրօք այնպիսի պէտք մը՝ որ ամէնէն աւելի կը գործածուի, բայց քիչեր կան որոնք կը հասկնան զայն պատրաստելու կերպը, կամ գիտեն անոր գործողութեան սկզբունքները և թէ անոր օժանդակութեամբ ի՛նչ ձեռք բերել կ'ուզուի:

Առաջին, ի՛նչ է խիւսը: Ուէ արտաքին նիւթ որուն նպատակն է մարմնին խոնաւ տաքութիւն տալ

և պահել կակուղ գոյացութեան մը միջոցաւ, կրնայ խիւս կոչուիլ: Ուրեմն էական բաներն են տաքութիւն, խոնաւութիւն և նոյնը երկար ատեն պահելու կարողութիւն: Խիւսը այնքան տաք ըլլալու է որքան կարելի է տոկալ, այնքան խոնաւ՝ որքան կարելի է փակչուն ընել, և բաւական թանձր, այնպէս որ տաքութիւնը պահուի ժամանակ մը, առանց այնքան ծանր ըլլալու որ նեղութիւն տայ, և բոլորովին հարթ ըլլալու է: Խիւս պատրաստելու նիւթերուն մէջ առաջին տեղը կը գրաւէ հացը, վասնզի ուրիշ նիւթերէ աւելի ընդհանրապէս կը գործածուի տուներու մէջ:

Հայել խիւս պատրաստելու համար, նախ լաւ մը տաքցուր թաս մը, յետոյ անոր մէջ հաց փշրէ և վրան լեցուր եփ ջուր այնչափ որ բոլորովին ծծուի հացի փշրանքներէն, և վայրկեան մը ջերմոցին վրայ թողնէլէ ետքը քամէ դուրս մնացած ջուրը, թանձր խառով տարածէ հացը յարմար մեծութիւն ունեցող կտաւի վրայ և տաքցուր: Ամէն ատեն պատրաստուած խիւսը դուրսէն աղէկ է ծածկել տաքութիւն չհաղորդող բանով մը, որ տաքութիւնը և խոնաւութիւնը աւելի երկար ատեն պահէ:

Երբ ուզուի խոնաւ տաքութիւն պահել աւելի մեծ տարածութեան վրայ, օրինակի համար կողացաւի (–ընկճում) ատեն, կտաւատի փոչին կը գործածուի սովորաբար: Միշտ աղէկ է թարմ կտաւատի փոչին, որ ա՛րչափ իւղոտ ըլլայ, ա՛նչափ աղէկ է: Կտաւատի խիւս պատրաստելու աղէկ կերպ մը սա է. Նախ սեղանի մը վրայ տարածէ խծուծի (էընըէ) խաւ մը որ աւելի մեծ ըլլայ քան զոր պէտք է խիւսի համար, անոր վրայ փռէ լաթ մը, և ասոր վրայ տարածէ խիւսը, զոր պէտք է պատրաստել

հետեւեալ կերպով. Բաւական մեծ թաս մը տաքցնելէ ետեւ կտաւատի փոշին թրջելու բաւող եփ ջուր թափէ մէջը և ալիւրը չոտ մը աւելցուր անոր վրայ, ափով առնելով տոպրակէն, և բոլոր ժամանակը խառնէ որպէս զի գունտ չկազմէ։ Հարթ կերպով տարածէ կտաւի վրայ անյապաղ։ Խիւսին թանձրութիւնը ճիշդ այնպէս պէտք է ըլլայ, որ ոչ թափի ոչ կոտրի երբ ծալուի։

Ի վերջոյ ամբողջութիւնը կրնայ առնուիլ լայն ֆանէլա վիրակապի միջոցաւ։ Ցաճախ փայտածուխի խիւս կը յանձնարարուի չատ գարչահոտ վէրքերու համար։ Անոկա կրնայ պատրաստուիլ վերոյիշեալ ներուն պէս, և փայտածուխի փոշի ցանուիլ խիւսին երեսին վրայ՝ գործածուելէն անմիջապէս առաջ։

Մոլախինդ (hemlock), գարեջուրի փրփուր (yeast), հացի խմոր, թեփ, սոեպղին, ամէնն ալ գործածուած են. բայց հացը կամ կտաւատի փոշին կու տան ամէն ինչ որ պէտք է, և ոևէ բաղձալի արդիւնք կրնայ ձեռք բերուիլ խիւսին երեսը յարմար դեղը ցանելով։

Խիւսը պէտք չէ երկու ժամէ աւելի թողուլ, եթէ հակառակն ընելու համար մասնաւոր հրահանգ չտրուի. բայց պէտք է նոր մը պատրաստ ունենալ և հինը վերցնել և անմիջապէս նորը դնել անոր տեղը։

Խիւսերը կրնան երկու որոշ նպատակներու համար գործածուիլ. (ա) Բորբոքային ուռոյցները ցրուելու համար անոնց կանոխաւան աստիճաններուն մէջ, (բ) Զանոնք հասունցնելու և հատաքուած թարախին արտահոսումը դիւրացնելու համար։ Առաջին պարագային մէջ (ա) եթէ անմիջապէս ցաւ կամ տաքութիւն զգացուի, խիւսը պէտք է դնել և այն-

պէս թողուլ, և արդիւնքը կրնայ ըլլալ այն տեղին արեան երակներուն, որոնք տաքութենէ ընդարձակուած են, ցրուելը բորբոքային նիւթը և ուռոյցն արգիլելը։ Բայց եթէ ի դերև եկէ այս ակընկալութիւնը, տակաւին օգտակար պիտի ըլլայ խիւսը, վասն զի կը հասունցնէ ախտացեալ տեղը և ուռոյցը կը ծակէ ծայր մը ցցելով։

Խլութիւն կամ լսելու անկարողութիւն, կընայ ամբողջական կամ մասնական ըլլալ։ Կրնայ լոկ ախտանիշ ըլլալ աւելի ընդհանուր հիւանդութեան մը, կամ կրնայ յառաջ գալ տեղային ախտաբանէ մը։ Կրնայ առժամանակեայ և վտարելի ըլլալ, կամ մնայուն և անբուժելի։

Որովհետեւ լսողութիւնը տեսողութեան երկրորդն է, միշտ յոյժ կարեւոր է ուշադրութիւն տալ անոր ամենաթեթեւ խանգարումին, և աւելի մասնաւոր կերպով, վասն զի ախտը յաճախ կրնայ դարմանուիլ եթէ ժամանակին դարմանելու ձեռք զարնուի, մինչ եթէ հինցայ, բուժումը կը դժուարանայ, եթէ անկարելի չըլլայ։ Ականջը կոկորդին հետ հաղորդակցութիւն ունի Եւստաքեան խողովակին միջոցաւ, որ կը բացուի լեզուակին մօտ անոր վերի կողմէն, և թէ այս խողովակը թէ նոյն իսկ ականջը զատուած են չատ փափուկ թաղանթով մը, որ կ'ուռի չատ թեթեւ ցուրտէ և յառաջ կը բերէ խլութիւն, որ երբեմն կը տեւէ երկար ժամանակ։ Իրօք, լեզուակին ոևէ հիւանդոտ վիճակը չատ հնարաւոր է Եւստաքեան խողովակին ազդելու և խլութիւն յառաջ բերելու, ուստի խլութեան դէպքի մը մէջ միշտ աղէկ է կոկորդը զննել։

Ականջի դուրսի ծակը չատ յաճախակի կը գոցուի կարծրացած ականջաղտով, որ հարկաւ խլու-

թեան պատճառ կ'ըլլայ աւելի կամ նուազ աստիճանաւ։ Այս կրնայ վերնալ պարզ տաք ջուր ներարկելով։ Ականջաղաը նախ կակուղցնելու է քիչ մը տաք իւղով։ Դործողութիւնը թերեւս քանի մը անգամ կրկնել պէտք պիտի ըլլայ արդիւնք ձեռք բերուելէ առաջ, բայց յարատեւութեամբ պատճական արդիւնք յառաջ կու գայ։

Ալուրեան պատճառը յաճախ բերանը բաց պահելն է։ Մարդիկ բերնէ չնչելու համար ստեղծուած չեն, այլ՝ քթէն։ Երբ բերնէն կոկորդին ցուրտ օդ երթայ, վտանգաւոր է։ Ականջին մէջ օտար մարմիններ խոթելը, թէ՛ ականջաքոր ըլլայ թէ՛ թաչկինակի փաթթուած ծայր, ևն. յոյժ վտանգաւոր է։ Կրնայ գրգռում յառաջ բերել և դուրս բորբոքում ականջի վաիրուկին։ Խիւսի բնութիւն ունեցող բան երբեք գործածուելու չէ ականջին, վասն զի ծանր չատ հետեւանքներ կրնան յառաջ գալ առկէ։

Ականջի ուէ սրընթաց և ցաւոտ բոլոր հիւանդութիւններու առեն, տաք ջրով լուալ, որուն մէջ խառնուած ըլլայ ափիոնի երփնաջուր (Tinct. Opii), կամ այս ջուրով թրջուած բրդեղէնի կտոր մը դնել արտաքին ականջին վրայ, ցաւը մեղմելու պիտի օգնէ մինչև բժիշկին գալուստը։ Բժիշկը անմիջապէս կանչուելու է, որուն ի դէպ ժամու օգնութիւնը կրնայ արգելել ծանր հետեւանքներ։

Ականջի կաթիլներ

R. Tinct. Belladonnae
Tinct. Hamamelidis
Tr. Opii
Glycerine

} 2ական տրամ

Դգալի մէջ քիչ մը տաքցնելու է, և կտոր մը

բամպակ անով թրջելու և խոթելու է ականջին բացուածքին մէջ։

ԽՈՒՉԱԿԱՏՈՒԹԻՒՆ, Laryngitis.— Ուչափողին վերի մասին բորբոքումը, որ յաճախ վտանգաւոր հիւանդութիւն մը կ'ըլլայ։ Հետեւանք է սաստիկ ցուրտի ենթարկուելու կամ գրգռիչ կազ ներս չնչելու։ Շնչառութիւնը կարճ և արագ կ'ըլլայ և խժալու ձայնով և հեղձման զգացում կը կենայ։ Հիւծախտով կամ ցնցղատապով (դոֆղէր) տառապողները ենթակայ են այս նեղիչ ախարութեան։ Դարմանում.— Ըստ կարի արագ արագ չոգի ներս չնչելու և տաք սպունգ դնելու է կոկորդին վրայ։ Սաստիկ դէպքերու մէջ խուչապատութիւն կամ չնչափողատութիւն կրնայ պէտք ըլլալ։ Ուէ պարագայի մէջ ժամանակ չկորնցնելով բժիշկ կանչէ։

Քլորոֆորմի, չոգիի նման antispasmodicներ ներս չնչել բարերար ազդեցութիւն կ'ընէ յարձակման միջոցին, նաեւ սեղմիչ հեղանիւթներ սրսկել կամ ներս չնչել յարձակումէ առքը։

ԾԱՂԿԱԽՏ. — Տես Տենդեր։

ԾԱՆՐԱՇՆՉՈՒԹԻՒՆ, Asthma (ազթ ՝նէֆ՝ս).— Շունչ առնել տալու առեն սաստիկ հեւք, որ յանկարծ կու գայ և կ'անցնի առանց հարկաւորապէս վնաս մը թողելու թոքերուն վրայ։ Այս ախտը չատ տեսակներ ունի. Ջղաձգային, ուրիչ հիւանդութեան ախտանիշներն ունեցող, և քանի մը մասնաւոր տեսակներ, բայց խարտեաշն է ամէնէն կարեւորը։ Ախտը կրնայ յարձակիլ ամէնէն քաջառողջ տեղեր բնակողներու վրայ, և ոչ՝ ծխոտ, վատառողջ տեղեր բնակողներու վրայ։ Լոնտոնի մառախուղը ընդհանրապէս աղէկ կու գայ ծանրաշունչներու։ Անմարս կերակուրները չաճախ ծանրաշնչութիւն կը բերեն։

Դարմանումը.— Պահուելու աղէկ կանոնն է զգուշանալ ամէն բանէ որ յարձակման պատճառ կ'ըլլայ, մանաւանդ պէտք ունեցողներէ։ Եթէ յարձակումը անյարմար կերակուրէ ըլլայ, թող ստամոքսը դատարկ մնայ։ Յարձակման միջոցին ծխախոտէ քանի մը անգամ ծխախոտի ծուխ քաշել չատ աղէկ կու գայ յաճախ։ Daturaի ծուխ ներս քաշելն ալ զօրաւոր դարման է։ Քլորոֆորմը կամ եթերը չատ լաւ դարման է ոմանց համար, բայց գործածութեան մէջ մեծ զգուշութիւն հարկ է։ Herimods' Cureը կը բաղկանայ բուսային փոշիի մը բաղադրութենէն, զոր պէտք է այրել և ծուխը ներս չնչել։

Tartar emetic եթէ առնուի մինչեւ հիւանդութիւն չառաջ գայ, ոմանց օգտակար կ'ըլլայ։ Վերջապէս, դարմանումի ստոյգ կանոն մը չկայ. ինչ որ մէկը կը բուժէ, ուրիշի մը չզօրեր. ուստի ընելու գործնական բանն է դարմանումները փորձել հետզհետէ, մինչև որ հիւանդին յարմար եկողը գտնուի։

ԾԻՐԱՆԱԿԱՏ, Purpura.—Կը ճանչցուի մարմնին հիւսկէններուն մէջ երեւցած արիւնները, որոնց պատճառն է արեան երակներու պատռիլը։ Բոլոր մարմնին վրայ կ'երեւին ճմլուածի նշաններ։ Դարմանումի մէջ մեծ զգուշութիւն հարկ է, վասն զի պիտի նըշմարուի թէ ամենափոքր արիւնհոսութիւնը մարմնին աւելի փափուկ մասերուն մէջ իր հետ կրնայ բերել ամենածանր հետեւանք։

ԾՈՄԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ—Ծոմապահութեան կարողութիւնը ըստ մեծի մասին կախեալ է ունակութենէ, կլիմայէ և կազմուածքէ։ Անտարակոյս սովորականէն աւելի երկար ժամանակ առանց կերակուրի մնալ երբեմն բարերար է իբրեւ դեղ, այնպիսիներու համար որոնք ճոխ ուտեստով կ'ապրին.

բայց չատ պարզ կերակուրի քանակութիւնը պակսեցնել աւելի աղէկ է քան ուտելէ բոլորովին հրաժարիլը։ Շատ ազգերու սովորութիւնն էր քսանըչորս ժամու մէջ մէկ անգամ միայն ճաշել ծոմ պահելու աստէն, բայց ընդհանրապէս, կրնայ ըսուիլ թէ, չատ զօրաւոր կազմ պէտք է որ այս երկրին (Անգղիոյ) մէկ անհատը կարող ըլլայ մինչեւ իսկ երկու ճաշով չատանալ մէկ օրը։

Տր. Հոլի հանրածանօթ գիրքին հետեւեալ հատուածը քանի մը լաւ խրատներ կը պարունակէ.

«Եթէ բոլոր մարդիկ գարնան սկիզբները մէկ ամիս հրաժարէին ուտէ տեսակ միսերէ, ինչպէս կը պահանջէ Մեծ Պահոց օգին, մեծապէս պիտի օգտուէր հանրային առողջութիւնը, վասն զի կազմութիւնը կարող պիտի ըլլար արտաքսել մարմնին անմաքրութիւնները, որոնք հաւաքուած են ձմեռուան կուշտ ու կոճ կերուած ուտեստներէ, զովացնելով տաքցած արիւնը, և այսպէս ջնջելով գարնան և ամրան հիւանդութիւններուն սերմերը։ Այսպէս ոչ միայն կրօնական կանոնները կը պահուին, այլ նաև կ'օգտուի մարդուս ֆիզիքական առողջութիւնը։ Աստնք պարզ միջոցներ են, գործադրելի միջոցներ, առանց դրամական ծախքի, ամէնուն օգտակար, և եթէ բուժումը ըլլայ բնական կերպով, մահը պիտի չմտնէ չատ բնակարաններէ ներս և կեանքի մէջ տեւող ցաւեր պիտի թեթեւնան չատ կուրծքերու մէջ։»

ԾՈՒԱԽՏ.—Ցառաջ կու գայ դէպ ուղեղը արիւնին անկանոն կերպով երթալէն, և ուղեղին տեսողական մասին ձգտումէն, որուն պատճառն է չարունակական չարժումը։

Antipyrin օգտակար եղած է։

Chlorobrom ջերմապէս կը յանձնարարուի։

ԾՈՒՌ ՎԻԶ, ՊԻՐԻ ՎԻԶ, Forticollis.—*Այս չատ յայտնի և տաղակալի հիւանդութեան ամէնէն լաւ դարմանն է թերեւս գիշերը անկողին երթալու առաջեն վերջ դնել ֆանէլայի կտոր մը* turpentine*ով թրջելով կամ հետեւեալ խլդով որ սաստիկ թունաւոր է ասկայն.* Liniment of aconite 2 *տրամ*, Liniment of belladonna 2 *տրամ*, Tr. Capsici 2 *տրամ*, Chloroform 2 *տրամ*։

Պէտք է զգուշանալ որ տեղը չըշտէ. ֆանէլան մէկ տեղէն միւսը չարժելու է։

ԿԱԹԻ ԿՏՐՏԻԼ ՄԱՆՈՒԿԸ.—*Բարձրագոյն ասպիճան կենսաւորներու իւրաքանչիւր էգ չափահասունի հեղանիւթ մը որ յոյժ յարմար է անոր նորածին պզտիկին մնունդին համար։ Մարդկային սեռին գալով, այսպիսի հեղանիւթի մը հարկը կը չեշտուի այն պատճառաւ որ անոր պզտիկը ակռաներ չունի երբ կը ծնի։ Եւ ուստի մանկիկ մը պէտք չէ որ կաթէն կտրուի մինչեւ որ կարող չըլլայ կերակուր առնել ինքնիրեն, այսինքն մինչեւ որ անոր ակռաները երեւան չգան. և ամէն մայր պէտք է որ առողջ ըլլայ որպէս զի կարենայ դիւրացնել իր զաւակը այդ միջոցին։ Բայց իրօք իրերը չատ տարբեր են հիմա։ Քաղաքակրթութեան երեսէն չատեր անկարող կը գտնուին կատարել այս առաջին և յոյժ կարեւոր պարտականութիւնը հանդէպ անոնց որոնց աշխարհ գալուն համար պատասխանատու են։ Նաեւ չատախ կլիներ, արական սեռին տեղը բռնելու իրենց փութկոտութեան մէջ մոռնալով մայրութեան բարձր և նուիրական պարտականութիւնները, խոյս կու տան կամովին դիւրացնելու այս գործէն, որ խորհրդաւոր նշանն է այն ամենաբարձր և ամենամաքուր սիրոյն,*

զոր կարելի է մարքին ըմբռնել, և կը զլանան իրենց խեղճ մանկիկներուն մատակարարել անոնց բնական կերակուրը, և իրենք զիրենք կը նուիրեն սեղմիրանոցներու, ըմբչախաղերու, եւն., եւն.։

Այսու ամենայնիւ երբեմն հարկ կ'ըլլայ մանկիկը կաթէն կտրել։ Այն ատեն աղէկ է անհամութիւն մը տալ սոխնքին պտկունքին, անոր վրայ զգուշելի բայց անվնաս բան մը քսելով, զոր օրինակ պաղլեղ, թանկին կամ պորաքս, մինչեւոյն ատեն յարմար ըմպելի մը դնել չիչին մէջ ծծելու համար։ Կաթէ կտրելու ատեն հասարակ սխալ մըն է զօրաւոր ուտեստ տալ մանկիկին. ատիկա պէտք է որ անոր տարիքին համեմատ ըլլայ։ Հաւանական չէ որ սխալը տակաւ ուտեստ տալու կողմանէ ըլլայ։ Տղուն հոգ տարուելու ատեն մօրը սոխնքը պէտք է չփել պէլլատոնայի օծանելիքով կամ նոյն դեղին խառնուվը պատել զայն, և մայրը պարսի բան կարի քիչ առնել հեղուկ կերակուր մինչեւ որ կաթը դադրի։

ԿԱԹՈՒԱԾ, Apoplexy.—*կը պատահի բան մեծի մասին թանձրամարմին, կարճ պարանոց անձերու, թէ զօրաւորներու թէ տկարակազմներու։ Զօրաւորներ երբ յարձակումի կրեն սխտէն, կ'իյնան յանկարծ։ Մարմինը կ'անդամալուծուի, երեսը և գլուխը տաք կ'ըլլան, աչքերը անշարժ (fixed), բերանը սովորաբար վար քաշուած կ'ըլլայ մէկ անկիւնէն, շնչառութիւնը խորունկէն խորդալու պէս կ'ըլլայ։ Դարմանումը պէտք է ըլլայ անմիջապէս, քանի մը վայրկեանը չատ անգամ կ'որոշէ կեանքի և մահուան խնդիրը։ Հիւանդը անմիջապէս անկողին դիր, գլուխը աղէկ մը վերցուր։ Պարանոցին չորջ գտնուող հանդերձները թուլցուր։ Մանանեխի խիւս դիր ոտքի ներքաններուն վրայ և բարձերուն ու սրունքներուն*

ներսի կողմերը, և լեզուին վրայ, որչափ կարելի է անոր ետեւի կողմը, դիր երկու կաթիլ հնդկիւղ որու հետ խառնուած ըլլայ ութ ցորեն calomel կամ մէկ կաթիլ Croton oil։ Շուտով լուծողական տուր։ Եթէ հիւանդը չկրնար կլլել, տաք turpentine ներարկէ (երկու թէյի դգալ turpentineի իւղ մէկ դորակ տաք փոխինդի մէջ դնելով)։ Տաք քացախջուրի մէջ թաթխուած քուրջեր և կամ տոպրակով սառ դիր գլուխը։ Եթէ գլխուն և վզին երակները չատ ուռած են, տղուկ փակցուր մարմնին անդամալուծեալ կողմին հակառակ կողմի քունքին։ Երբ հիւանդը կրնայ կլլել, դեղահատեր և խառնուրդներ տուր հետեւեալ պատրաստութեամբ. Դեղահատերու համար.—Խառնէ 5 ցորեն calomel և նոյն քանակութեամբ antimonial powder քիչ մը հացի փշրանքով։ Ամէնք երկու դեղահատեր չինէ։ Խառնուրդին համար.—Լուծէ մէկ ունկի Epsom աղեր կէս դորակ liquorice extractի հետ։ Այս խառնուրդը չորս դեղաբաժին ըրէ։ Եթէ աղիքը բացուած չեն աղէկ մը և «փորը չելլեր», կրկնէ այս դարմանները. կերակուրը չատ տկար ըլլալու է։—Դարմանման ակզբունքն է արիւնը գլխէն վար քաշել և հիւանդը չատ հանգարտ պահել։

ԱՆԹՈՒԿ, Carbuncle.—Անուն պալարներու հաւաքոյթի, ընդհանրապէս մորթին ներքեւ այն տեղերը որոնք չատ մանրաթելային հանգամանք ունին։ Մեծութեամբ չատ կը զանազանին, երբեմն չատ սասթիկ կը ցաւին և իրենց հետ տենդ, հիւծախտ կեն. կ'ուռենան։ Դարմանումը պարտի տեղային ըլլալ և կազմային։ Հիւանդին զօրութիւնը պահէ տալով օղի, գինի, ամմոնիա և քինաքինա։ Պէտք է ազատօրէն գործածել ափիոնատոր խարաններ և տաք դեղեր, տաճ (fomentation) և ազատօրէն կտրածներ, ճեղքուածներ տալ։ Եթէ կանուխ գործածուի զօրաւոր ասիտ ֆէնիքը, կրնայ հասունցնել կայծակը և մեղմել անոր յարձակումը։

ԿԱՆՈՒԶՈՒԹԻՒՆ, Chlorosis.—Գլխաւորապէս 15էն մինչեւ 25 տարեկան աղջիկներու կը պատահի, և նշաններն են, դեղնութիւն, ժժգունութիւն, վատուժութիւն, ախորժակի և մարսողութեան կորուստ, վատ զի հիւթանջատումները պատշաճօրէն հատատուած չեն կամ նուազած են, մանաւանդ անոնց սկզբնաւորութեան ատենը։

Ախտանիշեր.—Ընդհանուր զգացում ճնշումի, թուլութեան, և անմարտութիւն, սրտի բաբախում, և մօտալուտ աղէտի մը երկիւղ։ Ախորժակը տկար է և տարօրինակ, հիւանդը փափաք կը զգայ ամէնէն արտառոց բաներ ուտելու, զոր օրինակ կաւիճ, կիր, ևն.։ Միտքը չատ փոփոխական կ'ըլլայ, և յաճախ չնչին բաներէ հաճոյք կը զգայ։ Կազմութեան ջերմութիւնը գրեթէ միշտ ցած աստիճանի վրայ կ'ըլլայ առողջին հետ բաղդատելով։ Բազկերակը արագ կը զարնէ բայց տկար, քունը անկանոն, երեսը ժժգոյն, ոտքերը պաղ, ընդունքը չոր, ազիքներուն վիճակը անկանոն, մէզը անգոյն։ Կրնան բաւական ուռենալ ոտքերը և արուներուն քսքերը։ Երբեմն տառապեցուցիչ հազ մը կը կենայ, բայց հիւծախտ չյաջորդեր։ Սխտը մահաբեր չէ, թէև երբեմն տարիներով կը չարունակէ։

Դարմանում.—Պատշաճ դարմանումն է կազմութիւնը քաջառողջ վիճակի բերել, զօրացուցիչ դեղերով, ձի հեծնելով, օդ փոխելով, չափաւոր բայց անդադար ուտեստով և զուարթ ընկերութիւնով։

Այս հիւանդութեան լաւագոյն դեղերն են երկաթ, հալուէ (aloe, ալոէ) ուրոյն կամ ուրիշ բանի հետ, և զառիկ (arsenic)։

ԿԱՆԱՅԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—Անկարելի է նիւթիս վրայ երկարօրէն խօսիլ որքան հարկ է, վասն զի այն կը պահանջէ ուրոյն ճառ մը: Այսու ամենայնիւ այդ գրքոյկին մէջ գրինք քանի մը ծանօթութիւններ ամուսնական կեանքի միջոցին առողջութեան պահպանման մասին ինչ ինչ չահեկան բաներու նկատմամբ:

Ցոյժ քիչ կարեւորութիւն կը տրուի վիժումներու, որոնցմէ ապաքինիլ արդարեւ աւելի դժուար է—թէեւ թեթեւ բան ըլլան—քան կատարեալ ծաղկանութիւնը, վասն զի Բնութիւնը այս վերջին պարագային մէջ ամէն բան կը պատրաստէ ապաքինման համար, մինչ առաջինին մէջ ամէն բան հակառակ է Բնութեան:

Ուստի եթէ ամուսնացեալ մանկամարդ կին մը յղանայ, և հոգ տանի կերակուրի կանոնաւորութեան և ընդհանուր կեանքին, որպէս զի վիժում չպատահի, և սակայն եթէ ուէէ պատճառով մը պատահի, ամենամեծ զգուշութիւն ընելու է, բաւական երկար ժամանակ պառկելու է մինչև որ դարձեալ չիակուի առողջութիւնը:

ԿԱՊՈՒՏ ՀԱՋ, Croup.—Ցանկարծ պատահող և չատ տառապեցուցիչ հիւանդութիւն մը, խռչափողի և կամ շնչափողին վերի մասին և մանուկներու յատուկ, մանաւորապէս երկուքէ մինչև հինգ տարեկաններու: Անոր հետ կ'ընկերանայ չատ աղմկալից շնչառութիւն, որուն պատճառն է շնչափողին վերնագոյն մասին ջղաձգութիւնը: Այս տեղին նեղնալուն համար կ'արգելուի օդին ազատ մուտքը թոքերուն մէջ: Մանուկին այնպէս կու գայ թէ պիտի խեղդուի: Ախտանիշները թէեւ երկիւղ կու տան իսկզբան, չատախ կ'անցնին քանի մը ժամէն: Կապուտ հազը պէտք չէ չփոթել կեղծմաչկին հետ, որ աւելի

վտանգաւոր է, և կը ճանչցուի կոկորդին և քթին մէջ ազատուն դեղնորակ կեղեւի մը առումովը: Այսպիսի դէպքեր չատ յաճախակի կապուտ հազ կը կոչուին: Կապուտ հազի առեն չատախութեամբ ըլլալու չէ դարմանելու կոդմանէ, վասն զի զանցառութեան հետեւանքը կրնայ հեղձում ըլլալ: Պէտք է տաք ջուրի մէջ թաթխուած և քամուած սպունգներ դնել կոկորդին վրայ անմիջապէս: Նաեւ մանուկին չոգի ներս չնչել տալու է անոր առջեւ տաք ջուր դնելով: Հիւանդը պէտք է անմիջապէս տաք լոգանքի ենթարկել և լաւ մը ծածկել: Մանանեխի փոքր խիւս մը (ԽՈՐՈՒԼՔՈՒԱ) պէտք է դնել կոկորդին վրայ, և երբ սաստիկ ախտանիշները անցնին, տաք կտաւատի խիւսով (ՏԷՐԷՆ ՊՈՂՈՏՄԱ ԼՔՈՒԱ) պէտք է պատել կոկորդը: Շատ դէպքերու մէջ մեծ հանգստութիւն կու տայ փսխումը. այս նպատակաւ Իփէքաքուանայի գինի պէտք է տալ, հինգ վայրկեանն անգամ մը մէկ թէյի դգալ, մինչև որ փսխում յառաջ գայ: Որչափ կարելի է չուտով բժիշկ կանչուելու է: Ախտին երկրորդ յարձակման առեն աւելի քիչ վախ կայ, և ախտը կ'անցնի եթէ կանուխ դարմանուի: Զգոյշ կեցիր որ ախտին յարձակումէն ետեւ մանուկը օդի հոսանքի չենթարկուի: Մորթին անմիջապէս վրայէն ֆանէլա հագցնելու է, և տաք պատող լաթերով փաթթելու է կոկորդը. պէտք է մանուկին կանոնաւոր կերակուր տալ: Ամէն օր լոյծ պահէ փորը, և զգուշացիր ամէն բանէ որ ջղային գրգիռ կու տայ մանուկին:

ԿԱՐՄՐԱԽՏ, Scarlet Fever.—Տես Տեղեր:

ԿԱՐՈՆԻ ԻՒՂ, Carron oil. —Անուն հաւասարաչափ լեմոնաջուրի և կտաւատի իւղի խառնուրդի մը, որ պատուական սպեղանի կ'ըլլայ այրուածնե-

րու: Անոր ընտիր յատկութիւնները դիպուածով գտնուեցան Սկովտիոյ Ջէրըն քաղաքի երկաթի ընդարձակ գործարաններուն մէջ, ուր գործաւորները բնապէս չատ ենթակայ են այրուցներու:

ԱՆԴՈՒԱ ՍՐ. ՎԻՏՈՍԻ, St. Vitus' Dance.—Տես Քորէա:

ԱՆՑՆԴՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԱՆՆԱՆՑ, Grand Climacteric. —Կը պատահի դաչտանին հոսիլ սկսելէն իբր 30 տարի ետքը: Իրեն հետ տեղի կ'ունենան ծննդական գործարաններուն մէջ փոփոխութիւններ, որոնք զանազան և երբեմն ահաւոր ախտանիշներ կը բերեն, ամէնն ալ կազմութեան հետ կապակցեալ: Կին մը որ իր բոլոր կեանքին մէջ կանոնաւորապէս ապրած է, կրնայ դադարիլ անոր այդ կանոնաւոր կեանքը, ան կրնայ ուռիլ, հիւանդանալ, և արդարեւ կրնայ յղութեան բոլոր նշանները ցուցնել, այնպէս որ սուտ յոյսեր ունենայ կամ վախեր իր վիճակին համեմատ, մինչ այդ բոլոր նշանները կեանքի փոփոխութեան պատճառաւ են: Զանազանութիւն կրնայ ըլլալ դաչտանին քանակին, որակին և ժամանակին կողմէ: Ոմանց կրնայ ըլլալ որ մէկ ամիսէն աւելի միջոց տայ, ոմանց ամիսէ պակաս:

Ժամանակամիջոցը, երբ փոփոխութիւնը տեղի կ'ունենայ, միշտ և չատ իրաւամբ կը նկատուի անձկալից և փափուկ ժամանակ: Անզգուշութեան հետեւանքը չատախ կ'ըլլայ վատուժութիւն կամ տեւական տկարութիւն ամբողջ մնացեալ կեանքին մէջ:

Կրնայ վստահաբար ըսուիլ թէ քիչ կիներ այս ժամանակէն կ'անցնին առանց հիւանդութեան մը, բայց ոչ թէ բացարձակ հարկ մըն է այս: Եւ անտարակոյս եթէ կեանքի նուազ արուեստական եղանակով ապրէինք, այս բանը, որ վերջապէս բնական

փոփոխութիւն մըն է, չատ աւելի դիւրաւ և աւելի քիչ նեղութեամբ տեղի պիտի ունենար: Մէկ կողմանէ տաժանական գործով ծանրաբեռնեալ կեանք մը, առանց բաւական վարձքի և անբաւական կերակուր, որուն մէջ բացակայ են ամէն այն բաները որոնք կեանքը ապրելու արժանի կ'ընեն, զմարդ անկարողութեան կը մատնեն հայթայթելու այն պիտոյքները զորոնք կազմութիւնը կը պահանջէ ի քնէ այդ փոփոխութեան ժամանակը: Մինս կողմանէ պերճ և հեշտ կեանք մը, սեղմիրանով պնդել կուրծքը, մէջքը, ուշ անկողին երթալ, և 40 տարեկան կնոջ մը 30 տարեկան երեւնալու ջանքերը այնքան կը վատնեն թագուն ոյժերը, որ քիչ բան կամ ոչինչ կը մնայ հայթայթելու համար հարկաւոր ոյժը երբ պէտք ըլլայ:

Ուստի խոհեմութիւն է զգուշութեամբ դիտել ընդհանուր առողջութիւնը այս փափուկ միջոցին, և անմիջապէս ուշադրութիւն ընել հիւանդութեան ուէ անբնական նշաններուն որոնք կրնան կուտակուիլ:

Կեանքի այս ժամանակին մէջ երեւցող հիւանդութիւնները կրնան դասակարգուիլ երեք գլուխներու ներքեւ.

1. Հիւանդութիւններ, որոնք կապակցուած են չրջաբերութեան դրութեան և արիւնին հետ:

2. Հիւանդութիւններ՝ որոնք կապակցուած են ջղային դրութեան հետ:

3. Հիւանդութիւններ՝ որոնք կապակցուած են ծննդական գործարաններուն հետ:

1. Հիւանդութիւններ՝ որոնք կապակցուած են չրջաբերութեան դրութեան և արիւնին հետ: Զոր օրինակ, երբ դաչտանական գործունէութիւնը կը հաստատուի, ընդհանուր նշան մըն է արեան նուազութիւնը, և երբ դաչտանը դադարելու մօտ է, չատախ

չափազանց արիւն կ'երթայ։ Ասիկա պատճառ կ'ըլլայ հետեւեալ ախտանիշներէն մէկ քանիին կամ ամէնուն, որոնց ամէն մէկը պէտք է դարմանել իր յատուկ բնութեան համեմատ. Գլխու ցաւեր, չարագունութիւններ, բաբախումներ, արիւն թքնել, քթի արիւնիլ, կաթուած, տեսատեսութիւն, թուքը (մայոցը), չատ յաճախ և չատ առատ դաշտանատեսութիւն, լայներակոյթ։ Եւ հիւանդը կրնայ գէր և այլանդակ ըլլալ, թէեւ քիչ ախորժակ ունենայ։

2. Հիւանդութիւններ՝ որոնք կապակցուած են ջղային դրութեան հետ.— Ամենածանր հիւանդութիւններ կրնան երեւիլ առաջին անգամ այս տեսն, և կրնան, եթէ չուտով հոգ չտարուի, մահային դառնալ տանիլ։ Մի եւնոյն տեսն քնութեան նկատ եղող ախտաբանութիւններէն չատը արգանդախեղդի (hysterical) կամ ախտնդանաց (hypochondriacal) ձև կ'առնեն։ Հիւանդները ամէն տեսակ բաներ կ'երեւակայեն. կ'երեւակայեն թէ ամէն տեսակ ախտերով կը տառապին, և ընդհանրապէս իրենք զիրենք և իրենց բարեկամները կ'ահաբեկեն։ Կեանքի փոփոխութեան ջղային ձեւին ուրիշ մէկ արտայայտութիւնն է անորոշ ցաւեր մարմնին ամէն կողմերը։ Առնք երբեմն այնչափ անհանգիստ կ'ընեն, որ հարկ կ'ըլլայ բժշկական խնամք։

3. Հիւանդութիւններ՝ որոնք կապակցուած են ծննդական գործարաններու հետ.— Մէկ վայրկենի մտածութիւնը բաւական է տեսնելու թէ մարմնին այն մասը որ կ'ենթարկուի այսպիսի խոր փոփոխութեան մը, որ տեղի կ'ունենայ ամսական սովորութեան դադարման ժամանակները, մանաւոր կերպով ենթակայ է հիւանդութեան։ Եւ բանն այսպէս է աւելի ժամանաւորապէս այն հիւանդութիւններուն

նկատմամբ, որոնք կրնան թագուն և քնոյ մէջ պահուած մնացած ըլլալ տարիներով, որպէս զի երեւան գան կեանքի սոյն փոփոխութեան առթիւ։ Կ'ակնարկենք այն դասակարգի ախտերը որոնք կ'անուանին «պալարներ» և «քաղցկեղներ,» բայց որոնք կը բովանդակեն չատ ախտեր, որք ճիշտ այս խորագիրներուն ներքեւ չեն իյնար։ Այսպէս են ճուարանական բչիկներ, աւելորդ մսի աճումներ, արգանդի քաղցկեղներ, և.։ Հարկաւ երբ ամենափոքր կասկած մը կենայ առնցմէ մէկուն նկատմամբ, պէտք է որ բաւական ըլլայ անմիջապէս բժիշկի դիմելու։

ԿԵՂԻՆ ԲԵՐՆԻ ՄԷՋ. Aphthae, Fhrush. — Ձերմակ մակարդի նման կէտեր մանուկներու բերաններուն մէջ, որոնք երբեմն մինչեւ ստամոքսը կը ծաւալին։ Երբեք չափահասներու չեն պատահիր, բայց միայն ինչ ինչ տենդերու յոռետգոյն աստիճաններուն մէջ, երբ մարմնային կարողութիւնները յետին աստիճան տկարացած են։ Մանուկներուն բերաններուն մէջ կը սկսին ձերմակ կէտերու ձեւով լեզուին վրայ կամ այտերուն ներսի կողմերը։ Դարմանումն.— Պորաքս և մեղր պէտք է դնել բերնին մէջ. պէտք է հոգ տանիլ կերակուրի ամաններուն մաքրութեանը, և պարզ լուծողական մը տալ։

ԿԵՂԾՄԱՇԿ. Diphtheria.—Կը կարծուի արեան թունաւորում, տեսակ մը և որոշ մանրէէ մը որ միակ պատճառն է ախտին։ Այս մանրէն կրնայ երկար ժամանակ անգործ մնալ, բայց կրնայ կենսաւորիլ իր աճման և զարգացման նպաստող ուժէ պատճառներով, որոնց կարգէն են գէշ ականներ և կոյուղիներ։ Ախտը իրեն հետ կ'ունենայ թաղանդի մը գոյացումկոկորդի և քթի լորձնաթաղանդի մակերեսներուն վրայ։ Կը սկսի ուրիշ տենդային ախտե-

բու նման, ընկճումի զգացումով և գլխու ցրտա-
ռութեան երեւոյթով: Տեղի կ'ունենայ ձայնի խռպո-
տութիւն, կուլ տալու դժուարութիւն, պարանոցի
պնդութիւն և կոկորդին բոլորաիքի գեղձերուն ու-
ռիլը: Բժիշկ կանչէ այն ինչ այս ուռոյցը կը տես-
նես, այս նկարագրուած ախտանիշներէն զատ ուրիշ-
ներու մի սպասեր: Եթէ կեղծմաշկ կայ, նշիկներուն
(պոռխճիկ) վրայ և կոկորդին ետեւի կողմը ճերմակ
կէտեր կը տեսնուին:

Դարմանում.—Հիւանդը անմիջապէս մեկուա-
ցուր և անկողին պահեցուր: Սենեակը 18^0—21^0
ջերմութեան մէջ պահէ, կրակ վառէ, պատուհա-
նին վերը բաց երկու մատնաչափ, և զանիկա բաց
թող ցերեկ գիշեր: Ինչ մը permanganate of potash
առ, լուծէ որչափ կրնաս, բաժակ մը գաղջ ջուրի
մէջ, և գործածէ առաւօրէն իրրև սոսորդիչ (խըհ-
ա), անմիջապէս պատրաստէ զօրաւոր քիչ մը եղան
մսի էութիւն թէյի ձեւով (beaf-tea), հիւանդին տուր
այնքան կաթ հաւկիթի ճերմկուցին հետ խառնուած՝
որքան կրնայ խմել ան. մէկ հաւկիթ կէս դորակ կաթ:

Դեղօրէնիր չեն կրնար յանձնարարուիլ իրր մաս-
նաւոր դարման սոյն ախտին, և տարակուսելի է որ
ունէ բան աւելի ազդիւնք տուած ըլլայ քան սենեակին մթնոլորտը լեցնելը այրուած ծծումբի չո-
գիով:

Ամենակարեւոր է հիւանդին ոյժին հոգ տանիլ:
Պէտք է զանիկա ըստ կարի չատ կերակրել զօրա-
ւոր մսի էութիւնով (beef-tea), կաթով, ծեծուած
հաւկիթով, եւն.:

Կրնայ պէտք ըլլալ շնչափողատութիւն (tra-
cheotomy): Եթէ ասիկա յանձնարարուի, յիշէ թէ
հիւանդին կը վնասէ կանուխ գործողութիւնը:

Հակաթունային դարմանը հիմնուած ըլլալով
գիտական և բանաւոր հիմանց վրայ, կը յեղաշրջէ
մեր կեղծմաշկի դարմանումը: Բայց որովհետեւ ասի-
կա բոլորովին բժիշկներու թողուելու խնդիր մըն է,
միայն կը յիշենք զանիկա հոս:

Հարկաւ ամենախիստ նախազգուշութիւններ
պէտք են ախտին ծաւալումն արգիլելու համար: Երբ
հիւանդը կ'ապաքինի կեղծմաշկէն և կ'աղէկնայ ըստ
երեւութին, կըլլայ յաճուկ մահիներուն անդամա-
լուծութիւն կրնայ պատահիլ, որու յաջորդէ բազուկ-
ներու և սրունքներու անդամալուծութիւն: Բայց
այս ախտանիշները մնայուն չեն, այլ բժշկական պատ-
շաճ դարմաններու չնորհիւ և ջիղերու զօրացուցիչ
դեղերով կ'անցնին քանի մը չաբաթէն:

ԿԵՐԱԿՈՒՐ, Diet. —Կրնայ ըսուիլ թէ բոլոր
կերակուրները կը կազմուին Ինածուխէ (Carbon), Ին-
րակածինէ (Nitrogen), Ջրածինէ (Hydrogen), Թթուա-
ծինէ (Oxygen) և հանքային աղերէ, որոնք կը հայ-
թայթեն մարմնին բոլոր պէտքերը, և եթէ առնուին
պատշաճ համեմատութեամբ, մարմինը կատարեալ
առողջութեան մէջ կը պահեն:

Մարդկային մարմին մը որ 154 լիպրա կը կշռէ,
տեսնուած է որ կը պարունակէ Թթուածին 111 լիպ-
րա 0 ունկի, Ջրածին 14 լիպրա 0 ունկի, Ինածուխ
21 լիպրա 0 ունկի, Ինրակածին 3 լիպրա 10 ունկի,
հանքային աղեր 5 լիպրա 10 ունկի: Եւ երբ կե-
րակուր կ'առնուի սոյն համեմատութիւններով, և
ամէնօրեայ սպառումին տեղը լեցնելու բաւական,
պատշաճ հաւասարակշռութիւն մը կը պահուի:

Հոս կը դնենք կերակուրներու ցուցակ մը իրենց
գլխաւոր բաղադրականներուն համեմատ դասաւո-
ուած, անոնց մարսողութեան մերձաւոր ժամանակ-

ներով հանդերձ։ Կերակուրները խումբերու կը բաժնուին իբրեւ միս չխնող կամ բոլորակածնաւոր (N═B), իւղ չխնող (F═Ճ) և տաքցնող կամ ջրաբնածխային (HC═ՋԲՑ)։

ՈՒՏԵՍՏՆԵՐՈՒ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑԸ

	ծ.	վ.
ՋԲՑ Ալիւր (ցերմակ)	3	0
ՋԲՑ Ալբոլ	1	30
Բ Աղ	1	30
ՋԲՑ ԲՃ Այծու կաթ	2	0
ՋԲՑ Բրինձ	1	0
ՋԲՑ Բ Գազար	4	0
Բ Գառ	2	30
ՋԲՑ Գարեջուր	1	30
ՋԲՑ Գարի	2	0
ՋԲՑ Գինի	2-3	
ՋԲՑ Գինեոյզի (է-ֆէրթօ)	1	30
ԲՃ Դիեցիկ խոզ	2	30
Բ Եզան միս (խաշած, աղած)	4	15
Բ Եզան միս (խորոված)	3	0
ԲՐնկոյզներ, կաղին. ևն	4	0
ՋԲՑ Թէյ	2	0
ՋԲՑ Թուզ	3	0
Բ Լոբբիա	3	0
ՋԲՑ Խահուէ	2	0
ՋԲՑ Խեցգետին (ը-ռ-ֆ-ը)	4	0
Բ Խոզու ճարպ	4	30
Բ Խոզի միս (խորոված	5	15
ՋԲՑ Կաղամբ	4	30
Ճ Կարագ (Ծարմ)	3	20
ԲՋ ԲՑ Ճ Կովու կաթ	2	15
Բ Հարիրոթ լոբբիա	3	0
ՋԲՑ Հաց (ցերմակ)	3	15
ՋԲՑ Հաց (տան)	3	0
Բ Հաւեր. բադեր, ևն.	3	0
Բ Հաւկիթ (գայնուած)	1	30
» (հում)	2	0
» (խաշուած)	3	10
Բ Հնդկահաւ »	2	25
Բ Հորթի լեարդ	3	20
Բ Հորթու միս	4	0
Ճ Ձէթ (ղեչըխ ը-ղը)	3	30
Բ Ձկնկիթ (ը-վը-ր)	3	0
Բ Ճագար	3	0
Բ Մածուած (ցելէրիէ)	2	30
Բ Նապաստակ	3	0
ՋԲՑ Նուշ	4	0
ՋԲՑ Շագանակ	4	0
ՋԲՑ Ճ Շոգոլա	2	30
ՋԲՑ Շողգամ	2	30
ՋԲՑ Բ Ոստրէներ (հում կամ շոգիով եփուած)	3	0
Բ Որսի միս	1	35
Ոչխարի երիկամունք	3	45
Բ Ոչխարի միս (խորոված)	3	0
Բ Պանիր	3½-4	0
Բ Սագ	3	30
ՋԲՑ Մալորներ	3	20
ՋԲՑ Սակօ (տեսակ մը օսլայ հիւանդի համար)	1	45
ԲՃ Սարտէլա	3	20
Բ Սիսեռ	2	30
Բ ԲՑՑԲ Սուկկ (ֆ-ռ-ը)	4	0
ՋՒՑ Բ Սոեպղին	4	0
Բ Վառեակ	2	30
Բ Տապկուած միս	4	0
Բ Տառեխ ձուկ (աղած)	3	0
ՋԲՑ Փաթաթէս	2½-3	30
ՋԲՑ Փուշհաղարջ (պ-ր-ւէ է-ւէ-փ) gooseberry	3	0
Բ Մորինա ձուկ (աղած)	3	30
ՋԲՑ Բ Օձաձուկ	3	0
Բ Օձաձուկ	2	30
ՋԲՑ Օղի	2-4	0

ՈՒՏԵՍՏՆԵՐՈՒՆ ՄՆՆԴԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

Ցորեն իւրաքանչիւր լիտրայի մէջ	ԿՆԴ.	ԲՈՐ.
Եւծուած սիսեռ	2699	248
Եգիպտացորենի ալիւր	3016	120
Գարիի ալիւր	2563	68
Համարի »	2693	86
Սէքքոտաի »	2700	116
Վարսակի ալիւր (օՔմիլ)	2831	136
Հայագործի հաց	1975	88
Փէրլ գարի	2660	91
Բրինձ	2732	68
Փաթաթէս	769	22
Շողգամ	263	13
Կանաչ բանջարեղէններ	420	14
Գազար	508	14
Ատեպղին	554	12
Շաքար	2955	—
Թխուրակէ (Ռ-ր-է-+)շաքարի փոխուր	2395	—
Կաթի շիճուկ (butter milk)	387	44
Կաթի շիճուկ (whey)	154	13

Ցորեն իւրաքանչիւր լիտրայի մէջ	ԿՆԴ.	ԲՈՐ.
Սէրը առնուած կաթ	438	48
Թարմ կաթ	599	44
Սէրը առնուած (skimmed) պանիր	1947	483
Չէտտըր (Chedder) պանիր	3344	306
(bulloch's liver) եզան լեարդ	934	204
Ոչխարի միս	1900	189
Եզան միս	1854	184
Գէր խոզենի	4113	106
Ջոր ապուխտ խոզի	5987	95
Թարմ ապուխտ խոզի	5426	76
Սպիտակաձուկ (white fish)	871	195
Կարմիր տառեխ (red herrings)	1435	217
Խորտիկէ կաթած իւղ (drippiug)	5456	—
Ճարպ (իւ ը-ղը)	4710	—
Խոզի ճարպ	4819	—
Աղած կարագ (salt butter)	4585	—
Թարմ կարագ	6456	—
Ֆոքօ	3934	140
Գարեջուր և Անգղիական գարեջուր	274	1

ԿԻՍԱԳԼԽԱՑԱՒ, Hemicrania.—*Գլխու ցաւի այս մասնաւոր ձեւը գլխուն միայն մէկ կողմին մէջ կը սահմանափակի սովորաբար։ Երբ հիւանդը (որ առ հասարակ իգական սեռէն կ'ըլլայ) առաւօտուն կ'արթննայ, կ'ուտենայ ընկճման, ծանրութեան զգացում և գլխու պտոյտ, աչքերուն առջեւ առարկաներ ալեկոծ կ'երեւին, յաճախ գուրսի սարսուռ*

կու գայ վրան և կը յօրանջէ։ Կը թուի թէ ուղեղը դուրսէն եկած գաղափարները ընդունելու անկարող է, և մարքին վրայ բոլորովին թմրութիւն մը կու գայ, խորհուրդ մը գրգռելու ոևէ ջանք սասաիկ ցաւ և խոստովք յառաջ կը բերէ, որ աչխարհիս մէջ ամէնէն սաստիկ և անտանելի ցաւը կը թուի, և իրօք, հիւանդին այնպէս կուգայ թէ եթէ անիկա չատ երկար տեւէ, ուղեղէն բան մը պիտի փըրցընէ։ Գլխու ցաւի այս տեսակին մէջ, թէյը, որ սովորաբար այնքան հաճելի է, պարզապէս զզուելի կու գայ։ Գլխուն մակերեսը փափկազգաց կ'ըլլայ, և ամէն թեթեւ լոյս և ձայներ անտանելի կու գան։

Այս ախտութեան համար ամէնէն աղէկ բանն է անկողին երթալ և ըստ կարի տաք պահել մարմինը և, եթէ կարելի է, քնանալ։ Եթէ փսխում տեղի ունենայ, սովորաբար կը մեղմանան ախտանիչները, բայց միայն ժամանակին անցքը բուժում կը բերէ, թէպէտ սկզբնաւորութեան առնելը դարմանուելով չաճախ կ'ապաքինի հիւանդը։

ԱՆԹԻՆ, Warts. — Պալարներ մորթին աւելի խորունկ խաւերուն մէջ։ Աւելի հասարակօրէն ձեռքերուն վրայ կ'երեւին։ Գլխաւորապէս մանուկներուն կը պատահի և կը բաղկանայ hypertrophied papillaeէ վերնամաշկի թանձրացած խաւով ծածկուած։ Երբեմն գանկամաշկին վրայ հաղուագիւտ տեսակէ բան մը կը գտնուի կանանց մէջ, որ գլուխը սանտրելու առեն մեծ ցաւ կու տայ մազը յարդարելու միջոցին։ Ուրիշ տեսակ մըն ալ կայ, թէև բարեբաղդաբար քիչ կը պատահի, կը ձեւանայ մատերուն կամ բթամատի եղունգներուն քովերը, չատ կը ցաւի։ Վերջապէս կան նաեւ տարափոխիկ բնութեամբ կոծիծներ, որոնք վէներախտային ծագում

ունին և վերնամաշկին ներքեւ կ'երեւին և չրթնակերպին (labia) մէջտեղ։

Կան ոմանք որ կը թուի թէ միտում մը ժառանգած են կոծիծ ունենալու իրենց երիտասարդութեան միջոցին։ Պարզ կոծիծները կորսընցնելու լաւագոյն կերպն է զանոնք օծել թանձր խաւ մը glacial acetic acidով, նախ քիչ մը ձէթ կամ կլիսէրին քսելով կոծիծին բոլորտիքի հիւսկէնին վրայ, որպէս զի արգելուի բչուխներու գոյացումը։ Կիզաքար (ճէհէննէմ Բաշը), երկաթի երկինաջուր, զուտ nitric acid, ամէնն ալ չատ աղէկ դեղեր են։ Այն կոծիծները որոնք կոթ ունին կամ չատ կը ցցուին, պէտք է ամուր մը կապել արմատներէն մեռածքը թելով մը և թողուլ որ իյնան։ Վէներախտի կոծիծները պէտք է մկրատով կտրել կամ կորսընցնել վրան դնելով փոչիացած oxide of zinc կամ mercurial lotion (black wash).

Կոծիծները չատ կամչոտ են իրենց գալուն և երթալուն մէջ. կ'երեւին և կ'անյայտանան գրեթէ յանկարծ. ոևէ գրգռում, զոր օրինակ մեռած միս չօշափել, կը կարծուի թէ զանոնք յառաջ կը բերէ։

Որովհետև կոծիծին և epithelial կոչուած քաղցկեղային ածումներուն մէջտեղ երբեք յստակ զանազանութիւն մը գտնուած չէ, կոծիծները աղէկ է հանել վասն զի վատնգ կայ որ յետոյ վերջիններուն փոխուին անոնք. մասնաւորապէս երբ կը գտնուին սովորական քաղցկեղի տեղերը, որպիսի են շրթունքը, սոխնքը, եւն.։

ԿՈԿՈՐԴ կամ ԽՈՉԱՓՈՂ, Oesophagus.— Հասարակօրէն կեդրոն է նեղութեան, հետեւանք կամ գրգռիչ հեղանիւթերու կլլելու կամ քաղցկեղի։ Ախտանիշ.—կերակուրը կոկորդէն վար չերթար և ցաւ կը զգացուի։ Դարմանում.—Վիրաբուժական։

Ինչպէս ուրիշ ծանր ախտեր, նմանապէս խըռչափողն ալ երբեմն ջղաձգութեան (սփազմ) կեդրոն է, որ կրնայ թեթեւ և առժամանակեայ ձգտումէ մը մինչեւ յետին աստիճաններու հասնիլ:

Այս ջղաձգային վիճակին պատճառը առ հասարակ ջղային կամ արգանդախեղդային (hysterical) է, երբեմն ալ տեղային գրգռում: Ախտանիշեր.— Աւելի կամ պակաս չարունակ զգացում մը կրնայ կենալ թէ բան մը կը խցէ կոկորդը, բայց քիչ ցաւով կամ առանց երբեք ցաւի: Երբ կերակուր կ'առնուի, կարծես ժամանակ մը կը փակուի խռչափողին մէջ, բայց երբ քանի մը անգամ ճիգ ըլլայ, յանկարծ վար կը սահի: Երբեմն կերակուրը կուլ կը տրուի առանց դժուարութեան:

Այնպէս կը թուի թէ ջղաձգութիւնը կը յարձակի խռչափողին վերի մասին վրայ, մինչ քաղցկեղը աւելի սովորաբար կը յարձակի վարի ծայրը ուր խռչափողը ստամոքսին կը միանայ:

ԿՈԿՈՐԴԻ ԽՅՈՒՍ, Chocking. Ընդհանրապէս կը պատահի արտաքին մարմնի մը օդի անցքերուն մէջ կանգ առնելէն, զոր օրինակ կոճակ, համրիչի հատիկ, եւն.: Մանուկը ոտքերէն կախելը օգուտ ըրած է: Կրնայ փախցուցիչ մըն ալ փորձուիլ, օրինակի համար թէյի դգալ մը աղ՝ տաք ջուրի մէջ:

ԿՈՂԱՄԻՋԱՑԻՆ ՋՂԱՑԱՒՈՒԹԻՒՆ, Intercostal Neuralgia.—Շատ անգամ սխալմամբ կողացաւ (ռիւմաթիզմ) կը համարուի: Բայց անիկա աւելի մակերեսին վրայ կ'ըլլայ և տեղէ տեղ կ'երթայ, կը պոռթկի:

Դարմանում.—Ցաւ մեղմող խլեզներ, օծանելիքներ, զոր օրինակ պէլլատոննայի, ընձախոտի (aconite), զորոնք ֆանէլայի քսելով վրան դնելու է, նաեւ զօրացուցիչներ, ինչպէս քինաքինա:

ԿՈՂԱՑԱՒ, Pleuricy (ռիւմաթիզ).— Ասոր նշանն է սաստիկ ցաւ կուշտը, որ կը գէշնայ շնչելով կամ հազալով, և պատճառն են լանջամաշկի (pleura) մակերեսները, որոնք իրարու վրայ սահելու են իւղի պէս: Անոնք կ'անհարթանան, իրարու կը փակչին և դժուարաւ կը սահին:

Դարմանում.—Հանգիստ, տաք պահուիլ և երկու ժամը անգամ մը կոտաւտի խիւս դնել կրնայ բաւել ևս անցնել հիւանդութիւնը. բայց եթէ ախտանիշները չանցնին քանի մը ժամէն, պէտք է բժիշկ կանչել:

ԿՈՂԱՑԱՒԹ, Pleurodynia.—Երբեմն սուր ցաւ մը կու գայ կողերը կցող մկաններուն մէջ, որ իր սաստկութեան պատճառաւ կրնայ կարծուիլ թէ կողացաւ է, և իրօք երբեմն կողախիթին պատճառը լանջամաշկերու հիւօրեայ փակչունութիւնն է, որմէ յառաջ կու գայ ճնշում ջիղերու մանրաթելերուն վրայ և հեռեւանքը կ'ըլլայ ցաւը: Այս տեսակ կողացաւի համար ամէնէն աղէկ դարմանն է զոյգ մը տզրուկ կամ գաւաթ փակցնել ցաւած տեղին վրայ:

Եւ սակայն երբեմն ցաւի բորբոքումը աւելի պարբերական կ'ըլլայ և կը պոռթկի, կը տեղափոխուի: Այն ատեն, մինչ ախտը ջերմի կերպարանք կ'առնէ, պէտք է ներսէն քընաքընա տալ և հանդարտեցուցիչ օծանելիք քսել դուրսէն, և սովորաբար կը բուժուի հիւանդութիւնը:

ԿՈՇՏԻՐ, Bunions (ռնըր).—Ատոնք սովորաբար կը գոյանան նեղ կօշիկներ հագնելէ, և երբեմն չատ արագ քալելէ անգամ: կը սկսին մեծ մատին գունաթին ներսի կողմին ուռենալովը: Առաջ քիչ նեղութիւն կու տայ կոչտը, երբ միայն բարակ տոպրակ մըն է հեղանիւթով լեցուն, բայց յետոյ ճնշուելով

կամ չփուելով կը ցաւի, կը պնդանայ և կը բորբոքի, և ի վերջոյ պալարի կը փոխուի: Երբ նոր է, մատերով ամուր կոխելով կը պատռի և կը բուժուի: Բայց եթէ ժամանակ մը անցնի, քիչ յետոյ կարելի է ընել բայց ի մատներուն տեղը լայն կօշիկ հագնելէ: Երբ կոչտերը չատ կը փափկանան և մորթը կը բորբոքի, մէկ երկու տզրուկ փակցուր:

ԿՈՎԻ ԾԱՂԿԱԽԱՏ, Cow-pox. — Ախտ՝ որ կը ներգործէ կովուն ատինքներուն և պակունքին. է բորբոքում փոքր պալարիկներու որոնք ջրով լեցուած են: Երբ այս հեղանիւթը մարդուն մէջ կը մտցուի, նման հիւանդութիւն մը յառաջ կը բերէ, և որոնք որ ունին զանիկա, ծաղկախատէ ղերծ կը մնան: Ձէչնըրի ըրած կարեւոր դիտողութիւնն էր, գրեթէ դար մը առաջ, որ անոնք որ կով կթելու պատճառաւ կը բռնուէին կովախատէ, ղերծ կը մնային ծաղկախատէ, և այս մեծ գիւտը առաջնորդեց անոր պատուաստը որդեգրել, զմարդիկ այդ սոսկալի ախտէն ղերծ կացուցանելու համար:

Հիմա պատուաստին դէմ մեծ աղմուկ կը հանուի, ըսելով թէ ախտը մանուկէ մանուկ կը փոխանցի երբ աւիշկը մանուկներէ կ'առնուի: Ասիկա պիտի չըլլար, եթէ միայն հորթու աւիշկ գործածուէր, և ծաղկախատէ կատարեալ պաշտպանութիւն ապահովուէր, այնքան յաճախ պատուաստելով մէկը որքան անգամ որ «բռնէ», կամ մանաւանդ մինչև որ ա՛լ դադարի պատուաստը «բռնելէ»: Տես Vaccinus:

ԿՈՑՐՈՒԱԾՔ ՈՍԿՈՐԻ.—Կոտրուածքի մասին ընդհանրապէս տարակոյս չկրնար. հիւանդը կրնայ շնչել ոսկորին խշրտուքը: Հետեւեալները կոտրուածքի քանի մը նշաններն են.

(ա) Ուժի կորուստ սրունքին կամ բազուկին կամ անոր կողմին մէջ:

(բ) Ցաւ և ուռոյց վնասուած տեղին մէջ:

(գ) Վնասուած սրունքը առողջին հետ բազդատելով ծռութիւն և խեղաթիւրում կը տեսնուի, անիկա կա՛մ աւելի երկար կա՛մ աւելի կարճ ըլլալով, կամ անբնական դիրք մը կ'ունենայ:

(դ) Երբ սրունքը մեղմով քաշուի, իր բնական ձեւը կը վերստանայ, բայց նորէն կը վերադառնայ և իր խեղաթիւրեալ դիրքը կ'առնէ ա՛յն ինչ քաշելը դադարի:

(ե) Եթէ սրունքը չարժուի մեղմով, տեղ մը կը չարժի ոսկորին վրայ փոխանակ միայն յօդուածին վրայ չարժելու, նոյն ատեն կրնայ խշրտուց մը զգացուիլ:

(զ) Եթէ կոտրուած ոսկորը մորթին մօտ է, անկանոնութիւն մը, խորտուբորտութիւն մը կը զգացուի երբ մատդ անոր վրայէն անցնես:

Եթէ այս նշաններուն ուշադրութիւն ըլլայ, քիչ անգամ կը պատահի որ չատ չարիք տեսնուի մինչեւ գայ բժիշկը որու մարդ ղրկած ես: Մինչեւ բժիշկին հասնիլը, պէտք է որ պինդ և հաստատուն բան մը կապես սրունքին, թեւերն կամ կոտրուած ոեւէ կողմին վրայ, այնպիսի կերպով որ արգելուի կոտրուած տեղին չարժումը. վասն զի չատ վտանգաւոր է եթէ ոսկորին կոտրուած ծայրերը մորթին մէջ մանեն ոեւէ չարժումով, և այսպէս պարզ կոտրուածը բաղադրեալի փոխուի, որ չատ աւելի ծանրակշիռ է: Ուրեմն զգուշացուր հիւանդին ոեւէ չարժումը մինչեւ որ հաստատես անգամը, այնպէս որ ոսկորը չկրնայ տեղէն չարժիլ, և մինչև անգամ այն ատեն որչափ կարելի է թող քիչ չարժի հիւանդը տեղէն:

ԿՏՐՈՒԱԾՔ, Cuts.—*Բաւական հասարակ բաներ, և պէտք չունին նկարագրուելու։ Դարմանում.*—*Արիւնը դադրեցուր, պաղ ջուր, պաղլեզ դնելով վրան, թեւը վեր բռնելով, ճնշելով կտրուած տեղը կամ կտրուած տեղը առաջնորդող չնչերակը (տես* Արիւնհոսութիւն)։ *Յետոյ վէրքը լիովին մաքրելէ ետեւ լաւ մը կապէ զանիկա մաքուր կակուղ ճերմակեղէնով։ Զգուշացիր որ վէրքին չդպչիս ոեւէ աղտոտ բան, զոր օրինակ ծխախոտ, սարդի ոստայն (էօրէ-մճէ+ ՐՒլէ) ևն., ևն.։*

ԿՐԱ.ՑԻՆ ՎԱՏԱՍՏԵՐՈՒՄ, Calcareous Degeneration.—*Երբ մարմնին հիւսուածքները կորսնցուցած են իրենց կենդանականութիւնը և փոխուած ու յօղատապի բնութիւն մը առած են, չատ ենթակայ են կրի աղերու մանր մանկիկներ ունենալու, որոնք հիւսուածաբանական տարրերուն մէջտեղ կը հաւաքուին։ Այս հաւաքոյթներուն ամէնէն հասարակ կեդրոններէն են սրտին կափարիչները և չնչերակներուն պատերը, և մարմնին այս մասերուն մէջ թերեւս տեղի ունեցած այս ծանրակշիռ արկածներուն համար է վիճակին կարեւորութիւնը։ Շատ աղէկ է ճանչնալ կրային վատասերումին ներկայութիւնը, վասն զի թէպէտ ոչինչ կարելի է ընել զանիկա բուժելու մասին, բայց յոյժ կարեւոր է զայն ճանչնալը, որպէս զի առկէ տառապող անձը զգուշանայ աւելի նեղութեան ենթարկուելէ, քան որչափ ի հարկէ կը նեղուի արդէն աւրուած արեան երակներուն պատճառաւ։*

ԿՐԷՁՎԻ կամ ՊԷՑՍՏԱՈՒԻ Ա.ԽՏ.— *Այս յոյժ հետաքրքրաշարժ հիւանդութիւնը երեք չորս տարի ետքը կամ աւելի կ'երեւնայ, և զայն ամէնը իւրայատկութիւն մը ունի, որ զանիկա ամէնէն աւելի ուշագրաւ կ'ընէ բժիշկներուն համար։ Ասիկա այն ախտանիշներն են, որոնք ամէնէն առաջ կը ներկայանան։*

1. *Ընդարձակում վահանակերպ գեղձի* (thyroid gland, *պարանոցի առջեւ ուռ*), *որուն հետ կ'ընկերանան տրոփումներ և կլլելու դժուարութիւն։*

2. *Աչքի գունտին դուրս ցցուիլը* (Exophtalmos), *կարծես ետեւէն տրուած մղումով մը, որ հիւանդին երկիւղալի երեւոյթ մը կու տայ։*

Վերջին երկու ախտանիշներէն Exophthalmus Goitre *կը կոչուի հիւանդութիւնը։ Առաջին անգամ զայն նշմարեց Տր. Կրէյվզ Տըպլինցի, և զայն չատ ճշդիւ նկարագրեց Տր. Պէյսեդաու։ Այս հիւանդութիւնը ամէնէն աւելի 15էն 30 տարեկան մանկամարդ կիներու կը պատահի, բայց արու անձերու ալ կը պատահի, ընդհանրապէս միջին տարիքոյներու։*

Իգական սեռին երբ պատահի, առաջին ախտանիշներէն է անարիւնութիւն և դաչտանի անկանոնութիւն. և արդարեւ այս նեղութիւնները յաճախ դարման փնտռելու կ'առաջնորդեն երբ հիւանդութեան ներկայութիւնը կ'իմացուի։

Հիւանդը, որ սովորաբար ջղային և դիւրագրգիռ կ'ըլլայ, կրնայ հասկնալ թէ հիւանդութեան սկզբնապատճառն է ջղային կամ մտային սարսուռ մը կամ բնախօսական ուրիշ անկարգութիւն մը, որ կը կարծուի թէ յառաջ կը բերէ փոփոխութիւն մը արեան երակներուն թանձրութիւնը կառավարող ջիղերուն մէջ, և ուստի անոնց մէջէն հոսող արեան հոսումին մէջ, նաեւ անդէպ գրգիռ սրտին գործողութիւնը կառավարող ջիղերուն մէջ, երբ սիրտը բնականէն աւելի արագ կը զարնէ։ Վ.զին վա-

դեպքերու մէջ այդ չոկերէն մին կամ աւելին կրնան այնքան աչքի չզարնել։ Ահա այս ախտանիշները.

ա. Սրտի բաբախում և գլխին ու վզին երակներուն տրոփումը։

բ. Ընդարձակում վահանակերպ գեղձի (thyroid gland, *պարանոցի առջեւ ուռ*), *որու հետ կ'ընկերանան տրոփումներ և կլլելու դժուարութիւն։*

գ. Աչքի գունտին դուրս ցցուիլը (Exophtalmos), *կարծես ետեւէն տրուած մղումով մը, որ հիւանդին երկիւղալի երեւոյթ մը կու տայ։*

Վերջին երկու ախտանիշներէն Exophthalmus Goitre *կը կոչուի հիւանդութիւնը։ Առաջին անգամ զայն նշմարեց Տր. Կրէյվզ Տըպլինցի, և զայն չատ ճշդիւ նկարագրեց Տր. Պէյսեդաու։ Այս հիւանդութիւնը ամէնէն աւելի 15էն 30 տարեկան մանկամարդ կիներու կը պատահի, բայց արու անձերու ալ կը պատահի, ընդհանրապէս միջին տարիքոյներու։*

Իգական սեռին երբ պատահի, առաջին ախտանիշներէն է անարիւնութիւն և դաչտանի անկանոնութիւն. և արդարեւ այս նեղութիւնները յաճախ դարման փնտռելու կ'առաջնորդեն երբ հիւանդութեան ներկայութիւնը կ'իմացուի։

Հիւանդը, որ սովորաբար ջղային և դիւրագրգիռ կ'ըլլայ, կրնայ հասկնալ թէ հիւանդութեան սկզբնապատճառն է ջղային կամ մտային սարսուռ մը կամ բնախօսական ուրիշ անկարգութիւն մը, որ կը կարծուի թէ յառաջ կը բերէ փոփոխութիւն մը արեան երակներուն թանձրութիւնը կառավարող ջիղերուն մէջ, և ուստի անոնց մէջէն հոսող արեան հոսումին մէջ, նաեւ անդէպ գրգիռ սրտին գործողութիւնը կառավարող ջիղերուն մէջ, երբ սիրտը բնականէն աւելի արագ կը զարնէ։ Վ.զին վա-

հանակերպ դեղձին ընդարձակումը այս պատճառաւ յառաջ կու գայ. անոր մէջի արեան երակները (որոնց-մով լեցուն է այն) կ'ընդարձակին և կը ձգտին: Աչքին դուրս ցցուելուն պատճառը հաւանօրէն այդ է մեծաւ մասամբ. նաեւ ճարպը որ աչքին խոռոչին յատակը բարձիկ մը կը ձեւանայ, արիւնով կը լեցուի և աչքը դէպ ի դուրս կը մղէ:

Ինչպէս ըսի, այդ հիւանդները կը սկսին տկարանալ դեղնելով, և ախտին յայտնուելէն առաջ անոնք սովորաբար ընկճեալ և գրգռեալ կ'ըլլան: Առաջ տեսնուող ախտանիշն է բաբախումը, այնուհետեւ վզին ընդարձակումը, որու հետ սովորաբար կ'ընկերանայ մանաւոր սարսուռ մը հիւանդացած մասին մէջ. ի վերջոյ տեղի կ'ունենայ աչքին դունտին դուրս ցցուիլը, որ ուշադրութիւն կը գրաւէ: Ծանր դէպքերու մէջ ասիկա այնպէս սաստիկ կ'ըլլայ, որ աչքին կափարիչները չեն կրնար իրար գալ և ծածկել զայն:

Ցաճախ տեղի կ'ունենան անհանգիստ զգացողութիւններ գլխացաւի, գլխու պոյտի, գլխուն և ականջներուն մէջ տրոփումի, և երեսի կարմրութիւն: Նաև բաւական դժուարամարսութիւն, անզօրութիւն և առատ քրտինք: Եթէ վահանակերպ գեղձին ընդարձակութիւնը աչքի զարնող աստիճան ըլլայ, կրնայ չնչառութեան և կուլ տալու դժուարութիւն տեղի ունենալ, ձայնը կրնայ խռպոտ ըլլալ, ձայնական լարերուն ճնշուելուն պատճառաւ: Այս բոլոր ախտանիշները կը սաստկանան ձիգ ընելով:

Այս հիւանդութեան ընթացքը սովորաբար չատ կ'երկարի, և թէպէտ չատեր կ'ապաքինին խնամոտ դարմանումով, սակայն չատեր ալ կ'ընկճին սրտին աստիճանաբար տկարացումէն, ընդհանուր նիհարացումէ և կամ չնչառութեան արգելումէն:

Դարմանում.—Դարմանումը պարտի ուղղուիլ ընդհանուր առողջութիւնը պահելուն: Ամէնէն օգտակար դեղերը պիտի ըլլան զօրացուցիչներ, մընդարար և դիւրամարս ուտեստ, և ուշադրութիւն առողջապահական միջոցներու:

ԿՐԻ ԾԾՄՐԱՏ, Calcium Sulphide.—Մեր ամենաօգտակար դեղերէն մին է, որ մեզ կը կարողացընէ թարախի գոյացումը արգելել: Զորս ժամը անգամ մը կը տրուի մէկ կամ երկու ցորեն:

ԿՈՒՐԱՂԻ ԲՈՐԲՈՔՈՒՄ, Inflammation of Caecum (ԹՈՓ ՊՈՂՈՏԻ ԻՆՖԼՅՈՒՔ).—Աղիքներուն բորբոքումը այլեւայլ ախտանիշներ կը ներկայացնէ, հիւանդացող տեղին և ախտին յարձակման սաստկութեան համեմատ: Կուրաղին, որ աղակողմեան ածուկի սահմանին մէջ կ'իյնայ, յաճախ ախտերու բոյն կ'ըլլայ. վասն զի, ինչպէս անունը կը նշանակէ, կոյր տոպրակ է: Աղոր մէջ կը մնան կեռասի կուտեր, որոնք ժամանակ ժամանակ կը լսենք թէ մահուան պատճառ կ'ըլլան: Աստնք և ուրիշ կարծր նիւթեր կը մնան կուրաղիին որդնաձեւ յաւելուածին մէջ, և յառաջ կը բերեն բորբոքում, պալար, փորմաչկատապ (peritonitis) և մահ:

Ուրեմն եթէ մէկը յամառ ցաւ կը զգայ կուրաղիին գրաւած սահմանին մէջ, պէտք է որ անմիջապէս պառկի և անոր վրայ դնէ տաք կտաւատի խիւս (ԼԷՊԷՆ ՊԽՈՒՏԻ ԼՓՈՒԸ), միայն կաթնեղէն ուտէ և ոևէ տեսակ գրգռիչէ զգուշանայ:

ՀԱՒԱՍ.—Ինքնին հիւանդութիւն չէ, այլ լոկ նշան հիւանդութեան, և միևնոյն ատեն կրնայ յետին աստիճան նեղիչ ախտանիշ ըլլալ: Կրնայ յառաջ գալ օդի անցքերուն կամ թոքերուն ոևէ թեթեւ մէկ գրգռումէն, և կամ այնպիսի ծանր և մահացու հի-

ւանդութիւններէ, որպիսի են չնչերակի ծաւալում (aneurism) կամ սրտի հիւանդութիւն, կամ կապակցութիւն կրնայ ունենալ անմարսութեան հետ, նաև կրնայ ոևէ մասնաւոր պատճառ չունենալ: Երբեմն ախտին գլխաւոր մասը կը կազմէ, զոր օրինակ կաթսուտ հազին: Հազը գլխաւորապէս վերագրելի է տեսակ մը գրգռման, որու աղբիւրը կրնայ ըլլալ թոքին մէջ կամ անկէ դուրս, թէպէտ յոյժ յաճախակի անոր մէջ: Ասկէ կը հետեւի չնչառութեան սաստիկ ճիգեր. միեւնոյն ատեն կոկորդին և չնչափողին մէջտեղի միջոցը գրեթէ կը դոցուի: Այս ճիգերը կը կրկնուին մինչեւ որ կուրծքին բոլոր օդը սպառի, և հիւանդը կը ստիպուի դադար առնել մինչեւ որ կարող ըլլայ չնչել: Տկարացած հիւանդը, այնպիսի մէկը որուն հիւծախտը չատ յառաջացած է, չատ կը տառապի և կը յոգնի հազին յարձակումէն, և պէտք է որ զգուշանայ անկէ եթէ կարելի է: Այս նպատակին համար լաւագոյն բանն է կանոնաւոր ջերմութեան ստիճան: Շոգի ներս քաշելն ալ օգտակար է:

Հազի դեղերու լէգէոնները կան, որոնց մեծ մասը թմբրեցուցիչ (narcotics) կը պարունակեն, որպիսի է morphia: Բայց որովհետեւ հազը այնպիսի զանազան պատճառներէ յառաջ կրնայ գալ, աւելի աղէկ է անոր պատճառը փնտռել և դարմանել զայն. այն ատեն ախտանշային հազն ալ կ'անհետանայ անոր հետ:

ՀԱԿԱՆԵԽԱԿԱՆՆԵՐ, Disinfectants.— Նիւթեր՝ որոնք կարող են արգելել տարափոխիկ ախտերու ծաւալումը, պակսեցնելով կամ ջնջելով կենդանութիւնը սերմերուն կամ մանրէներուն որոնք պատճառ են ախտերու կամ կը հաղորդեն զանոնք:

Այս արդիւնքը յառաջ բերող ամէնէն ազդու նիւթն է թթուածինը. և որովհետեւ օդը իբր 80 առ հարիւր թթուածին կը պարունակէ, կը հետեւի թէ օդը պատուական հականեխական է և մանրէներու ծաւալումը արգելելու համար մեծ ազդակ մը, ամէնէն աժան և ամէնէն դիւրագործածելի:

Պէտք է հոգ տանիլ հականեխականներու և հոտահալածներու (deodorants): Այս վերջինները յաճախ կը գործածուին առաջիններուն տեղը, և հետեւանքը կ'ըլլայ բան մը որ կրնայ ակնկալուիլ գործածելով ոևէ նիւթ որ նպատակին յարմար չէ: Բաներ, որոնք կատարելապէս կը սքօղեն թոնաւոր յատկութիւններ ունեցող նիւթի հոտը, կրնան բոլորովին անօգուտ ըլլալ թոյն ջնջելու համար, որ հականեխականի գործ է:

Ուրեմն հականեխական մը, որպէս զի ցուցնէ իր ազդեցութիւնը, պարտի ունենալ սա անհրաժեշտ յատկութիւնները.

1. Պարտի կարող ըլլալ ախտի սերմերը կործանելու:

2. Պարտի գործածուիլ ամէն մասի բաւական յոժով և բաւական ժամանակ, այնպէս որ իր ազդեցութիւնը տեսնուի:

Այս պայմանները ունին կարգ մը դժուարութիւններ, որոնք հականեխելի մարմինը կը վնասեն եթէ բաւական երկայն ատեն հպման մէջ դրուին ախտերուն սերմերը սպաննելու համար:

Բոլոր չարժական իրերու հականեխման համար ծխման սենեակներու կիրառութիւնը այնքան ընդհանրացած է որ հարկ չկայ ուրիշ մեթոտներ յիշելու զգեստներ, անկողնի վերաբերեալ բաներ ևն. հականեխելու վրայ, մեթոտներ՝ որոնք չեն յարմա-

բիր ծխելու, ազդեցութեան կամ ժխնութեան կողմանէ։

Carbolic Acid (քառբոլիք ֆիննիք)։ *Անկարելի է ասիկա գործածել բաւական խտացեալ (զօրաւոր) ձեւով որպէս զի ճշմարիտ հականեխականի մը գործը տեսնէ, առանց հականեխելի առարկան վնասելու։*

Condy's Fluid. *Հեղուկ մը՝ զոր բաւական զօրաւոր գործածելու է որպէս զի օգուտ ընէ. բայց սուղ ըլլալուն համար չգործածուիր այնքան։*

Corrosive Sublimate (քորոսիվ սապլիմէյթ)։ *Զօրաւոր հականեխական մինչեւ անգամ չատ չրախառն վիճակի մէջ, բայց նաեւ չատ մահառիթ թոյն, և այս պատճառաւ անոր օգտակարութիւնը տարակուսելի է։*

Eucalyptus Oil. *Ինչպէս յաճախ տեսած եմ, ծծումն թուղթի մանր կտորներու վրայ սենեակին բոլորտիքը կը դրուի։*

Սենեակը հականեխել հիւանդութեան ատենները։ *Զգուշութեամբ և խնամով գոցէ բոլոր ծակերը, պատուհանի խոռոչները, վառարանը եւն.։ Բոլոր կարասիները այնպէս չարէ որ դիւրաւ պաշարուին սենեակին մէջ վառուած ոեւէ նիւթի ծուխէն։ Հողէ աման մը լեցուն ծծումբ վառէ (1½ լիւրա մէն մի 1,000 ոտքի), և զանիկա ապահով տեղ մը դնելէ ետեւ — կոնք մը ջուրի մէջ — գոցէ սենեակը, և այնպէս թող վեց ժամ։ Յետոյ պէտք է պատերը նոր ի նորոյ թղթել, առաստաղը բռել (պռպռնա) և տախտակամածն ու բոլոր կարասիները խոզանակով լուալ։*

ՀՈՃԿԻՆԻ ԱԽՏ, Hodgkin's Disease.—*Գլխաւորապէս կը պատահի աւշային գեղձերը բաղկացնող հիւսկէններուն մէջ։ Կընդարձակէ այս գործարանները. և որովհետեւ աւշային գեղձեր կան մարմնի ամէն կողմերը, ներսն ու դուրսը, հիւանդը կը լեցուի աւշաւոր ուռոյցներով, որոնք ոչ ցաւ կուտան, ոչ անհանգստութիւն եթէ զգայուն գործարանները չճնշուին։*

Մարթը ժժգոյն և խոնաւ կ'ըլլայ և չատ կը քրտնի հիւանդը, արիւնը չատ աղքատ կ'ըլլայ և հիւանդը ենթակայ է միջընթացիկ (intercurrent) ախտի և արդարեւ այս է սոյն հիւանդութեան սովորական վախճանը։ Առողջութիւնը այնքան կը խանգարի, որ ոյժ չմնար հիւանդութեան ուժէ յարձակման դիմադրելու։

ՀԱՐՍԱՆԻՔ, Measles.—*Տես* Տեղեր։

ՀԱՆՔԱՅԻՆ ՋՈՒՐԵՐ, Mineral Waters.—*Հին ժամանակներէ ի վեր հինցած հիւանդութիւններէ տառապողներ չատ հանգստութիւն գտած են հանքային ջուրերէ, զանոնք թէ՛ ներսէն թէ՛ դուրսէն գործածելով, և կամ ներսէն և դուրսէն միանգամայն. և բժիշկներուն ուշադրութիւնը ուղղուած է բուժման մեթոտները կատարելագործելու, արդէն ծանօթ միջոցներով և նոր հանքային աղբիւրներու գիւտով։ Կը գանենք թէ Ասկիւլապիոս Բուժիչին տաճարները սովորաբար ջերմուկներու (ըլըճա) մօտ էին, և տաճարներու քուրմերուն գործերէն մէկն էր բժշկական ջուրերուն պատշաճ մատակարարութիւնը։*

Եգիպտացիք, Յոյնք և վաղեմի ուրիշ ազգեր չատ կարեւորութիւն կ'ընծայէին այս դարմանները, բայց Հռոմայեցւոց թողուած էր զանոնք կատարելութեան բերել, այնպէս որ իրենց յաջորդները քիչ բան մնաց զայն զարգացնելու։ Աշխարհի այս յաղթականները կը թուի թէ իրենց առաջին գործն ըրած էին ճամբայ չինել, և երկրորդը՝ բաղանիք ուր որ երթային։ Այսպէս, ի մէջ այլոց

էքս–լա–Շափէլ, Պատէն–Պատէն, Պաթ, Սփա և ուրիշ շատ հանքային ջուրեր նախ անունք էին որ յօգուտ գործածեցին:

Ջրաբուժութեան ազդեցութիւնը կախեալ է մասամբ ջուրին քիմիական բաղադրութենէն, և գործածուած ջուրին ջերմութեան աստիճանէն, նաեւ տեղւոյն կլիմայէն, դիրքէն և ջերմութեան աստիճանէն, և չափով մըն ալ միջավայրին կատարեալ փոփոխութենէն և հոգէ ու անձուկէ ազատ ըլլալէ, որ արդիւնք է ջրաբուժական հաստատութիւն այցելելու:

Դարմանման ընթացքի մը ենթարկուելու ժամանակը հարկաւ կը զանազանի իւրաքանչիւր տեղի հետ, բայց սովորաբար ամառն է ընտրուած ժամանակը, վասն զի դարմանման մեծ մասը սովորաբար բաց օդին մէջ տեղի կ'ունենայ, կանուխ ելլելով և չարժումներ ընելով, որոնք ինքնին նպաստաւոր են առողջութեան: Սովորաբար այս ինչ քանակութեամբ ջուր կը յանձնարարուի խմել նախաճաշէն առաջ, 10–20 վայրկեան միջոց տալով իւրաքանչիւր բաժակի մէջտեղ, և միջոցներուն պտոյտներով իբրեւ մարմնամարզ: Շատ դէպքերու մէջ ջուրերու լոգանքներ կը տրուին իբրեւ յաւելուածական դարման ներսէն առնուածին վրայ. բայց բոլոր մանրամասնութիւնները թէ ի՛նչպէս ըլլալու է դարմանը, պէտք է որոշէ ընտրուած հանքային ջուրին քով քնակող բժիշկը, որ պարտի հաղորդակցիլ տան բժշկին հետ որ յանձնարարած է այդ ջուրը: Հանքային ջուրի աղբիւրներէն շատին քով կերակուրի և մարմնամարզի կանոնաւորութիւններ կը պահանջուին. կ'արգելուի ուշ անկողին մտնելը, ինչպէս նաեւ որևէ տեսակ յուզում: Այս մանրամասն հրահանգներուն

պահպանութիւնը մեծ օգնութիւն է ջուրերուն առողջարար ազդեցութիւնը աւելցնելու:

Շատ աղէկ կ'ըլլայ եթէ ուշադրութիւն տրուի յարմար զգեստի խնդրին, վասն զի աղբիւրներէն շատը այնպէս բարձր դիրք ունին որ կը ցածցնեն ջերմութեան աստիճանը առաւօտեան և երեկոյեան ժամերու միջոցին, և մեծ վնաս կրնայ յառաջ գալ փափկակազմ անձերու, որոնք այսպիսի յանկարծական պաղութեան նշաւակ կ'ըլլան առանց յարմար հանդերձներու:

ՀԱՐՐՈՒԱ ՍԱՍՏԻԿ, Catarrh. — Եւրոպական «Քաթար» անունը Յունարէն երկու բառերէ ծագած է որ կը նշանակէ «վար վազել» (Ռեղլէ) ինչպէս քթէն՝ ցուրտ ժամանակ, բայց ախտանիշին անունը փոխանցուած է վիճակին որ յառաջ կը բերէ զայն. ուստի կ'ըսուի միզափամփուշտի, աստամոքսի, աղիքներու, արգանդի ևն., ևն. հարբուխ: Տես Յրտուռւթիւն:

ՀԵՐԱԹՈՒԹՈՒՆ, Alopecia Areata.—Ըլլուխ մազի ախտ մը, որուն միջոցին մազը կը թափի խուրձերով, և կը թողու իր տեղը ողորկ լերկ մակերես մը: Պատճառը մասնունկ (fungus) մըն է մազերուն արմատին քով որ կը կոչուի Microsporon Audouini. Դարմանուում.—Քաշէ հանէ ախտացած մազերը և չփէ հետեւեալներէն մէկով.—Carbolic oil, sulpher ointment կամ ուրիշ մանրէասպանութիւններով:

ՀԻՒԾԱՒՈՑ, Consumption or Decline, Phthisis. —Թոքային ախտի այն ձեւը, ուր թոքերուն մէջ նոր նիւթի մը դիրքը կայ, որ ժամանակ յետոյ կը կործանէ ենթական: Այս դիրքը սովորաբար, բայց ոչ միշտ, յառաջ կու գայ ուռւական պասիլէ (Tubercular Bacillas): Հազալով դուրս կու գայ և իր

ետեւը խոռոչները կը թողու։ Ասոր հետ կ'ընկերանայ տենդ եւ նիհարութիւն մարմնի։ Ընթացքը որ կը տանի այս դիրքին, կրնայ երկու ձեւի բաժնուիլ. մին՝ թոքերուն բորբոքումը, միւսը՝ նոր աճում մը որ կ'անուանուի ուռ (tubercle)։ Բայց այս երկու ընթացքները կամ գործողութիւնները սովորաբար կ'ընկերանան իրարու հետ, վասն զի նոր աճումին դիրքը բորբոքում յառաջ կը բերէ։ Ախտը երբեմն սրընթաց ձեւ մը կ'առնէ, որու մասին անկարելի է ախալիլ. բայց աւելի յաճախակի կ'ըլլայ այն ցաւագին կերպով յայտը եւ խարուսիկ ձեւը, որու մէջ կը նետուին նորաձեւութեան հերոսները իրենց յուսախաբ տիկիններն ու օրիորդները։ Դիրքին հետեւանքն է լեցուիլը այն փոքրիկ խոռոչներուն որոնցմէ կը բաղկանայ թոքը, եւ դիրքը կամ կը մնայ հոն երկար ժամանակ եւ կամ կրնայ կակուղնալ եւ տեղէն ելլել։ Թոքին ապրուած նիւթը մասնակից կ'ըլլայ այս ընթացքին, եւ հազով դուրս կու գայ եւ խոռոչներ կը թողու թոքին մէջ։ Ասիկա կրնայ տեղի ունենալ չուտ կամ յամր։ Կամ կրնայ նոր նիւթի մը դիրքը գոյանալ, ընթացքը ի սկզբան բորբոքումի չունենալով։ Թոքին մէջի այս նոր աճումը կը կոչուի ուռ։ Երբեմն անոր ընթացքը գրեթէ նոյն կ'ըլլայ բորբոքող նիւթին ընթացքին հետ։ Բայց ուրիշ տեսակ դիրք մըն ալ կայ, որ վհներախտի վերագրելի է, եւ ախտին ամէնէն յուսալի տեսակն է։ Առաջին երկու տեսակներուն մէջ ալ կրնայ ժառանգական զօրաւոր միտում կենալ։ Եթէ այսպէս է, յոյժ անպատասխան է այդ։

Ախտը պէտք է ճանչնալ իր ամէնէն կանուխ աստիճաններուն մէջ. այն ատեն կարելի է յաջողութեամբ դարմանուիլ։ Այն տեսակը որ ժամանակին դարմանուելով ամէնէն յուսալիցն է բուժուելու համար, ոչ–ուռաւորն է։ Սովորաբար թեթեւ հազով մը կը սկսի, որ կը փակչի հիւանդին, եւ հիւանդը երթալով կը հիւծի կը նիհարանայ։ Անոր չնչառութիւնը տկարութիւն կը ցուցնէ եւ ծակ փուքի կրնայ նմանցուիլ։ Եթէ տենդը հետզհետէ սաստկանայ, աղէկ չէ. եթէ հետզհետէ պակսի եւ վերջապէս անյայտանայ, կրնայ համարուիլ թէ հիւանդը վերստացած է իր առողջութիւնը։ Դառնանք հիմա ուռաւոր հիւծախտին։ Ասիկա կրնայ նախայիչատակելէն ծագումնառնել, կամ ուրիշ գործարանական երկարատեւ ախտէ մը։ Շատ գաղտ կերպով կը սկսի, բայց եթէ անգամ մը սկսի, կը չարունակէ։ Դիչերը ջերմութեան աստիճանը բարձր կ'ըլլայ. հիւանդը կ'ունենայ գիչերային անհանգիստ քրտինք, յարատեւ հազ, գուցէ ցաւ կուչերը, եւ յաճախ փորհարութիւն։ Այսպիսի դէպքերու մէջ ձայնը խեղդուկ կ'ըլլայ կամ բոլորովին կը մարի։ Հիւծախտի ուրիշ տեսակներու մէջ ասիկա քիչ անգամ կը պատահի, եւ այսպէս կրնայ նկատուիլ իբրեւ ապացոյց ախտին ուռաւոր ձեւին գոյութեանը։ Հիւծախտին առաջին ախտանիչները կապակցուած են սովորաբար մարսողութեան հետ. ախորժակը երթալով անկանոն կ'ըլլայ, կը կենայ քիչ մը հազ, երբեմն չոր ու տառապեցուցիչ, կուրծքին մէջ ցաւերով։ Երեսը կը չառագունի ամենաթեթեւ յուզումէ, մինչ ուրիշ ատենները դէմքը ժպտուն կ'ըլլայ, բայց ի յատին կեդրոնը տեղէ մը։ Աչքերը ճերմակ եւ մարգարտանման, գիչերը գուցէ քիչ մը տենդ, գիչերային քրտինքով հանդերձ։ Երբ ախտը յառաջանայ, հիւծումը կը սկսի, յօդուածները խոչորցած կ'երեւին։ Գիչերային քրտինքը եւ փորլու-

ծութիւնը կը պակսեցնէն այժը և միսը։ Միեւնոյն առեն անկանոն ախորժակը և անկատար ու թերի մարսողութիւնը անկարող կ'ընեն հիւանդը յաւելուածական ճգունքի։ Մինչեւ այս կէտը հիւանդին աչխոյժը աղէկ է։ Սաորին աղիքին մէջ կը գոյանայ կեղանկ (ֆօսֆոր), որ եթէ չքուժուի, հիւանդը չատ կը ձգէ այժէ, և հասարակ և չատ անբաղձալի ընկեր է այս հիւանդութեան։ Միւս կողմանէ սա վտանգը կայ որ եթէ վիրաբուժական գործողութեան ձեռնարկուի, վէրքը չքուժուիր և յաւիտեան չար քան զառաջինն կ'ըլլայ։ Եթէ հիւանդութիւնը չդադրեցուցուի, հիւանդը կը մեռնի ուժասպառ։ Բայց հաստատուած է թէ ախտին միչտ մահացու ըլլալու մասին սարսափը անհիմն է։

Դարմանումը.—Ախտին ուռաւոր ձեւը բորբոքաւորէն նուազ ընդունակ է դարմանումի։ Բայց յարմար դարմանումով կարելի է թօքերը այնպէս բուժել, որ հիւանդը երկար կեանք վայելէ չափաւոր հանգստութեամբ։ Սմէնէն մեծ կէտը հիւանդին քնակելու վայրին ընտրութիւնն է։ Զգուչացիր սմէն խոնաւութենէ։ Տունը պէտք է որ չինուած ըլլայ չոր և ծակոտկէն հողի վրայ. ցուրտ և փոխական օդը յոյժ վնասակար է. պէտք է պարզ և մնդարար կերակուր ուտել, զգուչանալ յուզումէ, գրգռումէ. իսկ սմէնէն աւելի մեծ արժէք ունի զուարթ ընկերութիւնը։ Ջանա բաց պահել մորթին ծակոտիքները, բայց զգուչացիր քրտնելէ։ Լոգանքի ջուրին տաքութիւնը հիւանդին յարմար ըլլալու է։ Փորը թող պինդ չըլլայ. եթէ լոյծ ըլլայ, դադրեցուր լուծումը։ Հիւանդները պէտք չէ որ առանց ֆանէլայի մնան, որպէս զի ցրտառութենէ զերծ ըլլան։

Թերեւս հիւծախտի սմէնէն օգտակար դարմա-

նումը ձկան իւղով դարմանումն է, որ եթէ կարելի ըլլայ գործածել, բժիչկին մեծ օգնութիւն է։ Աղէկ է զայն առնել ճաչերէն առեւ եթէ կրնայ թոյլատրուիլ։ Իբրեւ դարման երկաթը կու գայ ձկան իւղէն առեւ։ Սմէնէն աղէկ կերպն է կերակուրի հետ առնել զայն։

Երբ ձկան իւղը չկրնար առնուիլ, ուրիչ իւղ կրնայ փորձուիլ, քանի որ մեծ նպատակն է հիւանդին կէսնակրուն իւղ տալ։ Սմէնէն աղէկն են սերը և ձէթը (salad oil)։ Մորթը իւղով չփիլ երբեմն օգուտ կ'ընէ։ Syrop of the iodide of iron կրնայ տրուիլ իւղին հետ, և երբեմն օգուտ կ'ընէ։ Բաղադրեալ երփնաջուր (tincture) և լոյծ մոյզ (extract) և քրնաքրնա (bark) ամենալաւ պատրաստութիւններ են, և միանգամայն լաւ դեղ, և պէտք է մէյմէկ տրամ տալ օրը իրր չորս անգամ։

Երբ քրտինքը նեղիչ ըլլայ, տուր ջրոտ sulphuric acid և belladonna, կամ atropia։

Ախտին սկիզբները hypophosphateներ տալ չատ կը մտածուի։ Գրգռումը դադրեցնող կամ մեղմող դեղեր (counter-irritation) եւս աղէկ են ուր ցաւը կը ցուցնէ թէ լանջամաչկը հիւանդ է։ Ռիկոլոթի մանանեխի տերեւները երբ գործածուին, պէտք է չափաւոր ժամանակ միայն թողուլ, և նորէն դնել եթէ հարկ ըլլայ։ Եթէ արիւն գայ, բացարձակ հանգիստ պէտք է. պաղ առարկայ դնելու է կուրծքին վրայ, սառ առնելու է ներսէն, և gallic acid հանդերձ sulphuric acidով պէտք է տալ առատօրէն։ Ergotի լոյծ մոյզն ալ կը գործածուի երբ թոքէն արիւն գայ։ Oil of turpentine ալ աղէկ է, թէեւ անուշդակի թերեւս. բայց ժամը անգամ մը gallic acid 10ական գրէն տալ ամենէն լաւ դարմանումն է։ Հանքա-

յին թթուները լաւագոյնն են գիշերային քրտինքի համար, եթէ ուրիշ նկատումով արգելուած չըլլան։ Եթէ կոկորդը գէշ ըլլայ, nitrate of silver լաւագոյն դեղն է։ Հազին համար կրնայ տրուիլ քիչ մը opium կամ belladonna։ Codeia դեղ մըն է որ գրեթէ կը բռնէ թէ՛ opiumին թէ՛ belladonnaին տեղը հիւծախտային հազ դարմանելու մէջ։

Հազին համար լաւ խառնուրդ մըն է tinc. lobelia, camphor co. և nitrric acid.

Հնտախտը կը մեռցնէ հազարներ, բայց ուռախտը (tuberculosis, հիւծախտ) բիւրաւորներ։ Եթէ մէկը ծաղկախտէ բռնուի, անիկա ամենայն պատշաճութեամբ կը մեկուսացուի. բայց ծաղկախտէն մեծը կայ հոս։ Կարմրախտէ տառապող մէկը կը պատժուի եթէ դուրս ելլէ, որպէս զի չվտանգուի հանրային առողջութիւնը, սակայն խեղճ հիւծախտաւորները կը թողուին որ պտրտին երկրին ամէնէն գեղեցիկ կողմերը, լայնօրէն սփռելով իրենց ամէն չնչման առեն՝ ամէնէն ժահրալից թոյնը, դուրս արձակելով ամէնէն գործունեայ միլիոնաւոր սերմեր, որոնք փչուելով կը մտնեն վարակել տեղի մէջ քնակող իւրաքանչիւր անձի առուներուն, երեսներուն և կոկորդներուն մէջ։ Եթէ այս անողորմ ախտին, որ մեր ժողովրդէն (և այն՝ ամէնէն փայլուն, ամէնէն սրամիտ, ամէնէն գեղեցիկներէն) կը տանի բազմապատիկ աւելի քան ոևէ վարակիչ կոչուած ախտ, Թոյլ տրուելու է ճարակիլ, եթէ Անգլիոյ մէջ չկայ բարոյական բաւական ոյժ՝ այս ախտը և պատուհասը արտաքսելու աղդու միջոցներով, անոնք որ անոր զոհ գացած չեն, Թող զգուշանան զի մի գուցէ իրենքզիրենք նշաւակ ընեն ախտի մը որ աւելի սաստրախիկ է քան ծաղկախտը, աւելի սոսկագիւ մահացու քան հնտախտը։ Զգուշացէք Առողջապահական Ապաստաններուն (Health Resorts) կոչուած տեղերէն, ուր չատեր առողջութիւն կը բերեն, և զայն հոն կը Թողուն և անոր տեղ իրենց հետ կը տանին մահացու ախտին անմաքուր սերմերը։

ՀՆՏԱԽՏ, Cholera (True or Asiatic).—Այս ախտը որ ինքնին բաւական մահացու է, համաճարակի մը ատեն աւելի չատ կեանքեր կը կորնչցնէ լոկ վախով, քան նոյն իսկ ախտին ներգործութեամբ։ Ուստի աղէկ է որ ճանչցուին անոր առաջին ախտանիշները, որպէս զի մարդ գիտնայ Թէ անկէ բռնուած չէ։ Միեւնոյն ատեն ոսկեղէն կանոն է հնտախտի ժամանակ անփոյթ չգտնուիլ փորհարութեան մասին։

Հնտախտի ախտանիշներն են հետեւեալները. Ցանկարծ փսխել սաստիկ պարունակութիւնը առանց սրտի խառնուրդի, և յանկարծ փորը ելլել առանց ցաւի։ Աստնք չատախ տեղի կ'ունենան։ Փորէն ելածը փոխինդի նման բան մը կ'ըլլայ։ Աստր կ'ընկերանայ ջրաձգութիւն ոտքերու, ձեռքերու և սաստիկի։ Մկկէ մինչև չորս ժամէն տկարութիւնը կը սկսի, մեզը չմզուիր, բազկերակին զարկը երթալով կը տկարանայ, աչքերը կը խոռոչանան, աչքերուն կափարիչներուն չորչը մութ բղոտրակ մը կը ձեւանայ, ձայնը չելլեր, մորթը կը պաղի և կը խորչոմի և աղտոտ երեսոյթ մը կ'առնէ և միեւնոյն ատեն կը ցուցնէ կիրպարան մը որ հասարակօրէն «սագի միս» անունով ճանչցուած է։ Լեղուն ալ կը պաղի, ձեռքերու և սրունքներու կծկում կը յաճախէ, փսխումը և փորը ելլելը կը դադարի, և կեանքը կը մարի։

Դարմանում.—Կարելի ամէն բան ըրէ տաքութիւնը պահելու ամէն կերպով որ հիւանդը չնեղեր կամ յոգնեցներ։ Սովորաբար հիւանդը սաստիկ ծար-

ւսթիւն կը զգայ, և անիկա կրնայ ջուր խմել, բայց առողջարար ջուր։ Եթէ հակազդեցութիւն պատահի, հիւանդը հանդարտ պահէ։ Եթէ գլխացաւը սաստիկ է և գլուխը տաք՝ վրան ցուրտ բան դիր։ Հիւանդութիւնը տառապեցնող ախտանիշ է։ Կտոր մը սառ դիր բերանը։ Եթէ թոքերը լեցուած են, ամէնէն աղէկն է տաք խիւս դնել։ Մեծ անձուկ առողը երիկամունքն են։ Եթէ չեն գործեր, տաք լոգանք փորձէ կամ տաք տած (տաք ջրի մէջ թաթխուած սպունգ, ֆանէլա ևն.) դիր կռնակը։ Եթէ անոնք լաւ կը գործեն և հիւանդը գրգռիչի պէտք ունի, sal volatile աղէկ է։ Մխ տրուելու չէ, բայց կրնայ նօսր ապուր ևն. տրուիլ քիչ քիչ մէկ անգամուն, և կրկնել այնքան յաճախ որքան պէտք է։ Tannic acidով ներարկումը տաք ջրով՝ բաւական յաջողած է։ Օգտակար կրնայ ըլլալ նաև camphorի զօրաւոր երվնաջուրը կանխագոյն աստիճաններն մէջ. բայց հիւանդութեան սկիզբները ամէնէն աղէկ դեղն է opiumը։ Կասկածելի ախտանիշներուն առջին անգամ երեւցած առենը անմիջապէս բժիշկ կանչէ։ Հնտախտին ընդդիմանալու աւելի ապահով միջոց չկայ քան մաքրութիւնը, օդաւորման ուշադրութիւն, պարզ ապրիլ, և աղէկ ուտեստ։ Համաճարակի ժամանակ առողջներու համար կերակուրի խնդիրը չատ կարեւոր է։ Գարի, բրինձ և օթմիլ ածան և մնդարար են, բայց պէտք է հրաժարիլ պտուղներէ, օշարակներէ, ռուփերէ կամ զօրաւոր գարեջրէ։

Որովհետեւ հնտախտը մին է այն հիւանդութիւններէն որոնցմէ կը բռնուի մարդ ուղղակի համաճարակէն վարակուած անձի դպչելով միայն, և դիւրաւ չփոխանցիր մարդէ մարդ, ինչպէս ծաղկախտը

և կարմրախտը կը փոխանցին, աղէկ է քանի մը թեւլաղրութիւններ ընել թէ առողջ անձանց, որոնք ախտացեալէ ուղղակի վարակուելու վիճակին մէջ չեն գտնուիր, և թէ հիւանդապահներուն և այնպիսիներուն որոնք իրենց պարտականութիւններուն բերմամբ ախտացեալներուն մօտ կը գտնուին համաճարակի առեն։

Նախ, այն անձանց որոնք մանաւանդ կերպով նշաւակ չեն ախտին։

Պէտք է միտք առնել թէ չատ աղմուկ կը հանուի հնտախտի մասին, սակայն 50 տարուան մէջ չատ աւելի մարդ կը մեռնի ժանտատենդէ քան հնտախտէ, ուստի վախի տեղի չկայ եթէ քիչ մը խելք գործածուի։

Աղիքները պէտք է բաց ըլլան այսինքն «դուրս ելլելու է» ամէն օր, բայց ինչպէս առաջ ըսի, փորհարութեան ամէն մէկ միտում պէտք է դարմանել իսկոյն։

Պէտք է պարզ և առողջարար կերակուր ուտել. պէտք է զգուշանալ ուշ պառկելէ, չատ հագմանալից ուտեստէ, պահածոյ կերակուրներէ և դժուարամարս բաներէ առ հասարակ։ Որովհետեւ հեղանիւթները մեծ միջոցներ են այս համաճարակին ծաւալման, բոլոր հեղանիւթները 10 վայրկեան պէտք է եռացնել խմելէ առաջ։ Քամոցները անօգուտ ըլլալէ աւելի դէշ են, վասն զի միշտ խաբող են։

Պէտք է մանաւանդ հոգ տանիլ մաքուր պահելու և յաճախ լաւ մը լուալու բնակարանին շուրջը, բակը ևն. և կոյուղիները։

Ամէն օր պէտք է բաւական մարմնամարզ ընել անէն դուրս։

Հիւանդին ծառայողները իրենց առողջութեան պահպանման մեծ հոգ տանելու են, մարմնամարզի,

բաւականաչափ քունի և առողջարար կերակուրի և լուացման միջոցով։

Հիւանդին սենեակին մէջ գտնուած կերակուրէ երբեք ուտելու չէ։

Հիւանդին սենեակին մէջ գտնուած բոլոր առարկաները պէտք է լիովին հականեխել և կամ խլկոյն այրել։ Եթէ մեծ խնամ տարուի բոլորովին հականեխելու տան մէջն ու շուրջը հնտախտի դէպքէ ետքը, վարձքը մեծ է, վասն զի հաւանօրէն կը դադրի համաճարակը։

Ջափազանց կանուխ է գաղափար մը յայտնելու համար հնտախտէն բռնուելէ առաջ հակահնտախտային պատկինումի վրայ, որ կը մտածուի և գործադրելի կը թուի։

ՁԱՅՆԻ ԿՈՐՈՒՍՏ, Aphonia.—Այս յաճախ կը պատահի իբրեւ հետեւանք հասարակ ցրտառութեան, հիւանդը չդունչէն քիչ մը աւելի բարձր կրնայ խօսիլ միայն, և կոկորդը ու կուրծքը կը ցաւին։ Կաղր մը տաք, չոր ֆանէլա դիր կոկորդիդ շուրջը և չոգի ներս չնչէ։ Գիչերը անկն դուրս ելլելէ զգուշացիր, ցերեկն ալ երբ օդը ցուրտ կամ մառախլապատ է։ Այս դիւրաւ կը բուժուի։ Կանանց ջղային հիւանդութեան, արգանդախեղդի ժամանակ երբեմն ուրիշ տեսակ մը կը պատահի, ու երբեմն ջղային ժանկամարդ կիներու։ Ցանկարծ տեղի կ'ունենայ և առանց յայտնի կամ նշանակելի պատճառի մը։ Երբ առաջին անգամ կը պատահի, կը վախցնէ հիւանդը, բայց իրական վտանգ մը չկայ անոր մէջ։ Ցաճախ ձայնը կը վերադառնայ չուտով։ Օդի փոփոխում, ձի հնձնել չատ անգամ կը բուժեն։ Գիտցուած է որ յանկարծական սարսուռ մը նա բերած է ձայնը։ Հիւծախտի վերջին աստիճանին մէջ ձայնը յաճախ կը

մարի։ Երբեմն ալ անոր պատճառը] ձայնական լարերուն վրայ մսի աւելորդ աճումներն են։ Դարմանում.—Այս աճումները վերցնել։

ՁԱՐՈՐԴ, Trichnosis and Trichina Spiralis.—Ախտ որ Թրիխինա սփիրալիս կոչուած մակաբոյծ որդէն ծագում կ'առնէ։ Այս արարածը չերամի թըրթուրներուն պէս փոփոխութեան կ'ենթարկուի. կըրնայ այսինչ աստիճանին զարգանալ խոզի մկաններուն մէջ. և երբ բաւական չեփուած խոզենիի հետ ուտուի, աւելի կը զարգանայ և յոյժ կը բազմանայ. մարդուն ստամոքսէն կ'անցնի բոլոր մարմնին մէջ և բոյն կը դնէ մկանունքի մէջ։ Կը ցուցնէ ախտանիչներ, որոնք սխալմամբ ժանտատենդային ջերմ կը կարծուին, և սաստիկ ցաւ յառաջկը բերէն ամբողջ մարմնին վրայ։ Այս ախտը յաճախ մահացու է։

ՁԵՌՔԻ ՀԱՅԹՈՒՔ.—Ցաճախ կը պատահի և չատ նեղ է։ Այնպէս որ անդէպ պիտի չըլլայ թեթեւս քիչ մը խօսիլ անոր վրայ։

Ցրտաստուդյց եղանակի մէջ երբ արեւելեան հովը սաստիկ և մաքուր կը փչէ, ընդհանուր կ'ըլլայ սա խօսքը, «Ձեռքերս ճաթրտած են։» Պատճառն է մորթին մէջ ընդապէս կեցած խոնաւութեան բարձումը մաքուր, չոր օդին աղդեցութեամբ, որու համար մորթը կ'առնէ խոտի դաշտի մը կերպարանքը ինչպէս կը տեսնուի ամառուան մէջ, ճաթրտուքով լեցուն։ Թէ այս ճաթրտուքը ինչո՞ւ ամառը չպատահիր, երկուք է պատճառը. նախ, ամէնէն տաք ամառուան մէջ իսկ օդը երբեք այնքան չոր չըլլար որքան չոր ցուրտ ձմեռուան մէջ։ Երկրորդ, ձմեռը մենք մեր ձեռքերը երբեք այնքան յաճախ չենք լուար, կիսով չափ անգամ, որքան ամառը, և այսպէս կը զրկենք զանոնք խոնաւութեան աղբիւրնե-

րուն մէկէն, այնպիսի ատեն մը երբ խոնաւութիւնը ամէնէն աւելի բացակայ կը գտնուի։

ՁՈՒԱՐԱՆԱՑ ՈՒՌԵՑՔ, Ovarian Tumour.—Ուռ այլազան յատկութեամբ։ կը գոյանայ ձուարանաց մէջ կամ վրայ։ Այս ուռեցքները երբեմն չատ կը խոչորնան, և միշտ պէտք ունին վիրաբուժական դարմանումի։—Երբ որ կուշտերուն մէջ մեծութեան տարբերութիւն տեսնուի, մանաւանդ դաշտանի անկանոնութեան հետ, առանց ժամանակ կորսնցնելու բժիշկի դիմելու է։

ՃԱՔՐՏՈՒՔ, Chaps.—Երբ մորթը լուացուելէ ետքը աղէկ չչորցուիր, և խոնաւ վիճակի մէջ ցուրտի կամ հովի կ'ենթարկուի, ճաթրտուք յառաջ կու գայ։ Ով որ ձեռքի ճաթրտուքէ կը նեղուի, պէտք չէ որ ձեռքերը չատ յաճախ լուա ցուրտ ատեն, այլ պէտք է որ խնամով չորցնէ զանոնք։ Անոնց վրայ կլիսէրին քսէ լուացուելէ ետեւ կամ փոչեանգոյր (ֆո-պը) չորնալէն ետքը։ Ճաթրտուքները երբեմն հետեւանք են մարմնին սքորպութային (scorbutic) վիճակին։ Այն ատեն ընդհանուր դարման հարկ է։ Ծխախոտ քաշել երբեմն չատ ցաւագին ճաթրտուք յառաջ կը բերէ չրթունքին մէջ, որ չատ կամաց կը բուժուի։ Ցամաք ճաթրտուքներու համար կրնայ կիզաքար (ճէհէննէմ խաշը) գործածել հարկ ըլլալ։

ՃԱԹՐՏՈՒՔ, Fissurss.—Կրնան պատահիլ ուէֆ դիրքի և կացութեան մէջ։ Հասարակ են ձեռքերուն վրայ ցուրտ եղանակի ատեն և ամէնէն աւելի աղէկ կը դարմանուին կիզաքարով։ Սրբանի ճաթրտուքը չատ ցաւագին ախտ է։ «Դուրս ելլելէ» ետքը ցաւ կը զգացուի որ հետզհետէ կ'անցնի երկու երեք ժամ յետոյ։ Միայն վիրաբուժական է դարմանը։

ՃԱՂԱՑՈՒԹԻՒՆ, ՀԵՐԱԹԱՓՈՒԹԻՒՆ,

Baldness.—Ոմանք կը կորսնցնեն իրենց մազերը միջին հասակի միջոցին, մինչ ուրիշներ կը պահեն մինչեւ ծերութիւն։ Այս տարբերութիւնները կախեալ են ընդհանուր առողջական վիճակէ և կազմութենէ կամ ժառանգական պատճառներէ։ Եթէ հասարակաց վայր մը գտնուինք և մեր չորս կողմը նայինք, չատ մարդոց գլուխները ճաղատ (փաղ) պիտի տեսնենք։ Տարաժամ անկման պատճառաւ պատահող ճաղատութեան ատեն, մազերը նախ կը գորչնան, յետոյ կը ճերմկին և չատ չոր ու գանգուր վիճակ մը կ'ունենան։ Ի վերջոյ ճերմակ մազերը կը թափին, և անոնց տեղը ուրիշներ չեն գրաւեր. հետեւանքը կ'ըլլայ ճաղատութիւն։ Երբեմն ճաղատութիւն կը տեսնուի նորածին մանուկներու վրայ, թէև յոյժ հազուադէպ։ Դիպուածական ճաղատութեան զանազան տեսակներ կան։ Ամէնէն հասարակները անոնք են որ կը ծագին տենդերէ, մարմնային տկարութենէ կամ մտային նեղութիւններէ և տագնապներէ։ Դիպուածական ճաղատութիւնը կը պատահի նաև գանկամաշկին մակաբուծային ախտերէն։ Գրգռիչ լուացումները թէեւ կ'ազդեն մորթին, սակայն չեն ծառայեր նպատակին։ Տենդէ կամ ուրիշ ուժասպառ հիւանդութիւններէ յառաջ եկած ճաղատութեան ատեն մազը նորէն կու գայ ընդհանրապէս, երբ հիւանդութիւնը անցնի։ Երբ մազերը կը ցանցառնան տկարութեան պատճառաւ, տեղային գրգռիչը լաւագոյն դարմանն է՝ բայց պէտք է զգուշութեամբ գործածել։ Թեթեւ ձեւերու համար պաղ ջուր լեցնելու է գլխին վրայ առաւօտ, և գանկամաշկը չփելու է անձեռոցով։ Դիչերը պէտք է լուալ հաւասարաչափ կլիսէրինի և sal volatileի խառնուրդով, և գանկամաշկը չփել մազերուն արմատնե-

բուն վրայ։ Բայց տկարութենէ յառաջ եկած ճաղատութեան համար iodineի երփնաջուրով օծելու է գանկամաշկին բայց տեղերը չաբաթը երկու երեք անգամ։ Երբեմն գանկամաշկը ածխէն ալ աղէկ է։ Աղէկ արդիւնք ձեռք բերուած է վազիլինով կամ lanolineով օծելէն։ Կազմային տկարութենէ յառաջ եկած ճաղատութեան առեն ուշադրութիւն ընելու է ստամոքսին, որ չատ անգամ պատճառն է ախտին։

ՃԱՐՊ.—Տես Գիրուքիւն։

ՃՃԻՆԵՐ, Worms.—*Ճճիները, որոնք մարդկային մարմնին մէջ կը բնակին, երեք տեսակներու կրնան բաժնուիլ.*

1. Թելաճճիներ, *որոնք կը բնակին աղիքներուն ամէնէն ցած մասին մէջ և մկկ մանաւանդ պակաս երկայնութիւն ունին։ Շատ հազ կը պատճառեն քթին մէջ ևն.*—Դարմանում.—Դեղաբաժին մը santonin, 5 գրէն առաւօտուն ծոմ բերնով, կամ 10 կաթիլ turpentine *ամէն առաւօտ ծոմ բերնով։* Quassia (ՃՃ ԱՂՃ), *երկաթ կամ* glycerine *ներարկել աղէկ է։*

2. Բոլորաձեւ ճճիներ (ԱՂՔԱՆ), *որոնք գլխաւորապէս պզտիկ փորոտիքին մէջ կը բնակին և կրնան կոկորդը եկլել։* Դարմանում.—*Նոյն 1ին պէս։ Այս ճճիներէն կրնան երկու երեք հատ գտնուիլ։*

3. Երիզաճճի (ԲՆՆԱԿ, Tape Worm)։ *Ասիկա տափակ ճճի է երկայն ժապաւէնի նման իրր 1/4 մատնաչափ իրար փակած կտորներէ բաղկացած։ Կրնայ 20–30 ոտք երկայն ըլլալ. երթալով կը նեղնայ դէպ ի գլուխը և պոչը։ Ծաճախ կը փրթի յօդուածներէն, և իւրաքանչիւր հատուած կրնայ ձու արտադրել և սերնդագործել։ Եթէ գլուխը աղիքին մէջ մնայ, յաւելուածական հատուածներ կը գոյանան, ուստի պէտք է ջանալ որ գլուխը արտաքսուի։* Դարմա-

ցում.—*Մէկ կամ մէկուկէս տրամ* male-fernի *մուզ* (extract) *առաւօտուն։* Iron, kousso, areca nut և turpentine *կրնան տրուիլ իրարու հետէ, եթէ նախորդը չազդէ։*

Այս վերիններէն զատ կը պատահի Թրիքինա (Trichina, *զոր տես*) և Guinea worm, *որոնք հազուադէպ են Անգղիոյ մէջ։*

ՃՄԼՈՒՄ, ՃՄԼԱԾ, ՎԻՐՔ, Contusions.—*Այս է մեկն կակուղ մասերուն պատահիլը, առանց մորթին վնասուելուն։ Երբ մորթը կը պատռի, վնասուած տեղը կը կոչուի ճմլած վէրք։ Վնասուած տեղը կը ցաւի և ցաւը կ'աւելնայ երբ անդամը չարժի։ Վնասուած տեղը բաւական կ'ուռի և գոյնը կը փոխուի, արեան երակներուն պատռուած ըլլալուն համար։ Սաստիկ ճմլումին չուտ կամ ուշ բուժումը կախեալ է կակուղ հիւսկէններու պատռուածներուն թիւէն և վնասուած անձին տարիքէն ու ընդհանուր առողջական վիճակէն։ Մանուկներու և առողջ անձերու մէջ հոսած արիւնի մեծ հաւաքումը կը ծրծուի չատ արագութեամբ, պայմանաւ որ օդ չմտնէ վէրքէն մորթին մէջ։ Այն անձանց մէջ որոնք յօդացաւութեան միտում ունին, ճմլումին երբեմն կը յաջորդէ վնասուած մասին պնդացումը։ Եթէ կազմութիւնը տկարացած է ալքոլականութեամբ և կամ գէշ սննդառութեամբ, ճմլուած մասերը կը բորբոքին և երբեմն պալարներու բոյն կ'ըլլան։ Ճմլումի սաստիկ դէպքերու մէջ, ուր անդամի մը բոլոր կակուղ մասերը ճմլուած և խոշոր երակները պատռուած են, փտախտ է* (gangrene) *անխուսափելի հետեւանքը, և հարկ կ'ըլլայ ամբողջ անդամը* (ձեռքը կամ ոտքը) *կտրել հանել։* Դարմանում.—*Վնասուած անդամը բարձր դիրքի մէջ պահէ, լուա պաղ*

ջրով կամ սառնաջուրով և arnicaի երփնաջրով։ Մակերեսային ճմլումի համար arnicaն մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ։ Ի վեր քան զամենայն, եթէ հնար է, մի թողուր որ մորթը պատռի։

ՃՄԼՈՒՄՆԵՐ, Bruises.—Առնք արդիւնք են հարուածներու, անկումներու և անդէպ ճնշումի։ Ճմլումին արտաքին երեւոյթին պատճառն է մանրիկ արեան երակներու պայթումը, և արիւնին վազելը մորթին ներքեւի բջջային հիւսկէնին մէջ։ Ճմլումը կ'անհետեւութեանայ արիւնին այսինչ անօթներէն ծրծուելովը, որոնք կը գտնուին կազմութեան մէջ և կը կոչուին ծծիչ (absorbents)։

Ճմլումները չատ կը զանազանին գոյնով և մեծութեամբ։ Ամէնէն թեթեւ ձեւն է մութ կամ բաց կարմիր գոյնով փոքր և մակերեսային պիսակ քիչ մը ուռած։ Սաստիկ տեսակը կ'ըլլայ կակուղ ուռոյց երբեմն մանկան մը գլխուն չափ մեծ, կամ մինչեւ անգամ ամբողջ թեւը կամ սրունքը կ'ուռի։

Դարմանութիւն.—Եթէ ճնշումը նոր տեղի ունեցած է, նախ կասեցուր արեան տարածումը, պաղ ջուր գործածելով վրան, և եթէ կարելի է, վնասուած մասը մարմնին մակարդակէն վեր բարձրացուր, որպէս զի չրջաբերութիւնը կամացնայ։ Երբ ցաւը զադրի, լուա վնասուած մասը տաքներկու ունկի ջուրի մէջ երկու ունկի սփիրթօ դնելով կամ ծծմբային թթուի (sulphuric acid) լուծուածով (solution)։

ՄԱՂԱՍ, ԽՈՒԽ, Expectoration (դ-լըմ)։ — Հեղանիւթ կամ չարաչ զոր մարդ հազալով կը հանէ օդի անցքերէն։ Կը զանազանի իւրաքանչիւր ախտի մէջ։ Թոքատապինը փակչուն կ'ըլլայ և ժանգի կամ բորբոսի գոյնով։ Ծնցղատապինը (ցոռնշէն) փըրփրաձեւ, և սեւ գիծերով, կամ կանաչի մօտ դեղնագոյն, թարախի ներկայութեան պատճառաւ. սառատիկ հարբուխինը (catarrh) յաճախ դուրս կու գայ հազալու հետ, գնտակներու ձեւով և սեւ կամ երկաթային կանաչ կամ դեղին գոյնով։ Հիւծախտինը կը զանազանի քիչ քանակութեամբ փրփրային հեղանիւթէ մինչեւ առատ կանաչի զարնող դեղնագոյն չարաւային խուխս։

Հիւծախտին խուխը յաճախ ծանր կ'ըլլայ, ջուրին տակ կ'իջնէ, և որոշ երեւոյթ մը կ'առնէ ոտակի նման։ Որովհետեւ հաւանօրէն իւրաքանչիւր ախտի սերմ եւած մաղասին մէջ կը գտնուի, մաղասը պէտք է հականախական հեղանիւթի մէջ առնել, օրինակի համար «Condy»ի մէջ։

ՄԱՂՋ, ԼԵՂԻ, Bile (եօ)։ — Այս գլխին տակ կրնան իմնալ մաղձային անկարգութիւններ։ Մաղձն է հեղանիւթ մը զոր կը մզէ լեարդը՝ մարսողութիւնը դիւրացնելու համար։ Կը մզէ մանաւորապէս կերակուրին ճարպային և ջրածխային մասերը։ Բայց մաղձին պաշտօնը հոս չվնասար, վասն զի լերդային բջիջին ուրիշ կարեւորագոյն մէկ գործն է նաև մաղձին միջոցաւ արտաքսել վնասակար նիւթեր, որոնք եթէ արիւնին մէջ թողուին, կրնան զայն թունաւորել չուտով։ Իրօք, լեղիին (մաղձ) բաղադրականնները չատ աւելի վնասակար են, եթէ թողուին որ մնան առանց արեան հետ խառնուելու, քան նոյն իսկ մաղձը, եթէ ձևակերպի և վերատին ծծուի։

Երբ մաղձը ձևակերպի, փոքրիկ խողովակի մը միջոցաւ կը հոսի մանգական խողովակին մէջ որ հիւդատամոքսին քով է, և հոն կերակուրին ճարպային բաղադրականներուն վրայ կը ներգործէ, որոնք ցարդ խոյս տուած էին մարսողական փոփոխութենէ։ Մաղ-

ձին մէկ մեծ քանակութիւնը վերասին կը ծծուի կեր-
րակուրին հետ և կ'օգնէ չնչառական փոփոխու-
թիւններու, բայց գունաւորիչ նիւթը և ընդհակառակ
նիւթերը կ'անցնին կ'երթան առանց վերասին ծրծ-
ուելու։

ՄԱՂՁԱՁԻՆ ԱՆԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ կըր-
նան սակայն ջոկուիլ.

ա. Այն անկարգութիւնները որոնք կը ծագին
լեարդը չափազանց աշխատցնելէ, չափազանց ճարպ
կամ ջրածխային կերակուրներ հայթայթելով։

բ. Այն անկարգութիւնները, որոնք կը ծագին
լեարդէն, երբ սա չկրնար գործել իր բնական կեր-
պովը։

ա. Այն անկարգութիւնները որոնք կը ծագին
չափազանց ուտելէ խմելէ։ Եւ հիւանդին ձեռքն է
դարմանը. որ է՝ ապագային մէջ հրաժարիլ չատ իւ-
ղային և ճոխ ուտեստներէ, և ներկային մէջ զօրա-
ւոր լուծողական մը առնել։ Այս ջոկին ներքև կ'իյ-
նան հիւանդագին գլխացաւ, մաղձային փսխում,
փորհարութիւն, ևն.։ Եւ այս հիւանդութեան պատ-
ճառ եղող ճարպային և ճոխ կերակուր ուտելուն
հետ կը գտնենք ուրիշ պատճառ մը եւս, այն է՝
մարմնամարզի չգոյութիւնը կամ անբաւականու-
թիւնը։ Արիւնը չափազանց կը բեռնաւորի բնածու-
խոլ (carbon), որ չայրիր մարմնամարզի ընկերացող
չնչառական ճգունքին մէջ։ Գլխուս պատյտ, աղտոտ
լեզու, աչքոյժի բացակայութիւն, գլխացաւ և քնէ-
ածութիւն կը հետեւին և կ'աւելնան մինչեւ որ կաղ-
մութիւնը հանգարտութիւն գտնէ անմաքուր մաղ-
ձին արտաքսուելովը, փսխումի կամ որովայնալու-
ծութեան միջոցաւ։

Քիչ մարմնամարզ ընող կանանց մէջ հիւանդա-

գին գլխացաւերու աւելի հասարակ ըլլալէն կը հաս-
կըցուի թէ մարմնամարզի անբաւականութիւնը պատ-
ճառն է գլխացաւերուն, և արդարեւ եթէ միջին
կեանքի մէջ գտնուող կանանց արեան պարբերա-
կան մաքրութիւնը տեղի չունենայ, անոնց չափա-
զանց նստողական կեանքերուն հետեւանքը աւելի
ակներեւ և աւելի ծանրակչիռ կ'ըլլայ։

Ակնյայտնի կը տեսնուի թէ լոկ դեղերը քիչ
օգուտ կրնան ընել վերեւ նկարագրուած մաղձային
յոռի վիճակը բուժելու մասին։ Ճշմարիտ է թէ հի-
անդութեան միջոցին զօրաւոր լուծողական մը կ'օգ-
նէ, բայց մէջտեղերը կերակուրի և մարմնամարզի
մասին հոգածութիւնն է միայն որ բուժման կ'օգնէ։

բ. Այն անկարգութիւնները որոնց պատճառն է
լեարդին առողջ և բնական կերպով գործելու ան-
կարողութիւնը։ Մաղձային այս նեղութիւնները —
դասակարգիններէն բոլորովին տարբեր հիման վրայ
կը կենան, և բոլորովին տարբեր դարմանում կը պա-
հանջեն, թէեւ ախտանիշները կրնան չատ նման ըլ-
լալ։ Եւ սակայն բ դասակարգին մէջ կրնայ մաղ-
ձին մէկ թերութիւնը գտնուիլ. մարմնէն ելած աւե-
լորդը (կղկղանքը) կարծր կ'ըլլայ և դեղնագոյն, յաւ-
կը կենայ ուսոսկրներուն մէջտեղ և կամ աջակող-
մեանին ներքեւ, և քիչ մ'ալ փքոտութիւն և ու-
ռոյց ստամոքսին մէջ։ Այս պարագաներուն ամբող-
ջութեան յաճախ «թմրած լեարդ» անունը կը տրուի.
և երբ այս ախտանիշները կը տեսնուին, միշտ պէտք
է բժիշկի դիմել. եթէ ոչ՝ ինչ որ առժամանակեայ
անկարգութիւն միայն կրնայ ըլլալ, կրնայ գործա-
բանական ախտի մը յանգիլ։

Հոս ալ մեծ կարեւորութիւն ընծայուելու է կեր-
րակուրի. բայց մինչ — դասակարգին մէջ ուտեստի

նուազութիւնը գլխաւոր պայման է, ընդհակառակն է դասակարգին մէջ կրնայ աւելի կերակուր յանձնարարուիլ, բայց այն տեսակէն որ չպահանջէ մաղձային մարսողութիւն։ Ուրեմն մերժուելու են ամէն խշտային խմորեղէն, ծաղ, կարկանդակ (pastry), պանիր, ևն., և ուտուելու են պարզ միս, թեթեւ խմորեղէն (puddings), հաց, փաթաթէս, ևն.։

Երբ որովայնի պնդութիւն կենայ է դասակարգին մէջ, տաք ջրով ներարկութիւնն աւելի բարերար կ'ըլլայ քան լուծողական կամ մարսողական դեղերը, և ճաշելէ առաջ լեղի զօրացուցիչներ հանքային թթուներու հետ՝ սովորաբար նպաստաւոր են լեարդին բարւոք գործողութեանը։

ՄԱՂՁԱՔԱՐԸ, Gall-stones. — կը ձեւանան կարծրացած մաղձէ կամ լեարդին կամ լեղիի փամփուշտին մէջ։ Երկար ժամանակ կրնան գոյութիւն ունենալ առանց ախտանիշներու, բայց ահա յանկարծ սաստիկ ցաւ կու գայ երբ քարը ճամբաներէն վար կ'իջնէ դէպ ի փորոտիքը։ Այս ցաւը ամէնէն աւելի սաստիկ կ'ըլլայ մաղձի փամփուշտին կողմերը, աչակողմեան մակորովայնին մէջ (epigastrium)։ Կրնայ ցաւը անմիջապէս դադրիլ դուրս ելլելուն պէս, քարին՝ փորոտիքին մէջ անցնելուն կամ ետ մաղձի փամփուշտին մէջ իյնալուն պատճառաւ։ Յոնաւ ջերմութենէ և morphiaէ կը բաղկանայ դարմանումը ցաւին յարձակման առենը։ Իսկ յարձակումներուն մէջտեղ կերակուր սակաւ ուտելու է և կարգ մը աղային լուծողականներ առնելու է։

ՄԱՑՈՒԱՆԻՇ, Naevus, «Mother's Mark».—Ընդարձակուած երակներու, ընդհանրապէս մանրերու, հաւաքում մորթին ներքեւ։ Երբ ծննդաբերութեան առենն տեսնուի, կը կոչուի «Մայրանիշ»։ Մա-

րանիշը կ'ըլլայ աւելի կամ նուազ պայծառ կարմիր կէտ կամ տեղ, որ կրնայ դէղնիլ ընդհանրապէս ճնշուելով. բայց նորէն կը պայծառանայ երբ ճնշումը վերցուի։ Միակ դարմանումն է վիրաբուժական, որ է այրել բիծը զօրաւոր թթուով, կամ աւելի սառատիկ եղած առենն կապել այն կողմը տանող երակները։

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ՝ ՀԱՒՈՒ ՁԱՅՆ ՀԱՆԵԼԸ, Child Crowing.— Այս հիւանդութիւնը փոքրիկ մանուկներու իրենց չունչը ներս քաշած առենը յանկարծական բուռն ղլաձգութիւն է քունի մէջ, և մանուկը հաւու պէս ձայն կը հանէ։ Ղլաձգական հիւանդութիւն, զոր պէտք է դարմանել հակաղլաձգական դեղերով, որպիսի են bromide of potassium կամ hyoscyamus. Տր. Փայ Հէնրի Զէյվըս իր Hռաs առ Մաrս պատուական գիրքին մէջ կ'ըսէ, Մանուկներու այս հիւանդութիւնը որ երբեմն ուրիշ անուններով կը կոչուի նաև Լեզուակի ղլաձգութիւն կամ կեղծ կապուտ հազ, երբեմն սխալմամբ բուռն կապուտ հազ կը կարծուի։ Բայց տարբեր է անկէ, վասն զի չունենար ո՛չ հարբուխ, ո՛չ չոր հազ, ո՛չ մորթի տաքութիւն և անհանգստութիւն «խօսելու» միջոցներուն։ Վերջինը աւելի յաճախադէպ է և տարբեր կերպ դարման կը պահանջէ։ Է հիւանդութիւն մը որ միայն ակռայ հանելու միջոցին կը պատահի և յոյժ վտանգաւոր է։ Յաճախ պատճառն է չափազանց կերցնելը։

Գրգռումներով (paroxysms) կու գայ։ Միջոցներուն՝ մանուկը կատարեալապէս աղէկ կ'երեւի. ուստի ախտին վտանգաւոր բնութիւնը կա՛մ անտես կ'առնուի, կա՛մ վրան թեթեւ կերպով կը խորհուի, մինչեւ որ գուցէ գրգռուժ մը տեղի կ'ունենայ, և փոքրիկ հիւանդը կը մեռնի յանկարծ չնչահեղձու-

թեամբ, իր մայրը սարսափի, չփոթութեան և զարհուրանքի մէջ ընկղմելով։

Ահա գրգռման ախտանիշները. Մանուկին չունչը յանկարծ կը բռնուի և ան կը մաքառի չնչառութեան համար, և այսպէս ըրած միջոցին ձայն մը կը հանէ որ հաւու խօսելուն կը նմանի, որմէ առած է ախտը իր անունը։ Գրգռման միջոցին մանկան երեսը կը կապտանայ։ Նպաստաւոր պարագայի մէջ, քանի մը երկվայրկեան կամ մէկ վայրկեան մաքառումէ ետքը, օդ ներս չնչելու համար, մանուկը կը վերստանայ չնչառութիւնը և կատարելապէս աղէկ կ'ըլլայ մինչեւ որ ուրիշ գրգռում մը նորէն պատահի։ Անբարենպաստ պարագայի մէջ խռչափողին վերի մասը կամ բացուածքը, լեզուակը (epiglotte), վայրկեան մը կամ երկու՝ փակ կը մնայ, և մանուկը չնչելու կարող չըլլալով դիակնացած կ'իյնայ մեր գիրկը։ Ցանկարծ մեռնող շատ մանուկներու մահուան ասոյգ պատճառն է այս ախտը։

Այս ախտը շատ անգամ ջղաձգութիւններ կը բերէ, որոնց պատճառաւ վտանգը կ'աւելնայ։ Այն ատեն փորձառու բժիշկի պէտք կայ։

Ես այսպէս աւելի ընդարձակ կը խօսիմ խընդրին վրայ, վասն զի գրեթէ ամէն մանուկ կրնայ ազատուիլ եթէ մայր մը գիտնայ հիւանդութեան բնութիւնը և դարմանումը. և վեճապահ հարկ է գրգռման միջոցին արագ եւ յարմար միջոցներուն կիրառութիւնը։ Ցաճախ կը պատահի որ բժիշկին հասնելէն առաջ կը մեռնի մանուկը, ծնողն ինք բոլորովին տգէտ ըլլալով հարկաւոր դարմանումի։ Ուրեմն նիւթը կենսական կարեւորութիւն ունի, և գերագոյն ատիճան պէտք կայ պարզ և ժողովրդային ոճով տեղեկութիւն և հրահանգ տալու։

Հարկաւ առաջին բանն է անմիջապէս բժիշկ կանչել։ Միշտ առ ձեռն ունեցիր առատ ջուր, ցուրտ և տաք, միշտ պատրաստ՝ գործածուելու համար երբ որ պէտք ըլլայ։ Այն վայրկեանին որ գրգռումը կը գայ, առատօրէն և յարատեւութեամբ պաղ ջուր զարկ մանկան գլխին ու երեսին։ Ոտքերը և սրունքները դիր տաք աղջուրի կամ մանանեխ պարունակող տաք ջուրի մէջ. և եթէ հարկ է, մանուկը մինչեւ պարանոցը տաք լոգանքի դիր, տակաւին ջուր զարնելով անոր ճակատը և գլուխը։ Եթէ արագ օգուտ չտեսնուի, ամուր ապտակ զարկ մանկան կռնակին և յետոյքին։

Մանուկին հաւու ձայն հանելու առենը անոր լեզուն դէպ առաջ քաշէ։ Լեզուն այսպէս քաշելով կը բացուի խռչափողը, և օդ կը մտնէ թոքերուն մէջ և մօտալուտ հեղձամահ ըլլալու վտանգը կը յապաղի։ Եթէ ընդհանրութիւնը այս մեթոդը գիտնար և որդեգրէր, թանկագին շատ կեանքեր կրնային ազատուիլ։

Մօր մը զգացումները տառապեցնող տեսիլի աւելի բան չկայ քան տեսնել իր զաւակը հեղձամահ, իբր թէ, իր աչքին առջեւ այս ախտին գրգռման պատճառաւ։

Ախտին յարձակման կամ գրգռման միջոցին մանկան կերակուրին հոգ տանելու և քաջ ուշադրութիւն ընելու է։ Եթէ մանուկը կը չնչէ ծխոտ, գոյ մթնոլորտի մէջ, անմիջապէս պէտք է մաքուր օդը տանիլ զայն։ Օդը փոխելու պէս աղէկ դարման չկայ։ Զոր տեղ մը և մաքուր օդ անհրաժեշտ են։ Մինչեւ իսկ եթէ եղանակը ձմեռ ըլլայ, անիկա լաւագոյն դեղն է, թէ՛ ծովեզերքն ըլլայ թէ՛ լեռնային տեղ մը։ Եթէ կարելի չըլլայ մանուկը անկէն դուրս կամ

հեռու ղրկել, ուրեմն թող ան դուռնէն դուրս նետի օրուան մեծ մասը, թող գրեթէ բաց օդը բնակի: Օգտակար է նաեւ պաղ ջուրը թաթխուած սպունգով չփել մարմինը:

Որովհետեւ նիւթս այսքան կարեւոր է, կըրկնենք համառօտիւ ինչ որ ըսուեցաւ: Լիտաները պէտք է ժամանակ ժամանակ նշդրակով բանալ, ցաւագին գրգռումը դադրեցնելու համար մանուկին ակռայ հանած միջոցին, վասն զի ակռայ հանելու ատեն զգացուած ցաւը գլխաւոր պատճառ մըն է ախտին: Ցուրտ ջրով սպունգ քսել պէտք է օրը երկու երեք անգամ: Կերակուրին պէտք է խնամով ուշադրութիւն ընել: Առողջութեան նպաստող ամէն բան ի նկատ առնելու է: Առատ մաքուր օդ—ցուրտ, չոր, մաքուր օդ—չատ աւելի լաւ է քան դեղարանին մէջ պարունակուած բոլոր դեղերը:

Այս նիւթին վրայ քիչ մը երկար խօսեցայ, վասն զի ասիկա յոյժ կարեւոր նիւթ է: Բանզի եթէ վերի խրատները աւելի ընդհանուր կերպով ծանօթ ըլլային և գործադրուէին, այս հիւանդութեամբ տառապող գրեթէ ամէն մանուկ պիտի ազատուէր. մինչ այժմ ամէն տարի բազմաթիւ մանուկներ զոհ կ'երթան ախտին:

ՄԱՆՐԷՆԵՐ կամ ԱԽՏԵՐՈՒ ՍԵՐՄԵՐ, Germ Theory,—Մէկ խօսքով, կ'ենթադրուի թէ չատ ախտեր յառաջ կու գան որոշ սերմէ կամ մանրէէ մը, որ իրեն յատուկ ախտը միայն կրնայ արտադրել, և առանց որոյ այդ ախտը չկրնար արտադրուիլ: Գործնական դասն է զգուշանալ ուրիշներու մէջ գտնուած այն ախտերէն որոնցմէ կը փափաքինք զերծ մնալ:

ՄԱՏԻ ՊԱՒԼԱՐ, Gathered Finger, Wkitlow (ֆուֆո).—Հասարակ և երբեմն չատ տառապեցուցիչ

ցաւ: Պալար է մատին վրայ: Մատը կ'ուռի, կը բորբոքի և սաստիկ կը ցաւի և չատ կը կոտայ և չատ անգամ հիւանդին քունը կ'արգելէ բոլոր գիշերը: Կը սկսի ըղունգին բորբոքելովը: Դարմանուում.—Խիւսեր (լֆֆ) դնելու է վրան, և ուշադրութիւն ընելու է աղիքներուն: Ուռեցքը պէտք է նշդրակով ևն. ծակել որպէս զի թարախը վազէ դուրս, յետոյ խիւսերը դնելու է ազատօրէն:

Շատ սաստիկ դէպքերու մէջ մատին ոսկորները կրնան հիւանդանալ և ելլել, կամ պալարը կըրնայ տարածուիլ մինչեւ ձեռքին ափը, երբ հիւանդութիւնը բոլորովին ծանր հանգամանք մը կ'առնէ:

Ամէն դէպքերու մէջ դարմանման սկզբունքն է չարաւը դուրս հանել որչափ կարելի է չուտով, ծակելով և խիւս դնելով:

ՄԱՏՆՈՒԿ, Digitalis (ֆրը ֆուֆնը վէֆէյ).—կը գործածուի դեղերու մէջ իբրեւ զօրացուցիչ սրտի, և եթէ խնամով և յարմար դէպքերու ատեն գործածուի, չատ օգուտ կ'ընէ:

ՄԷԶ, Urine (ռէռէ).—Երիկամունքները չարունակ կը մղեն սոյն հեղանիւթը որ թթու հակագործում մըն է դեղնորակ սաթի գոյնով և 1020 տեսակարար ծանրութեամբ. 24 ժամու մէջ միջին հաշուով 40 ունկի դուրս կու գայ: Մէզին օգուտն է մարմնէն դուրս հանել հինցած չատ մը նիւթեր որոնք իրենց ծառայութիւնը մատուցած են, և որոնք եթէ մարմնին մէջ մնային, վնաս պիտի տային. զոր օրինակ յառաջ պիտի գար յօդատապ միզաթթուին անկատար արտաքսման պատճառաւ:

Երբեմն փոխանակ բնական կերպով հոսելու, մէզին բաղադրականներուն մէկ մասը դիւրա մը կը կազմեն, որոնց վրայ բարդուելով ամէնօրեայ մըզ-

ուածները, քար կը կտրին։ Ցաճախ, երբ կերակուրի կամ մարմնամարզի թեթեւ փոփոխութիւն մը կ'ըլլայ, կարմրորակ դիրտ մը կը ձեւանայ մէզին մէջ երբ պաղի, որ դարձեալ կը լուծուի տաքցուելով. բայց ասիկա ուրէ կարեւորութիւն չունի, և պէտք չէ կասկածիլ կամ վախնալ թէ խիճ կամ քար կայ։

Եթէ մէզը, թէեւ բոլորովին յստակ երեւի, բայց ամպաձեւ դիրտ մը թողու երբ եռացուի և քիչ մը բորակային թթու դրուի մէջը, բնաւպիտակ կը պարունակէ, որ սովորաբար նշան է Պրայթի ախտի կամ սրտի հիւանդութեան։ Շաքար, թարախ, արիւն, ամէնն ալ նշանակութիւն ունին եթէ գտնուին մէզին մէջ։

Մէզին կապուիլը այն ատեն կը պատահի երբ երիկամունքները կը մզեն մէզը բայց անիկա չանցնիր փամփուշտէն. կրնայ դարմանուիլ խորայոյզ (catheter, մէզ) գործածելով։

Մէզին կաւմումը կը ցուցնէ թէ նոյն իսկ երիկամունքը արիւն մաքրելու իրենց պաշտօնը չեն կատարեր, և սովորաբար Պրայթի ախտին վերջին ատիճանն է։ Նշաններն են քնէացութիւն, թմբիր և մէզի սակաւութիւն։

ՄԼՋՔԻ ՑԱՒ, Lumbago. —*Մկանային յօդացաւ մէջքի։ Ախտանիշք.*—Ցաւ, կարծրութիւն, դժուարութիւն կանգնելու կամ նստելու ատեն։

Դարմանում.—Տեղային գրգռիչներ, զոր օրինակ turpentine ֆանէլայի վրայ, mustard ևն.։ Հասարակ դգալ մը տաք ջուրի մէջ խոթելով զանիկա մէջքին վրայ զանազան կէտեր մէյմէկ վայրկեան դպցնել լաւ դարման է, ինչպէս նաև արդուկ քսելը։

Ներսէն juniper (գինի, ալրոշ), spruce (եղեւին, աֆ չո՛) և միզեցուցիչներ կ'օգնեն ցաւը ցրուելու։

ՄԻՍ ԱՒԵԼՈՐԴ, Polypus.—*Լորձնաթաղանդի մէկ մասին աւելորդ աճումը. ուստի կրնայ պատահիլ ուր որ այդ թաղանդը կայ, մանաւանդ քթին և արգանդին մէջ։ Կը ձեւացնէ ուռուցք մը որ պարանոցով կամ կոթով մը փակած է այն տեղին որուն վրայ կ'ածի, և պէտք է որ հանուի ըստ կարի չուտ։*

ՄԿԱՆԱՑԻՆ ՑՕԴԱՑԱՒ, Muscular Rheumatism.—*Մկանները հիւանդացնող յօդացաւին լաւագոյն օրինակն է մէջքի ցաւը* (lumbago)։ *Այս վերջինին համար յանձնարարուած դարմանումէն զատ եղկտրականութիւնն ալ կրնայ գործածուիլ օգտակարապէս։*

ՄՈԼԱՌՈՐ, ԵՌԱՌ, ԵՂՃԱՀԱՐՈՒԹԻՒՆ, Urticaria.—*Շատ եռքոտ և հասարակ հիւանդութիւն, որ գլխաւորապէս մանուկներու կը պատահի։ Պատճառն է վերնամաշկին աւելի խորունկ խաւերուն արագ ձգտումը* (էքզմէ) *չճայլին հեղանիւթով, որմէ յառաջ կու գան սպիներ, կամ բարձրացած տրժգոյն կեղեր կարմրորակ մակերեսին վրայ։ Երբեմն չհոսկին մզումը այնքան առատ կ'ըլլայ որ կանոնաւոր խաղաւարտներ յառաջ կը բերէ։ Երբեմն, բայց դուն ուրեք, ծանր կազմական անկարգութիւններ յառաջ կու գան, սաստիկ տենդ և զառանցանք։ Բայց սովորաբար ախտը մեղմ կ'ըլլայ և քանի մը օրէն կ'անցնի, սպիները կը տեւեն քանի մը ժամ միայն. և գլխաւոր նեղութիւնն է անտանելի եռքը։ Եւ սակայն ախտը կրնայ վերադարձ ընել կրկին և կրկին։ Ալքալիական լոգանքները կը մեղմեն եռքը, ինչպէս նաև կ'ամոքէ զայն մորթը օծելը* benzoin*ի բաղադրեալ երփնաջուրով* (tincture) *կամ կապարով ծրկելը։*

Ներսէն դարմանում չատ քիչ պէտք է։ Բոլոր

պահանջուածն է երբեմն երբեմն առնել Eno և կամ ուրիշ աղային մը, բորբոքման միջոցին դիւրամարս կերակուր, և զգուշութիւն ցուրտէ կամ սառուդէ։

Մղաքորի կամ եռքի մէկ ձեւը չատ որոշ կառուորութիւն ունի, կամ մանաւանդ կ'ընկերանայ վտանգաւոր ընդհանուր վիճակի մը հետ, այն է՝ ինչ որ ծագում կ'առնէ թունաւոր ոստրէն. ուտելէ ետքը ճաճախ խեցեմորթները, որոնք թունաւորնիւթ մը կերած են, կ'ուտուին և հետեւանքը կ'ըլլայ չատ ծանր հնտախտային վիճակ մը եռքի հետ միացած, և վախճանը երբեմն կ'ըլլայ ջղաձգութիւն և մահ։ Ա՛յն ինչ այսպիսի բան մը կը պատահի, պէտք է արագ միջոցներ գործածել ստամոքսը պարպելու փսխեցուցիչով կամ ստամոքսի ջրհանով և ադիքներուն պարունակութիւնը դատարկել։

ՄՈՐԹԱԳԻՆ ԱԽՏԵՐ.—Հետևեալները ոչ–մակաբուծային բնութիւն ունեցող մորթային ախտերու ջոկերու մէկ ցանկն է.

ա. Ուռեր կամ բարձրացած կոշտեր ունեցող ախտեր, աքն (acne), մոլլուսքում (molluscum), գայլախտ (lupus), քաղցկեղ (cancer), ժոխտայաւ (yaws), խստորակ (elephantiasis)։

բ. Անոնք որոնց կ'ընկերանայ մորթին մէջ գունաւորիչ նիւթի քանակին փոփոխութիւնը։ Սպիտակամաշկ (leucaderma), ցան (freckles), վիթիլիկո (vitiligo), քսանթէլուսմա (xanthelusma) և էմփսրնի ախտ։

գ. Ախտեր երբ մորթը կարծր և խորտուբորտ կ'ըլլայ.—Իխթիոսիս, չոր մաշկ (xeroderma).

դ. Ախտեր որոնց մէջ արիւնհոսութիւն տեղի կ'ունենայ մորթին ներքև, և կաորներ կը տեսնուին որոնք չեն անհետանար կոխելով, ծիրանախտ (purpura), լնդագարութիւն (scurvy), ճմլուածք և malignant disorders.

ե. Ախտեր որոնց հետ կ'ընկերանայ տենդ, և ուր պալարիկներ կը ձեւանան, ինչպէս երբ տենդի առեն մորթը «վեր կու տայ».—կարմրախտ, հարսանիք, օձացաւ։

զ. Ախտեր որոնք կը սկսին կամ կ'երեւին իբրև պալարներ, այսինքն բուշտեր մորթին վրայ.—strophulus, քոս (lichen) և քրտինքքնաչ (prurigo).

է. Ախտեր որոնք առաջին անգամ բշտիկներ դուրս կու տան, կամ կը սկսին ջրոտ գլխով պալարիկներով, այսինքն հեղանիւթային բարձրացումներով.—էկզէմա (eczema), օձացաւ (Հըլենճէթ), օձախտ (herpes), կորեկտիկ (miliaria,) սուտամինա (sudamina) և ջրալից այտմնիկք։

ը. Ախտեր որոնք թարախ կը պարունակեն.—իմփէթիկո (impetigo), էքթիմա (ecthyma) և ծաղկախտ։

Դժուար է մորթային ախտերու ճանաչումը, և բժշկական հեղինակութիւններ իրարու ներհակ գաղափարներ կ'արտայայտեն այդ մասին։ Անկարելի է որ ամէն մարդ կարենայ իր մորթային ախտին անունը տալ։ Եթէ սովորական պարզ դեղեր օգուտ չընեն, զոր օրինակ վինկի օձանելիք, վազիլին և., բժիշկդ դիմէ։

ՄՈՐԹԻ ՊԱՒԱՐՆԵՐ, Psoriasis.— Մորթային ախտ, որ գլխաւորապէս կը պատահի բազուկներուն ետեւը և ոտքին (ընճէյ) առջեւները։ Առաջին անգամ կարմիր պիսակ մը կ'ըլլայ որ չատոյ կը ծածկուի ճերմակ փայլուն թեփերով։ Պէտք է դարմանել զառիկ (arsenic) առնելով կամ վառօդի օձանելիքով (gun-powder ointment)։ Կամաց կ'աղէկ-

նայ, բայց կրնայ վերադարձ ընել, սակայն տարա-
փոխիկ չէ։

ՑԻՇՈՂՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐՈՒՍՏ, Amnesia.— կը պատահի երբեմն ուղեղի հիւանդութեան ժամանակ։ Ատեն ատեն հիւանդը նոր պատահած դէպքերը բո-
լորովին կը մոռնայ, բայց յստակ կը յիշէ անցեալ դէպքերը. ուրիշ ատեններ հակառակը տեղի կ'ու-
նենայ, բայց ընդհանրապէս աւելի կամ նուազ ամէն բանի մոռացութիւն կայ։

ԳՂՈՒԹԻՆ.—Ցաւութեան առաջին նշանները մին է դաշտանահոսութեան դադարումը։ Սակայն ան-
միջապէս յղութիւն գուշակել կուտայ, բայց ան-
սխալելի նշան չէ, ինչպէս ղի գրգռումը կամ ցրտա-
ռութիւնը, նաեւ սարսուռը կը դադրեցնեն զայն։ Միւս կողմանէ հոսումը կրնայ չարունակել յղութե-
նէն մինչեւ մէկ երկու ամիս ետքը։

Ուրիշ նշան մըն է առաւօտեան հիւանդութիւ-
նը։ Ցաւութենէ քանի մը չաբաթ ետքը կիներէն շատը սրտի խառնուածք ու հիւանդութիւն կ'ունենան ա-
ռաւօտները։ Սակայն կը տեւէ երկու երեք ամիս։

Սոխնքները փոփոխութիւններու կ'ենթարկուին։ Իրը երկրորդ ամսուն կը լեցուին ու կը պնդանան, պտկունքին չուրջը աւելի մթագոյն կ'ըլլայ, և ա-
նոր վրայ փոքրիկ ցցուածներ կ'երեւին։

Մանկան չարժումը տեղի կունենայ յղութեան 17երորդ չաբթուն. և այս ժամանակը թուական մը կրնայ ըլլալ որդեծնութեան ատենը հաշուելու, որ վերջին դաշտանահոսութենէն 40 չաբաթ կամ մոտ-
կան չարժումէն 23 չաբաթ ետքը տեղի կ'ունենայ։

Սաորին որովայնը առաջին անգամ աւելի կը տափակնայ, արգանդին ցածնալուն պատճառաւ, բայց երրորդ ամսէն ետքը բոլորակ ուռույց մը կե-

ղեւի, որ կամաց կամաց կ'ընդարձակի դէպ ի վեր, և է պինդ, կարծր ու որովայնին կեդրոնը։

Ցաւութեան միջոցին ուտելիքն ու խմելիքը պէտք է որ պարզ և առատ ըլլան, և պէտք է չատ մարմ-
նամարզ։

Ցղի կանանց հիւանդութիւններ եւ անոնց դարմանումը.

Փսխում չափազանց. — Սոտա և bromide of soda օգտակար կ'ըլլան։ Liquorice powder (ռէօ-
յէ-լմ-ը դ-ռ ւէօւէ) աղիքները բանալու համար։ «Դուրս ելլելէ» առաջ գաւաթ մը խահուէ առնելու է։ Օգտակար են bismuth և prussic acid։ Երբեմն օգտակար կ'ըլլան նաեւ pepsine և ingluvin.

Սրտի այրուցք.—15 ցորեն սոտա (soda) և պիս-
մութ (bismuth) օրը երեք անգամ։ Դգալ մը sal volatile ջրի մէջ կամ մէկ դեղաբաժին liquorice powder։ Կերակուրի ուշադրութիւն յոյժ կարեւոր է։

Որովայնի պնդութիւնը չատ ընդհանուր և յա-
րատեւող նեղութիւն մըն է.—Հնդկիւղ, liqnorice powder. Tamar Indienne, կլիսէրինի ներարկում (1 տրամ)։ Աստոց մէկ քանին կամ ամէնն ալ կրնան փորձուիլ։

Որովայնալուծութիւնը պէտք է կտրել անմի-
ջապէս։ Կերակուրի մեծ ուշադրութիւն անհրաժեշտ է։ Պէտք է միայն ալիւրային կերակուր առնել երբ նորէն որովայնալուծութեան միտում տեսնուի։

Այս ախտանիշին հետ մաքառումը լաւագոյնս կը յաջողի աղիքները մաքրելով հնդկիւղի միջոցաւ և պնդեցուցիչներ տալով, opium, catechu, ևն.։

Թուբֆիճ (մ-յ-ռ-ըլ) դէմ պէտք է մաքառիլ հոգ տանելով աղիքներուն։ Գործածէ լեղիի (gall) ու ափիոնի օծանելիք։

Ոտքերու եւ սրունքներու ուռեցքի համար պէտք է հանգիստ այդ անդամներուն և ժապավէնաձեւ կտաւով կապել զանոնք ոտքին մատերէն սկսելով դէպ ի վեր։

.Եթէ «ճերմակ երթայ» պէտք է գաղջ ջրով ներարկում ընել, ջուրին մէջ առաջուընէ մէկ թէյի գդալ պաղպեղ (alum ըշտ) դնելով կամ քիչ մը Condyի հեղանիւթ։

Եւրը կրնայ ամոքուիլ յաճախ լոգանք ընելով տաք ջրով, և անանուխ (եսպան Դանէխ) դնելով, կամ կապարի լոգանք ընելով (lead lotion)։

Ջղաձգութիւն (Cramp). — Տաք ատածում (տաք ջուրը թաթխուած ֆանէլա, ևն. դնել), չփում camphorի օծանելիքով կ'ամոքին։ Ասկէորդ պիտի ըլլար ոևէ թեւադրութիւններ նոյն իսկ ծննդաբերութեան կամ երկունքի մասին, վասն զի անտարակոյս հիւանդը բժիշկ մը պիտի ունենայ որու դիմէ խորհուրդ հարցնելու համար։

ՑՈԴՆՈՒԹԻՒՆ.— Քիչ մը դժուար է յոգնութիւնը սահմանել, թէեւ ամէն ոք թերևս քիչ չատ զգացած է անոր ազդեցութիւնը կամ հետեւանքները, յոգնութիւնը թէ՛ ըլլայ երկարատեւ մտային կամ ֆիզիքական աշխատութենէ, դարմանման համար քանի մը թեւադրութիւններ անդէպ պիտի չըլլան։ Նախ քան զամենայն, պաղ ջրի լոգանք պէտք է ընել։ Ցերեկուան տաժանելի գործէ մը ետեւ պաղ ջուրը մխրճուիլ, կամ եթէ աւտր յարմարութիւն կը պակսի, թաց սաւանով փաթթուիլ կեանք և կորով կու տայ, և կ'արգելէ ցաւը և կարծրութիւնը որ կը հետեւին անսովոր յոգնութեան։

Քանի մը կաթիլ Tr. Arnica եթէ ներսէն առնուի, սոյն արդիւնքը չատ կը բերէ։

Երբ տիկին մը գնումներ ընելու համար չատ կը պարտի և միտքը մտածութիւններով ծանրաբեռնուած է, ընդհանրապէս գլխացաւով տուն կը դառնայ, այն ատեն աղէկ է որ քանի մը մանր դեղաբաժին actoexe առնէ, որ կը յանձնարարուի այսպիսի վիճակներու համար։

ՑՕԴԱՏԱՊ, Gout (Կութու էնկիւ).— Յօդատապը անտարակոյս կաղմական ախտ մըն է. և երբ կ'երևի կանոնաւոր ձեւով, պէտք է նկատուի իբրեւ կազմութեան ճիգը ըստ կարի վերահաստատելու չրջաբերութեան կանոնաւորութիւնը, հաւասարութիւնը և զանազան գործողութիւններու առողջ վիճակը։ կը բաժնուի սրընթաց և յամրընթաց տեսակներու։ Սրընթաց յօդատապը յանկարծ կու գայ, մանաւանդ առաջին յարձակումներուն ժամանակը։ Այսու ամենայնիւ ընդհանրապէս տեղային նշաններէն առաջ կ'երեւին զանազան ախտանիշներ, որոնք կը ցուցնեն ուժի պակասութիւն։ Հիւանդը ժամանակ մը ձգտում (tone) կը զգայ, անմարսութիւն և հիւանդութեան որոշ զգացումներ։ Սովորաբար անկողին կ'երթայ ցաւէ բոլորովին ազատ, և առաւօտեան ժամը երկուքին կ'արթննայ չատ սաստիկ ցաւէ մը, ընդհանրապէս մեծ բթամատին առաջին յօդուածին մէջ, իբր թէ տաք հեղանիւթ մը կը լեցուի այդ տեղին վրայ։ Ան ինչ կը հանդարտի հիւանդը, քունի մէջ կ'իյնայ, մեղմ քրտինք մը կու գայ վրան, և ցաւին բոյնը կը կարմրի և կ'ուռի։ Սովորաբար ցաւը և տենդը կը վերադառնան յաջորդ գիշերը, բայց աւելի քիչ ուժգին։ Ամէն անգամուն անոնք աւելի քիչ սաստկութեամբ կը յարձակին մինչեւ որ բոլորովին կը դադրին։ Առաջին յարձակումներուն մէջ յօդուածները սովորաբար կը վերատանան իրենց ոյժը

և ճկունութիւնը։ Ցամրընթաց յօդատապը անտարակոյս տակաւ և անզօրացեալ կազմութիւններու ախտ է։ Այս տեսակին մէջ բորբոքումը և ցաւերը անկանոն են և տեղափոխուող. միայն թեթեւ կարմրութիւն մը կ'երեւի հիւանդ յօդուածին մորթին վրայ, հիւանդ մասերը անընդհատ և մնայուն ձկտում կ'ունենան և չարունական ուռոյց, հանգերձ չարժելու խանդարեալ կարողութեամբ։ Ցամրընթաց յօդատապին միշտ կ'ընկերանան մարսողական գործարաններու անկարգ վիճակ, չրջաբերութեան դժուարութիւն և կազմութեան մէջ ջղային գրգռում։

Դարմանում.—Սրընթաց յօդատապը առ հասարակ կը դարմանուի colchicumով, յարձակած միջոցին։

Միջոցներուն, կերակուրի զգուշութիւն և աղային ջուրեր — որպիսի են litia ջուրեր, Pullna, Friedrichshall, ևն.—չատ կ'օգնեն ապաքինման։

Ցամրընթաց յօդատապը կը պահանջէ առատ կերակուր և զօրացուցիչ դեղեր։ Երկուքին մէջ ալ հարկ է ուշադրութիւն ընել երիկամունքներուն գործողութիւններուն։

ՑՕԴԱՑԱԻԱՑԻՆ ՑՕԴԱՏԱՊ. Rheumatic Gout.—Կրնայ դարմանուիլ յամրընթաց յօդացաւին պէս։

ՑՕԴԱՑԱԻԱՑԻՆ ՏԵՆԴ, Rheumatic Fever.—Տես Սրընթաց յօդացաւութիւն։

ՑՕԴԱՑԱԻՈՒԹԻՒՆ, Rheumatism.—Այս, որ կրնայ նաեւ կոչուիլ ընդհանրական ախտ, աղէկ ծանօթ է իր բոլոր տեսակներով, որոնց վրայ երկարօրէն նկարագրութիւն ընել ժամանակի վատնում պիտի ըլլար։ Կրնայ երկու ընդարձակ դասերու բաժնուիլ. սրընթաց և յամրընթաց։

Սրընթաց. Դարմանում.—Թթուի չոգւոյ լոգանք —քացախ՝ եռացող ջուրի մէջ—պիտի ամոքէ նեղիչ քրտինքները։ Aconite և actaea յաջողած են ցաւը պակսեցնել։

Հիւանդացած յօդուածներուն վրայ խարան (ե֊ֆը) դնել աղէկ է ցաւին համար։ Ափիոն, իր բաղում ձեւերով ալքալիի հետ. ինչպէս tr. opium և bicarbonate of potassium.

Salicin և salicylate of soda և salicylic acid չատ լաւ կ'ազդեն ինչ ինչ դէպքերու մէջ։

Ցամրընթաց. Դարմանում.—Actaea racemosa օգտակար է երբ յօդուած մը կամաց կամաց կը ակառանայ և ցաւը աւելի մեղմ կ'ըլլայ գիշերը և տաքութեան մէջ։

Iodide of potassium օգուտ կ'ընէ երբ ցաւը կ'աւելնայ գիշերը տաքութենէ։

Թուրքական բաղանիքներ օգտակար են յօդուածներու ներգործող յօդացաւութեան համար։

Մկանային ցօդացաւութիւն. — Մկանները և մարմնին նեարդաձնդերային (fibrotendinous) կազմուած քները չատ անգամ բոյն են յօդացաւային բնութիւն ունեցող չատ ցաւագին ախտի մը, որուն պատճառն է չափաւ ցրտաւութիւնը կամ թացութիւնը, մանաւանդ երկարատեւ յոգնութենէ ետեւ։

Ախտանիշներն են ցաւ, ամրութիւն, փափկացացութիւն կոխուած տեղն, և հիւանդացած մասին չարժման դժուարութիւն։

Ընելու առաջին բանն է մարմնին հիւանդացած մասը հանգիստ վիճակի մէջ դնել և պահել որչափ կարելի է։ Այս նկատումով խարաններն օգտակար են։ Anodynի լոգանք կամ լուացում, տաք turpen-

tineի մէջ թաթխուած սպունգ ևն. դնել և ֆանէլա վիրակապերը օգտակար են։

Ներսէն iodide of potassium, ammonia և sulphate of magnesium և actoea, ասոնք ամէնն ալ կը գործածուին։ Թուրքական բաղանիքը մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ այս ախտին հինցած ձեւերուն։ Հինցած (յամրընթաց) յօդացաւութենէ տառապողները պէտք է որ միշտ ֆանէլա հագնին մարմինն անմիջապէս վրայէն, և պէտք է որ զգուշանան մին չատ ուտելէ։

Հիւանդացած մասին վրայ տաքցուած արդուկ քսել, մորթին և արդուկին մէջտեղ ծծուն թուղթ մը դնելով, երբեմն ամոքած է ախտը։

ՑՕԴՈՒԱԾԱՏԵՆԴ, Dengue (դէնկ)։ — Խապէս տաք կլիմայի հիւանդութիւն է. կը ցուցնէ չատ առանձնայատկութիւններ, որոնք կը յայտնեն անոր խնամութիւնը ինֆլուէնցայի հետ, և ոմանք զանիկա ինֆլուէնցայի հետ միեւնոյն կը կարծեն, բայց եղանաւորուած իր միջավայրէն։ Սակայն աւելի հանաւօրէն անոնք երկուքը ուրոյն հիւանդութիւններ են։ Ցօդուածատունդը պէտք է դարմանել ջերմինման ուրիշ հիւանդութիւններու պէս։ Տես Ջերմ։

ՆԿԱՐՉԻ ԽԻԹ, Painters' Colic. — Կը պատահի անոնց որոնք չատ կը գործեն կապարով, և կէս մը կը թունաւորուին անկէ։ Անոր հետ կ'ընկերանայ կապոյտ «կապարի գիծ» մը լինտերուն վրայ և որովայնի պնդութիւն։ Ամէնէն աղէկ դարմանն են Epsom աղերը իբրեւ ըմպելիք։

ՆՇԿԱՏԱՊ, Tonsilitis.— Ցամրընթաց բորբոքում նչիկներու (պոթէյճէ) չատ հասարակ է և կը տանի խլութեան, խորդալու, բայց բերնով քնանալու և հետեւապէս լեզուի աղաւաւութեան և խօսելու դժուարութեան։

Ընդարձակուած նչիկները կրնան տեսնուիլ կոկորդին ներսի կողմը, և պէտք է որ կարուին հանուին աւելորդ ճաւուածները։

ՆՈՒԱՂՈՒՄՆԵՐ, Fainting Fits (ֆէյնթ)։ — Ասոնց պարզ տեսակին պատճառն է արեան տակաւ չրջաբերութիւնը, որու համար բաւական արիւն չերթար ուղեղին։ Դարմանում.—Գլուխը դէպի ոտքին մատերը ծռէ, տուր օդի, եթեր (ըֆֆան բուհո) և ուրիշ գրգռիչներ։

ՇԱՐԺՄԱՆ ԱՆԿԱՆՈՆՈՒԹԻՒՆ, Locomotor Ataxy.—Ողնայարի սեան մէկ հիւանդութիւնը, որուն նչանն է դեղեւում և անկանոն կեցուածք։ Հիւանդը չկրնար ճշդիւ ըսել լոկ զգացման միջոցով թէ ինչպէս են իր ոտքերը, այլ իր զգացումները ուղղելու համար պարտի գործածել իր աչքերը։ Ուստի եթէ իր աչքերը գոցէ, կ'իյնայ։

ՇԱՔԱՐԱԽՏ, Diabetes.—Շաքարախտն է մէղմին չափազանց չատ երթալը։ Մէզը պտուղի տակաւ հոտ մը և անուշ համ կ'ունենայ։ Այս ախտը ունեցողը մեծ ծարաւութիւն և ընդհանուր անզօրութիւն կը զգայ։ Շաքարախտին անվրէպ նչանն է մէզին մէջ շաքարի ներկայութիւնը։ Մէզի առատ հոսումը որ իրեն հետ չունի այս ախտանիչը, ուրիշ հիւանդութեան կը պատկանի, և ընդհանրապէս չգային անկարգութեան մը հետեւանքն է, զոր օրինակ արգանդախեղդ կոչուած կանացի հիւանդութիւնը (hysteria), կամ այդ հեղուկը մզող խողովակներուն թուլնալը։

Ախտին սկզբնաւորութիւնը չաճախ չնչմարուիր, և ախտը կրնայ ժամանակէ մը հետէ գոյութիւն ունեցած ըլլալ և չիմացուիլ, Սովորաբար անյագ ախորժակ և ծարաւ կ'ունենայ ախտացեալը. մորթը կարծր

կ'ըլլայ և լեզուն փակչուն ևաղտոտ, մէջքին մէջ ծանրութիւն և ցաւ կը զգայ և մարմինը չոր խոտի հոտ մը կ'արձակէ: Երիկամները կը հոսեն դեղնագոյն, յստակ և մեծաքանակ հեղանիւթ մը, երբեմն կանգնախառն. բազկերակը առողջ ժամանակուանէն աւելի արագ կը զարնէ, միսը կը հալի արագութեամբ, և երբ ախտը աւելի առաջ երթայ, ոտքերը և սրունքները աւելի կամ նուազ կը ջրգողին: Ցաճախ որովայնի պնդութիւն կ'ունենայ հիւանդը, և երբեմն թոքային անհանգստութիւն և կեղանկ (fistula տե՛ս)։

Այս ախտը քիչ անգամ կը պատահի դեռահասներու, ընդհանրապէս միջին տարիքի մէջ կամ աւելի տարեց եղողներ կ'ունենան զայն, և աւելի մանաւանդ անոնք որոնց կազմութիւնը կործանուած է խմոռքէ: Պատճառները գլխաւորապէս անոնք են որոնք կը տկարացնեն ընդհանուր կազմութիւնը, զոր օրինակ չափազանց ոգեղէն, վատառողջ ուտեստ, անդիի չափազանց կիրառութիւն ևն.։

Դարմանուիմ.—Տուր հիւանդին այնպիսի կերակուր որմէ արտաքսուած ըլլան բոլոր օտարատոր և չաքարաւոր նիւթերը: Կրնայ տրուիլ միս, կանաչ բանջարեղէն, թուխ հաց, թեթեւ պիսքիւի, ևն.։ Միս, ուէ քանակութեամբ, պարտի գլխաւոր ուտեստը կազմել։

ՇՆՉԱՀԵՂՁՈՒԹԻՒՆ, Asphyxia.— Եւրոպական սոյն բառը կը նշանակէ «չզարնել» և իրաւամբ կը գործածուի միայն սրտին վերաբերմամբ, և այն կերպ մահուան կը տրուի այս անունը որ կը պատահի ջուրի մէջ խեղդուելէ, չնչահեղձ ըլլալէ, կախուելէ։

ՇՆՉԱՓՈՂ, Trachea.—Շնչափողը ենթակայ է բոլոր հարբխային և բորբոքական հիւանդութիւն-

ներու, որոնք այնքան հասարակ են մեր (Անգղիոյ) կլիմային մէջ։ Ախտանիշներ.—Հազ, առանց շատ մաղասի, ցաւոտ այրուցք կուրծքի ոսկորին տակը, և խռպոտ ձայն։

Դարմանուիմ.—Հաւասար, տաք, խոնաւ ջերմութեան աստիճան պէտք է պահել, և ցաւամօք դեղ ներս չտալ։

ՈՂՆԱՑԱՒՐԻ ՀՄՈՒՈՒՄ, Concussion of the Spine.—Եթէ մէկը իյնայ գլխուն վրայ կամ հարուած ընդոծնի հոն, կրնայ սաստկութեամբ տեղի չունենալ, բայց կրնայ պատահիլ հետեւեալը.—Ոտք կ'ելլէ ու նորէն կ'իյնայ, երեսը կը ժժգունի և ինք տկարութիւն կը զգայ, բայց բաւական կը ժողվէ ինքզինք և կը չարունակէ իր ճամբան, թեթեւ քիչ օգնութեամբ։ Այսպիսի են ողնաշարի ճմլուածի ախտանիշները։

Դարմանուիմ.—Հիւանդը անմիջապէս հանգիստ դիրքի մէջ դիր, զանիկա իր երեսին կամ կուշտին վրայ պառկեցնելով. ցուրտ բաներ դիր ողնայարին վրայ վէրքի բարձիկի կամ կոխանի (compress) միջոցաւ։ Առաջին ախտանիշներուն անցնելէն ետքը, եթէ հիւանդը ըսէ թէ տեղային ցաւ մը կը զգայ ողնայարին վրայ, նշան է թէ ողնայարի ծուծը ճմլուած է, և կ'ակնկալուի չարունակութիւն բազկերակի զարկի անկանոնութեան և մասնական անդամալուծութիւն և կամ անկարգութիւն մը կենսական գործողութիւններու։ Այսպիսի դէպքի մէջ գէշ չէ ըներ եթէ տղուկ փակցնէք և տաք տաճում ընէք ցաւած տեղին վրայ։

ՈՂՈՂԱՆՔ, Affusion.—Ցուրտ ջուր թափել ուռած, բորբոքած կամ տաքցած տեղի վրայ։ Այնքան յայտնի դարման մը՝ զոր մեր հնագոյն

նախնիք կը գործադրէին։ Եւ վերջերս չատ գործադրուած է տենդերու տաքութիւնը իջեցնելու և մեծ յաջողութիւն ձեռք բերուած է։ Գործածութեան մեթոտները կը զանազանին պէտքին համեմատ, սովորական պաղ լոգանք, ջրցան (դուշ), թաց սաւան և սառնաջրով սպնգում։ Բայց այս դարմանի կիրառութիւնը կը պահանջէ զգուշութիւն և բժշկի օժանդակութիւն և հանճարեղ օգնական։ Ողողանքի մէկ մեթոտը զոր կրնայ գործածել բժիշկ չեղող մը, է պաղ ջուրի հոսանք մը թափել գլխուն վրայ այնպիսի գլխացաւերու համար որուն պատճառն է դէպ ի գլուխը չափազանց արիւն հոսիլը։

ՈՋԻԼ, Lice, Pediculus. —Այս մակաբոյծներուն երեք ձեւերը մարդկային մարմինը կը նեղեն. առաջին՝ անոնք որ գլխուն վրայ կը գտնուին, երկրորդ՝ անոնք որ մարմնին վրայ կը գտնուին և երրորդ՝ անոնք որ մարմնին մասերուն մէջ կը ցուցնեն իրենց գործունէութիւնը։ Դարմանում.—Ոչ միայն պէտք է աղատուիլ նոյն իսկ ոջիլներէն, այլ անոնց ձուերէն (անիծ) ալ որ աւելի դժուար է։ Լաւագոյն դարմանումն է նախ կատարելապէս լուալ այդ տեղերը կակուղ օճառով և տաք ջրով, յետոյ չփել մնդկային օծանելիքով և կամ ցնդելի իւղերով (essential oils), զոր օրինակ, խնկունի (rosemary, ռոզմարին)։ Շատ կը գործածուի նաեւ staphisagria, ինչպէս և pyrethrum.

Բոլոր հանդերձները պէտք է եռացնել տասը վայրկեան, զանոնք ջուրին մէջ ծածկելով։

ՈՍԿՈՐԻ ՓՏՈՒԹԻՒՆ, Necrosis.—Ոսկորի կտորի մը մահը, որ կը զանազանուի փուտ (carles) կոչուածէն որ է ոսկորի հիւլէական մահը։ Ոսկորի փտութիւնը յառաջ կը բերէ յարատեւ հոսում չարաւի, ցաւ

և ուժաթափութիւն. և որովհետեւ պէտք է զանիկա հանել վերջապէս, որչափ չուտ հանուի, այնչափ աղէկ է։

ՈՍԿՐԱԹԵՐՈՒԹԻՒՆ, Rickets. — Ոսկորին ծռիլը որ կը պատահի մանկիկներու, որոնց քնական կերակուրը զլացուած է կամ միայն մէկ տեսակ կերակուր տրուած է չափազանց երկար ատեն, և որոնց, հետեւապէս, մատակարարուած չէ ոսկոր շինող բաւական կրային աղեր։

Դարմանում.—Պէտք է տալ աւելի յարմար կերակուր, պարագային համեմատ զանազանելով զայն, նաեւ տալ ձկան իւղ և phosphate of lime.

ՈՏՔԻ ԲԹԱՄԱՏԻ՝ ԵՂՈՒՆԳԻՆ՝ ՄԱՐՄՆ ՄԷՋ ՄՏՆԵԼԸ.—Այս նեղիչ և ցաւագին անհանգըստութիւնը, որ երբեմն սեղմ կոչիկներէ ծագումն կ'առնէ, կրնայ դարմանուիլ սապէս.—V ձեւով կտրէ—եղունգին ծայրի կեդրոնէն, և բամբակի պզտիկ կտոր մը մղէ այն անկիւնին ներքեւ ուր է ցաւը, օրը անգամ մը նորոգէ բամբակը, զանիկա հետզհետէ աւելի մղելով այն կողմը ամէն օր։

ՈՐՈՎԱԾՆ, Abdomen.—Մարմնին վարի մասին մէջի այն մեծ խոռոչը, որ իր վերի սահմանին ունի կողերը, և կուրծքի խոռոչէն կը բաժնուի մկանով մը որ կը կոչուի ստոծանի (diaphragm) և վարի սահմանը՝ կոնքը (pelvis)։ Անոր քովերը կը ձեւանան մկաններով և թաղանթներով, և ասոնց բոլորին դուրսի կողմն է մորթը։ Ասոնք կը կոչուին որովայնային որմեր։ Որովայնը կը պատի ոլորկ թաղանթով մը, որ կարող կ'ըլնէ այլեւայլ փորոտիքները իրարու վրայ ազատօրէն շարժելու։ Կը պարունակէ, —. Այն գործարանները որոնք հարկաւոր են կերակուրին ծծման համար. ստամոքսը, աղիքները, խողովակը, լեարդը և պանկրէասը (pancreas)։

ք. Երիկամունքը. ասոնք արիւնէն կը վանեն այլեւայլ նիւթերը որոնք մէզին մէջ կը հոսին։ ք. Արեան երակները, որոնք արիւնը կը տանին մէկ մասէն միւսին, և փայծաղը որ դեր մը կը կատարէ արիւնին չինուածեան գործին մէջ։ Կը բաժնուի ինը խորշերու (տես Պատկերը). 1. Աջ խոնդրական (Hypocondriac), 2. Մակորովայնային (Epigastric), 3. Ախոնդրական (Hypocondriac), 4. Միջային «մէջքի» (Lumbar), 5. Պորտային (Umbilical), 6. Միջային (Lumbar), 7. Ցայլային «ճաճուկի» (Suguinal), 8. Ենթորովայնային (Hypogastric), 9. Ցայլային (Suguinal)։ Լեարդը դրուած է աջ ախոնդրական և մակորովայնային սահմաններուն մէջ, բայց կրնայ ընդարձակիլ և հասնիլ միջային և պորտային սահմաններուն մէջ։

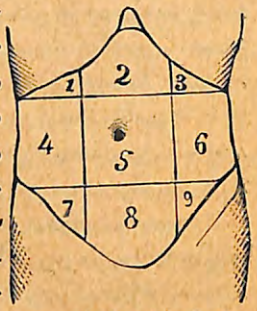

Ստամոքսը գլխաւորապէս կը գտնուի մակորովայնային սահմանին մէջ, բայց անոր տարածութիւնը կը զանազանի գործարանին ընդարձակման համեմատ։ Փայծաղը ձախ ախոնդրական սահմանին մէջ է։

Երիկամունքը միջային սահմաններուն մէջ են. մէկը ողնայարի սեան մէկ կողմը և միւսը՝ միւս կողմը։

Մեծ և փոքր փորոտիքները խոռոչին մնացած մասին մէջ են, և բոլորովին ազատօրէն կը չարժին իրարու վրայ։

Կերակուրը ստամոքսին մէջ մանելէն ետքը վար կ'իջնէ փոքր աղիքներուն և յետոյ մեծ աղիքին մէջէն՝ Թափանը (ractum կէօռէն)։ Կերակուրին վրայ ստամոքսին մէջ կը ներգործէ մարսողական հիւթը,

և բորակածնային բոլոր նիւթերը կը լուծուին։

Լեարդէն և պանկրէասէն ծծուածները փոքր աղիքներուն մէջ կը հոսին և կը խառնուին կերակուրին հետ անոր անցնելէն ետքը ստամոքսին մէջէն։ Անոնք կերակուրին իւղային մասին վրայ կը ներգործեն և զանիկա ծծուելու վիճակին մէջ կը դնեն։

Աղիքներուն խողովակը առատ երակներ ունի, որոնք կերակուրին լուծելի մասերը կը ծծեն և արիւնին նոր նիւթեր կը հայթայթեն։ Աւելի էական է մարդկային մարմնին անառակութեանն համար։

Որմերը մասամբ կը բաղկանան ականայ մկանային մանրաթելերէ, որոնք բոլորաձեւ և երկայն դիրքով կը փաթթուին աղիքներուն չուրջը։ Երբ այս մանրաթելերը կծկուին, կերակուրը կը մղուի կամաց կամաց աղիքներուն ամբողջ երկայնքովը։

Երիկամները այն գործարաններն են որոնց միջոցաւ մէզը կ'անջատուի մարմնէն։ Նաև կան այլեւայլ աղեր և գործարանաւոր նիւթեր որոնք չարունակ կ'արտաքսուին արիւնէն, որոնց մնալը կրնայ վնասակար ըլլալ։ Որովայնի ախտերու համար տես ասոնոր մէջ պարունակուած զանազան գործարաններուն գլուխներուն ներքեւ։

ՈՐՈՎԱԾՆԱՑԻՆ ԾՆԶԵՐԱԿԻ ԾԱԻԱԼՈՒՄ, Abdominal Aneurism.—Կը պատահի որովայնին մէջի արեան երակներէն ոեւէ մէկուն, բայց սովորաբար գլխաւոր չնչերակի (aortic) բունին, կամանոր գլխաւոր ճիւղերէն մէկուն, ինչպէս լերդային (hepatic) չնչերակին փորի առանցքին (caeliac axis), ասոնք երկուքն ալ դրուած են ճիշդ լանջոսկրին ձայրին ներքեւ, և հոս պէտք է փնտռել վարը յիշուած ախտանիշները։

Շատ դէպքերու մէջ որովայնային չնչերակի

ծաւալումին միակ նշանները կը բաղկանան ուռոյցէ մը որ կը ներկայացնէ այդ ախտին սովորական առանձնայատկութիւնները, այսինքն՝ տրոփում, ցաւ և սարսուռի զգացում մը երբ արիւնը կը վազէ անոր մէջէն։ Բայց չատ անգամ կը գտնուին ճնշման նշաններ չրջակայ կազմուածներուն վրայ, և արգելք մը, այնպէս որ մարմնին մասերուն մէջի չրջաբերութիւնը կը խափանուի։

Որովհետև չնչերակի ծաւալումին է սովորաբար անշարժ, բոլորաձև ուռոյց մը բաւական կարծր, բայց քիչ մը կրնայ փոխուիլ ճնշմամբ, և կը պատահի արեան երակներուն ընթացքին մէջ և աւելի կամ նուազ որոշ տրոփում կը զգացնէ ձեռքին որ անոր վրայ կը դրուի։ Երբ ձեռքը անոր վրայ դրուի, խուլ ձայն մը կ'ելլէ և ընդդիմութիւն մը և առաձգականութիւն կը զգացուի։ Թէեւ այս ախտը գլխաւորապէս կը պատահի քամակի ոսկորին առջեւ, բայց երբեմն կրնայ աւելի յաճախօրէն զգացուիլ կռնակին և կուշտին մէջ։ Արդարեւ երբեմն չկայ նշան, այլ միայն մրմունջ մը կը լսուի այս կողմերը, և բոլոր միւս ախտանիշները բացակայ կը գտնուին։ Այսպէս, կը տեսնենք թէ յարաբերութիւն չկայ այս ախտին ծաւալին և իր ներկայութեան ապացոյցին պարզութեան մէջտեղ։

Երբեք տարօրինակ չէ ախտանիշներուն չատ եղանակաւորումը հիւանդին դիրքին փոխուելովը, ուստի կարեւոր է հիւանդը քննել անոր այլեւայլ դիրքերուն մէջ։

Դարմանումը չատ անյոյս գործ է, և մինչեւ իսկ այն դէպքերուն մէջ ուր յաջողութիւն կը տեսնուի քիչ մը, երկար ժամանակ անընդհատ ուշադրութիւն կը պահանջուի։

ՕՐԲԻՆ, Ringworm (Ռեհրէէ)։ — Հչտիկներ մորթին վրայ որոնց պատճառն է բուսական մակաբոյծ մը։ Այս ախտը սովորաբար մանուկներու կը պատահի և մարմնին ուրէ մասին վրայ, բայց ընդհանրապէս գանկամաշկին վրայ։ Շատ տարափոխիկ է և չուտով կը տարածուի դպրոցի մէջ։ Որքին ունեցող մանուկը երբեք դպրոց ղրկուելու չէ։ Խնամքը չատ պարզ է։ Մակաբոյծը սպաննելու համար ախտաւոր մասը լուա լուծուածով մը (solution) որպիսի են sulphurous acid, acetic acid կամ iodine։

ՈՒՂԵՂԱՏԱՊ, Cerebritis.—Այս յոյժ ծանր հիւանդութիւնը իրեն նշան ունի սաստիկ ցաւ գլխուն մէջ և մինչեւ ողնայարի սիւնէն դէպ ի վար, լոյս չսիրել, չառագոյն դէմք, սարսուռ և ընդոստ յընցիւն։ Հարկաւ անմիջապէս բժիշկի դիմելու է, նոյն ժամանակ տոպրակով սառ կրնայ դրուիլ։ Զգուշանալու է գրգռիչներէ։

ՈՒՂԵՂԻ ՃՄԱԼՈՒՄ, Concussion of the Brain. —Երբ մէկը բաւական ուժգին հարուած մը կ'ընդունի գլխուն, իյնալով կամ ուրիշ կերպով, ուղեղի ճնշում կ'ունենայ։

Երբեմն ապղեցութիւնը և ախտանիշները այնպէս թեթեւ կ'ըլլան ու այնքան չուտ կ'անցնին որ մէկ վայրկեանէն կամ աւելի կանուխ գիտակցութիւնը կը վերադառնայ, և այլեւս ուրիշ խանգարում չզգացուիր, թէպէտ տեսակ մը մտային թմրածութիւն կը չարունակէ ժամանակ մը։ Բայց սաստիկ դէպքի առեն՝ տատապելը երկար ժամանակ անգիտակից կը մնայ, և անոր զգացումները չատ կամաց կը վերադառնան։ Այս աստիճան ուղեղի ճմլումը չաճախ իրեն հետ կ'ունենայ փսխում, որ բաւական տոյգ ախտանիշ է ուղեղի ճմլումի։ Շատ

սաստիկ դէպքերու մէջ գիտակցութիւնը չվերագառնար օրերով կամ երբեք չվերադառնար: Անդամալուծութիւն, ուղեղի բորբոքում և կամ ուղեղային գրգռում առանց բորբոքման, կրնան միջամտել, որոնք կա՛մ յանկարծական մահ կը բերեն և կա՛մ կաթուած կամ խելայեղութիւն: Հոս պէտք է միայն ատոյգ հասկնալ թէ ինչ դարմանում պէտք է արկածէն անմիջապէս ետքը, վասն զի բոլոր սաստիկ դէպքերը վիրաբոյժի խնամքին յանձնուելու են չուտով:

Դարմանում.—Եթէ հիւանդը անզգայ է կամ միայն մասամբ կորնչուցած է զգացողութիւնը, զանիկա դիր մթնցուած սենեակի մէջ, ուր կարելի է հանդարտութիւն ստանալ: Գլուխը վեր պահէ թեթեակի: Ջեռքերուն, ոտքերուն տաքութիւն հաղորդէ տաք ջրով լեցուն շիշերով կամ ֆանէլանեռով, բայց այնպէս՝ որ հիւանդը չնեղուի: Կերակուրը պէտք է թեթեւ, դիւրամարս ըլլայ և փորը թոյլ: Եթէ գլուխ ցաւ կենայ, գլուխն սառ դիր կամ պաղ ջրով թրջուած կտաւ կամ բարձիկ:

ՈՒՂԵՂԻ ՃՆՇՈՒՄ, Compression of the Brain. —Ախտանիշներն են անզգայութիւն և կորուստ չարժման, աղմկալի, խորունկ և կամաց չնչառութիւն. տաժանուստ բազկերակի զարկ, մարմնին մէկ կողմի անդամալուծութիւն, ակամայ պարպում աղիքներուն պարունակութեան, մէղի արգելում, աչքի բիբերուն ընդարձակում և աչքի կափարիչներու փակում: Այս ախտանիշներուն երբեմն կ'ընկերանան զառանցանք, ղշաձգութիւններ և փսխում: Պատճառները չատ են: Կրնայ գանկոսկրին կոտրուիլը պատճառ մը ըլլալ, և ոսկորին ճնշումը ուղեղին վրայ, կամ արիւնին խուժելը գանկին մէջ, կամ

օտար նիւթի մը ներկայութիւնը, զոր օրինակ գնտակի:

ՈՒՇԱԹՈՒՓՈՒԹԻՒՆ, Amnesia. — Ցիշողութեան կորուստ: Կը պատահի ուղեղի հիւանդութեան մը մէջ: Հիւանդը երբեմն երբեք չկրնար յիշել նոր պատահած դէպքերը, բայց յաճախ կը յիշէ անցեալ ժամանակի դէպքերը: Երբեմն հակառակը կը պատահի, բայց ընդհանրապէս աւելի կամ նուազ մոռացութիւն կայ ամէն բանի:

ՈՒՌ, ԽՈՒԼ, Wen.—Բոլորաձեւ հարթ պալար, որ կը պատահի գլխուն, պարանոցին կամ երեսին վրայ: Կը բաղկանայ կակուղ նիւթէ, թարախէ (բայց կրնայ կարծր զգացուիլ պիրկ ըլլալուն պատճառաւ) պինդ պարկի մը մէջ փակուած, պէտք է հանել այս ամբողջ պալարը, որպէս զի դարձեալ չնորոգուի:

ՈՒՌ, ՈՒՌԻԿ, Tubercle.—Բորբոքական և փսեցուցիչ նիւթի փոքրիկ զանգուած մը զոր հիւծախտի մանրէն (bacillus) կը չինէ: Այս ուռիկներն են որ մեծ բազմութեամբ միաբանելով խոռոչներ կը փորեն հիւծախտի ատեն:

ՈՒՌԱԿԱՑ կամ **ՈՒՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ**, Tubercular Disease.—Կրնայ պատահիլ մարմնին ոևէ մասին մէջ, բայց ընդհանրապէս կը յարձակի մանուկներու ուղեղին կամ աղիքներուն վրայ և դեռատի չափահասներու թոքերուն վրայ:

Այս ախտէն բռնուողը ցաւ կ'ունենայ հիւանդացած տեղը, կը նիհարնայ, փորը կը լուծէ, ախորժակը կը գոցուի, տենդ կ'ունենայ և հիւծախտի բոլոր քաղածանօթ ախտանիշները: Պարանոցի գեղձերը (պեչ) յաճախ կ'ազդուին ուռախտէն, այնտեղ զանոնք պէտք է կտրել հանել իսկոյն: Ուռախտը չատ տարափոխիկ հիւանդութիւն է, ուստի պէտք է ըստ կարի մեկուսի պահել հիւանդը: Բո-

լոր բերնէն դուրս տրուած մազանները են. պէտք է կորնչցնել իսկոյն։

ՈՒՌՈՑՑ, ՊԱՒԼԱՒ, Abscess (չպ՚).—Մանաւոր տեղի մէջ, ցաւագին և բորբոքական ուռեցք, սրընթաց կամ յամրընթաց տեսակէ, որ ժամանակը լրացնելէն ետքը կը պատռի և թարախ դուրս կու տայ։ Ոչ մէկ կազմուածքին կամ մարմնի գործարան զերծ է թարախի հաւաքումէ և ուռոյցի ձեւացումէ։ Սրընթաց, բորբոքական պալարին ախտանիշներն են.—Շատ տաք և ցաւագին ուռեցք վայլուն կարմիր գոյնով մորթի մը ներքեւ։ Կեդրոնը ամէնէն աւելի փայլուն ու կարմիր կ՚ըլլայ։ Ուռոյցին ծաւալը ո՛րքան աւելնայ, նոյնքան կը սաստկանայ ցաւը հեզհետէ, և բազկերակի պէս մասնաւոր զարկ մը, տրոփիւն մը կ՚ունենայ ուռոյցը։ Երբ աւելի յառաջ երթայ ուռոյցը, մեռոր մորթը և մերձակայ կակուղ մասերը կը փքանան (ֆլեկսիոն), և եթէ մատղ կոխես, կոխուած տեղը փոս կը մնայ։ Կեդրոնի մորթը կը նրբանայ հեզհետէ, աւելի կը ցցուի և կը կորնչցնէ իր պայծառ կարմրութիւնը և ծայրի մը նշանը կը ցուցնէ, բայց դեղին կամ կապոյտ զարնող կէտ մը։ Ի վերջոյ ուռոյցը կը պատռի և դուրս կու գայ պարունակուած թարախը մորթին ամէնէն բարակ և ամէնէն աւելի ձգտեալ մասին մէջ բացուած մէկ կամ աւելի ծակերէն։ Ելած հիւթը կամ թարախը նախ առատ կ՚ըլլայ, և թանձր ու դեղնորակ։ Երբ ուռոյցին խոռոչը կծկի, ելած հիւթը յստակ և նուրբ կ՚ըլլայ։ Ուռոյցին հաւունցնալու ընթացքին մէջ և թարախին հոսելու միջոցին սովորաբար կը պատահի սարսուռ, ընդհանուր անհանգստութիւն, գլխացաւ, անդորոտութիւն և տեղափոխուող ցաւեր կռնակին և յօդուածներուն մէջերը։ Սրընթ-

թաց պալարը ընդհանրապէս հետեւանք է անկանոնութեան, և յաճախ կը պատահի տենդէ ետեւ և մանուկ դիւեցնելու (ծծցնելու) միջոցին։ Այն անձանց մէջ որոնք ժամանակ մը անբաւական կերակուրով մնած են, ուէ թեթեւ վէրքի, զոր օրինակ, ճմլումի մը, սկրթուկի մը, կտրուածքի մը կըրնայ յաջորդել բորբոքում և թարախի հաւաքում։ Ոզախտաւորներու ոսկորներուն և գեղձերուն բորբոքական ախտերը յաճախ պալարներու պատճառ են։ Երկրորդ կամ յամրընթաց տեսակէ պալարներու ախտանիշները չատ մը նուազ սաստիկ են։ Ուռոյցը չատ դանդաղօրէն կը մեծնայ, և քիչ ցաւով կամ դիւրաղգածութեամբ։ Մորթը երկար ատեն զերծ կը մնայ բորբոքումէ կամ փքացումէ (ֆլեկսիոն) մինչեւ որ թարախը այնքան չատնայ որ ձգտուի մորթը և կակուղնայ թարախը։ Այս տեսակը ծանօթ է յամրընթաց կամ պաղ ուռոյց անունով։

Երբ ուռոյց մը երեւան կու գայ, ամէնէն բարերար դարմանումն է տաք խիւս դնել վրան և տաժուններ ընել։ Խիւսը պէտք է պատրաստուի հացով կամ կտաւատի ալիւրով, իսկ տաժումը՝ պարտի կատարուիլ մոլոչով (էպէ կէ-ֆէֆէ), խաչխաչի (poppy) գլխով կամ երիցուկի (camomile ֆ-ֆոմիլ) ծաղիկով։ Նոյն ատեն պէտք է ներբէն տալ զովարար և լուծիչ դեղեր։ Պէտք չէ արգելել թարախի ձեւացման ընթացքը։ Երբ թարախը պարպուի, տաժումը կրնայ զանց առնուիլ, բայց խիւսերը պէտք է դնել մինչեւ որ փափկազացութիւն չմնայ։ Երբ ուռոյց մը հաւունցնալէն ետքը չծակիր չուտով և դիւրաբաց, նշդրակի ծայրով պէտք է բանալ զայն։

Ցամրընթաց ուռոյցներու համար կազմուածքը գարմանել միշտ պէտք է։ Առատ կերակուր, առատ

միս, զօրացուցիչներ, որպիսի են երկաթ, զառիկ և ձկան իւղ։ Թարախին գոյացումը արգելելու համար աղէկ կ'ըլլայ 4 ժամը անգամ մը sulphide of calcium առնել։

Ուռոյց սրունքի. White Leg.— Մէկ սրունքի խոչոր ուռեցք մը, որ երբեմն կանանց կը պատահի ծաղկանութենէ ետեւ։

Պատճառ.—Սրունքէն վեր ելլող մեծ երակներուն մէջ ուռ մը կ'արգելէ արիւնին դէպ ի սիրտ վերադարձը և յառաջ կը բերէ տեղային ջրգողութիւն (oedema)։

Ախտանիշներ.—Ցաւ զատին և սրունքի բումբին (պոլոբը) մէջ. և մէկ երկու օր ետքը չատ կ'ուռի սրունքը, որուն վրայ առաջները փոս չըլլար երբ մատով կոխուի, բայց յետոյ կ'ըլլայ։ Բացական տենդ և ակարութիւն։

Դարմանում.—Ի սկզբան ամմոնիայով թրջուած տաք ֆանէլներ չարունակ դնելու է սրունքին վրայ։

Երբ ուռոյցը փոս կ'ըլլայ մատով կոխուելով, պէտք է ֆանէլա վիրակապով փաթթել սրունքը ոտքին բթամատէն դէպ ի վեր։

Բոլոր ժամանակը պէտք է տալ գրգռիչ զօրացուցիչներ. զոր օրինակ քինաքինա և ամմոնիա։

ՊԱՂԱՐՆԵՐ, Ulcers (էլկոս).—Պալարը այնքան աղէկ ճանչցուած է որ հարկ չկայ նկարագրելու։ Ծանրակշիռ ըլլալու կողմանէ կը զանազանի տեւողութեամբ։ Պալարը կրնայ միայն չարաթ մը տեւել կամ ամբողջ կեանքին մէջ չարունակել։ Ամբողջ նիւթը այնքան ընդարձակ է որ տեղւոյս անձկութիւնը չներեր երկարաբանել։

Պալարներ կրնան ծագիլ բերնի մէջ քաղցկեղէ, Գաղտիական ախտէ կամ պարզ պատճառներէ։

Ամէն ինչ որ կարելի է ընել առանց բժիշկի դիմելու, է բերանը ցօղուել (կըկոս) քոնտիի ջուրով (gargle of condy), chlorate of potashով կամ պաղպեղով (alum)։

Խոչափողին մէջ պալարները յաճախ ուռախտային կ'ըլլան, և իրրեւ այսպէս՝ աւելի արագ ընթացք մը կ'ունենան քան ուռախտին մէջ։

Ստամոքսի պալարներուն վրայ պիտի խօսուի «Ստամոքս» գլխուն մէջ։

Ժանտատենդային ջերմի պալարներ աղիքներուն մէջ կը պատահին ժանտատենդային ջերմի միջոցին, և այս հիւանդութեան մեծ վտանգներէն մին կը կազմեն, վասն զի ամենափոքր անզգուշութիւն մը կրնայ պատճառ ըլլալ որ այս պալարներէն մէկը թափանցէ աղիքին ամբողջ թանձրութիւնը և մահ յառաջ բերէ։

Լայներակոյթի պալարներ հասարակօրէն կը պատահին երբ կը պատռի այդ երակը (varicose vein), չատ կ'արիւնին, և կը միանին փոխանակ հետեւեալ տեսակին, այն է՝

Ցամրընթաց (chronic) պալարներ, որոնք գլխաւորապէս սրունքներուն կ'իջնեն և տարիներով կը տեւեն։ Բերանները կը կարծրանան և կը բարձրանան և մակերեսը միատեսակ չգուշներ ապաքինելու, այլ նուրբ ջրային թարախ մը դուրս կու տայ։

Գրգռական դարմանումը հարկ է ասոնց համար. սրունքը ծեծել աղէկ է յաճախ. երբեմն աղէկ է sulphate of zincով լուալ. 5 գրամն 1 ունկի ջուրի։

ՊԱՂԵՊԵՂ, Alum, Potassium Aluminia Sulphate (ըլպ).—Զօրաւոր և ապահով սեղմիչ է, օգտակար ասորդիչ (կըկոս), մէկ դրամ ջուրի մէջ կէս ունկի դնելով։

Աղէկ է կտոր մը պաղպեղ ունենալ ածիլուելու

ատեն, վասն զի ածելիին վէրքը վայրկենապէս կը չորնայ անգամ մը դպցնելով պաղլեղը։

Պաղլեղը օգտակարապէս գործածուած է կապուտ հազի, 3 ցորեկէ բաղկացած բաժիններով, և նկարչի խիթի համար 20 կամ 30 ցորեն տալով 3 կամ 4 ժամը հեզ մը, չատ օգտակար եղած է։

ՊԱՏՈՒԱՍՏ, Vaccination.— Կովախտ կոչուած հիւանդութեան մեղմ ձեւ մը ներմուծելու գործողութիւնը, կազմուելիքը ծաղկախտէ պաչտպանելու համար։ Ոեւէ առարկութիւն չկրնար յառաջ բերուիլ այս գործողութեան ազդեցութեան և անվնաս ըլլալու մասին, եթէ պատչաճօրէն կատարուի գործողութիւնը։ Այսու ամենայնիւ չատ ուրիշ աղէկ բաներու նման այս ալ զեղծմանց ենթարկուած է, որոնցմէ առիթ առնելով ոմանք բարձր աղմուկ կը հանեն։ Պատուաստը պէտք է ընել ըստ կարի զգուշութեամբ, աղէկ է ընել ոտքին բումբին (պ՝ալբը) վրայ, և պէտք է կրկնել մինչեւ որ ա՛լ «չբռնէ», այնպէս որ հասնի ամբողջ արեան մէջի անունդը (pabulum) որ հասարակ կերակուրն է կովախտին և ծաղկախտին մանրէներուն։

ՊՉՏԻԿ ՅԱՒ, Petit mal.—Այս անունը կը տրուի վայրկենական այն անգիտակցութեան նոպաներուն (fits) որոնք լուանոտութեան աւելի ծանր նոպաներուն մեծ ցաւին (grand mal) տեղը կը բռնեն։ Պզտիկ ցաւը թէեւ մեծ ցաւին չափ նեղիչ չերեւիր, թերեւս իր աւելի յաճախակի կրկնութեան պատճառաւ, սակայն աւելի մեծ չարիք կը գործէ վերջը ուղեղային կազմուածքներուն մէջ։ Պզտիկ ցաւին դարմանումը միեւնոյն է լուանոտութեան դարմանումին հետ, որ է bromide of potassium.

ՊՐԿԱԽՏ, Lockjaw, Tetanus (ՀՆԴԿ ՀԱՏԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹ).—Զգային դրութեան հիւանդութիւն և մկանային։ Ծագումը կ՝առնէ ջղի մը պատահած ցնցումէ, սարսուռէ, կա՛մ վէրքի կա՛մ ցուրտի պատճառաւ։ Այս վերջինին մէջ ախտանիշները այնքան սաստիկ չեն որչափ առաջինին մէջ։ Հիւանդը քանի մը օր անհանգիստ ըլլալէ ետքը պնդութիւն մը կը զգայ պարանոցին ետևի կողմը, այնուհետև ծնօտը չարժուի մկանները կը պնդանան, և յետոյ երեսկիները կը քաշուին, կը ծամածռին և ծիծաղաչարժ կերպարան մը կը ցուցնեն։ Այնուհետև ջղաձգութիւնը կը ծաւալի ամբողջ մարմնին վրայ և մեծ ծամածռութիւններ յառաջ կը բերէ և երբեք հանգիստ չթողուր, այլ կ՝ածելնայ ամենաթեթև ձայնէ, օդի հոսանքէ, կամ երբ կերակուր առնելու չանք ըլլայ։ Ի վերջոյ, երկու եւ նք օրէն մահը կը հանսի հիւանդին այժին սպառելովը։

Դարմանումն.—Նախ դատարկէ աղիքները. երկրորդ հիւանդը զգուշութեամբ պաչտպանէ ամէն պատճառներէ, որոնք ախտին յարձակումները կը բերեն. երրորդ, հիւանդը պահէ chloralի, coniumի, nicotiaի ևն. ներգործութեան ներքեւ։ Օգտակար գտնուած է տոպրակով սառ ջնել ողնայարի սեան երկայնքովը։ Շատ կարեւոր է հիւանդին այժը պահել յարմար մնունդով։

ՋԵՐՄ, Malaria, Ague.—Ընդհատական (intermittent) կամ իր սաստիկ ձեւին մէջ մէջընդհատ (remittent) տենդ, որ կը պատահի կանոնաւոր միջոց տալով մէկ, երկու կամ երեք օր. ուստի հիւանդութիւնը կը կոչուի հանապազօրեայ (quotidian), եռօրեայ (tertian) և չորեքօրեայ (quartan), վասն զի իւրաքանչիւր յարձակում կու գայ ամէն օր, նախորդ յարձակումէն հաչուելով երրորդ օրը կամ չորրորդ օրը, ախտին համեմատ։ Ախտին յարձա-

կումը կրնայ սապէս բաժնուիլ. նախ սարսուռ. յետոյ տապ և ի վերջոյ քրտինք: Ջերմը կը կարծուէր թէ յառաջ կու գայ անտեսանելի գոլորշիէ, որ կ'ելլէ տենդաբեր և ճահճային տեղերէ. բայց մօտերս Իտալացի բժիշկներ, որոնց երկրին մէջ աւելի յաճախ կը պատահի այս հիւանդութիւնը, գտած են թէ ջերմը անտարակոյս կապակցութիւն ունի երկու միքրոպներու հետ, մին հասարակ պասիլ մը և միւսը խցահանի ձեւով չատ մանրիկ բան մը, և ախտը կը վերագրուի այս մանրէներուն (germs): Ջերմին մանրէները մանաւոր խնամութիւն մը ունին լճացեալ և ճախճային տեղերու հետ: Ուստի գետնէն բարձր տեղերը, ճահիճներէ բարձր տեղերը կարեւոր ազդեցութիւն ունին ախտին վրայ: Անգղիոյ ցած ճախճային երկիրը աւելի ենթակայ է ախտին քան պետութեան ուրիշ մասը: Ջերմին չարունակումը ծանր փոփոխութիւններ յառաջ կը բերէ արեան, փայծաղին և լեարդին մէջ, որոնք ի վերջոյ մահաբեր կ'ըլլան: Ցարձակումները հետզհետէ կը աւտականան: Աւելի դիւրին է արգելել առաջին յարձակումը՝ կազմութիւնը անոր դիմադրելու պատրաստելով, քան արգելել ախտը երբ անգամ մը հաստատուած է. ուստի ա՛վ որ ջերմոտ երկիր մը կ'երթայ, պարտի նախապէս սպառազինուած ըլլալ ախտին դէմ: Դարմանումը.—Այս կրնայ բաժնուիլ (ա) Դարմանում յարձակման միջոցին, և (բ) ընդհանուր կամ յարձակումներու միջոցներուն: Ցարձակման միջոցին պէտք է նպատակակէտ ընել ըստ կարի առատ քրտինք արտադրել ամէն տեսակ միջոցներով: Ընդհանուր դարմանն է տալ 2 կամ 3 ցորեն քինաքինա առաւօտ և իրիկուն, անէն դուրս մարմնամարզ, առատ առողջարար կերակուր, և զգուշութիւն երեկոյեան

ցօղէ և գիշերային օդէ: Մոռնալու չենք նաեւ թէ Անգղիա և Հնդկաստան չատեր օգուտ կը քաղեն կանոնաւորապէս առնելով ափիոն, կամ ծխելով զայն կամ իրրեւ դեղահատ կուլ տալով:

ՋԵՐՄՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ, Temperature.—Աչխարհիս այլեւայլ մասերուն ջերմութեան աստիճանները չատ կը տարբերին երբ կը բաղդատուին իրարու հետ. և արդարեւ միեւնոյն մասերուն ջերմութեան աստիճաններն ալ կը տարբերին տարուան տարբեր ժամանակներուն մէջ, այնպէս որ անկարելի է հոս լիովին խնդրին վրայ խօսիլ. բաւական թող ըլլայ ըսել թէ ջերմութեան աստիճանի փոփոխութիւնները աւելի վտանգաւոր են քան ուէ ուրիշ բան—ինչպէս կրնայ օրինակ բերուիլ անցեալ քանի մը ձմեռներուն ցուրտը, որ այնքան հիւանդութիւն չբերաւ ինչպէս կը բերէ մեր (Անգղիոյ) սովորական ձմեռնային կլիման:

Գաղափարական կլիման 12.5°էն մինչեւ 14.5°ն է բոլոր տարուան մէջ, ցերեկը չատ քիչ երլելու և իջնելու պայմանաւ: Այս է մեր բաղձացած կլիման, բայց միայն սակաւաթիւ բաղդատութիւններն են որ կը վայելեն զայն:

Ջաջառողջ անձի մը ջերմութիւնը, երբ ջերմաչափը անոր անուքին (բուքո-բ) մէջ կը դրուի, 98.4° (Ֆ.) է. բերնին մէջ՝ 99.5° (Ֆ.), արիւնը՝ իբր 100° (Ֆ.): Ակէ աւելի ջերմութեան աստիճան առհասարակ մահաբեր է, եթէ չուտ մը չիջնեւ: Արձանագրեալ բարձրագոյն ջերմութիւնը յօդացաւային տենդերու մէջ տեսնուած է, երբ մարմինը բարձրացած է 110°ի (Ֆ.). և դէպքեր եղած են երբ սառի լոգանքը օգուտ ըրած է:

ՋԱՍՏ ԿԱՆՈՒՑԻ, Hysteria.—Շատ հասարակ

է մանկամարդ և չամուսնացած աղջիկներու մէջ անոնց արբունքի հասնելէն մինչեւ չատ փոփոխական ժամանակամիջոց մը, և ամուսնացած բայց անզաւակ կանանց մէջ աւելի հասարակ է. սակայն անոնք որ զաւակներ ունեցած են, այնչափ չատ չեն տառապիր անկէ: Նոպայ մը կը սկսի երբ հիւանդը քանի մը երկվայրկեան բաց աչքը անկած կը նայի, այնուհետեւ կ'իյնայ գետին, ուր կրնայ մնալ իրրեւ վայրկեան մը. յետոյ յանկարծ կը ճչէ, կը գոչէ և կը փետէ մազերը կամ կը պատռտէ հանդերձները: Անկէ ետեւ յանկարծ կը հանդարտի. երբեմն ալ խնդուքը կը բռնէ, նոյն ատեն մեծ սաստկութեամբ կից զարնելով գետնին: Ասկէ ետեւ կը յաջորդէ հեկեկանք, և ի վերջոյ, երբ ա՛լ կը յոգնի ախտացեալը, ինքնիրեն կու գայ: Գրեթէ չգիտեր թէ ինչ տեղի ունեցաւ: Ախտին յարձակման միջոցին սովորաբար մէզ կ'երթայ: Զլախտի մէջ երկու բաներ չատ հասարակ են. հեղձամղձուկ ըլլալու զգացում մը կոկորդին մէջ և ասեզ ասեզ ցաւ մարմնին զանազան կողմերը: Ցաւը ըստ մեծի մասին գլխուն մէջ կ'ըլլայ:

Դարմանը պէտք է որ գլխաւորապէս բարոյական ըլլայ, և իւրաքանչիւր ախտացեալի համար այնքան կը զանազանի, որ ընդհանուր կերպով հրահանգ տալ օգուտ չըներ:

ՋՂԱՑԱԽՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՍԻ կամ ՄԿՆԱՑՈՒՆՑ, Tic Doulourewx.— Ցաւ երեսի զգայական ջղին: Ամէնէն աւելի հասարակօրէն պատահածն է բոլոր ջղային ախտերուն, ինչպէս նաեւ ամէնէն յամառը. և ուէ մին երէք ճիւղերէն որոնց էջիը կը բաղկանայ, կրնայ հիւանդանալ: Այս ճիւղերէն մին վեր կ'երթայ աչքին, և անոր մէկ մասը աչքին խորչէն, ակնակապիճէն, կ'անցնի և վեր կը դառնայ ու

կ'երթայ ճակատին: Ցաւը այս է ցաւին բոյնը. և յանդիման ջղացաւը կը զգացուի ճակատին մէկ կողմը: Ջղին երկրորդ ճիւղը կ'անցնի աչքին վարէն և այտին վրայէն դէպ ի քթին մէկ կողմը: Երրորդ ճիւղը կ'ընդարձակուի, կը տարածուի վարի ծնօտին վրայ, բայց ասիկա այնքան չատ չըլլար ջղային ցաւի ինչպէս կ'ըլլան միւսները. այսու ամենայնիւ չատ կը տառապեցնէ երբ ակռաները գէշ ըլլան: Ճակատի ճիւղը կրնայ ցաւիլ առանց ուէ որոշ պատճառի: Միւս ճիւղերուն մէջ պատճառը հաւանօրէն փտած ակռաներ են:

Ցաւը կը զանազանի, երբեմն թեթեւ կ'ըլլայ, երբեմն ալ անտանելի սաստիկ: Ցաճախ պարբերական կ'ըլլայ ցաւը, այսինչ ժամերուն գալով և այս ինչ ժամերուն երթալով: Կան տեսակներ որոնք կը թուի թէ կապակցութիւն ունին անարիւնութեան հետ, և ուրիշներ՝ անկատար մարսողութեան հետ, այնպէս որ չատ գէշ ակռաներ և անկատար ծամողութիւն ու անմարսութիւն չատ չէ բերեն, և ձեռք ձեռքի կ'երթան երեսի ցաւի հետ: Գէշ ակռաներ երեսի ջղացաւի ամէնէն երեւելի պատճառներէն մին են:

Դարմանում.—Այս ախտին դարմանումը այնքան զանազան է որքան անյաջող: Թրուսօ կնոջ մը վրայ կը պատմէ, թէ ապաքինեցաւ ափիոնով միայն, և այս դեղէն այնքան մեծ քանակութեամբ կ'առնէր որ գրեթէ մուրացիկի աստիճանին իջաւ ըրած ծախքին պատճառաւ:

Aconiteի և veratriaի օծանելիք (ointment) փորձուած են:

Belladonnaի օծանելիքը կը հանդարտեցնէ:

Chloral և camphor քսելով և չփելով առժամապէս բուժում ձեռք կը բերուի:

Խարանադեղ (ֆենոլվան եափըը) դնելով հոն ուրկէ կ'ելլէ ջիղը, երբեմն աղէկ արդիւնք կը քաղուի։

Croton-chlora 5ական ցօրեն դեղաբաժիններով կրնայ փորձուիլ։

Gelsemium օգտակար գտած եմ երբ ջղացաւը ակռայէ ծագում առած էր։

Երկաթ և զառիկ (arsenic), երբ ցաւը անարիւնութենէ է։

Ափիոն և քընաքընա փորձուած են յաջողութեամբ։

Մեհաչնորհ ընդունած իւղ (liniment) մը Neuratone կոչուած, երբեմն չուտափոյթ հանգստութիւն կու տայ։

ՋՂԱՒԳԱՐՇՈՒԹԻՒՆ, Cramp. — *Մկանային ակամայ ջղաձգութիւն։ Ցաճախ կը ծագի ցուրտէ, մանաւորապէս երկար աշխատութենէ ետքը։ Լաւագոյն դարմանն է չփել գրգռիչ դեղով մը։ Երբ ախտը սրունքներուն պատահի, սովորաբար աղէկ է լուծողական մը առնել։ Բազուկներու ջղաքարշութիւնը յաճախ նշան է թէ ծանր ախտ մը կայ կուրծքին մէջ։*

Ստամոքսի ջղաքարշութիւն կրնայ ըլլալ և սովորաբար հետեւանք է դժուարամարս կերակուրի։ Դարմանում.—*Ստամոքսը չփել*, turpentine, *ֆանէլա, քիչ մը կոճապղպեղ* (ջինճիֆիլ) *առնել, և տաք ջուր։*

ՋՐԱԳԼԽՈՒԹԻՒՆ, Hydrocephalus.— *Կրնայ ըլլալ սրընթաց կամ յամրընթաց։ Ամէնէն սրտակեղեք տեսարաններէն մին որ կրնայ երեւակայուիլ, մանուկի մը սրընթաց այս հիւանդութիւնն է։ Ախտին պատճառն է չատ անգամ ուռիկներու գոյացումը ուղեղը ծածկող թաղանթներուն* (meninges) *մէջ և*

անոնցմէ յառաջ եկող գրգռումը։ Այս հիւանդութիւնը գլխաւորապէս կը պատահի հիւծախտաւոր ծնողաց զաւակներու, և մին է պատուհասներէն՝ այդ անձանց Բնութեան օրէնքները եղծելուն ի պատիժ։ Անոնք կը տեսնեն իրենց ախտերուն իջնելը իրենց սերունդներուն, առանց կարողութիւն ունենալու անոնց աւերումները կասեցնելու։ Ուրիշ տեսակ հիւանդութեան մը յարձակումէն ետեւ, մանուկը, որ արդէն տկարացած է, կը սկսի սաստիկ ցաւ զգալ գլխուն մէջ, չուտով կը նիհարնայ, և չկրնար տոկալ ամէնէն տկար լոյսին կամ ձայնին։ Ցաւը կը զայրանայ, և մանուկին ճչել կու տայ, իր ձայնին ամէնէն բարձր աստիճանովը, և անիկա ակռաները կը կրճտէ սաստիկ, այն աստիճան որ կարծես անոնք փուխի պիտի ըլլան բերնին մէջ։ Մանուկը կաս կարմիր կը կորի և դէմքին դեղին կը փսխէ։ Աստնք տեւական ախտանիշներ են, և որովայնը չատ պինդ կ'ըլլայ։ Ստորին որովայնը նաւակի ձեւ կ'առնէ, վասն զի անոր յառաջակողմեան որմը դէպ ի ողնայարի սիւնը կը հակի։ Մորթը չոր և կարծր կ'ըլլայ, և երբեմն տարօրինակ կարմիր գիծ մը կ'երեւի անոր վրայ եթէ մատդ արագ մը քսես անոր վրայ մէկ կողմէն միւսը։

Երեսը կը կարմրի և ծերացած կ'երեւի, և բոլոր ախտանիշները կ'աւելնան, կը սաստկանան, մինչև որ մահը գայ և ազատէ մանուկը իր չարչարանքէն։

Ցամրընթաց ջրագլխութիւնն է այն՝ որ հիմա սովորաբար կը կոչուի «Ուղեղին մէջ ջուր»։ Մանկան ծնանելէն քանի մը ամիս ետքը կը տեսնուի որ անոր գլուխը անբնական կերպով խոշոր է և բոլորակ, և ճակատը դէպ առաջ ուռած է, մինչ աչքերուն գունտերը դէպ առաջ և վար մղուած են, այնպէս որ մանկան կու տան տարօրինակ ակնկոր երեւոյթ

մը։ Կրնայ թերութիւն կենալ տեսողութեան և լսողութեան մասնաւոր զգայարաններուն մէջ։ Սովորաբար կը պատահին փսխում, փորի պնդութիւն և ջղաձգութեան զօրաւոր միտում։

Ցամրընթաց ջրագլխութեան ընթացքը զանազան է, բայց վտանգը կը կայանայ ջղաձգութիւններու կամ laryngismus stridulusի կեանքի առաջին քանի մը տարիներուն վիջոցին միահաղոյն պատահելուն մէջ։ Եթէ այս քանի մը տարիներուն միջոցին մեծ խնամով նայուի հիւանդը, կրնայ յուսացուիլ թէ մանուկը պիտի յաղթէ ախտին։ Սրդարեւ այս է մին այն ախտերէն, որ ծագումի տուաւ այն վարկածին թէ մարդկային մարմինը ամէն եօթը տարին անգամ մը կը փոխուի, և առիթ տուաւ Հելաց Դաւիթներու այնպիսի խօսքերուն թէ եթէ հիւանդը այս ինչ այն ինչ տարիքին հասնի, ամէն բան կը չտկի։

Ցամրընթաց ջրագլխութիւնը ուրիկներու հետ գործ չունի, մինչ արընթաց ջրագլխութիւնը հետեւանք է ուղեղին ծածկոյններուն մէջ անոնց զարգացման։

ՋՐԱՀՈՒՍՈՒԹԻՒՆ, ԿԱՏԱՂԱՀՏ. Hydrophobia.—Ախտ որ հետեւանք է կատղած կենդանիէ խածնուելու։ Երկար ժամանակ անլուծելի հիւանդութիւններուն կարգը դասուած էր, բայց այժմ բաւական ստոյգ դարման մը գտնուած է շնորհիւ Մ. Փաստէօրի գիտական դարմանումին, այնպէս որ եթէ մէկը իրօք խածնուի կատղած շունէ մը, յոյս կայ ապաքինման։ Մարդկային ամէնէն անգութ սովորոյթներէն մին է անմիջապէս սպաննել շունը երբ մէկը անկէ խածնուի։ Եթէ շուն մը երբեք ապրեցու է, պէտք է որ հոգածութեամբ պահպանուի և

խնամուի զգուշութեամբ։ Զանիկա սպաննելու է այն ատեն միայն, երբ մէկը կը խածնէ և տարակոյս կայ խածնուողին առողջութեան վրայ։ Վասն զի եթէ խածնուածը չարաթ մը պահուելէն ետքը կատաղութեան նշաններ չցուցներ, անկարելի է անոր բռնուիլ ջրախուսական ախտէն, և ան կրնայ վախը վտարել իր մտքէն։ Պատշաճ բանն է կապել շունը, որուն վրայ կատաղութեան կասկած կայ, և դիտողութեան առարկայ ընել զանիկա, և եթէ կատաղութիւն ցուցնէ, սպաննել։

Ախտանիշներ. Ընդհանուր զգացում անհանգստութեան, ցաւ վէրքին սպիին մէջ, որ նորէն կը բացուի և կը վազէ։ Խածնուողին բնաւորութիւնը կը փոխուի, մելամաղձութիւն կու գայ անոր վրայ և անձկութիւն, մկանները կը կարծրանան, և կը յաջորդեն ցաւեր, ջղաձգութիւն և մահ։

Դարմանում. — Անմիջապէս խարել (ետքմէ, պուլմէ) խածնուած տեղը։

ՋՐԱՀԵՂՁՈՒԹԻՒՆ. Drowning.—Ասիկա բըռնաման ըլլալու չափահատկ ձեւ մըն է։ Ամէն տարի այս պատճառաւ քանի մը հազար մահեր կը պատահին յԱնգղիա միայն։ Դիտելի առաջին բանը սա է որ կան շատեր որոնք լողալ չեն գիտեր։ Զգուշութիւնը ապաքինումէն աղէկ է, եւ իւրաքանչիւր ոք պէտք է կարող ըլլայ ինքզինք ջուրին երեսը պահել։ Որովհետեւ սովորաբար անտարակուսելի կերպով կը ճանչցուի կէս ջրահեղձ եղողը, անմիջապէս կը խօսինք հոս թէ ինչպէս կարելի է գիտակցութիւնը նորէն տեղը բերել արուեստական շնչառութեան միջոցաւ։

Արուեստական շնչառութեան պէտք է դիմել երբ շնչառութիւնը չատ տկար է և կամ դադրած,

զոր օրինակ կախուելու, կազով հեղձամահ ըլլալու, ջրահեղձութեան, քլորոֆորմէ, ածխային թթուէ, եւն. անզգայանալու դէպքերու մէջ։

Հրահանգներ առերեւոյթ խեղդուածի մը դարմանման համար.—Գլխաւոր կանոնները, զորոնք կը յանձնարարէ Արքունի Սգացային Փրկանաւի Հաստատութիւնը, հետեւեալներն են.

Ա.

Անմիջապէս բժիշկ կանչէ, վերմակներ եւ չոր զգեստներ բերել տուր։ Բայց սկսէ արկածեալը անմիջապէս դարմանել նոյն տեղը, բաց օդին մէջ, երեսը վար, անիկա թէ՛ ծովեզերքն ըլլայ թէ՛ նաւի մէջ. երեսը, պարանոցը եւ կուրծքը հովին տուր, եթէ օդը խիստ չէ, եւ հանէ բոլոր պիրկ զգեստները պարանոցէն եւ կուրծքէն. մանաւանդ կապերը, գօտի եւն. թուլցուր։

Կէտ նպատակի են, նախ եւ անմիջապէս շնչառութիւնը վերատադրել, եւ երկրորդ, շնչառութիւնը տեղը բերելէ ետքը տաքութիւն եւ արեան շրջաբերութիւն արտադրել։

Շնչառութիւն վերատադրելու աշխատութիւնները պէտք է սկսիլ անմիջապէս եւ աշխուժիւ, եւ չարունակել մէկ երկու ժամ մինչեւ որ բժիշկն ըսէ թէ կեանքը չիջած է։ Տաքութիւն եւ արեան շրջաբերութիւն վերահաստատելու ջանքեր պէտք չէ որ ըլլան—բաց ի թաց հանդերձները հանելէ եւ մորթը չորցնելէ—մինչեւ որ առաջին անգամ չերեւի բնական շնչառութեան սկիզբը. վասն զի եթէ շնչառութեան վերսկսելէն առաջ արեան շրջաբերութիւն յառաջ բերուի, վտանգի կ'ենթարկուի կեանքի վերսկսումը։

Բ. ՇՆՉԱՌՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՍԿՍՈՒՄ

Կոկորդը մաֆրել.—Հիւանդը տախտակամածին վրայ կամ գետինը դիր երեսը վար, և անոր բազուկներէն մէկը ճակատին ներքեւ։ Այս դիրքին մէջ բոլոր ջուրերը աւելի դիւրաւ կը վազեն բերնէն դուրս, և նոյն իսկ լեզուն դուրս պիտի գայ, և չնչափողին մուտը ազատ պիտի թողու։ Այս գործողութեան օգնէ բերանը սրբելով և մաքրելով։

Եթէ գոհացուցիչ կերպով սկսի շնչառութիւնը, գործադրէ ի տարբեր նկարագրուած դարմանը Տաքութիւն բերելու համար։ Եթէ միայն թեթեւ շնչառութիւն կենայ, կամ երբեք չկենայ, կամ եթէ շնչառութիւնը արգելուի, այն ատեն.

Շնչառութիւն գրգռելու համար. — Հիւանդը աղէկ մը և իսկոյն քովին վրայ դարձուր, և վեր բռնէ գլուխը։

Ռինգումքը (քթին ծակերը) գրգռէ քթախոտով, անուշադրի ոգիով (hartshorn, Ղէշոթը բո-հո-) կամ հոտոտելի աղերով, կամ մշտէ կոկորդը փետուրով եւն., եթէ ատոնք առ ձեռն կը գտնուին։ Կուրծքը և երեսը չփէ՛ որ տաքնան և անոնց վրայ թաւիէ պաղ ջուր կամ ցուրտ և տաք ջուր փոխոխակի։ Եթէ՝ չյաջողիս, վայրկեան մի՛ կորսնցներ, այլ անմիջապէս

Շնչառութիւն նմանցուր.—Հիւանդը նորէն երեսին վրայ դարձուր, բաթթացուր և վեր բռնէ կուրծքը աղէկ մը ծալուած վերարկուի մը կամ ուրիշ հանդերձի վրայ։

Մարմինը դարձուր շատ մեղմով կուշտին վրայ և քիչ մըն ալ աւելի, և յետոյ արագ մը նորէն երեսին և կռնակին վրայ. կրկնէ այս միջոցները զգուշութեամբ, ազդուապէս և յարատեւութեամբ, վայր-

կեանքը իբր տասնըհինգ անգամ, կամ չորս հինգ երկվայրկեանը անգամ մը, ժամանակ ժամանակ մէյմը մէկ մէյմը միւս կուշտին վրայ պառկեցնելով զայն։

[Հիւանդը կուրծքին վրայ պառկեցնելով, մարմնին ծանրութեանն օդը ներս կը մղուի. երբ մարմինը կուշտին վրայ դարձուի, այս ճնշումը կը վերնայ եւ օդ կը մտնէ կուրծքին մէջ։]

Սէկն անգամուն որ մարմինը նորէն երեսին վրայ կը բերուի, միօրինակ բայց ազդու ճնշում տուր. արագ չարժումով կռնակին վրայ—երկու քովերու ոսոսկրներուն մէջտեղ և վարը, ճնշումը անմիջապէս դադրեցուր մարմինը կուշտին վրայ դարձնելէ առաջ։

Բոլոր գործողութիւններու միջոցին թոզ մէկը հոգ տանի միայն գլխուն չարժումներուն և անոր ներքեւ դրուած բազուկին չարժումներուն։

[Առաջին միջոցը կ'աւելցնէ դէպ ի դուրս շընչումը—երկրորդը կը սկսի դէպ ի ներս շնչումը։]

Արդիւնքն է Շնչառութիւն կամ Բնական շնչում—և եթէ ուշ չէ, կեանք։

Մինչ վերի գործողութիւնները կը չարունակուին, չորցուր ձեռքերը և ոտքերը, և այն ինչ չոր հանդերձ կամ վերմակներ կրնան ձեռք բերուիլ, մերկացուր մարմինը, ծածկէ կամ կամաց կամաց նորէն հագուեցուր զանիկա, բայց զգուշացիր որ արգելք չըլլաս շնչառութիւնը վերաստացնելու աշխատութիւններուն։

Գ.

Եթէ այս ջանքերը չյաջողին երկուքէն մինչեւ հինգ վայրկեանէն, շնչառութիւն նմանցուր Տր. Սիլվեսթըրի մեթոտով որ է հետեւեալը։

Հիւանդը կռնակին վրայ պառկեցուր տափակ մակերեսի մը վրայ, գլխուն կողմը ոտքերէն քիչ մը բարձր։ Գլուխը և ուսերը բարձրացուր դնելով պզտիկ բարձի մը կամ ծալուած հանդերձեղէնի մը վրայ, զանիկա ոսոսկրներուն ներքեւ դնելով։

Հիւանդին լեզուն դուրս քաշէ չըթունքէն, ձգախիժ ձեռք մը, լեզուին վրայ և ծնօտին ներքեւ կը ծառայէ նպաստակին, և կամ լարի կամ երէզի (ընդէ) կտոր մը կրնայ կապուիլ անոնց. կամ բարձրացնելով վարի ծնօտը, ակռանէրուն պահել տալով լեզուն այդ դիրքին մէջ. բոլոր սեղմ զգեստները հանէ վզին բոլորտիքէն, մանաւանդ ժապաւէնները։

Նմանցնել շնչման շարժումներու.—Հիւանդին գլուխին քով կայնէ, բռնէ բազուկները ճիշդ արմուկներուն վերէն, և քաշէ բազուկները մեղմով և հաստատուն կերպով բարձր, գլխէն վեր, և զանոնք երկնցած դիրքով պահէ այնպէս երկու երկվայրկեան։ (Այս միջոցով օդ կը բաշուի թոքերուն մէջ։) Յետոյ վար դարձուր հիւանդին բազուկները և զանոնք մեղմով և հաստատապէս կոխէ երկու երկվայրկեան կուշտերուն և կուրծքին վրայ։ (Այս միջոցով օդ դուրս կը մղուի թոքերեն։)

Այս միջոցները և գործողութիւնները կրկնէ փոփոխակի, հանդարտօրէն և յարատեւութեամբ, իբր տասնըհինգ անգամ մէկ վայրկեանի մէջ, մինչեւ որ չնչելու ինքնաբերական ջանք մը նշմարուի, որուն վրայ անմիջապէս դադրեցուր շնչման չարժումներու նմանութիւնը, և սկսէ գրգռել արեան շրջաբերութիւն եւ տաքութիւն։

Դ. ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ ԲՆԱԿԱՆ ՇՆԶԱՌՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՍԿՍԵԼԷՆ ԵՏՔը

Արտադրել տաճութիւն եւ արեան շրջաբերութիւն.—*Սկսէ բազուկները ու սրունքները շփելով դէպ ի վեր ամուր ամուր կոխելով: Այս գործողութիւնները համար գործածէ թաչկինակ, ֆանէլա, եւն.:*

[Այս միջոցով արիւնը կը մղուի երակներուն վերջին դէպ ի սիրտը:]

Շփումը պէտք է չարունակել վերմակին ներքեւէն կամ չոր զգեստներուն վրայէն:

Դրգռէ մարմնին տաքութիւնը- դնելով տաք ֆանէլաներ, տաք ջրով լեցուն չիլեր կամ փամփուշտներ, տաքցուած աղիւսներ, եւն. ստամոքսին փոսին, ֆանութիին (ֆլանէլ), երանքներուն (ֆլաւէլ) մէջտեղ եւ ոտքերուն գարշապարներուն:

Եթէ հիւանդը տուն մը տարուի չնչումը վերստանալէն առքը, նայէ որ օդը աղէկ բանի սենեակին մէջ:

Երբ կեանքը կը վերադառնայ, պէտք է թէյի դգալ մը տաք ջուր տալ, այնուհետեւ, եթէ կլլելու զօրութիւնը վերադարձած է, պէտք է խմցնել քիչ քանակութեամբ գինի, տաք ջրախառն օղի կամ խահուէ: Հիւանդը պէտք է անկողնի մէջ պահել եւ քնացնել:

Ընդհանուր դիտողութիւններ

Վէրի դարմանումը պէտք է անընդհատ չարունակել քանի մը ժամ. վասն զի սխալ է այն գաղափարը թէ արկածեալ անձինք չեն ապաքինիր եթէ կեանքը չուտ յերեւան չգար: Մարդիկ կենդանացած են չատ ժամեր անընդհատ աշխատելէ առքը:

Երեւոյթներ, որոնք առհասարակ կ'ընկերանան մահուան.

Շնչառութիւնը եւ սրտին գործողութիւնը կը դադրի բոլորովին: Աչքին կափարիչները ընդհանրապէս կէս խուփ կ'ըլլան: Աչքին բիբերը կ'ընդարձակուին: Լեզուն կը մօտենայ վարի շրթունքին եւ ներքին, և ատոնք ինչպէս նաեւ ունգունքը կը ծածկուին փրփրային մաղասով: Պաղութիւնը և մորթին դեղնութիւնը կ'աւելնան:

Զգուշութիւններ

Արգելէ՝ մարդոց անհարկի խառնումը մարմնին չուրջը, մանաւանդ յարկաբաժնի մէջ:

Զգուշացիր բիբրա ընթացքէ, և մի թողուր որ մարմինը մնայ կռնակին վրայ, բայց եթէ՝ լեզուն կառավարելու համար:

Երբեք վեր մի բռներ մարմինը ոտքին կողմէն:

Երբեք մարմինը տաք լոգանքի չենթարկես, առանց բժիշկէ հրաման առնելու, և մինչև իսկ ատեն ատիկա ընելու է իբրեւ վայրկենական գերգիտ մը:

ՋՐԱՊԱՂԱՐ, Hydatid Tumor.—*Աստեան* (Cestoid) ճճիները երեք տեսակ դասութեան տակ կ'ապրին: Նախ՝ իբրեւ ձու, երկրորդ՝ չափահաս սաղմ, երրորդ՝ հասուն և սեռային չափահաս: Երբ այս վերջին աստիճանին մէջ կը գտնուի և կարող է ձուեր արտադրել ուրիշ սերունդի համար, կը կոչուի երիզաճճի: Երկրորդ աստիճանին մէջ, երբ սաղմը մարմնին մէջ կ'ընդունուի, ըսենք, անով վարակուած մսի միջոցաւ, ստամոքսին թաղանդին կամ պատին միջոցաւ կը մտնէ և կը բնակի մերձակայ գործարաններէն ոմանց մէջ և կը ձեւացնէ բուշտ ու պալար, որ կը շրջապատուի հաստատուն կեղեւով

ժը։ Պալարին ներսի կողմը ջրային հեղանիւթ մը կայ, որուն մէջ կը գտնուին բազմաթիւ երկրորդական պարկուճներ (capsule) նման կազմութեամբ։ Ամբողջութիւնը այնքան կրնայ մեծնալ խոչորնալ, որ բոլորովին կամ մասնակի արգելուին մերձակայ գործարաններուն գործողութիւնները, և կրնայ ի վերջոյ պատռիլ ու սաստիկ բորբոքում յառաջ բերել։ Երբեմն ալ բուչտը կրնայ թարխոտիլ և հիւանդը կրնայ մեռնիլ ուժասպառ ըլլալէ կամ արեան փտումէ (septicoemia) կամ դարձեալ, կրնայ նպաստաւոր հետեւանք մը ակնկալուիլ, երբ յամր վատասերական փոխոխութիւններ տեղի կ'ունենան և ին.քնաբերաբար ապաքինում։

Ախտանիշներ. — Ընդարձակում մարմնին այն մասին մէջ ուր պալարը կը ձեւակերպի, առանց ի սկզբան ունէ փոփոխութեան մերձակայ գործարաններուն մէջ։ Ողորկ բոլորակ ուռ մը կրնայ զգացուիլ և չօչափուիլ, և մանաւոր զգացում մը՝ մէջը պարունակուած գունտերուն իրարու քսուելուն պատճառաւ։

Դարմանում.—Առանց բժիշկի դիմելու փորձուած դարմանները հաւանօրէն աւելի վնաս կ'ընեն քան օգուտ։ Ուստի պէտք է իսկոյն բժիշկ կանչել եթէ ջրապալարի կասկած կրնայ։

ՋՐԴՈՂՈՒԹԻՒՆ, Dropsy (էնթէֆ).— Հեղանիւթի հաւաքում մարմնին ներքեւ։ Երբ փորին խոռոչին մէջ պատահի, ascites կը կոչուի։ Կը պատահի թոքի, սրտի, լեարդի կամ երիկամունքի ախտաւոր ատեն։ Երբեմն միայն սրունքները կ'ուռենան, երբեմն փորը կ'ուռենայ չատ, և շնչառութիւնը կը դժուարանայ. այն ատեն կրնայ մորթը ճեղքտուիլ և հեղանիւթը վազցուիլ։ Ջրդողութիւնը արեան

չրջաբերութեան պակսութենէն յառաջ կու գայ, ուստի կ'ազդուին անկէ կախում ունեցող մասերը։ Այս պատճառաւ սրունքները աւելի կ'ուռին գիշերը, քալելէ ետքը։ Բայց բոլոր ուռայցը կ'անցնի թեթեւ գիշերուան հանգիստէն ետքը, յաջորդ իրիկուն նորէն ուռելու համար։ Երբ ջրգողութիւնը բոլոր մարմնին վրայ տարածուի, կը կոչուի Ջրամորթութիւն կամ Ջրայտում (anasarca)։ Երբ միայն մէկ մասին մէջ կը սահմանափակուի, կը կոչուի Մասնական ջրգողութիւն (oedema), եթէ փորի խոռոչին մէջ՝ կը կոչուի Ջրհատաքոյթ (ascites), եթէ կուրծքին մէջ՝ կը կոչուի Ջրալանջութիւն (hydrothorax), երբ գանկային խոռոչին մէջ՝ կը կոչուի Ջրագլխութիւն (hydrocephalus)։ Որովհետեւ ջրգողութիւնը ախտանշական հիւանդութիւն է լոկ, անոր յատուկ դարմանումն է բուն իսկ անոր պատճառ եղող ախտը բուժել, և այն ատեն ջրգողութիւնը կ'երթայ։

ՋՐՀԱՏԱՔՈՅԹ, Ascites.—Այս անունը կը տրուի հեղանիւթի մը որ կը հաւաքուի փորի խոռոչին մէջ։ Պատճառն են սրտի, լեարդի կամ երիկամունքի ախտերը։ Լեարդին կնճռոտութիւնը (cirrhosis) կ'արգելուն արիւնին անցքը և ուստի փորին խոռոչը կը լեցուի հեղանիւթով, հիւանդը կը ժժգունի, կը դեղնի, կը նիհարնայ, ախորժակը կը գոցուի և կը բերնայ դալուկէ (ասբուբէ էլէրէ) տառապիլ։ Այս է ախտը որ չատ է ընթացքով, և կրնայ ամիսներ և տարիներ տեւել։ Տաք չուրը թաթխուած ֆանէլա եւն. պէտք է դնել փորին մակերեսին, որպէս զի ցաւը մեղմանայ. երբեմն ալ չատ օգտակար կ'ըլլայ ձեռքի մեղմ հարուածներ տալ ուռայցին։ Փոքր մանուկներու միջաղիքի գեղձերու խոզախտային հիւանդութիւնը յաճախադէպ պատճառ է

այս տեսակ ջրգողութեան: Այս ախտի միջոցին պէտք է հոգ տանիլ ընդհանուր առողջութեան: Որովհետեւ գործարաններու քաղցկեղն ալ այս ախտին պատճառ կրնայ ըլլալ, բայց այսօրինակ պարագաներու մէջ դարմաններ չատ օգուտ չեն ըներ բաց ի ցաւը մեղմելէ: Զօրացուցիչ և լուծողական կը յանձնարարուին ախտին պարզ տեսակին համար:

ՋՐՉՈՒՊԻԿ, Chicken-pox, Varicella.— Ախտանիշներն են սկսած առենը՝ գլխու ցաւ, հիւանդութիւն, դժուարաշնչութիւն և լեզուի աղտոտութիւն: Բայց ախտը կրնայ յարձակիլ այնպէս մեղմօրէն, որ քիչ ախտանիշներ ունենայ, եթէ ունենայ: Իբր չորրորդ օրը բշտիկներ կ'երեւին երեսին, պարանոցին և մարմնին վրայ, բայց գլխաւորաբար գլխուն վրայ, երբեմն ալ կոկորդին մէջ: Սկսելէն երկու աստիճաններուն մէջ կը նմանի ծաղկախտի, սա տարբերութեամբ որ ծաղկախտին պալարները տափակ և ցած կեդրոններ կ'ունենան, իսկ ջրծաղիկինները բոլորակ կը մնան, մինչ անոնց մէջի հեղանիւթը կը փոխուի թափանցիկ ճերմակէ յարդի գոյնի, և կը սկսի վազել իբր ութ օրէն: Մեղմ դէպքերու մէջ մորթը թեփերու ձեւով կը թափի տասներկու օրէն:

Դարմանումը.—Տաք լոգանք և թեթեւ լուծողականներ: Լոգանքը պէտք է ընել երբ չնչառութեան դժուարութիւն կայ, կամ երբ մորթին տաքութիւնն ու չորութիւնը և մակերեսին ներքեւի տհաս պալարիկները պահանջեն:

Դրեթէ վախ չկայ այս ախտէն տգեղնալու, ինչպէս կայ ծաղկախտէն տգեղնալու: Երբ բորբոքումը անցնի, երեսը կրնայ լուացուիլ թանթրուկով (ֆե-բվեբ փանեօ):

Ջրծաղիկը տարափոխիկ է: Ուստի ծնողներ պարտին զգուշացնել իրենց զաւակները վարակուելու վտանգէն:

ՋՐՇԵՂՋ, Cistern (սիսթըն).—Տան մը բոլոր բաներուն մէջ ոչինչ ջրհեղձէն աւելի խնամ կամ հսկողութիւն կը պահանջէ: Եւ քաջայայտ կը տեսնուի երբ ի նկատ կ'առնենք թէ կերակուրի գրեթէ իւրաքանչիւր մասնիկ, ջրհեղձին մէջի ջուրին գործողութեան ենթակայ է: Ուստի եթէ ջուրը անմաքուր է, կը հետեւի թէ կերակուրը մասնակից կ'ըլլայ անոր անմաքրութեանը: Բայց ուրիշ կողմանէ աղէկ ո՛րքան տանտիկիններ կան, որոնք գրեթէ չեն գիտեր ջրհեղձին որպիսութիւնը, և միայն հոգ կը տանին ժամանակ ժամանակ զայն մաքրելու: Մանաւանդ ո՛րչափ տուներ կան որոնց ջրհեղձները ուզղակի հաղորդակցութիւն ունին կոյանոցներու և զանոցներու հետ, և ջուրը անոնցմէ կը ծծէ ապականեալ օդ և թունաւոր կազ:

ՍԱՒՆ.—Շատ օգտակար և պիտանի է սառը տեղային ջերմութիւն կամ արեան համախառնում պակսեցնելու, ներքին կամ արտաքին արիւնհոսութիւն դադրեցնելու, ցաւ ամոքելու և չատ ուրիշ նպատակներու համար:

Սառի տոպրակներ.—Փչրուած սառ դիր փամփուշտի կամ ձգախիժէ տոպրակի մէջ: Այս տոպրակներուն միջոցաւ չարունական ցուրտ և պաղութիւն ձեռք կը բերուի առանց սառի խածուածքի վտանգին: Սառը կարելի է դիւրաւ կոտրտել, զանիկա ամուր մը փաթթելով թանձր կտաւի մը ծայրը, և յետոյ կտաւը ուժգին զարնելով քարի: Կամ կտորներ կրնան դիւրաւ փրցուիլ սրածայր երկաթ մը բռնելով սառին վրայ և երկաթին վերի ծայրին մեղմով զարնելով փոքրիկ մուրճով: Միայն կէս մը

լեցուած տոպրակը աւելի աղէկ կը պառկի տաքցած մասին վրայ։ Տոպրակին պարանոցը պէտք է լաւ մը կապել։

Գլխուն սառ դնելու ուրիշ և չատ աղէկ կերպ մըն է սառի հարթ կտոր մը, երկու երեք մատնաչափ երկայն և իրր մէկ մատնաչափ լայն, դնել կաշուղ սպունգի մը մէջ և անցընել գլխուն վրայէն։ Սպունգը կը ծծէ ջուրը և ցուրտին ցաւը չզգացուիր։

ՍԵԻԱԳԼՈՒԽՔ, Acne, Comedo, Black heads. —Մանր, ցցուած կէտեր, որոնք յաճախ կը տեսնուին պատանիներու և երիտասարդներու երեսին, պարանոցին և ուսերուն վրայ։ Ամէնէն աւելի հասարակօրէն կը պատահի արբունքի տարիքին մէջ և թէ արական թէ իգական սեռին։ Մորթին մակերեսին վրայ բազմաթիւ բշտիկներ կը բացուին և մանրիկ ծայրերով կը վերջաւորին։ Երբ այս բշտիկները լեցուին, քիչ մը կը կարմրին և կը տտանան մանր սեւ ցած կեդրոններ։ Երբեմն կէտերը կարմիր կ'ըլլան, և եթէ չատ բորբոքում կենայ, անոնք կրնան թարախոտիլ և դեղին գլուխ մը ձեւանալ։ Գարունակութիւնները կրնան քամուիլ մատերով ճնշմամբ, կամ գործածելով մանր բոլորակ խողովակ մը զոր պէտք է կոխել կէտին վրայ։ Դարմանում.—Սէկն առտու պաղ լոգանք, գործօն մարմնամարզ, և կերակուր որ չատ չպարունակէ կենդանական ուտեստ կամ դրդռիչներ։ Վարդագոյն ախտագրութիւն կը կոչուի (Acne rosacea) ցցուած, կարմիր քիմն անոնց՝ որոնք սովոր են չափազանց ալքոլ գործածել։ Ծծումբ և ալքոլ մէկտեղ լոսկով (Ը=Ը+), այնպէս որ խիսի ձեւ առնէ զանգուածը, գերազանց դեղ կ'ըլլայ սեւագլուխի. կրնայ մորթին քսուիլ գիչերները և լուացուիլ առաւօտուն։ Քա-

ջածանօթ դարման մըն է ամէն առաւօտ թէյի դգալ մը թարմ գարեջուրի փրփուր (yeast) առնել և կամ գարեջուրի փրփուրը (barm) որ իրրեւ հայի խմոր կը գործածուի, գարեջուրի բաժակով։ Ասիկա օգտակար եղած է երբեմն։ Երբ կէտերը կը պատահին ծնօտին կամ վերի շրթունքին վրայ և բազմաթիւ են, աղէկ է չածիլուիլ, վասն զի չատ բորբոքում յառաջ կու գայ ածիլուելէ։ Այս է ախտ մը որ կրնայ երկար տեւել։ Մորթի չփում, պարզ կերակուր և աղիքներու հոգածութիւն դարմանումի սկզբունքները կը կազմեն։

ՍԻԿՈՋԻՍ, Sycosis.—Մակաբուծային ախտ մորթի, որ կը պատահի մօրուքի մազերուն արմատներուն, քոսի պէս։ Ցաւագին աղաւտ ածելիներէն են պատճառ։

Դարմանում.—կեղեւները հանէ և անդկային օծանելիքով օծէ։

ՍԿՐԹՈՒԿ, Excoriations.—Գլխաւորապէս մանկիկներու կը պատահի, և ընդհանրապէս այն պատճառաւ որ անոնց մարմինները մաքուր չեն պահուիր, և անոնց ճերմակեղէնները բաւական աղէկ չեն լուացուիր։ Հոս պահանջուածը մաքրութիւն է, և քիչ մը վազելին քսել այն տեղերը որոնք նչաւակ են գրգռիչ հեղանիւթին ներգործութեան։ Եթէ փոչիներ գործածուին, պէտք է հոգ տանիլ որ երբ թացնան, զանգուածներ չկազմեն ու չփակչին մանկան փափուկ մորթին վրայ։

ՍՈՒԴԱՄՆԻԱ, Sudamnia (քրտինք խաչ ?).—Քրտինքի պատճառաւ մորթին «վեր տալը», կը պատահի այնպիսիներու որոնք տենդային արտաչնչութիւն ունեցած են։ Հարկ չկայ ահաբեկելու. անվնաս է։

ՍՊԱՍՈՒՀԻՒ ԾՈՒՆԿ, Housemaid's Knee.—Ծունկի կափարիչին ճակատի մեծ խակին ընդար-

ձակումը: Երկար ատեն ծունկի վրայ կեցողներու կը պատահի: Այս ընդարձակումներուն յաճախ կ'ընկերանայ չրջակայ հիւսկէններուն ծաւալուն բորբոքում: Դարմանում.—Կատարեալ հանգիստ, լաւ ոսկրակալ դնել, յօդուածին բոլոր գործողութիւնները դադրեցնել: Գրգռիչ լոգանք acetic acidով և hydroclorate of ammonia և կամ պղտիկ խարանադեղ մը (ֆէհլէվն եաբըսը) յաճախ կ'արգելեն ծաւալումը: Եթէ չատ պնդացում տեղի ունենայ, ինչպէս միշտ կ'ըլլայ եթէ ուռայցը երկարժամանակեայ է, քսակը նշդրակով ճեղքել՝ չատ անգամ բուժում յառաջ կը բերէ: Ոմանք վիրաբոյժք քանի մը մեռաքս թելեր կ'անցնեն բուշային մէջէն, որ թարախոտելով և հետեւապէս կծկելով և հատաւորելով կը փակէ խոռոչը:

ՍՊԻՏԱԿԱՄԻԶՈՒԹԻՒՆ, Albuminuria.—Այսինքն բնասպիտակի խառնում մէզի հետ, սովորաբար հետադայ պատճառներուն մէկէն կամ աւելիէն.

1. Արիւնի, մամացի, աւիշկի կամ թարախի խառնում մէզին հետ:

2. Երիկամունքի մէջ արեան համախառնում, մանաւորապէս այնպիսի՝ որ յառաջ կու գայ երակներուն մեքենապէս խցուելէն, սրտի հիւանդութեան կամ հինցած հիւանդութիւններու պատճառաւ, կամ երիկամունքներէն վերադարձող երակներուն վրայ ուէ բանի կոխելուն համար:

3. Տենդային բնոյթին ունեցող սրընթաց հիւանդութիւններ, զոր օրինակ եւացական տենդեր, հնատախտ, կեղծմաշկ, թոքատապ, յօդացաւային տենդեր, եւն.:

4. Ցաղութիւն:

5. Արիւնի և հիւսկէններու ինչ ինչ վիճակներ,

որոնց մէջ հիւսկէնները կը թուլնան և արիւնը «կ'աղքատանայ», զոր օրինակ ընդագարութեան (ըռէոբէլլ եւլէրէյ) եւն., եւն., ատեն:

6. Փոփոխութիւններ նոյն իսկ երիկամունքներուն մէջ, զոր օրինակ Պրայթի ախտին մէջ:

7. Ցոյժ բնասպիտակաւոր կերակուրներ յաճախ զիրենք կը զգացնեն բնասպիտակախառն մէզ յառաջ բերելով:

8. Հինցած կապարային թունաւորում:

9. Երբեմն ցուրտ լոգանքը յառաջ կը բերէ առժամանակեայ բնասպիտակամիզութիւն:

Որովհետեւ չատ կարեւոր է բնասպիտակամիզութիւնը դարմանել ըստ կարի քիչ յապաղմամբ—վասն զի բնասպիտակին հոսումը յոյժ վնասակար է կազմութեանը—աղէկ է հանճարեղ բժիշկի դիմել, երբ ամենաթեթեւ կասկած մը կենայ անոր ներկայութեան վրայ, որ կրնայ մակաբերուիլ երբ մէզը չատ փրփուրոտ կ'ըլլայ հոսած ժամանակը:

ՍՏԱՄՈՔԻ ԱԽՏԵՐ.—Գլխաւոր ախտերը ոբոնց ենթակայ է ստամոքսը, կրնան չորս գլուխներու բաժնուիլ.

1. Հարբուխ (Catarrh).—Ցաւ կերակուր առնուած ատեն, հիւանդութիւն, մչանչենաւոր անհանգստութիւն և անմարսութիւն կամ դժուարամարսութիւն (զոր տես):

2. Ջղաձգութիւն.—Յանկարծական սուր ցաւ, որ չուտ կ'անցնի լուծողական առնելով:

3. Բորբոքում.—Ստամոքսը անկարող կ'ըլլայ ուէ կերակուր պահել: Սուր ցաւ, ծիբրում, և փափուկ զգայնութիւն ստամոքսին վրայի մորթին դպչելու ատեն: Դարմանում.—Սառ ծծէ, և opiumի ու bismuthի խառնուրդ մը առ:

4. Պալար.—*Ասիկա կրնայ քաղցկեղային ըլլալ կամ չըլլալ։ Եթէ քաղցկեղային է—որ կը ճանչցուի տեւելէն և հետզհետէ գէշնալէն, և չատ անգամ փսխելէ խահուէի մրուրի գոյնով—ոչինչ կարելի է ընել բայց միայն ափիոն տալ ցաւը մեղմելու համար։ Եթէ քաղցկեղային չէ, փսխում տեղի կ'ունենայ, բայց ոչ այնքան յաճախ որքան քաղցկեղի առեն—ոչ ալ այնչափ նեղիչ կ'ըլլայ։ Կրնայ արիւնիլ։ Այն առեն բացարձակ հանգիստ հարկ է. դուրսէն ու ներսէն սառ, և միայն թէյի դգալով կաթի պաղպաղակ (ռաֆռոբ) իրրեւ կերակուր։ Լաւագոյն դեղն է* gallic acid.

Ստամոքսի ախտերը այնպէս զանազան են և այնպիսի զանազան դարմանում կը պահանջեն, որ չեմ կրնար այնքան մանրամասնութիւններու մտնել նկատմամբ վերջինին, որքան պիտի ուզէի։

Սրտի այրուցքը և ստամոքսին թթուիլը ամէնէն լաւ կը դարմանուին carbolic acid*ով*, sulphurous acid*ով և քիչ մը* morphia*ով։*

Ստամոքսի ցաւի համար կրնայ գործածուիլ փայտածուխ, chloral, opium, bismuth, belladonna, prussic acid, *սառ*, tannin *և* gallic acid*։ Հարկաւ ինչ դարմանում ալ որդեգրուի, պէտք է չատ խնամոտ զգուշութիւն կերակուրի։*

ՍՏԱՄՈՔՍԻ ՑԱՒ, Gastralgia.—*Զղացաւի տեսակ է, և ախտանիշ միայն։ Բուժումը կ'ըլլայ անոր պատճառ եղող վիճակը չիակելով։* Տես Անմարսութիւն։

ՍՏԻՆՔԻ ՊԱՒԱՐ, Milk Abscess.—*Կը պատահի ստնտու կիներու։ Սաստիկ ցաւ և կաթնային թաղանթ մեծ քանակութեամբ։*

Դարմանում. — *Նախ* belladonna liniment*ով (իւղով) չփել։ Եթէ ասով չդադրի բորբոքումը, չուտով ծակելու է նշդրակով։*

ՍՏԻՆՔԻ ՊԱՒԱՐ, Abscess of Breast.—*Կը պատահի հասարակօրէն ստնտուհիներու ընթացքին մէջ։ Կը բերէ տաքութեան զգացում, տրփուում և սաստիկ ցաւ։ Կարծրութիւն մը կ'երեւի նախ, հանդերձ ուռոյցով և կարմրութեամբ, կամ-ութիւնը մեծապէս կը խանգարի, սարսուռներ տեղի կ'ունենան, և երբ թարախ գոյանայ, ստինքին ուռէ մէկ կողմը ծայր կը ձեւանայ և մեծաքանակ թարախ կը վազէ։*

Դարմանումը պէտք է կանուխ սկսիլ հիւանդութեան յառաջդիմութիւնը կասեցնելու համար։ Բայց երբ անգամ մը թարախ գոյանայ, որուն նշանն է սարսուռի զգացումը, պէտք է ջանալ որ որչափ կարելի է չուտ ծայր տայ ուռոյցը։

ՍՏԻՆՔԻ ՔԱՂՑԿԵՂ.—*Ասիկա որ կիներու մէջին կեանքի հիւանդութիւն է, գլխաւորապէս, կը ճանչցուի սուր ցաւէն, ստինքին մէջ պինդ զանգուածէ մը, պտկունքին ներս քաշուելէն. բայց առնդ չկայ։ Հարկաւ այսպիսի ախտ մը անմիջապէս վիրաբուժական գործողութիւն կ'ուզէ։*

ՍՏՆՓՈՒՆՔ, Spasm.—*Այս բառը սովորաբար կը գործածուի փորոյն մէջ սաստիկ ցաւին, որու պատճառն է անմարս կերակուրը, փքռտութիւն, և ամենալաւ դարմանն է զօրաւոր լուծողական մը։*

ՍՐՏԱՆԻՆ ԳՈՒՐՍ ԻՋՆԱԼԸ, Prolapsus Ani.—*Շատ յաճախ կը պատահի մասուկ փոքրիկ մանուկներու, որոնց կարողութիւնները աւելի տակաբացած են գրգռիչ թանչքէ (փորքշոք, էճել), և չափահասներու, այնպիսիներու՝ որոնք ենթակայ են երկարատեւ տկարացուցիչ ախտի։ Նեղիչ նոպայի մը կը յաջորդէ ալիքին դուրս ցցուիլը, որ կ'երեւի մսի*

նման : Ամէնէն աղէկ բանը զոր պէտք է ընել, զանիկա նորէն ներս դնելն է, այն ինչ դուրս կ'ելլէ՝ մեղմով բայց հաստատուն կերպով : Եթէ անմիջապէս ներս չերթար, քիչ մը տաքուկ ձէթը պիտի դիւրացնէ գործը : Եթէ տակաւին կարելի չըլլար մղել, քիչ մը ճնշելու է զգուշութեամբ, այնպէս որ վերադառնայ արիւնը, որ այդ տեղն այն մասին մէջ հաւաքուած կ'ըլլայ, և սառ դնելու է վրան : Այն տեղն պիտի յայղուի հաւանօրէն :

Սեղմիչ իւղեր և ներարկութիւններ կը գործածուին քիչ մը ետքը : Ազիքներու վիճակին ուշադրութիւն ընել էական է մնայուն բուժման համար : Ազիքները ոչ գրգռուելու և ոչ պնդանալու են :

ՍՐՏԻ ԱՑՐՈՒՑՔ.—Երբ չատ կծու ջուր մը վերկու գայ կոկորդին մէջ, sulphuric acidը ազդու դարման է : Տես Ամմարսուլիւն:

ՍՐՏԻ ԽԱՆԴԱՐՈՒՔ կամ ՓՍԽՈՒԱ, Vomiting. —Աւիկա կրնայ ըլլալ հեռեւանք չատ ծանր պատճառներու : Ստամոքսին գրգռումը խնդիրն պատճառ կ'ըլլայ ժայթքելու իր պարունակութիւնը, թէև փսխումը հարկաւ կը պատահի ուրիշ չատ հիւանդութիւններու մէջ : Լեղուաքարը (gallstone) սովորաբար պատճառ է հիւանդութեան և սրտի խառնուրդի : Պրայթի ախտին մէջ ալ տեղի կ'ունենայ սրտի խառնուրդ և փսխում, նաեւ բոլոր ուղեղային հիւանդութիւններուն մէջ : Սառը սրտի խառնուրդ դադրեցնելու գլխաւոր դարման մըն է : Prussic acidի չատ փոքր դեղաբաժին մը(dose)լաւ դարման է : Antipyrin ալ յաճախ մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ : Ամէն դէպքերու մէջ դարմանին քանակութիւնը պզտիկ ըլլալու է, վասն զի մեծ դժուարութիւն կայ մեծ դեղաբաժիններ պարակելու մէջ :

ՍՐՏԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—Երբ մէկը կը տառապի ուէէ ախտանիշէ մը որ կասկածիլ կու տայ իրեն թէ սրտի հիւանդութիւն ունի, աւելի աղէկ է որ բժիշկի խորհուրդ հարցնէ խնդրին վրայ, գէթ իր վիտքը հանդարտեցնելու համար :

ՍԿՐԹՈՒԿՆԵՐ.—Պէտք է դարմանուին ուէէ կորուածներու նման :

ՎՏԱՍԱԿՈՒՄ ԱԽՏԻ, Infection. — Վարակիչ ախտը այն է որ կարող է մէկ կենդանիէ ուրիշ կենդանիի փոխանցիլ : Այն ազդակը որով ախտը կը փոխանցի, կրնայ կոչուիլ վարակում, և մեր գիտութեան ներկայ վիճակին մէջ տարբեր սերմ կամ միքրոպ (մանրէ) կը համարուի իւրաքանչիւր ախտի համար : Հետազօտիչներու դպրոց մը խորհած է թէ ախտի սերմերը կրնան սկզբնաւորիլ ինորոյ և առանց նախնիք ունենալու. բայց չհաւատար թէ ուղիղ է այս կարծիքը : Եւ այնքան բանաւոր պիտի ըլլար ենթադրել չունեներու վոհմակ մը որ ելլէ արօրուած արտի մը կեդրոնէն, որքան երեւակայել մանրէներու բազմութիւն մը որ երեւան գայ ոչինչէն : Այսու ամենայնիւ մանրէներու իւրաքանչիւր դասակարգ իր մասնաւոր մեթոտն ունի մարդկային կազմածին վրայ յարձակելու. զոր օրինակ ծաղկախտը պալարիկներ կը ձեւացնէ մորթին վրայ, կարմրախտը կը յարձակի մորթին վրայ, հարսանիքը՝ ցնցուղին լորձնաթաղանթին վրայ, հնտախտը և ժանտաենդային ջերմը՝ աղիքներուն վրայ, ևն., և իւրաքանչիւր ախտի պատշաճ ճանաչողութիւնը և մանրէներուն կեանքին պատմութեան ծանօթութիւնն է որուն վրայ կրնանք յօրինել հականեխման բանաւոր կերպ մը :

Շատ երկար պիտի ըլլար մանրամասնութիւն-

ներու ժամնել հոս ուղիղ եզրակացութեան մը հասնելու համար խնդրին վրայ։ Ուստի պարզապէս պիտի նշանակեմ հանուած եզրակացութիւններէն մէկ քանին։

Վարակման հաւանականութիւնը համեմատական է հաղորդուած թոյնին քանակութեանը։ Միեւնոյն ատեն չատ բան կախում ունի վարակման ենթակայ անձին կազմութենէն և առողջութենէն, նաեւ սա իրողութենէն թէ անիկա մօտերը կերակուր առած է։ Ծոմ բերնով վարակեալ սենեակ մը մըտնելը պարզապէս հիւանդութիւն հրաւիրել է։

Եթէ մէկը առաջուընէ վարակուած և բուժուած է, բաւական ղերծ կը մնայ յարձակումէ, քիչ չատ։ Ոևէ վարակիչ ախտ տառապող մը դարմանելու ատեն տեսութեան առջեւ պահուելու յոյժ կարեւոր կէտ մըն է չթողուլ որ ախտը ուրիշներու փոխանցի։

Հիւանդը պէտք է իսկոյն մեկուսացնել, և անոր քով մտնելու են միայն անոնք որ գործ ունին հիւանդին սենեակին մէջ—ասիկա հիւանդին ալ չատ հաւոր է—և չթողուլ որ անոր սենեակին օդը ապականի։ Նոյն մտնողները պէտք է որ ողորկ հանդերձ հագնին, որուն չեն կրնար դիւրաւ փակչիլ մանրէները։ Բոլոր աւելորդ կարասիները և օթոցները և անկողնի լաթերը պէտք է վերցնել, և սենեակը պատշաճօրէն օդաւորել, որքան կարելի է չատ, պատուհաններէն մէկը կամ աւելին վերի կողմէն բաց թողելով։

Հիւանդէն ելած բոլոր աւելորդները իսկոյն պէտք է հականեխել կամ կորնցնել—մորթը սպունգելու է տկար carbolic acidի կամ sanitasի լոգանքով։ Աղէկ է նաեւ սենեակին օդը լեցնել թոչնական հականեխականով մը, որպիսի է chlorine, chloride

of lime, carbolic acid (Condyի հեղանիւթը, որովհետեւ թոչնական չէ, օգուտ չըներ այս պարագային մէջ)։ Բոլոր աղտոտ ղգեստները պէտք է հականեխականներու մէջ դնել հիւանդին սենեակէն դուրս հանելէ առաջ։ Կերակուրներ և ըմպելիներ պէտք չէ որ երբեք մնան հիւանդին սենեակին մէջ։

Հիւանդին՝ իր սենեակէն մեկնելէն ետքը պէտք է սենեակը կատարելապէս հականեխել—թուղթը պատերէն հանելու է, առաստաղը բուելու է (պոռոնա) և սենեակին մէջ ծծումբ այրելու է։ Հանդերձներու, անկողնի լաթերու ևն. լաւագոյն հականեխականն է տաքութիւնը, կա՛մ չոր, կա՛մ սաստիկ տաք չոգիի միջոցով։ Հականեխման խնդրին վրայ աւելի տեղեկութեան համար տես «Թելադրութիւններ»ու հետագայ ցուցակը։

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առողջապահական բժիշկ պաշտօնեաներու ընկերութեան կողմանէ,

Արգելելու համար ծաւալումը վարակիչ և համաճարակ ախտերու, որպիսի են, կարմրախտ, ծաղկախտ, տենդեր ևն.։

Հիւանդին մեկուսացումը.— Հիւանդը անյապաղ ընտանիքին միւս անդամներէն անմիջապէս երբ հիւանդութիւնը երեւան կու գայ, եթէ կարելի է դնելով զանիկա տան ամէնէն վերի սենեակներէն մէկը, հոգ տանելով որ հոնկէ վերցուին կապերտները, վարագոյրները և բոլոր ոչ անհրաժեշտ կահաւորները։

Հիւանդին սենեակին եւ նոյն իսկ տանը օդաւորումը.—*Մաքուր թարմ օդ ներս մտցուր պատու-*

հանին վերի կողմը բանալով։ Կրակարանը պէտք է բաց պահել, և կրակ վառել եթէ օդը կը պահանջէ։ Մաքուր օդ պէտք է մտցնել ամբողջ տանը մէջ բաց պատուհաններու և դուռերու միջոցաւ։ Որչափ աւելի օդ անցնի տան մէջէն, այնչափ պակաս կ'ըլլայ ախտին ծաւալման հաւանականութիւնը։

Հիւանդի սենեակին հակաճեխումը.—Հիւանդի սենեակին դրան դուրսի կողմը կախէ սաւան մը, զանիկա թաց պահէ կամ մէկ քառորդ դօրակ carbolic acidի (ասիտ ֆէնիք, Թիւ 4.) կամ մէկ լիպրա chloride of limeի (ւէրէչ ւ-յմոլը) և մէկ կալոն ջուրի խառնուրդով մը։ Տախտակամածը յաճախ պէտք է սրբել այդ հականեխականներէն մէկով, և լաթեր պէտք է թրջել անոնցմէ մէկով և կախել սենեակին մէջ։

Հակաճեխում հիւանդին ելած աւելորդին.—Ամէն աւելորդ որ հիւանդէն կ'ելլէ, պէտք է առնել ամանի մը մէջ որ պարունակէ կանաչ արջասպի (copperas, ը՞ճ ւէըպրը) լուծոյթ մէկ քառորդ դօրակ, որ պատրաստուած ըլլայ մէկ լիպրա արջասպ հալեցնելով մէկ կալոն ջուրի մէջ։ Արջասպի լուծոյթ նման քանակութեամբ՝ պէտք է աւելցնել կղկղանքին վրայ զանիկա արտաքնոցը թափելէ առաջ։

Հակաճեխում լուացարաններու, կոյուղիներու, եւն.—Խմամք ջրհորներու և խմելու ջուրի.—Ամէն մէկ լուացարանի, կոյուղիի կամ արտաքնոցի մէջ վերոյիշեալ հականեխականներուն մէկէն թափելու է օրը անգամ մը, և չատ հոգ տանելու է որ ջրհորը կամ խմելու ջուրը չապականի հիւանդէն ելած աւելորդներէն։

Հակաճեխում կարասիներու.—Բոլոր գաւաթ-

ները, բաժակները, դգալները, եւն. զորոնք կը գործածէ հիւանդը, պէտք է նախ լուալ ասիտ ֆէնիքի վերոյիշեալ լուծոյթին մէջ և յետոյ տաք ջուրի մէջ, ուեւէ ուրիշ մէկուն զանոնք գործածելէն առաջ։ Հիւանդին սենեակին մէջ երբէք կերակուր թողելու չէ։ Ոչ մէկ կերակուր կամ ըմպելի որմէ հիւանդը ճաշակած է կամ որ հիւանդին սենեակին մէջ դրուած է, պէտք չէ տալ ուեւէ ուրիշ մէկուն։

Հակաճեխում ներմակեղէնները, եւն.—Անկողնի և մարմնի բոլոր ներմակեղէնները ա՛յն ինչ կը հանուին հիւանդին քովէն և սենեակէն դուրս հանուելէ առաջ, նախ պէտք է որ դրուին վերոյիշեալ զօրութիւնն ունեցող carbolic acidի լուծոյթի մէջ, և հոն թողուլ առնուազն ժամ մը, և յետոյ ջրով եռացընել։ Փոխանակ թաշկինակներու մանր քուրջեր գործածելու է, և ասոնք երբ ազտոտին, պէտք է որ այրուին անմիջապէս։

Հիւանդապահներ.—Անձնական մաքրութիւն.—Հիւանդի ծառայողները պէտք չէ որ հագնին բրդեղէն զգեստներ, վասն զի հաւանական է որ վարակիչ թոյն պահեն իրենց մէջ։ Պէտք է հագնիլ բամբակէ կամ լուացուող նիւթէ հանդերձ։ Հիւանդապահները պէտք է որ միշտ լուան իրենց ձեռքերը անմիջապէս, հիւանդին ծառայելէ ետքը, ասիտ ֆէնիքի օճառով փոխանակ հասարակ օճառի։

Նախազգուշութիւններ նկատմամբ այցելուներու.—Ցոյժ կարեւոր է որ հիւանդին սենեակը յաճախ չմտնեն ուրիշներ, որքան անոնք որ անմիջական ծառայողներ են հիւանդին, վասն զի այցելուներուն զգեստները չատ հնթակայ են վարակիչ մանրէներ տանելու իրենց հետ։

Նախազգուշութիւններ ապահինման միջոցին.

—Թեփերը և փոշիները որոնք մորթէն կը թափին, կարմրախտի առեն, և կեղեւները ծաղկախտի առեն, յոյժ վարակիչ են: Անոնց թափիլը կարելի է արգելել՝ հիւանդին ամբողջ մարմինը camphorով խառն ձէթով օծելով: Ասիկա և յետոյ տաք լոգանքները և սախտ ֆէնիքի օճառը յոյժ էական են: Հիւանդին պէտք չէ թոյլ տալ որ խառնուի ընտանիքին միւս անդամներուն հետ, մինչեւ որ կեղեւներուն թափուիլը բոլորովին չդադարի և մորթը կատարեալապէս չողորկի: Զգեստները, որոնք հիւանդութեան միջոցին գործածուած են, կամ ուէէ կերպով վարակման ենթարկուած են, պէտք չէ նորէն հագնիլ, մինչեւ որ ըստ պատշաճի չհականեխուին:

Վերջին հականեխում հիւանդի սենեակին եւ անկողնի սպասներուն. — Երբ հիւանդութիւնը կը վերջանայ, հիւանդին սենեակը և անոր պարունակած բաները պէտք է հականեխել և մաքրել: Զայս պէտք է ընել հետեւեալ կերպով. — Լարերու վրայ տարածէ և կախէ հանդերձի և անկողնի վերաբերեալ բոլոր լաթերը, լաւ մը գոցէ կրակարանը, պատուհանները և բացուածքները, այնուհետեւ մէկ քառորդ լիպրայէ մինչեւ կէս լիպրա մանր կտորներու վերածուած ծծումբը դիր երկաթ պնակի մը մէջ դրուած դոյլ մը ջուրի վրայ, և կրակ տուր ծծումբին անոր վրայ վառ ածուխ դնելով: Գոցէ դուռը, խցէ բոլոր ծակերն ու ճեղքերը, և սենեակը գոց պահէ քսանըչորս ժամ: Այնուհետեւ պէտք է սենեակը աղէկ մը օդաւորել դուռն ու պատուհանները բանալով. ձեղունը պէտք է քանել (պոռնա էլեկտ), պատի թուղթերը պէտք է կեղեւել հանել և այրել, և կահկարասիքը և բոլոր փայտեղէն ու ներկուած առարկաները պէտք է լաւ մը լուալ օճառաջրով որուն մէջ քիչ մը chloride of lime դրուած ըլլայ: Անկողնները, փսխաթներ, փոռցներ և այնպիսի առարկաներ զորոնք կարելի չէ աղէկ լուալ, պէտք է, եթէ կարելի է, տաքութեան ենթարկել, հականեխել սենեակին մէջ: Մինչեւ որ հականեխման այս գործողութիւնը արդիւնաւորապէս կատարուի, ապահով չէ բնակիլ սենեակին մէջ:

Մանուկներու դպրոց երթալը. — Մանուկները պէտք չէ որ դպրոց երթան տունէ մը ուր վարակիչ ախտ կայ, վասն զի թէեւ իրենք հիւանդ չըլլան, չատ հաւանօրէն վարակումը կը տանին և այսպէս կը ծաւալի ախտը: Այդպիսի տան ոչ մի մանուկի թոյլ տրուելու է վերստին դպրոց մտնել առանց բժիշկէն վկայական ունենալու ի ձեռին թէ կրնայ մտնել առանց ուրիշ մանուկներ վարակելու վտանգին:

Նախազգուշութիւնք մահուան դէպքի մէջ.— Մահուան դէպքի մէջ մարմինը պէտք չէ սենեակէն դուրս հանել բայց միայն թաղման համար, ոչ ալ անկէ ուէէ բան մը ածնելու է առանց զայն հականեխելու արդէն ըսուածին համաձայն: Մարմինը դագաղը դրուելու է ըստ կարի չուտ մէկ երկու լիպրա carbolic acidի փոշիով ծածկուած: Դագաղը պէտք է լաւ փակուի և մարմինը թաղուի անյապաղ:

Մասնաւոր ուշադրութիւն կը հրաւիրուի Անգղիոյ Առողջապահական Օրհնութեանց հետագայ տնօրինութեանց, նկատմամբ վարակման մասին գործուած գեղծումներու.

1. Տան մը կամ սենեակի մը են. տէրը կամ բնակիչը պարտաւոր է մաքրել և հականեխել ուէէ տուն կամ սենեակ կամ ուէէ չոգենաւի կամ առա-

գաստանաւի սրահը, սենեակը կամ ննջասենեակը և անոր մէջի առարկաները որոնք հաւանօրէն վարակումի կը պարունակեն. այսինքն ուր վարակիչ ախտ պատահած է: Զանցառուն պիտի վճարէ տուգանք մը որ չանցնի 10 չիլինը:

2. Եթէ ունէ վարակիչ վտանգաւոր ախտէ բռնուած մէկը մտնէ կառք ուն. որպ հանրութիւնը կը ճամբորդէ, առանց կառապանին իմացնելու թէ ինք հիւանդութիւն ունի, պիտի վճարէ տուգանք մը որ չանցնի 5 Անգղ. ոսկին:

3. Եթէ մէկը որ բռնուած է ունէ վտանգաւոր վարակիչ հիւանդութիւնէ, զոր օրինակ տենդէ, կարմրբրախտէ, ծաղկախտէ ևն., կը մտնէ փողոց մը, գպրոց մը, եկեղեցի մը, մատուռ մը, թատրոն մը կամ ուրիշ հանրային վայր մը, կամ ունէ կառք, հանրակառք կամ հասարակաց ունէ կառք, և մէկը որուն տրամադրութեան յանձնուած է վարակեալը և զանիկա կը մտցնէ վերոյիշեալ տեղերը, կառքերը ևն., պիտի վճարէ տուգանք մը որ չանցնի 5 Անգղ. ոսկին:

4. Եթէ մէկը առանց նախապէս հականեխելու փոխ կու տայ, կը ծախէ կամ ուրիշ տեղ կը փոխադրէ կամ կը դնէ ունէ անկողնի սպաններ, հանդերձներ, ցնցոտիներ կամ ուրիշ բաներ որոնք վարակման նշաւակ եղած են, պիտի վճարէ տուգանք մը որ չանցնի 5 Անգղ. ոսկին:

5. Եթէ մէկը կը մեկնի կ'ելլէ տունէ մը, սենեակէ մը կամ տան մասէ մը, ուր վարակիչ ախտ պատահած է, առանց այսպիսի տունը մը, կամ սենեակ մը և անոր մէջի բոլոր առարկաները—որոնք կրնան վարակուիլ—հականեխելու վկայեալ բժիշկ մը գոհ ընելու աստիճան, պիտի վճարէ տուգանք

մը որ 20 Անգղ. ոսկիէն աւելի չըլլայ: Այսկը վերաբերի հանրային տուներու, պանդոկներու (ըրէլ) և բնակութեան տուներու:

6. Եթէ մէկը որ տունէ մը կամ տան մէկ մասէն կ'ելլէ կամ կը ցուցնէ զայն իբրեւ վարձելի, և ՍՈՒՏ ԿԸ ԽՕՍԻ երբ կը հարցուի թէ այդ տանն կամ վերջ չաբաթ առաջ այդ բնակարանին մէջ վարակիչ ախտէ բռնուած կամ տառապած մէկը կը գտնուի՞, ու ՍՈՒՏ ԿԸ ՊԱՏԱՍԽԱՆԷ, պիտի պատժուի բանտարկութեամբ, տաժանելի աշխատութեան ենթարկուելով կամ ոչ, կամ տուգանքի վճարմամբ որ չանցնի 20 Անգղ. ոսկին:

ՎԵՆԵՐԱԽՏ, ԴԱՀԼԻՃԱԿԱՆ ԱԽՏ, Syphilis. —Իր նախնական աստիճանին մէջմակերեսային պալար մը կարծրացած խարիսխով կամ ենթախաւով: Ունի գորշագոյն և ողորկ մակերես: Կանոնաւոր դարմանը՝ սնդիկ, դուրսէն (տեղային) և ներսէն գործածելի:

Քանի մը չաբաթէն երկրորդական ախտանիշները կը պատահին—բշտիկներ, սաստիկ յոգնածութիւն, գլխացաւ, չարունակ ուժի պակասութիւն, կոկորդի ցաւ և բազմաթիւ ուրիշ հիւանդութիւններ: Երրորդ աստիճանը աւելի ուշ կու գայ երբ ոսկորները կ'ազդուին—անոնց վրայ զանգուածներ կ'աճին և յօդուածի ցաւեր կը զգացուին յաճախ և սաստիկ:

Երկու բաներ նշանակութեան արժանի են. մի վատահիր «ստոյգ դեղեր» ծախողներու, որոնք հաւանօրէն յաւելուածական դժուարութեան պատճառ պիտի ըլլան. և երկրորդ՝ բժիշկիդ յանձնարարած դարմանման յարէ ու զանիկա գործադրէ:

ՎԷՐՆՈՈՒԹԻՒՆ, ԼՈՒՍՆՈՈՒԹԻՒՆ, Epylepsy (ըբ- էլէփ). Այս ախտին գլխաւոր հանգամանքներն են յանկարծական կորուստ գիտակցու-

թեան, հանդերձ ջղաձգութիւններով։ Ճիշդ պատճառը որոշ գիտցուած չէ. բայց կրնայ յայղորդել ուէ ջղային գրգռման, և յաճախ սաստիկ խելագարութեան կերպարան կ'առնէ։ Սովորաբար յաճախ կը պատահին յարձակումները, և հուսկ յետոյ մտային կարողութիւնները կը խաթարուին։ Այս նոպաները (Էէօվղէր) ընդհանրապէս իրենց նախընթաց կ'ունենան տեսակ մը ազդարարութիւն, զոր օրինակ զգացում մը թէ բան մը կը վազէ բազուկէ մը կամ սրունքէ մը վեր։ Եթէ ասիկա դադրեցնել կարելի ըլլայ, յարձակումը կրնայ չպատահիլ։ Յարձակումը յաճախ կը սկսի ճիչով մը, ախտացեալը սաստիկ ջղաձգութիւններու կ'ենթարկուի, սովորաբար մարմնին մէկ կողմին վրայ միւսէն աւելի ներգործելով, լեզուն դուրս կ'ելլայ, և չատ անգամ կը ճեղքըռտուի ակռաներէն ծնօտներուն ծամծմած միջոցին, երեսը կաս կարմիր կ'ըլլայ և շնչառութիւնը կը դադրի ժամանակ մը։ Ի սկզբան կը թուի թէ հիւանդը այլեւս երբեք պիտի չշնչէ կամ չարժի նորէն։ Վայրկեան մը յետոյ կը կարծես թէ այլեւս պիտի չհանդարտի նորէն։ Երբեմն աղիքները կը պարպուին և մէզը կ'երթայ։ Յարձակումէն ետքը հիւանդը խոր քունի մէջ կ'իյնայ. երբ նորէն ինքզինք կը գտնէ, երբեք չգիտնար անցած դարձածը։ Վերնոտութեան նոպան քանի մը վայրկեանէ մինչեւ երեսուն վայրկեան կը տեւէ։ Ախտաւորը միշտ ենթակայ է նոպային երբ անհաճոյ կամ վտանգաւոր կացութեան մը մէջ կը գտնուի։ Կրնայ երեսի վրայ իյնալ քանի մը մատնաչափ ջուրի մէջ և խեղդուիլ։ Յարձակում մը կրնայ այնպէս թեթեւ ըլլալ որ միայն վայրկեական դադարում մը տայ խօսակցութեան, ինչպէս բնապէս պիտի ըլլար բառ մը միտք բերելու համար։

Հինցած վերնոտութեան ենթակայ եղողներ ապուշ և անզգած երեւոյթ մը կ'ունենան։ Վերնոտները սովորաբար ոխակալ և կռուասէր կ'ըլլան։ Վերնոտութիւնը յաճախ ժառանգական է, բայց կրնայ ծագիլ զանազան պատճառներէ։ Դարմանում.—Հիւանդը մինակ թողուելու չէ ախտին յարձակման միջոցին. վերջին ծայր հոգ տանելու է որ ինքզինք չվնասէ։ Տուր լեցուն դեղաբաժիններով bromide of potassium։ Սկսէ 5 գորեհով օրը երեք անգամ, դեղաբաժինը (dose) աւելցնելով մինչեւ 30, 40, կամ թերեւս մինչեւ 60 գորեհ։ Որպէս զի bromideին չարունական կիրառութիւնը գէշ ներգործութիւն չընէ, սովորաբար քիչ մը arsenic կ'աւելցուի։

ՎԶԻՆ ԲՌՆՈՒԻԼԸ, ՈՒԼՆԱԳԵԼՈՒԹԻՒՆ, Torticollis. —Այս չատ յայտնի և տաղտկալի նեղութիւնը դարմանելու լաւագոյն կերպն է գիշերները անկողին երթալու առեն ֆանէլայի կտոր մը դնել որուն վրայ սրսկուած ըլլայ turpentine կամ քիչ մը բան հետագայ բաղադրութիւնէն որ չատ սաստիկ թունաւոր է։ Aconiteի իւղ 2 տրամ, Belladonnaի իւղ 2 տրամ, Tr. Capsici 2 տրամ, Chloroform 2 տրամ։

Զգոյշ կենալու է որ տեղը չբշտի։ Ֆանէլան պէտք չէ չարունակ տեղ մը թողուլ, այլ տեղ տեղ փոխադրել։

ՎԷՐՔԵՐ, Wounds.—Վէրքերու կամ կտրածներու դարմանման սկզբունքն է նախ արիւնը դադրեցնել, յետոյ բերանները իրար բերել և ծածկել վէրքին վրայ, այնպէս որ դուրս մնան օդը և անոր պարունակած մանրէները։ Վէրքերու լուացման առեն վերջին աստիճան մաքրութիւն պահուելու է, և քիչ մը carbolic acid կամ sanitas պէտք է աւել-

ցընել ջուրին : Աղտոտ բան մի՛ դներ վէրքին երեսը :

Երբ վէրքին այս դարմանը կ'ընես մաքուր և կոկիկ կերպով, զանիկա այնպէս թող որչափ որ կարելի է առանց ուրիշ բան ընելու, և միչտ չոր պահէ զայն ըստ կարի :

ՎԻԺՈՒՄ, Abortion or Miscarriege.—Այս է անուն որ կը տրուի այն վիճակին որ տեղի կ'ունենայ երբ մանուկը աչխարհ կու գայ տակաւին ուրոյն գոյութիւն մը պահելու կարող չեղած, այսինքն յղութեան եօթներորդ ամիսէն առաջ. և մանկիկ մը երբ աչխարհ գայ այդ ժամանակին և կատարեալ ժամանակին մէջտեղը, տարաժամ ծննդաբերութիւն կամ տղացկանութիւն կ'ըսուի այդ վիճակին :

Գրեթէ անկարելի է ըսել թէ ինչ է վիժումին պատճառը : Ոմանց համար ամենափոքր անզգուշութիւն մը այդ արկածը յառաջ կը բերէ. ընդհակառակն ուրիշներ կարծես կը վարուին հմայիչ կեանք մը, և ամենամեծ յոգնութիւնը կը զգան, ամենասաստիկ սարսուռներ կը կրեն ֆիզիքական և մտային, և սաստիկ հիւանդութիւն կը քաչեն բայց առանց ծանր հետեւանքի :

Շատ հասարակ պատճառ մը և չատ ալ մահացու պատճառ մըն է այլեւայլ տենդերու պատահումը. ուստի չատ կարեւոր է որ յղի կիներ զգուշանան ամէն այն տեղերէն, ուր գիտեն թէ համաճարակ հիւանդութիւններ կան :

Վիժումները աւելի հաւանօրէն կը պատահին դաչտանահոսութեան պատկանող ժամանակները, և մանաւանդ յղութեան երրորդ և չորրորդ ամիսներուն մէջ. ուստի մանաւոր զգուշութիւն ընելու են կիները այդ ժամանակները : Շատ տարօրինակ է նաեւ թէ կին մը որ վիժած է իր յղութեան այս

ինչ ժամանակը, ի՛նչպէս կանոնաւոր կերպով գէթ նորէն սպառնալիք մը կը զգայ միեւնոյն ժամանակը : Այդ գէչ ունակութիւնը երբ անգամ մը հաստատուի, կարծես կը պատճաստուի անոր կազմութեան վրայ և անոր կազմութեան գործողութիւններուն վրայ : Նշանները երկունքի սկզբնաւորութեան նշաններուն նման են. այսինքն՝ գաչնակաւոր ցաւեր ստամոքսին և կռնակին մէջ : Աւտնք հետզհետէ կը զօրանան կը սաստկանան, ահռելի քանակութեամբ և թանձրացած արիւն կ'անցնի : Այս ախտանիչները կ'ուչելնան մինչև որ սաղմը կ'արտաքսուի, և յետոյ կամաց կամաց կը նուազի սաստկութիւնը : Եւ որովհետև միչտ չատ կարեւոր է գիտնալ թէ վիժումը ե՛րբ պատահած է, և յղութեան կանխագոյն աստիճաններուն մէջ ասիկա դժուար ստուգուող բան մըն է, աղէկ է պահել բոլոր արիւնները, ևն. որպէս զի բժիչկը քննէ զանոնք :

Ա՛յն ինչ կը ճանչցուին վիժումին նչանները, կինը պէտք է որ անկողին պառկի և հոն մնայ մինչեւ որ 24 ժամ անցնի ամէն մէկ ախտանիչին անհետ բլլալէն ետքը : Ճաճախ կարելի է մանուկին կեանքը ազատել այսպէս ընելով : Մօր առողջութիւնը միչտ կ'օգտուի այս հրահանգը գործադրելով : Տեռնուած հիւանդ կիներուն կէսին տառապանքները վիժումէն կը սկսին, և անոնք կը խոստովանին թէ պատճառը իրենց յիմարութիւնն է որ վիժման ատեն իրենց հոգ չտարին : Վասն զի մարդուս խելքն ալ կը վկայէ թէ քանի որ վիժումը անբնական բան մըն է և տղացկանութիւնը բնական, առաջինը աւելի երկար ժամանակ կ'ուզէ բուժման համար քան վերջինը : Բայց ինչ կը գտնենք : կին մը կը վիժէ, և քանի մը օրէն կ'ելլէ կը պառկի, չխորհելով թէ հաւանօրէն

տարիներով պիտի տառապի այդ պատճառաւ։ Մանուկին ծնանելէն ետքը արգանդին դարձեալ իր բնական ծաւալին դառնալու նիւթը—ինուԹեան ամէնէն զարմանալի գործերէն մին—չատ ընդարձակ է և չենք կրնար անոր վրայ խօսիլ հոս. բայց չատ աւելի դժուարին է իրերուն իրենց նախկին վիճակին վերադառնալը վիժումէն ետքը քան տղացնուԹենէ ետքը, և աւելի հանգիստ պէտք է վիժումէն ետքը քան կանոնաւոր ծննդաբերուԹենէն ետքը։

ՎԻՐԱԿԱՊ, Bandages.—կրնայ չինուիլ ճերմակեղէնէ, այսինքն քԹան կտաւէ, խասայէ կամ ֆանէլայէ, և կրնայ ըլլալ ուէ երկայնուԹեամբ։ Ամէնէն աղէկ նիւթն է չօսլայուած քալիքօ. բայց հին սաւանի կամ Թողուած ճերմակեղէններու չերտերն ալ կը ծառայեն նպատակին։ Շերտը ամուր մը գալարէ (մագաղաթի պէս) գործածելէ առաջ, և գալարուածը քակէ մինչ կը փաթԹես իրրեւ վիրակապ։ Սրունքին կամ բազուկին չրջապատէն քիչ մը պակաս չփաթԹած Թող վիրակապին ծայրը։ Այս չփաթԹուած ծայրը առաջին դարձուածին ներքեւ խոԹէ, յետոյ ԹեԹեւակի բայց հաստատուն կերպով և ամուր՝ դարձուր վիրակապը սրունքին ևն. չուրջը, որչափ որ պէտք է։ Բազուկին կամ սրունքին վիրակապ փաթԹելու ատեն, սկսէ քանի մը դարձուածով նախ ձեռքին կամ ոտքին չուրջ, Թէ՛ ոսկրակալ փայտը տեղը պահելու և Թէ՛ վէրքը պատելու համար։ Վիրակապերը միշտ պէտք է փաթԹել հաւասար ճնշումով, բայց ոչ ԹէՀ չափազանց պինդ։ Վիրակապերը կրնան կարծրացուիլ կամ զօրացուիլ անոնց յարմարական դարձուածները օծելով կամ ԹրջելովԹէՀ ժով, սոսնձով (ՇՒՇԼ), գաճով (ՓՈՒԼԸ) կամ հաւկիթի ճերմկուցով, որոնք չուտ կը պնդանան, և կը ծառայեն երկու նպատակի համար ալ, այսինքն՝ ԹէՀ իբրեւ վիրակապ և ԹէՀ ոսկրակալ։ Վիրակապերը փաթԹելու ժամանակ պէտք է որ անոնք միշտ փաթԹուին ծայրէն դէպ ի կեդրոնը, և այնպէս՝ որ դուրսը մնացած մասը չուռի։ Գաճէ վիրակապ չինելու համար, առ 6 կարտա պաստառ (ՇԻՆՑԻՆԳ) և պատռէ զայն և չերտեր չինէ $3^1/_2$ մատնաչափ լայնքով, չերտին ծայրը փռէ տափակ ափսէի մը վրայ, որուն մէջ գտնուի իբր մէկ դորակ ընտիր գաճ, վիրակապը ձգտէ (ՀԷՓԷ), գաճը քսէ վիրակապին վրայ մինչ զանիկա ափսէէն դուրս կը քաշես, կամ Թող ուրիշ մէկը դնէ գաճը, մինչ դուն կը ձգտես վիրակապը. մեծ իւնամ տար ամբողջ վիրակապը գաճով լեցնելու։ Երբ վիրաբոյժը պատրաստ է զայն դնելու, վիրակապը կախէ կոնքի մը մէջ. լեցուր կոնքը մինչեւ որ ջուրը վիրակապին գագաթը հասնի և ծածկէ զայն, և մինչեւ որ ընդունի ամէնը ինչ որ կրնայ ընդունիլ. քամէ զայն ԹեթեւակիՀ և ահա անիկա պատրաստ է։ Տաք ջուրը ցուրտէն աւելի չուտ կը պնդացնէ, և աղջուրը՝ եւս աւելի չուտ։ Երեք մատնաչափ լայն ֆանէլա վիրակապ մը պէտք է փաթԹել գաճէն առաջ։

ՎԻՐԱԿԱՊ ՕՍԼԱԾԷ.— Ջայս չինելու համար պէտք է ունենալ տախտակ բամբակ (ՎԱՏԻՆ), կոնք մը նօսր եռացուած օսլայ (ՏԱՐ) և խասայէ վիրակապեր։ Վիրաբոյժը, եԹէՀ պէտք ունենայ, պարտի առնք օսլային մէջ ընկղմել։ ԵԹէՀ վիրակապը չուտ չորցնելու պէտք կայ, փուռի մէջ տաքցուր տոպրակներով աւազ, և դիր զանոնք կապուած սրունքին մօտ։

Թեւակալ (sling).—Թեւակալը կը չինուի խոչոր քառակուսի խասայէ կամ Թաշկինակէ մը որ կ'անցուի պարանոցէն և կը կապուի, որպէս զի բռնէ բազուկը։ Պէտք է զանիկա արմուկէն անդին բերել և

տարածել մինչև դաստակը : Եթէ ձեռքը բռնել պէտք է , մինչեւ մատերուն ծայրը հասցնելու է զայն : Եթէ ուզուի արմուկին ծանրութիւնը ուսէն կախել , թեւ-ակալը դաստակին միայն դնելու է :

ՎԻՐԱԿԱՊ, T.—T գրին ձեւով-վիրակապերյա-ճախ պէտք կ'ըլլան , և մարմնին չատ մասերուն կըր-նան գործածուիլ երբ ուղիղ չերտեր յարմար չեն գար:

ՎԻՐԱԿԱՊ ԲԱՋՄԱԳԻ.—Այս է երկայն չերտ զոր կը կտրեն կարճ չերտեր ուղիղ անկեամբ : Պի-տանի է բազուկի կամ սրունքի համար : Վան դի առանց բազուկը կամ սրունքը չարժելու կրնայ բաց-ուիլ և վնասուած տեղը կամ վէրքը քննուիլ :

ՏԱՔՈՒԹԻՒՆ ԽԱՇԹԻՔ, Prickly Heat.— Մորթին մէկ անհանգստութիւնը որ հասարակօրէն կը պատահի արեւադարձային կլիմաներ նոր եկող-ներու , և Անգղիոյ մէջ ալ անծանօթ չէ ամառը : Մորթը եռաք և այրում կ'ունենայ , միանգամայն բո-սորագոյն կարմիր բշտիկներ , որոնք ըստ մեծի մա-սին կ'անհետանան երբ կը հանգչինք , բայց նո-րէն երեւան կու գան երբ կը յոգնինք : Թէեւ այս հիւանդութիւնը ծանր բնութիւն չունի , և չկրնար վնաս մը տալ ներս զարնելով , բայց նոյն ատեն չատ տառապեցուցիչ է և դարմանումը քիչ հաւա-նական : Ամէն ինչ որ կարելի է ընել՝ է զգուշանալ տաք արեւուն մէջ յոգնելէ և չափաւոր ուտել ու խմել : Ժամանակ մը յետոյ կազմութիւնը կը կարծ-րանայ և ախտը կ'անհետանայ :

ՏԵՒԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ, ԹՈՒԹՔ, Piles (Հայ-ոց).— Մանր երակներ սրբանին լորձնաթաղանթին վրայ կամ ճիշդ սրբանին բերանը , կրնան արիւնիլ կամ ոչ , և կրնան այնքան վեր գտնուիլ , որ սով-րաբար չերեւին : Տեւատեսութիւնը կը ցուցնէ լեար-

դին մէջ արեան համախռնում , և պէտք է միշտ ու-շադրութիւն ընել այդ գործարանին վիճակին երբ անոնք ներկայ են : Անոնք գխտորի (Հոդը) և ափիոնի իւղով սովորաբար կ'աղէկնան եթէ պարզ տեսակէ են : Յամառ և արիւնող տեւատեսութիւնը կրնայ վիրաբուժական գործողութիւն պահանջել :

ՏԻՐՊԻՇԻՐԻ ՊԱՐԱՆՈՑ, ՊԱՐԱՆՈՑԻ ԱՌ-ՋԵԻ ՈՒՌ, Derbyshire Neck.— Վահանակերպ (thy-roid) գեղձին ընդարձակուելուն հետեւանքը : Անգ-ղիոյ մէջ յաճախ կը պատահի , և հասարակ ախտ մըն է Զուիցերիոյ մէջ ուրեք ուրեք , մանաւանդ Թի-րոլի մէջ և Ռոնի հովտին մէջ : Պատճառը քիչ մը մութ է , բայց կը համարուի (Զուիցերիոյ մէջ) ձիւնի ջուրի կիրառումը , փակ հովիտներու մէջ պարփա-կումը , և զբաղումի չգոյութիւնը : Ցաճախ կ'ընկե-րանայ ապուշութեան հետ : Անգղիոյ մէջ հասարակօ-րէն անոր պատճառը կը համարուի կրաքարի ջուր խմելը , որ Տէրպիշիրի գաւառին մէջ կը պատահի , նաեւ արեւու ճառագայթի բացակայութիւնը այն լեռնային հովիտներուն մէջ ուր անիկա կը պատահի :

Դարմանում.—Ամէնէն աղէկ դեղերն են կա-տարեալ փոփոխութիւն և զօրացուցիչներ , որպիսի են երկաթ , ձկան իւղ , եւն. :

ՏԵՆԴ, Fever.—Մարմնին տաքութեան բարձ-րանալը և բազկի զարկին արագնալը : Տենդը եր-բեմն կը կազմէ ամբողջ հիւանդութիւնը , և կամ հետեւանք է տեղային խանգարման :

Մարդ տենդ ունի երբ մորթը տապացած է և բազկերակը արագ կը զարնէ , ոչ թէ առ ժամանա-կեայ կերպով ծանօթ պատճառէ մը այլ՝ ժամերով : Ախտանիշներն են ընդհանուր անհանգստութիւն , յոգնութիւն , անքնութիւն , գէշ լեզու , ծարաւութիւն ,

ախորժակի կորուստ և գլխու ցաւ։ Այս ախտանիշներէն առաջ տեղի կ'ունենայ դող, սարսուռ, և երբեմն մինչեւ անգամ ցնցման կատարեալ նոպայ մը, որ շատ անգամ կը բերէ քրտինք, որմէ ետեւ կը մեղմանան բոլոր գլխաւոր ախտանիշները։

Ֆայայատ է թէ մեծագոյն կարեւորութիւն ունի որոշել մարմնին տաքութիւնը, զոր մարդ կըրնայ ընել ծոցի ջերմաչափի մը օգնութեամբ հիւանդին անուէի խոռոչին կամ հիւանդին բերնին մէջ։ Այսպէս առնուած ջերմութիւնը պաթտի ըլլալ 37^0 (98.4^0 Ֆարէնհայթ), (այսինքն քնական ջերմութեան աստիճան)։ Մէկ կամ մէկուկէս աստիճան աւելի բարձրացումը տենդ կը նշանակէ։ Տենդի ջերմութիւնը յաճախ 40^0ի չափ կը բարձրանայ, 41^0ը չարունակող տենդի մէջ կացութեան ծանրութեան նշան է, 42^0ը կը ցուցնէ մեծ վտանգ և աւելի բարձր աստիճանէն մահ կը գուշակուի։ Պարբերական տենդերու մէջ ջերմութեան աստիճանը չատ կը բարձրանայ։ Սրընթաց գէշ յօդացաւութեան մէջ ջերմութեան աստիճանը երբեմն 43^0ի կը հասնի։

Տենդերու ատենուան ցուրիւնութիւն.—Տենդերու ատեն պէտք է միտ դնել հետագայ գլխաւոր կէտերուն, որոնք կը ներգործեն իրարու վրայ.— Ցածցնել ջերմութեան աստիճանը, բ. Հակել արեան շրջաբերութեան ոյժին և սրտին գործողութեան վրայ, գ. Վերահաստատել մորթին և երիկամունքներուն գործողութիւնը, դ. Մարմնին անուցումը չարունակել։

Ջերմութեան աստիճանը կը ցածնայ տաքութիւնը հիւանդին մարմնէն պակսեցնելով։ Մարմինը պաղ քացախով և ջրով կամ օ տը ֆոսֆունգել պաղ քացախով և ջրով կամ օ տը ֆոսֆունգներով՝ կը թուի թէ օգուտ կ'ընէ մեղմ դէպքերու

մէջ։ Եթէ ցուրտ սպունգումը անհաճոյ գայ հիւանդին, հեղանիւթը կրնայ տաքցուիլ։ Հեղանիւթին չոգիացումն է որ կը ցածցնէ ջերմութեան աստիճանը. ուստի հեղանիւթին հաճոյական գաղջութիւնը նպատակին չծառայեր։ Հոս միտ դիր սա իրողութեան թէ խոտայի կամ ուրիշ կտաւի խաւեր, ցուրտ հեղանիւթով թրջուած, եթէ տապացած կամ տենդոտ մասին վրայ դրուին, նպատակին կը ծառայեն, վասն զի քիչ յետոյ տեսակ մը խիւսի (լ֊֊) դեր կը կատարեն, չնորհիւ ամէնէն ներքին խաւին տաքցնելուն և չչոգիանալուն։ Թեթեւակի զով և թթու ըմպելիք կարելի է տալ չափաւորապէս։

Սրտին գործողութիւնը պէտք է դիտել զգուշութեամբ, և տկարութեան ուրէ նշաններ պէտք է դարմանել իսկոյն. միեւնոյն ատեն չափազանց գերգրգռումն ալ զանցառութեան չափ գէշ է։

Տենդերուն դասակարգութիւնը.—Ասոր համար պարզ կարգադրութիւն մը կարելի է ընել։ Իբրեւ քանչիւր տենդի գլխուն ներքեւ պիտի գտնուին անոր ախտանիշները, մորթի բորբոքումները, ջերմութեան աստիճանի ընթացքը, ախտին ընթացքը, տեւողութիւնը, նմանող ախտերը։ Հետեւեալները իբրեւ տենդ թուարկուածներն են.

Շարունակական տենդ	ժանտատենդ	Typhus fever.
	ժանտատենդային ջերմ	Typhoid or Enteric fever.
	Սովատենդ	Relapsing fever.
Կարմրոյթ Exanthemata	Ծաղկախտ	Small-pox, or Variola.
	Ջրծաղիկ	Chicken-pox, or Varicella.
	Կարմրախտ	Scarlet fever, or Scarlatina.
Մորթին կարմիր հիւանդութիւնը	Հարաւնիթ	Measles, or Morbilli, Erysipelas.
	Օձացաւ	

Ախտեր	Ախտանիշներ և յարձակման կերպը	Մարթային պալարիկներ	Ընթացք ջերմութեան աստիճանի
ԹԱՆՏԱՏԵՆԴԱՅԻՆ ՋԵՐՄ **Typhoid Fever** (Ի՛ֆ-այ՛ա) Թխաման ժամանակամիջոցը 11 օր։ Վարակումը կը տեւէ մինչեւ որ փորի լուծումը դադարի։	Աստիճանական աճումախտին անորոշ ժամանակ մը։ Գլխու ցաւ, փորին մէջ ցաւ— մանաւանդ պէս պէս աջ կուշտը, փորբշուք, ճերմակ լեզու, քթի արիւնիլ (Քերեա)։	Քանի մը վարդագոյն կէտեր փորին վրայ, որոնք կը ճերմըկին, երբ ճընշուին, և կ'երեւին 7երորդ օրէն սկսեալ։	Աստիճանական բարձրացում, 2 աստիճան իւրաքանչիւր գիշեր և ցերեկ 1 աստիճան իւրաքանչիւր առաւօտ, մինչեւ որ հասնի 40°էն 42°։ Էջը կամաց կամաց, աստիճան աստիճան։
ԹԱՆՏԱՏԵՆԴ **Typhus fever** (Ի՛ֆօ) Թխաման ժամանակամիջոցը 9 կամ 12 օր։ Վարակումը կը տեւէ մինչեւ որ տենդը անցնի։	Յանկարծ յարձակում և սաստիկ տենդ։ Մեծ ընկճում և արեան հաւաքում երեսին վրայ։ Անզգայութիւն առաջին ախտանիշ մը։	Զորրորդ օրը մէն կարմիր կէտեր, պիսակներ մարմնին վրայ, որոնք չեն անյայտանար կոխուելու ատեն և կ'անեն բեւեռաձեւ 14էն մինչեւ 21երորդ օրը։	Կանոնաւոր բարձրացում անընդհատ մինչեւ 40°. կ'իջնէ 7երորդ օրը։ Արագ էջը իբր 14երորդ օրը։
ՍՈՎԱՏԵՆԴ **Relapsing fever**	Յանկարծ յարձակում. Ջերմնասարսուռ մեծ տկարութիւն։ Ցաւեր կոնակին, բազուկներուն և սրունքներուն և մակրովախին մէջ։ Փսխում. քթի արիւնհոսութիւն։	Պալարիկներ չկան։	Յարաւաւ բարձրացում մինչեւ 40° կամ 44°։ Արագ էջը բնականէն ալ վար, որու կը յաջորդէ ուրիշ բարձրացում և էջը։
ԿԱՐՄՐԱԽՏ **Scarlatina** (Ջըռլէթ հէ՛ֆըա) Թխաում 3-5 օր։ Վարակում մինչև կեղեւումը անցնի։	Որոշ յարձակում, դող, սարսուռ, Թերեւս ջղաձգութիւններ կամ մթիթիր։ Սաստիկ տենդ. որ շատ արագ կը յառաջադիմէ Դեղին լեզու։	Կարմիր պալարիկներ 2րդ օրը։ Մանրիկ ծակրեր կը վիրաւորին, կը տրժգունին 5երորդէն մինչեւ 9երորդ օրը։	Ջերմութեան աստիճանը շուտ կը բարձրանայ 40°. կը պակսի երբ պալարիկները կը պակսին։

Ընթացք ախտին	Տեւողութիւն	Նմանող ախտեր
Կը շարունակէ 14էն մինչեւ 28 օր, ապաքինումը շատ կամաց։ Կերակուրի համար մեծ խնամ տանելու է։	Կրնայ տեւել 21էն 28 օր։	Ժանտատենդային ջերմը շատ մութ, դըժուարամանաչելի ախտ է և կրնայ դիւրաւ շփոթուիլ ուրիշ ախտերու հետ։ Գլխաւոր վտանգն է աղիքներուն ծակծկիլը պալարներու պատճառաւ, որոնք կը ձեւանան անոնց մէջ ախտին տեւողութեան միջոցին։
Կը շարունակէ սովորաբար նշանաւոր ճգնաժամով մը, եւ անոր կը յաջորդէ խոր քուն և արագ բարելաւում։	Առ հասարակ 14 օր։	Ժանտատենդայինջերմ, Սովատենդ։ Հարսանիք։ Թոքատապ։ Ուղեղային բորբոքում Դողդոջական ցնորանք։
Առաջին ճգնաժամ 5երորդէն մինչեւ 7երորդ օրը, և կը յաջորդէ քրտինք ու ապաքինում մանաւանդ 12էն 17 օր։ Վերադարձ երկրորդ ճգնաժամով 3էն մինչեւ 5 օր։	Փոփոխական, վերադարձներուն պատճառաւ։	Ժանտատենդ։ Ժանտատենդային ջերմ Ցօղացաւային տենդ։ Բորբոքում ստամոքսի և լեարդի։
Դանդաղ, մարթին կեղեւման պատճառաւ, որու միջոցաւ հիւանդը պէտք է պահպանել ցուրտի դէմ։	Ընդհանրապէս իբր 4 շաբաթ։	Հարսանիք։ Գերման հարսանիք։ Սրընթաց փողացաւ (soar-throat)։

Ախտեր	Ախտանիշներ և յարձակման կերպը	Մորթային պալարիկներ	Ընթացք Կերմանեան աստիճաններ
ՀԱՐՍԱՆԻԹ **Measles** (ֆըզլզ) Թխսում, իբր 14 օր։ Վարակում վեր տալէն առաջ մինչեւ մորթին կեղեւիլը և մաքրուիլը։	Կու գայ գլխի հարբուխով և չափաւոր տենդով, հազով և փորհարուիթիւնով։	Կեղեւոտ պալարիկներ դուրս կու տայ 4րորդ օրը նախ երեսին և յետոյ վար մարմնին վրայ։	Ջերմութեան աստիճանը սովորաբար 40°էն վեր չելլեր։ Ցանկարծ կ'իջնէ 4էն մինչև 10 օրէն։
ԾԱԴԿԱԽՏ **Small-pox** (էլէ+ էլբէ) Թխսում 12-17 օր։ Մինչեւ որ կեղեւները Թափին կը մնայ վարակումը։	Ցանկարծ յարձակում։ Սաստիկ տենդ, փըսխում, ցաւ կըռնակին մէջ, մեծ անզօրութիւն. տենդը կը դադրի երբ մորթը վեր տալ կը սկսի։	Երրորդ օրը, նախ երեսին վրայ, մանր կարմիր պիսակներ կը կարծրանան սակոյի հատիկներու նման, որոնք կ'ըլլան պալարիկներ և կը կեղեւին ու կը Թափին։	Ջերմութեան աստիճանը արագ կը բարձրանայ 40°էն մինչև 42°. երբ պալարիկները երեւան կու գան, Երկրորդ բարձրացում երբ կեղեր կը ձեւանան և հետզհետէ կ'իջնէ։
ՋՐԾԱՂԻԿ **Chicken-pox** (--- էչէյչ էլբէ) Թխսում 14 օր։ Վարակում մինչեւ որ կեղևները Թափին։	Ջունի ։	Կարմիր, ջրոտ պիսակիկներ գլխուն և մարմնին վրայ 24 ժամու մէջ։	Ջունի մանաւոր ընթացք։
ԵՐԶԱՑԱՒ **Erysipelas** (էրըզիփըլըս) Թխսում անստոյգ։ Վարակում մինչեւ կարմրութիւնն անցնի։	Աստիճանական յարձակում, տենդային ախտանիշներ, տեղային ջերմութիւն և կարմրութիւն։	Տարբութիւն, կարմրութիւն և ուռոյց երկու երեք օրուան մէջ։	Շատ զանազանելով, հիւանդացած մասին հաւմեմատ։ Կրնայ բարձրանալ մինչեւ 40°։

Ընթացք ախտին	Տեւողութիւն	Նմանող ախտեր
Ընդհանրապէս կ'ապրի կնայ 14 օրէն։	Ընդհանրապէս 14 օր։	Կարմրախտ։ Գերմանհարսանիք, Ժանտատենդ։
Շատ փոփոխական է. ապաքինումը շատ ուշ տեղի կ'ունենայ յաճախ։	Երեք կամ չորս շաբաթ։	**Febricula.** Սովատենդ։ Հարսանիք (կանխագոյն աստիճաններուն մէջ)։
Կարճատեւ։	Կարճատեւ. (Ծաղկախտը կրնայ շփոխուիլ ջրծաղիկին հետ։)	Ծաղկախտ։
Ցաւախ մահաբեր, եթէ սաստիկ ըլայ։	Փոփոխական։	Ժանտատենդ։ Սրընթաց Լկզէմա։

ՏԿԱՐ ԿՈՇՏ, Weak Ankles (ը՛ւֆ ֆ֊ւ֊ֆ)։— *Որուն պատճառաւ մարդ անկարող կ'ըլլայ մարմնամարզ ընելու, և ուստի կ'աւարի ընդհանուր առողջութիւնը։ Կրնայ դարմանուիլ աղջուրի լոգանքով, չփումով, վիրակապով և այնպիսի կօշիկներ-գործածելով որոնք հանգիստ տան։*

ՐՈԶԷՕԼԱ, Roseola.—*Պարզ տենդ, որ հարսնահիթի նման դուրս կու տայ պալարիկներ, բայց վարակիչ չէ և հարբուխ* (catarrh) *չունենար։* (Դարմանումի համար տես Տենդեր։)

ՐՈՒՓԻԱ, Rupia.—*Վէներախտի մէկ արտայայտութիւնը։ Մորթին վրայ վէրքեր կ'ելլեն որոնք կեղեւ կը կապեն։*

Դարմանում.—*Պատճառն եղող ախտին տալու է ուշադրութիւն։*

ՑՆՑՂԱՏԱՊ, Bronchitis.— *Ցամրընթաց կամ սրընթաց բորբոքական ախտ ցնցուղի խողովակներուն պատող լորձնաթաղանթին։*

Ախտանիշներ. — *Երբ ցուրտ հովեր կը փչեն, մարդիկ աւելի ենթակայ են սրընթաց ցնցղատապի (պռոնշիթ), որ կը սկսի մսելով, ապրստուռով և ձեռքի, ոտքի ցաւերով։ Հիւանդը կ'ունենայ սաստիկ ծարաւ, թուլութիւն, ախորժակի կորուստ, և անհանգստութիւն՝ հանդերձ գլխու ցաւով։ Լանջոսկրին ետեւը ցաւ կը կենայ, որ կ'աւելնայ խորունկ շնչելու ատեն։ Հիւանդը կը հազայ չոր և կերկերաձայն հազ մը և քիչ մը խուխ կ'ելլէ։ Քանի մը օրէն հազը կը կակուղնայ և խուխը կը չաճնայ։ Խժալու ձայներ կրնան լսուիլ օդի խողովակներուն մէջէն, և խժալ մը կրնաս զգալ ձեռքդ կռնակին կամ կուրծքին վրայ դնելով։*

Դարմանում.—*Երբ ախտացեալը ինքզինք հիւանդ կը զգայ, զանիկա անկողին՝դիր անմիջապէս և հոն թող մնայ անիկա մինչեւ որ նորէն առաջուն զգայ։ Այս կերպով կարելի է ախտին յարձակումը արգելել, եթէ ժամանակին հոգ տարուի։ Սենեակին տաքութիւնը 16°ին և 20°ին մէջտեղ պահելու է։ Սանով ջուր եռացնելու է կրակին վրայ, և շոգին լեցնելու է սենեակը. ասիկա օդը կը խոնաւցնէ։ Սենկողին մանելէ առաջ տաք լոգանքը յաճախ շատ կ'օգնէ։ Երբեմն լուծողական մը և քրտնցնող մը կ'արգելէ յարձակումը։ Առաջին անգամ հիւանդը հաստատուն կերակուրի փոյթ չունենար։ Հաց և կաթ կրնայ տրուիլ, և բրինձ կարկանդակ, թափիոքա կամ աղացուած բրինձ։ Կրնայ տրուիլ նաեւ արգանակ, եղան մսի էութիւն* (beaf-tea)*, վառեակի արգանակ, մածուածներ* (jellies)։

Տաք կտաւատի ալիւրէ խիւսեր պէտք է դնել կուրծքին վրայ, բայց պէտք է փոխել մէկուկէս ժամին անգամ մը։ Հիւանդը պէտք է որ գիշերը ֆանէլա հագնի անկողնի համար։ Turpentineով (ՏՒՐՓԷՏԻՆ) *տաք* (stupes, ՏՒՊՍ) *կրնայ գործածուիլ եթէ աւելի մեղմ միջոցներ չաղդեն։ Այս կրնայ ըլլալ եռացած ջուրի մէջ ֆանէլա թաթխելով և քամելով և անոր վրայ մէկ թէյի գդալ* turpentine *սրսկելով։*

Եթէ ախտը աղէկի չդառնայ,—աղէկի դառնալուն նշանն է ախտանիշներուն մեղմանալը,—բժիշկ պէտք է կանչել։ Վասն զի եթէ հիւանդութիւնը գէշնայ, սիրտը կրնայ տկարանալ, հիւանդը կրնայ արագօրէն ընկճիլ և մեռնիլ չզաձգութենէ, այն պատճառաւ որ ցնցղային խողովակները կը գոցուին մզուածներով (secretion) *զորոնք կարող եղած չէ հաղալով դուրս հանել։ Մինչեւ իսկ թէեւ հազը չատնեղիչ ըլլայ և հիւանդը հանգիստ չատ պէտք ու-*

նենայ, վտանգաւոր է ափիոն և անոր ունէ մէկ պատրաստութիւնը տալ, վասն զի արեան համախառնումին վրայ յաւելում մը կ'ըլլայ որ կրնայ փութացնել մահացու վախճանը: Ահա հոս է պատրաստչատ դեղերու վտանգը: Մանուկներու համար սրընթաց ցնցղատապը աւելի ծանր կարեւորութիւն ունի քան չափահասներու համար, և մանուկներու մահերէն չատը այս հիւանդութենէն կը պատահին: Ինչպէս չափահասներուն մէջ, հիւանդութիւնը կը սկսի հարբուխի ախտանիշներով, բայց աւելի տենդ և անհանգստութիւն կը կենայ. չնչառութիւնը արագ և հեւալով կ'ըլլայ, հազը աւելի չատ յաճախ, և մանուկը այնպէս կը զգայ թէ կուրծքը լեցուած է օտար նիւթերով: Լեզուն թաց է, ախորժակը՝ գոց, և քիչ մը ծարաւութիւն կայ: Եթէ մանուկը աւելի գէշնայ, երեսը կը դեղնի, շրթունքը կը կապուտնան և քթին ծակերը կ'ընդարձակուին իւրաքանչիւր շնչման առեն: Մահացու վախճանէն առաջ յոճախ ջղաձգութիւն տեղի կ'ունենայ: Դարմանում.—Մանուկը պէտք է ֆանէլայի մէջ փաթթել և իսկոյն անկողին դնել, և սենեակը 16^0–20^0 աստիճան ջերմութեան մէջ պահել: Կրնայ տաք լոգանք մը տրուիլ: Կտաւատի տաք խիւս պէտք է դնել ժամը անգամ մը: Փորը լուծելու է հնդկկիւղի դեղաբաժինով մը: Թէյի դգալ մը ipecacuanhaի գինի պէտք է տալ 5 վայրկեանը անգամ մը հիւանդութեան միջոցին: Ոյժը պահպանելու համար առատ կաթ տուր: Եղան մսի էութիւն թէյի ձեւով կամ ոչխարի մսի ջուր կրնայ տրուիլ փոփոխակի, բայց ոչ թէ հասատատուն կերակուր: Ցամրընթաց ցնցղատապը չատ հասարակ է, մանաւանդ ձմեռը: Շատ յաճախակի կը պատահի միջահասակ և ծերունի անձերու, և ընդ-

հանրապէս emphyscema իրեն ընկեր կ'ունենայ: Շունչի կարճութիւն, հազ և մաղաս յամրընթաց ցնցղատապի ախտանիշներ են: Հիւանդը չկրնար հանգիստ պառկիլ, և կէս նստած դիրքը աւելի հանգիստ կը գտնէ: Ակնպիսներ, որոնց զբաղումը գէշ օդի մէջ է, այս ախտին ենթակայ կ'ըլլան: Դարմանում.—Ցամրընթաց ցնցղատապին ամէնէն աղէկ դարմանումն է ձմեռը տաք կլիմայի մէջ անցընել, կամ ունէ տեղ ուր ջերմութեան աստիճանի քիչ զանազանութիւն կը պատահի, և ուր մարդ զերծ կը ճնայ մառախուղներէ և արեւելեան հովէ: Ակնպիսիք որ չեն կրնար իրենց բնակավայրէն հեռանալ, պէտք է որ ըստ կարի խոյս տան ցուրտէ կամ խոնաւութենէ. պէտք է որ թանձր կօշիկներ հագնին և միշտ ֆանէլա՝ մորթին անմիջապէս վրայէն: Մորթին գործողութիւնները աղէկ վիճակի և կանոնաւորութեան մէջ պահէ. տունէն դուրս ելլիր պարզ օդով և մեղմ օրերը միայն, և զգուշացիր գիշերուան օդէն:

ՑՐՏԱՒՈՒԹԻՒՆ կամ **ՀԱՐԲՈՒԽ**, Cold. — Ցրտաւութիւնը կամ հարբուխը ամէնէն հասարակ բայց թերեւս ամէնէն դժուար բուժուող հիւանդութիւնն է այս երկրին (Անգղիոյ) մէջ, վկայ՝ սա իրողութիւնը թէ ամէն օր որ քեզի կը պատահի, «անվրէպ դեղ» մը կ'առաջարկէ, և հաւանօրէն միեւնոյն առեն ինք կը տառապի հարբուխէ:

Ցրտաւութեան ամէնէն աւելի ենթակայ եղողներն են անոնք, որոնց արեան չրջաբերութիւնը սակաւ է: Պէտք է որ անոնք ամէն օր չփեն իրենց մարմինը (flesh-brush) մէկ երկու անգամ, և որչափ կարելի է տունէ դուրս բաց օդին մէջ աչխատին, մարմնամարզ ընեն:

Ախտանիշներ.—Շատ յաճախակի հարբուխը կու գայ անխոհեմութեամբ հանդերձները փոխելով, թանձրը հանելով և բարակը հագնելով՝ անյարմար վայրկեան մը, կամ օդի հոսանքի ենթարկուելով. այսպէս մսելով. կամ ոտքերը թրջուելով, և յաճախ մթնոլորտին յանկարծ փոխուելովը: Շատ անգամ հիւանդը պաղ առած կ'ըլլայ առանց գիտնալու: Հիւանդը կ'ունենայ մկանային տկարութեան ընդհանուր զգացում մը, դող, սարսուռի զգացումներ, որոնք կու գան ու կ'երթան օդին ամենաթեթև չարժումէն. տաք և չոր զգացում կոկորդին ետեւը, ձեռքերը և ոտքերը կը պաղին, և տաքութեան զգացում այն ատեն միայն կ'ունենայ՝ երբ կրակի առջեւ կը նստի կամ լաւ մը կը ծածկուի անկողնի մէջ: Կ'ունենայ քրտնելու միտում, որով կ'աւելնայ անհաճոյ զգացումը, մինչ քրտինքը կ'օգնէ ախտին մեղմանալուն: Ցաճախ մկանները կը պնդանան և չարժելու ատեն ցաւ կը զգացուի: Ներքին գործարաններու սրընթաց բորբոքական վիճակներուն կրնայ «հարբուխ» յաջորդել, և այդ ատեն աւելի ծանր հիւանդութեան մը մասնաւոր տունդը կը ցուցնէ ինքզինք, այն է՝ թոքատապ: Եթէ հարբուխին հետ ուրիշ հիւանդութիւն չընկերանայ, անիկա կարճ կը տեւէ: Ցրտառութեան համար հարկ չկայ ամբողջ մարմինին պաղելուն, փոքրիկ մասի մը պաղ առնելը բաւական է: Ջերմութեան աստիճանին փոխուելուն ալ շատ պէտք չկայ. բայց առ հասարակ անիկա քիչ շատ կ'երկարի: Հարբուխի մեծագոյն մարտիրոսներէն մէկը, որ գլխէն պաղ կ'առնէր, կ'ըսէ թէ ինք քնաւ սարսուռ չզգար երբ պաղ կ'առնէ:

ՑՐՏԱՌՈՒԹԻՒՆ ԳԼԽԻ կամ ԳԼԽԻ ՀԱՐ-

ԲՈՒԽ, Coryza.—Կ'ունենան ոմանք ինչ ինչ կենդանիներէ, ծաղիկներէ կամ դեղերէ արտահոսուած հոտէն: Այս տեսակը, թէպէտ յաճախ աստիճ կ'ըլլայ, բայց երկար չտեւեր ընդհանրապէս, և չատնման է խարատենդի: Կան դեղեր, որոնք երբ կ'առնուին, զոր օրինակ iodide of potassium, նման ախտանիշներ յառաջ կը բերեն: Ամէնէն հասարակ պատճառն է պաղ, թաց ոտքեր:

Դարմանում.—Սովորական դէպքերու մէջ չատ ազդու դարմանումի չդիմուիր. ամէնէն օգտակար ազդակները քրտինքն ու հանգիստն են: Ֆընաքընան (quinine), եթէ խոհեմութեամբ գործածուի, չատ օգուտ կ'ընէ, նմանապէս մանր քանակութեամբ ափիոնը, երկուքն ալ ներքուստ և տեղին վրայ (locally): Հարբուխները միքրոպէ մը ծագումի կ'առնեն. և ուստի անոնց եւս կը պատկանին ինչ որ ըսած եմ Ինֆլուէնցային համար.

Ինչ բան որ քրտինք յառաջ կը բերէ, գրեթէ միշտ բարերար է. և աւելի աղէկ է կանուխ գործածել զայն, նոյն իսկ սկզբնաւորութեան ատենը: Հնօրեայ դարմաններ, զոր օրինակ ոտքերը տաք ջուրը դնել՝ ջուրին մէջ մանանեխ խառնելով, տաք, քնացնող խիւս դնել, տաք հացի և կաթի խառնուրդէ խիւս՝ քրտնցնելու համար, ամէնն ալ աքանչելի գարմաններ են: Բայց մի մոռնար թէ վնաս կրնայ յառաջ գալ եթէ հիւանդը այս դարմանումներէն հատը անխոհեմութեամբ ցուրտի ենթարկուի, պաղ առնէ: Իսպէս կարեւոր է նաեւ հոգ տանիլ հանդերձներուն տաք պահուելուն, ջերմութեան աստիճանին և օդաւորման:

Կեռակուր.—Մննդարար բայց պարզ կերակուր, սակաւ հեղանիւթ:

Նախազգուշական դարմանուն. — Ուշադրութիւն ընդհանուր առողջութեան, և ոտքերը տաք և չոր պահել։ Եթէ մէկը պաղ առած է, թրքական կամ ռուսական բաղանիքը, կամ մինչեւ իսկ հասարակ տաք լոգանքը կրնայ շատ օգտակար ըլլալ. բայց «հին կամ ծեր կնոջ լոգանք» կոչուածը նոյնքան օգտակար է և միշտ առ ձեռն պատրաստ։ Այս է հնօրեայ «քրտնցնող» մը։ Այսինքն՝ լաւ մը վերմակներով փաթթուիլ անկողինի մէջ մինչեւ որ յոյժ առատ քրտինք յառաջ գայ, և այնպէս մնալ ժամերով։ Այս պարագաներուն մէջ մորթէն արտաշընչութեան հոսանքը աւելցնելու համար կը խմուի մէկ երկու գաւաթ տաք թէյ, կամ երիցուկի (ֆոֆոՐնա չէՀայէ) թէյ։ Քրտինքը կրնայ չարունակուիլ մինչեւ հետեւեալ առաւօտ. այնուհետեւ անգամ մը ցուրտ «տաշտ»ի մէջ մխրճուելով կը կատարելագործի բուժումը։

ՑՐՏԱՀԱՐՈՒԹԻՒՆ, կամ ՋՄԵՌՆԱԿ, Chilblains.—Ասիկա չատ հասարակ է ձմեռը այն անձանց մէջ որոնց արեան չրջաբերութիւնը տկար է։ Ցրտահարութիւնը կը սկսի իբրեւ մեղմ բորբոքում մորթի, ձեռքերուն, ոտքերուն, ականջներուն և ուրիշ չծածկուած մասերուն։ Եթէ զանց առնուին, խոր բունկ վէրքերու կը փոխուին։ Անոնք յառաջ կու գան տաքէն յուրտը, կամ ցուրտէն տաքը մրտնելէ։ Ցրտահարութեան հասարակ ձեւն է կարմիր պիսակ մը մորթին վրայ, որ տաք է և եռքոտ։ Եթէ անիոյթ գտնուիք, կը պատռի, և ի վերջոյ, եթէ մեծ հոգ չտարուի, պալարի կը փոխուի, կը թարխոտի։ Մարդ չատ բան կրնայ ընել ցրտահարութենէ ձերբ ըլլալու համար։ Ոտքերը և ձեռքերը պէտք է յաճախ լուալ պաղ ջրով, և պաղլեղի լուծոյթով

չփել մորթը իրիկուն և առաւօտ։ Ասիկա չատ կ'օգնէ աղէկնալուն։ Պէտք է միշտ հագնիլ թանձր կօշիկ և տաքուկ գուլպայ. և երբեք յանկարծ կրակին մօտեցնելու չէ մատչէ թմրած ձեռքը կամ ոտքը։ Եթէ ձմեռնակը բորբոքի և ցաւի, ի տօրեւ չիշուած լոգանքներէն ոևէ մէկը օգտուիլ կ'ընէ. spirits of turpentine (ՍՒՐԻԹՍ ՕՖ ԹՈՒՐՊԵՆԹԻՆ) երկու տրամ, հնդկիւղ երեք տրամ, բամբակի ոգի (collodion) 2 ունկի, կամ քափուր (camphor) մէկ տրամ, օծ տը քոլոռները երեք ունկի։ Եթէ չատ պալարիկներ ելլեն, ամէնէն աղէկ է պարզ օսլայի փոչի, կամ զինկի օծանելիք դնել վրան։ Պալարի ձև առած ձմեռնակը կը պահանջէ վրան խիւս (ԼՈՒՏ) դնել։ Եւ եթէ չատ հիւթ վազէ և վէրքերուն վրայ «գէշ միս» գայ, փէրուի բալասան (Peruvian Balsam)։ Երբ վէրքերը կը յամառին, դարմանումէն չեն ազդուիր, և անոնց բոլորտիքի մորթը կը բորբոքի, ուշադրութիւն ընելու է հիւանդին ընդհանուր առողջութեանը։ Երբ վէրքէն վազած հիւթը չատ գարշահոտ ըլլայ, այս վէրի դարմանները վրայ կրնայ աւելցուիլ Condys Fluidի լուծուած մը, կամ վէրքին վրայ դնել բամբակի խաւ մը կամ կանեփի խծուծ (ՏԱՐՏԻՖ) փայտածուխի կամ iodoformի հետ ծեծուած։

Ջօրաւոր iodideով օծելն ալ չատ աղէկ է չպատռած ձմեռնակի համար, ինչպէս նաեւ օրը 3 կամ 4 անգամ չփելը սպիրթոյով։

ՑՐՏԱՀԱՐՈՒԹԻՒՆ ԼԵԱՐԳԻ, Chill on the Liver. —«Ինչ ունիս, հին բարեկամ, աղէկ չես երեւիր։» «Չեմ գիտեր, քանի մը օրէ ի վեր առողջութիւնս խանգարուած է։ Երբ առաւօտուն կ'արթննամ, լեզուս գէշ է և գլուխս իմս չէ։ Ծանր է կապարի պէս, չեմ կրնար աւրջնել ածելիս, չափկիս կոճա-

կը չեմ կրնար կոճկել . . ։ Գլուխս կը ցաւի և ցաւեր կը զգամ ամէն կողմս, պզտիկ սեւ կէտեր կը տեսնեմ աչքիս առջեւ, որոնք չատ դեղին կ'երեւին. ծանր ցաւ մը ունիմ կռնակիս մէջ ուսոսկրիս ներքեւ, փոյթ չեմ ըներ ուտելու, և իրօք ամէն բան նեղութիւն է ինծի, և չեմ կրնար խորհիլ ։» «Լաւրդիդ պաղ առեր է։ Դուն այնպիսի դիրքի մը մէջ գըտնուած ըլլալու ես որ քու բոլոր արիւնդ ներքին գործարաններուդ գացեր է ցուրտին ներգործութիւնովը, և այսպէս լաւրդիդ մէջ համախտնում ունեցեր ես։» « եթէ այդպէս է, ինչպէս կրնամ աղէկնալ ։»

Առ չատ դիւրամարս, թեթեւ կերակուր մէկ երկու օր, և քիչ ։ Մի ծխեր քանի մը օր. գիշերը տաք լոգանք մը ըրէ. հագիր ֆանէլա կամ բրդեղէն հանդերձ, և ամէն գիշեր առ մնդկաւոր դեղահատ մը (blue pill) երեք գիշեր. և հետագայ խառնուրդը՝ չաթաթ մը. Tr. Podoph մէկ տրամ, Tr. Nucis Vom. մէկ տրամ, Spt. Am. Ar. երկու տրամ, ջուր 6 ունկի ։ Ասկէ առ մէկ ապուրի դգալ օրը 3 անգամ ։

ՑՈՒՐՑԻ ԽԱԾՈՒԱԾ, Frost-Bite.—Սրդիւնք ցուրտին ներգործութեան մարմնին մէկ մասին վրայ ։ Ցրտահարութիւնը կրնայ ցուրտի խածուածին ամենափոքր ձեւը նկատուիլ, նաև կրնայ այս բաղդատապէս անկարեւոր ձեւէն մինչեւ այնպիսի ձեւի մը հասնիլ որ ամենածանր վախճան յառաջ գայ ։

Ցուրտի խածուածի ենթակայ մէկը պէտք է որ արեան չրջաբերութիւնը գործօն վիճակի մէջ պահէ մարմնամարզով. և եթէ ցուրտի խածուած ունենայ, աւելի ընտրելի է այդ հիւանդ մասը չփելով տաքցնել քան արհեստական ջերմութիւն տալ, որ

յաճախ վնասակար կ'ըլլայ, մինչև արեան չրջաբերութեան վերադարձը ։

ՓԱԿԱՆ ՍՐՏԱԿԱՊԱՆՔ, Adherent Pericardium. —Երբեմն սրտին ամանին (Pericardium) բորբոքումէն առքը, որ է հետեւանք սրընթաց յօդացաւութեան, ևն., բորբոքման միջոցին մզուած ալիւկը, երբ կը չորնայ, սրտին դուրսի կողմը և սրտակրանքին կամ սրտապարկին ներսի կողմը իրար կը փակցնէ, իրր թէ սոսինձով ։ Ասիկա կրնայ յառաջ բերել նեղիչ ախտանիշներ, որպիսի են սրտի տրոփում, սրտի խառնըռուք, գլխու պտոյտ, հեղձամըղձուկ ըլլալու զգացում, և նեղիչ ցաւեր սրտին մէջ, որոնք ամէնն ալ աւելի կը գէշնան երբ կը չարժի մարդ ։

Ասոր դարմանումը, ինչպէս սրտին բոլոր միւս հիւանդութիւններուն ալ, միայն բժիշկի մը գործն է պատշաճօրէն կատարել ։

ՓԱՄՓՇՏԱՏԱՊ, Cystitis.—Միզափամփուշտին բորբոքումն է, որ կրնայ սրընթաց կամ յամրընթաց ըլլալ ։ Առաջինը վերջինէն չատ աւելի ցաւագին ախտ է, և անոր ախտանիշները չատ աւելի սաստիկ ։ Սրընթաց փամփուշտատապ ունեցողը սաստիկ ցաւ կը զգայ փամփուշտին մէջ, թէ perinaeumին մէջ և թէ փորին վարի մասին մէջի ոսկորին վերեւը. յաճախ միզելու կը ջանայ, և իւրաքանչիւր ջանքին առնոը ցաւը կ'աւելնայ, և միայն քանի մը կաթիլ կ'ըլլայ արդիւնքը, կամ մէզը կատարեալապէս կ'արգելուի, կը կապուի ։

Դարմանը կը բաղկանայ դուրսէն խոնաւ տաքութիւն դնելէ, ստածումէ, այսինքն վրան տաք դեղ դնելէ (fomentation) ևն., և ներսէն պէտք է տալ camphor և hyoscyamus, ալքալի լուպելիներ,

խաչուած գարիի ջուր, կտաւատի թէյ և ուրիշ ամոքիչ հեղանիւթեր կրնան առնուիլ առաւօրէն, բայց ո՛չ աղի կերակուր։ Ալքոլաւոր գրգռիչներ կամ չատ համեմեալ կերակուր կրնան առնուիլ։ Ցամրընթաց փամփչտատապը նման է ասոր, բայց ոչ թէ ասոր չափ սաստիկ, և նման դարմանումի կը պահանջէ։ Buchu, uva ursi, և parieraի արմատ կը գործածուին փամփչտատապի համար և օգուտ կը քաղուի։

ՓԱՍՓՈՒՇՏ, Bladder.—Փամփուշտը կամ միզափամփուշտը ախտի ենթակայ է ուրիշ գործարաններու նման։ Անոր բորբոքումը ցաւ յառաջ կը բերէ։ Երբեմն կ'ընդարձակի՝ մէզով չափազանց լեցուելուն պատճառաւ, կամ անոր որմերը կրնան անդամալուծիլ, ինչպէս ողնայարի հիւանդութիւններէն ոմանց մէջ։ Այս խոռոչին մէջ խիճ կամ քար կրնայ գոյանալ. և յայնժամ վիրաբուժական գործողութիւն պէտք է խիճը հանելու համար։ Կամ փամփուշտին պարանոցին մերձակայ գեղձը (prostate) կրնայ ընդարձակիլ և կամ ուռոյց մը, դէղ կամ պարզ տեսակէ, կրնայ գոյանալ։

Փամփուշտի բոլոր ախտերուն մէջ մեծագոյն զգուշութիւն ընել պէտք է. հրաժարելու է գրգռիչ ամէն ուտեստէ և ըմպելիէ, որպիսի են ալքոլ, պղպեղ, համեմայիններ եւն.։ Մորթին գործողութիւնը պէտք է դիւրացնել կարելի ամէն կերպերով։ Ցուրտէ չատ զգուշանալ հարկ է։ Պէտք է առաւօրէն գործածել մեղմիչ ըմպելիներ, որպիսի են խաչուած գարիի ջուր կամ կտաւատի թէյ։

ՓԷՄՓԻԿՈՒՍ, Pemphigus.—Այս քիչ մը անծանօթ ախտը խոշոր պալարներ կ'ունենայ, որոնք ուրոյն ուրոյն կը սփռուին մարմնին վրայ։ Սկիզբի ժամուկներու կը պատահին քան չափահասներու, երբեմն ալ նորածին մանուկներու, ի ծնէ վերնաներախտաւորներու։ Կը գտնուին ձեռքի ափերուն և ոտքի ներբաններուն վրայ։ Բաւական անզօրութիւն կը կենայ պալարներուն երեւան գալէն առաջ, և մորթին վրայ այն տեղերը ուր պալարները պիտի գոյանան, կը կարմրին ու եռք կ'ունենան։ Պալարները կը պատռին քանի մը օրէն և կեղեւ կը կապեն, որուն ներքեւ նոր մորթ կը գոյանայ։

Դարմանում.—Զօրացուցիչ դեղեր և աղէկ ուտեստ։ Իսկ դուրսէն տեղային դարման քիչ կարեւի է ընել բայց ի պալարները վերատեսչել պահպանելէ։

ՓՈՂՍՑԱՒ ԿՂԵՐՒ, Clergyman's Sore-Throat. —Շատ հասարակ նեղութիւն մը, հետեւանք տաք սենեակէ ցուրտը մտնելու։ Chlorate of potassiumի քանի մը tabloid ծծելով թեթեւութիւն կը զգացուի։ Զօրացուցիչ մը, զոր օրինակ երկաթ և սեղմիչ կամ պնդացուցիչ սոսորդում (astringent sprag, ն-բէ-ռ-ռ) մը կը կատարելագործէ բուժումը։

Պէտք է միշտ մտքի մէջ ունենալ թէ փողացաւը տեղերէ չատին ախտանիշներէն մին է, ուստի անոր ամենաթեթեւն ալ մեծ ուշադրութեան առարկայ ընելու է։

ՓՈՂՍՑԱՒ, Quinsy.—Նշիկներու սրընթաց բորբոքում։ Ցաւակութիւններն են ցաւ և դժուարութիւն կլլելու կամ խօսելու, տենդ և ուժաթափութիւն։ Սովորաբար վախճանը կ'ըլլայ պալար նշիկներուն մէջ, որոնք կը պատռին և այնուհետեւ հանգստութիւն կու գայ։

Դարմանում.—Սկզբնաւորութեան ատենը փոքր դեղաբաժիններ antimony (gray powder) կամ մանր դեղաբաժիններով belladonna չատ յաճախ առնելով երբեմն կը դադրեցնեն յարձակումը։ Երբ

աւելի սաստկանայ, aconite և երկաթ կրնան փոր-
ձուիլ, և պաղլեղով (alum), chlorate of potashով
tr. capsicumով սոսորդում (֊֊), կամ կիզաքար
կամ tanninի կլիսէրին քսել, ամէնն ալ օգտակար են։

ՓՈՇՏԱՆԿ, Hernia,—Որ է աղիքներուն ցցուի-
լը, որով պատառում յառաջ կու գայ. պատճառն
է փորին որմերուն տկարութիւնը։ Յառաջ կու գայ
անոր պարունակութիւններուն ճնշուելէն չրջակայ
մկաններէն, որոնք բուռն գործողութեան կը դըր-
ուին թի քաչելով, ծանրութիւններ վերցնելով, քա-
չելով, են.։ Յանկարծ կոյտ մը կը ձեւանայ, որ հի-
ւանդը պառկեցնելով, կրնայ եա հրուիլ փորին մէջ,
և որ դէպ ի դուրս կը մղուի հազալու ատեն։ Այս-
ինքն հազը կը զգացուի այդ կոյտին մէջ։

Յարմար ազէկապը (ֆ֊ըէ պ֊ը) կը մեղմացնէ
նեղութիւնը. բայց վիրաբուժական գործողութիւնն
է միայն որ կը բուժէ զայն։

ՓՈՐԱՄԱՇԿ, Peritonium.— Փորամաշկն է այն
նուրբ մորթը որ կը պատէ փորը և կը ծածկէ փորո-
տիքներուն և փորին մէջ գտնուած բոլոր բաներուն
դուրսի կողմը։ Կրնայ բորբոքիլ ամիսնափոքր գըրգ-
ռումով։ Այսօրինակ վիճակ մը չատ վտանգաւոր է։
Սաստիկ ցաւը փորամաշկային բորբոքման նշան է։

ՓՈՐԻ ՑԱՒ, ԽԻԹՔ, ԱՈՍՏՈՒՔ, Colic. — Ա-
ղիքներու հիւանդութիւն, պորտին կողմերը, չատ
տառապեցուցիչ ցաւով։ Ցաւը թէեւ ծանր և սաս-
տիկ է, բայց վտանգաւոր չէ, վասն զի երբ վրան
կոխուի, կը թեթեւնայ։ Փորի պնդութիւն և երբեմն
փսխում ալ կ'ընկերանայ խիթին, բայց ոչ տենդ կամ
զարկ բազկի արագութիւն, որոնք կը տարբերեն
զայն աւելի ծանր բորբոքական ախտերէ։ Հիւան-
դութիւնը յառաջ կու գայ հասարակօրէն դժուարա-

բամարս կերակուրներէ, և կամ աղիքներուն մէջ
մնացած ու նեխած կերակուրէ մը, որ գէշ կա-
զեր կ'արձակէ, որոնք յառաջ կը բերեն ցաւ և
կ'ուռեցնեն։ Նեղութիւնը սովորաբար կ'անցնի լու-
ծողական առնելով, զոր օրինակ հնդկիւղ, որ լա-
ւագոյնն է, Հնդկիւղը պէտք է տալ մէկ ունկի,
հանդերձ հինգ տասը կաթիլ laudanumով (֊ֆէ֊ն
բ֊հ֊), կամ հնդկիւղէն եաքը բաժակ մը ջրախառն
տաք ոգիներ կրնան առնուիլ։ Կան ուրիշ տեսակ
խիթեր ալ, հետեւանք կամաց կամաց ներգործող
թոյներ կլլելու, որոնց գլխաւորն է կապար և կա-
պարախիթ (painter's colic)։ Այս հիւանդութիւնը
չատ կը պատահի նկարիչներուն, նա մանաւանդ ա-
նոնց որոնք մեծ քանակութեամբ ճերմակ կամ կար-
միր կապար կը գործածեն և հոգ չեն տանիր մաք-
րութեան։ Կապարը կերպով մը կը մտնէ կազմու-
թեան մէջ, կապոյտ գիծեր կը ձեւանան լինտերուն
վրայ, և հնթական կը տառապի փորի պնդութենէ
և փորի խիթէ։ Եթէ կապարին ծծումը չարունակէ,
բազուկի (արմուկէն մինչեւ դաստակի, ծղիի) մկան-
ներու անդամալուծութիւն տեղի կ'ունենայ, որ կը
ներգործէ ձեռքին կռնակին։ Մկանները կը մաշին
և անդամալուծութիւնը երբեմն կ'ընդարձակի ու կը
հասնի մարմնին միւս մասերուն ալ։ Կապարախիթի
ցաւը աւելի սաստիկ և յամառ է քան պարզ խի-
թինը, դժուար է աղիքներուն գործել տալ։ Ամէ-
նէն աղէկն է լեցուն դեղաբաժիններով տալ էփսըմ
(Epsom) աղեր, ամէն երկու ժամն անգամ մը, մին-
չեւ որ աղիքները չարժին։ Էփսըմ աղերը և ջրա-
խառն sulphuric acid իրրեւ լուծողական ըմպելի
պէտք է տալ ժամանակ մը մինչեւ որ աղիքները
դիւրաւ գործեն։ Երբ աղիքները պարպուին, պէտք

է միջոցներ գործածել կազմութեան մէջ մուծուած կապարը հանելու։ Iodide of potassium տասը ցոքիոնոց դեղաբաժիններով պէտք է տալ, և չարունակել ժամանակ մը, կազմութենէն բոլորովին վտարելու համար կապարի բոլոր հետքերը։ Աղիքներուն էլեկտրականութիւն հաղորդել օգտակար եղած է. և շատ օգուտ կը քաղուի էլեկտրականութիւնը առաջնաբազուկին մկաններուն հաղորդելով, երբ անոնք շատ մաշած են։

Խիթը կրնայ ընկերանալ նաեւ մաղձաքարի (gall-stone) հետ, բայց այն ատեն ցաւ կը կենայ պորտին քիչ մը աջ կողմը և անկէ վեր։ Եւ կրնայ դալուկ (ՙՙբըւըֆ էյլընէ) կենալ և ցաւ զգացուիլ, լեղիի պարկին վրայ կոխուած ատեն։

ՓՈՐՒ ՊՆԴՈՒԹԻՒՆ, Constipation.—Այս ախտանիշը կրնայ յառաջ գալ աղիքներու ախտէ, անհոգութենէ, կամ անյարմար ուտեստէ։ Ստամոքսին մէջ կերակուրին մարսուելէն ետքը, բնական ընթացքով, կերակուրը աղիքներուն մէջ կ'անցնի, և անոնց մկանային թաղանթներուն կծկելովը դուրս կը վտարուի օրը մէկ երկու անգամ իբրև կղկղանք։ Ուրեմն ուեւէ ախտ որ կը փակէ անցքը, փորի պնդութեան պատճառ կ'ըլլայ, կամ ուեւէ վիճակ որ աղիքներուն մկանային որմերը դանդաղ վիճակի կ'ենթարկէ, նման հետեւանք յառաջ կը բերէ։ Այս աւելորդ նիւթին յաւակութիւններէն մին, մինչեւ իսկ անոր բնական վիճակին մէջ, է փորոտիքները գըրգռել երբ սովորականէն աւելի մնայ ներսը։ Փորոտիքներուն գրգռումը միւս գործարաններուն ալ կը ծանրացնէ, և անոնց գործողութիւնները խանգարելով մարսողութիւնը կը խաթարէ։ Աւրուած մարսողութենէն կու գայ անմաքուր մնունդ և անմաքուր

արիւն։ Եթէ ունակական պնդութենէ յառաջ կու գայ, այնքան զարմանալի չէ արիւնին ապականիլը, և պրիւնէն ելած հաստատուն նիւթերուն եւս ապականիլը։ Ուստի կը տեսպուինք ըսել թէ ունակական պնդութիւնը յաճախական պատճառ է ընդհանուր անկարգութեան և տեղային ախտի։

Ոչ ոք կրնայ քաջառողջութիւն վայելել եթէ կը տառապի փորի պնդութենէ, վիճակ՝ որ աւելի ընդհանուր է քան զոր կը կարծուի։ Լկարդի հիւանդութիւն, գլխու ցաւ, դժուարամարսութիւն, գլխու պտոյտ և թուխք (մայծըլ) փորի պնդութեան հետեւանքներուն կարգէն են։ Կանոնաւորապէս ամէն առաւօտ աղիքներուն պարպուիլը զարմանալի կերպով կ'օգնէ մարդուս առողջութեան և երկայնակեցութեան. և երբ ունակութիւնը հաստատուի անգամ մը, բան մը պէտք չէ որ ընդմիջէ զայն։

«Բոլոր պատճառներուն մէջ որոնք ծագումի կու տան ունակական պնդութեան և կը հաստատեն զայն,» կ'ըսէ Տր. Պըրն, իր Ունակական Պնդութեան վրայ գրած գիրքին մէջ, «չկայ աւտգիւ այնպիսի ընդհանուր բան մը ինչպէս անմտադրութիւնը Բնութեան կոչերուն։ Փափկանկատութեան սխալ զգացում մը, և բացարձակ անհոգութիւն Բնութեան կոչերուն, գործ մը, զբաղում մը, զոր ժարդիկ չեն ուզեր ընդմիջել այն վայրկեանին, արտաքնոցին անյարմար դիրքը ևն. ամէնն ալ կը դաւակցին Բնութեան գործողութեան դէմ և փորի պնդութեան պատճառ կ'ըլլան։»

«Ջալանօթ է թէ ներքնափորի դատարկումը պարբերական է և կախում ունի ունակութեան իշխանութենէն։ Եթէ կանոնաւոր կոչին հնազանդութիւն չցուցուի, «դուրս ելլելու» սոխպողութիւնը

կ'անցնի, և եթէ կրկին և կրկին ականջ չկախուի կոչին, հետեւանքը կ'ըլլայ ունակական պնդութիւն։»

Համիլթըն, Լուծողականներու Վրայ։

Լոք կ'ըսէ. «Եթէ մարդ նախաճաշէն առաջ պէս եռաքը դուրս ելլել ջանայ, կրնայ հետզհետէ ունակութիւն մը ստեղծել այդ մասին։» Կը յաւելու նաեւ. «Ձեմ ճանչնար ոչ մէկը որ յարատեւած ըլլայ այս կերպին մէջ եւ չյղոդած չըլլայ։»

«Դուրս ելլելու» զգացաւորութիւն.— Մոռնալու չէ թէ աղիքներուն դատարկումը բնական գործողութիւն մըն է. առանց անոր առողջութիւն վայելել անկարելի է։

Փորի պնդութիւնը անցընելու համար աղկ չէ լուծողականներու ապաւինիլ. անոնք հանգստութիւն կու տան, բայց ժամանակաւոր. և հետզհետէ աւելի զօրաւոր լուծողական առնել հարկ կ'ըլլայ։ Սխալ կերպ։ Լուծողականներու պէտք է դիմել ծայրայեղ պարագաներու մէջ միայն, երբ հարկ անհրաժեշտ կրներկայանայ։ Փորի պնդութեան դէմ բռնուելու իրական կերպն է կերակուրի ընտրութիւնը. և մարմնամարզ։

Ի յիսկ պնդութիւն ունեցողներու ուտեստը պէտք է աւելի բուսականային կերակուրներէ բաղկանայ։ Օրինակի համար, աւելի մեծ քանակութեամբ պէտք է ուտել միս, լոբիա, ոսպ, ևնուազ կաթ ու ալիւրաւոր կերակուրներ։ Կերուած հացը պէտք է որ ըլլայ զուտ ցորենէ—ոչ թէ թուխ և թեփէ հաց։ Օթմիլն ալ չատ աղէկ է. նոյնպէս են նաև ամէն տեսակ պտուղներ։ Ջոր օրինակ՝ արմաւ, չորցուած սալոր, ևն.։ Բաժակ մը պաղ ջուր անկողնէ ելած ատեն չատ աղէկ է, եթէ կանոնաւորապէս առնուի ամէն առաւօտ։

Մարմնամարզը նշանաւոր ազդիչ է աղիքներուն չարժումներուն եւ կանոնաւորութիւն կու տայ, մանաւորապէս ձի հեծնելը եւ թի քաշելը։ Այս գլխուն ներքեւ կրնայ յիշուիլ նաեւ թէ օգտակար է փորը ամբողջ չփել խորտուբորտ կաւով մը տասը վայրկեան, իրիկուն և առաւօտ։ Վերջապէս, եթէ դեղ առնելու է, հետեւեալը կրնայ օգտակար ըլլալ. Դեղահատ մը, որ պարունակէ մէկ ցորեն aloe (հալուէ, սապ), ամէն իրիկուն, կամ դեղահատ մը որ պարունակէ $^1/_6$ ցորեն podophilin և մէկ ցորեն henbane ճաշէ ետեւ։

Hunyadi Yanos ջուր, չիչին վրայի հրահանգին համեմատ։

Պարզ ներարկում մէկ դգալ կլիսէրինով։

ՓՈՐԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ, Diarrhoea (էհ-ը). — Շատ պզտիկ մանուկներու պատահող յոյժ մահացու ախտերէն մին, որ երբեմն յամրընթաց ձեւ մը կ'առնէ և է յոյժ դժուարաբուժելի։ Ամառները կը պատահի ընդհանրապէս, և յաճախ մահարեր է ինչպէս մանուկներու՝ նոյնպէս նաեւ չափահասներու։ Կը կարծուի թէ պատ ուտելն է այս ախտին գլխաւոր պատճառը. բայց կրնանք ըսել թէ չատ ուղիղ չէ, վասն զի առողջ, հասուն պտուղը ոչ միայն վնաս չըներ, այլ չատ ալ օգուտ կ'ընէ։ Խակ և փտած պտուղը չատ վնասակար է սակայն, և փորոտիքի հիւանդութիւններ չատ կը բերէ։ Հիւանդութիւն բերողը գէշ, խակ, փտած պտուղն է և գէշ ջուրը քան հասուն պտուղը։

Ախտանիշներն են ստամոքսի խառնուելու, փքոտութիւն, ախորժակի կորուստ և ընդհանուր թուլութիւն, և յաճախակի միզում, այրուցքով և դժուարութիւնով։ Դարմանում.— Առաջին անգամ մը

դադրեցներ աղիքներուն գործողութիւնը, այսինքն լաճծուիլը, այլ՝ բնութեան օգնէ որ աղիքները պարպեն իրենց պարունակութիւնը: Հետեւեալ դեղագիրը լաւ կը ծառայէ նպատակին. Calomel 3 գոքեն, rhubarb (խաչնդեղ, բուֆնա) 8 գորեն, քիչ մը մեղրով կամ եփած պտուղի թանձրացած ջուրով (jelly): Այս դեղաբաժինը կրկնէ օրը երեք անգամ, 4 ժամ միջոցներ տալով: Աղիքներուն պատեբուն թաղանթները պէտք է որ ազատուին իրենց կծու և բարկ պարունակութիւններէն: Զայս կատելի է ընել առատ կտաւատի թէյ կամ փորի մեղմիչ հեղանիւթ մը խմելով: Եթէ նեղութիւնը չատնակէ, առ պատրաստուած կաւիճ (chalk) 2 սրամ, կինամոնի ջուր (cinnamon-water) 7 ունկի, խաչխաչի օշարակ (cyrop of poppies) 1 ունկի, իրար խառնէ, և երեք դգալ առ 4 ժամը անգամ մը: Եթէ ասիկա չազդէ, առ $^1/_2$ ունկի tincture of catechu, կամ մէկ թէյի դգալ kino քիչ մը ջուրով 3 ժամը անգամ մը, մինչեւ որ փորհարութիւնը դադրի: Ասիկա դուն ուրեք անյայտող կ'ելլէ: Շատ գէշ դէպքերու մէջ երբ անկարելի կ'ըլլայ դեղ առնել, օսլայի (ոլը) և ափիոնի ներարկումը կը յայտնի: Այս վերի դեղաբաժինները չափահասի համար են:

Պէտք է ուշադրութիւն ընել կերակուրի եթէ անկարգութեան ախտանիշներ մնացած են: Կերակուրը դիւրամարս և մեղմիչ պարտի ըլլալ: Ստամոքսը շատ կը վնասուի և անկարող կ'ըլլայ հասատատուն կերակուր մարսելու: Կարելի է ուտել գառնուկի կամ հորթի մսի արգանակ, բրինձ և հաց, և օգուտ քաղել ախտացեալին հիւանդութենէն ելլելէն ետքը: Բայց կաթ, խաչուած բրինձ և հաց միայն կրնայ տրուիլ մինչեւ որ փորհարութիւնը անցնի:

Փորհարութեան համար rhuburb (բուֆնա) տալ անտեղի է. և շատ անգամ կը ծանրացնէ հիւանդութիւնը:

Մանուկներ յաճախ կ'ունենան այս ախտը: Երբ կաւի գոյն հիւթը կը ցուցնէ լեղիի բացակայութիւն, փոշի մը՝ որ բաղկանայ 3 գորեն antimonyէ (gray powder) և 1 գորեն rhuburbէ, տրուելու է, այնուհետեւ ուրիշ դեղաբաժին մը եւս, իբր 4 ժամ յետոյ:

Մեծ սկզբունքն է նախ մաքրել ընաւակար նիւթը, եթէ գանուի աղիքին մէջ, և երկրորդ մեղմել բորբոքեալ լորձնաթաղանթը opiumով, belladonnaով, ևն.:

ՓՈՆԳԻՒՆ, Sneezing (սնի-զին).— Փռնգիւնը քթին լորձնաթաղանթին գրգռումէն յառաջ կու գայ, և անոր միջոցաւ օդը յանկարծ դուրս կը վտարուի քթին մէջէն, նաև նեղիչ նիւթը անոր հետ:

Ախտերէն ոմանք, մանաւանդ պէս հարսանիքը, կը սկսին փռնգիւնով, որ երբեմն այնքան սաստիկ կ'ըլլայ որ քթէն արիւն կու գայ: Կը թուի թէ այս ախտերը մարմնին մէջ օդի անցքերուն միջոցաւ մուտ կը գտնեն. իրողութիւն՝ որ նախազգուշութիւն կը թելադրէ:

Ոմանք առաւօտուն հինգ տասը վայրկեան կը փռնգտան, և թերեւս ա՛լ չեն փռնգտար ցերեկը: Այսպիսի անձինք կ'օգտուին եթէ մանրիկ դեղաբաժիններով զառիկ (arsenic) առնեն:

ՓՏԱՒՏՏ. Gangrene.— Մարմնին մէկ կողմին մասնական մահը երակներուն խցուելէն, և այդ մասին մէջ արեան չրջաբերութեան այնպէս փոփոխութիւն կրելէն՝ որ սննդառութիւնը խափանուի:

ՔԱՂՑԿԵՂ, Cancer. — Գէշ ուռոյց, որուն յօրինուածութիւնը ուրիշ պալարներու նման մանրա-

դիտակով միայն կարելի է աղէկ տեսնել։ Կրնայ ըսուիլ թէ անբուժելի է, վասն զի եթէ կարուի հանուի, նորէն երեւան կու գայ կամ նախկին տեղը և կամ մարմնին ուրիշ մէկ կողմը։ Երբեմն կարելի եղած է քաղցկեղը վտարել անոր կանխագոյն վիճակին մէջ, և տեսնուած չէ դարձեալ շատ տարիներ։ Ցարդ ոչ ոք գտած է քաղցկեղին պատճառը։ Քաղցկեղին յատկութիւններն են արագ աճում, ծանրանալում, ցաւ և վերադարձ. եթէ կարուի հանուի, կը մնայ մերձակայ բոլոր հիւսկէններուն մէջ, կ'ընդդիմանայ բոլոր դարմանումներուն, կը կակուղնայ ներսուանց, կ'ուռի դուրսէն. չնմանիր բնապէս մարմնին մէջ գտնուած հիւսկէնի, և հուսկ ուրեմն մահաբեր է։ Քաղցկեղին ամէնէն հասարակ ձեւը կը կոչուի Scirrhus որ ամէնէն աւելի յաճախադէպն է Անգղիոյ մէջ, և աւելի հասարակօրէն կը պատահի կանանց ստինքներուն։ Բայց կը յարձակի նաև աչքին, ոսկորներուն, մորթին, ամորձիքի, արգանդի եւ լորձնային գեղձերու վրայ։ Գլխաւոր յատկութիւնն է քարի կարծրութիւնը։ Քաղցկեղը կը գոյանայ աւշկային խողովակներուն մէջ և գեղձերը կ'աւելցնէ։ Ինչ բան կարելի է ընել քաղցկեղը զսպելու կասեցնելու համար. բայց պէտք է ամէն կարելի բան ընել զանիկա կանուխ վտարելու համար, տառապանքը մեղմելու և թերեւս կեանքը երկարելու համար։ Երբ ախտը յառաջացեալ վիճակին մէջ կը գտնուի, պէտք է դիմել ամօքիչ դարմանումի. բայց մահը պիտի տանի տառապեալը կանուխ կամ ուշ։ Կ'ըսուի թէ վերնամաշկին ներքեւէն methylane ներարկելով կը կասի անոր աճումը, բայց առարկելի է այդ։

Ցորքան քաղցկեղին բուժման միակ յոյսը զա-

նիկա կանուխ ճանչնալուն մէջ կը կայանայ, չատ փափաքելի է որ ախտին առաջին նշանները ճանչցուին երբ երեւան կու գան, այնպէս որ կարելի ըլլայ կանուխ վիրաբուժական գործողութիւն կատարել իսկոյն։ Ինչ են ուրեմն այն բաները որոնք կասկածել կու տան թէ քաղցկեղ կայ։

Քաղցկեղը սովորաբար կը սկսի իբրև մանր կարծր միս մը առանց բորբոքման կամ տրոփման, և թէպէտ երբեմն չատ պզտիկ ցաւ մը կրնայ զգացուիլ, բայց կ'ըսուի թէ սովորաբար յանկարծական սաստիկ ցաւ կը զգացուի այնքան սուր և անակնկալ՝ որ հիւանդին աղաղակել կու տայ։ Քաղցկեղին ամէնէն հասարակ բոյնն է կանանց ստինքը։ Եւ եթէ կին մը իր ստինքին մէջ ամուր գունտ մը զգայ, իսկոյն բժշկի դիմելու է։ Արգանդը և ստամոքսն ալ յաճախ բոյն են ախտին, և իւրաքանչիւրը կը ներկայացնէ ախտանիշներ, որոնցմէ կը յայտնուի ախտին գոյութիւնը և տեղը։ Այր մարդոց շրթունքը կամ լեզուն յաճախ կ'ենթարկի այս ախտին։ Իրողութիւն՝ զոր չեմ հոգներ ծխախոտի գործածութեան կը վերագրեն։ Շրթունքի կամ լեզուի վրայի ոևէ ցաւագին վէրքի ուշադրութիւն տրուելու է։ Երբ քաղցկեղը պալարի աստիճանին կը հասնի, և ցաւագին ու կեղեւ կապած վէրք մը կը ձեւանայ, քիչ բան կարելի է ընել, բայ ի ցաւը մեղմացնել ափիոնաւոր թմրեցուցիչ դեղեր տալով, և վէրքին գարշահոտութիւնը ածխածուխով։

քելէ iodoformով և փայտածուխով։

ՔԱՐՈՑ, Filters.—Գէշ ջուրերը մաքրելու համար կը գործածուի։ Բայց չատ աւելի աղէկ է ջուրի ճամբաները մաքուր պահել և ջուրը եռացնել զայն գործածելէ առաջ։

ՔԹԻ ԿԵՂԾՄԱՑԵԱ, Nasel Diphtheria.—կեղծ-

մաշկ՝ որ քթին ետեւը կը տարածուի, կրնանք կասկածել թէ կայ երբ նեխած թարախ կը վազէ ուրնգունքէն, և անգամ մը կոկորդը նայելով կը տեսնուին ախտին յատուկ նշանները: Եթէ կեղծմաշկը քթին ետեւի կողմին վրայ տարածուի, ախտը ծանր կերպարանք կ'առնէ:

ՐԻԹ.—Քթիը կրնայ պողիբոդներու բոյն ըլլալ, երբ անկարելի կ'ըլլայ հիւանդացած ռնգունքներէն փչել: Քթին ոսկորները կրնան ախտաւորիլ, և այն ատեն կը լայնայայ քթին կամուրջը, և ռնգունքէն նեխեալ հեղանիւթ մը կը հոսի չատ գարշահոտ: Պողիբոդը պէտք է հանել վիրաբուժական գործողութիւնով: Ախտացեալ ոսկորին համար պէտք է Condyի կամ Sanitasի կամ Jeye's fluideի ներարկութիւն:

ԿՆԱՒԱՑ, ԹՄԲԻՐ, Coma.—Ջղային դրութեան մէկ վիճակը, որու կ'ընկերանայ խորունկ քուն մը, որմէ չեն կրնար արթնցնել ենթակայ եղողները: Ցառաջ կու գայ չատ պատճառներէ. ճիշդը խօսելով ախտ չէ, այլ ախտանիշ մը միայն: Քնախտը կրնայ յառաջ գալ արբեցութենէ, այդ ատեն արիւնը ալքոլէն թունաւորուած ըլլալով, չունչը ափիրթօ կամ պիրա կը հոտի. երեսը կարմրած է, չունչը խժլտուքի ձայն կը հանէ և չնչառութեան հետ այտերը կ'ուռչին: Դժուար է քնախտը որոշել կաթուածէ կամ գանկոակրի կոտրուածէ: Կաթուածի մէջ աչքին բիբերը կրնան տարբեր երեւոյթ առնել և վերջինին մէջ կրնայ անկում պատահիլ: Արբած մէկը կարելի է սթափեցնել եթէ կալվանացած է, պաղ ջուր թափելով վրան և կամ փախեցնելով: Ամէն դէպքերու մէջ աւելի աղէկ է հիւանդութիւնը աւելի ծանր պատճառի վերագրել և զայն դարմանել իբրեւ քնախտ: Քնախտը երբեմն յառաջ կու գայ կաթուածէ, կամ ափիոնէ կամ ածխային թթուով (carbonic acid) թունաւորուելէ, մին morphia կամ laudanum առած ըլլալով, և միւսը այդ կազին ենթարկուած ըլլալով: Դարմանում. — Ափիոնով թունաւորուածը պէտք է ոտքի հանել և քալեցնել, անձեռոցներով ապտակել, անոր տաք, զօրաւոր խահուէ տալ, բումբերոն (պուրբր) վրայ մանանեխի խիւս դնել կամ տաք ջուր պարունակող չիլեր՝ոտքերուն: Ափիոնով թունաւորուածին բիբերը կ'ամփոփուին, կը պզտիկնան: Եթէ հիւանդը ածխային թթուով թունաւորուած է, զանիկա բաց օդը հանելու է, բերանը բանալ տալու է բունի, լեզուն դուրս քաշելու է, և արհեստական չնչառութեան դիմելու է: (Աւոր կերպին վրայ գրուած է Չրահեղձութիւն գլխուն վրայ):

Քնախտը կրնայ պատահիլ Պրայթի ախտին վերջին աստիճանին մէջ: Հիւանդը կը տառապի սաստիկ գլխացաւէ, ստամոքսի խառնուրդէ, ջղաձգութիւններէ, և երկ չորս օր կրնայ անցնել քնախտի կամ թմբիրի մէջ և կը յաջորդէ մահ: Աւոր պատճառն է արեան թունաւորումը, հետեւանք մէջին կապուելուն: Թմբիրը երբեմն յառաջ կու գայ գլխուն հարուած ընդունելէ, առանց գանկոակրին կոտրուելուն: Հիւանդը կատարեալապէս հանդարտ պահէ անկողնի մէջ և սառ դիր գլխուն: Թմբիր կը պատահի նաեւ տենդի չատ դէպքերու մէջ, զոր օրինակ ժանտատենդի, ժանտատենդային ջերմի և կարմրախտի մէջ: Լուանտական նոպայէ մը ետքը հիւանդը կ'անզգայանայ և թմրութեան մէջ կը մնայ կարճ ժամանակ մը, որ մէկ երկու վայրկեանէն մինչեւ քսան վայրկեան կամ կէս ժամ կը տեւէ (Տես Վերոյութիւն):

ԿՈՄԻՏՈ, Comedo.—Այս անունը կը տրուի «մախ

ճճի» կոչուածներուն, որոնք գլխաւորապէս երեսին վրայ կը պատահին: Այս ոգեղ ախտը հետեւանք է մորթին առաձգականութիւն չունենալուն: Դարմանումն է նախ «որդը» ճմլել հանել, այնուհետեւ չփել երեսը օրը երկու անգամ քիչ մը օ ու քոլոնովը կամ goulardի ջուրով:

ՔՈՐԷԱ., Chorea. — Կաքաւախտ: Սովորաբար մանկութեան վերջերը կը պատահի, բայց երբեմն ալ չափահասութեան մէջ: Շատ անգամ վախէ յառաջ կու գայ: Առաջին ախտանիշներն են բազուկին, սրունքին և երեսի մկաններուն կորզումը (twitching): Մէկ կողմը միւս կողմէն աւելի կ'ազդուի ընդհանրապէս, և երբեմն կորզումները միայն մէկ կողմին մէջ կը սահմանափակուին: Մկաններուն կորզումները աւելի դէշ կ'ըլլան երբ մէկը անոր վրայ կը նայի կամ երբ մանուկը կը զբաղուի: Քունին ատեն կը դադրին: Ասիկա ստոյգ փորձ մըն է: Մանուկը չկրնար զսպել իր չարժումները և անկարող է սեռնեակին մէկ կողմէն միւսը քալել, կամ ապահովութեամբ բռնել բան մը, լեզուն դուրս կը ցցուի և եա կը քաչուի ցնցումով մը: Ընդհանրապէս տենդ չկայ, կրնայ կենալ զառանցանք և անքնութիւն: Առանք կարեւոր նշաններ են, և սովորաբար կ'ընկերանան սրտի հիւանդութեան հետ կամ կը յաջորդեն յօդացաւային տենդի: Քորէա որ առհասարակ կը կոչուի Կաքաւ Սրբոյն Վիտոսի, չատ դիւրաբուժելի ախտ մըն է սովորական ձեւին մէջ:

Դարմանումն.—Ցուրտ լոգանք ամէն առաւօտ, որուն յաջորդէ լաւ չփում խորտուբորտ կտաւով: Զօրացուցիչ դեղեր կ'օգնեն, մանաւանդ արսենիք որ երկաթ և զառիկ (arsenic) կը պարունակեն: Պարզ և անդադար կերակուր պէտք է տալ, և ըստ կարի

մարմնամարզ ընել բաց օդին մէջ: Երբ զառանցանք կայ, պէտք է հանգստանալ անկողնին մէջ: Պէտք է տալ հանդարտեցուցիչ դեղեր անքնութիւնը մեղմելու համար, և տենդի յառաջ կերակուր: Քորէա կը պատահի ջղային դիւրագրգիռ մանուկներու, և անոնց՝ որոնց ծնողքը տառապած են անդամալուծութեամբ և ջղացաւութեամբ: Նաև կը թուի թէ անհասկանալի կապակցութիւն մը կայ քորէային, յօդացաւային տենդի և կարմրախտի մէջտեղ:

ՔՈՒՄԻՍ. — Շատ անդրարար ըմպելի մը խմորեալ կաթէ չինուած: Կրնայ տրուիլ այն հիւանդներուն որոնց կը վնասէ հասարակ կաթը:

ՔՐՏՆՃՆՈՂՆԵՐ, Diaphoretics. — Դեղեր՝ որ արտաշնչութիւն յառաջ կը բերեն: Օգտակար են երիկամները բուժելու երբ այս գործարանները կը հիւանդանան, և բորբոքումները վտարելու երբ կը տատամսին դուրս ելլել. և ցրտառութիւն կամ հարբուխ արգիլելու, կամ կասեցնելու՝ անոնց սկսած ատենը: Պէտք է զգուշանալ պաղ առնելէ երբ քրտընղներու աղդեցութեան ներքև կը գտնուի մարդ:

ՕԶՍԱՅԱՒ, Erysipelas (ԷԼՍԻՓԷԼ). — Վարակիչ ախտ, որ յաճախ կը պատահի: Ընդհանրապէս կը յարձակի երկու սեռէ ալ չափահասներու վրայ, որոնք արիւնոտ են և զօրաւոր, Հարուած մը կամ ցրտառութիւն մը բորբոքում կը բերէ, և այսպէս կը յարձակի ախտը: Առ հասարակ կը սկսի քթին մէկ քովէն, և կարմիր ուռոյցը կը տարածուի երեսին այդ կողմը. բայց երբեմն ալ ականջէն կը սկսի: Երբեմն բայց դուն ուրեք կը բռնէ երեսին վերի մասն ամբողջ: Ոմանք պնդած են թէ այս ախտը քնաւ չպատահիր առանց մորթին վրայ ծակի մը որմէ ներս կը մտնէ մանրէն: Բորբոքումէն առաջ

ցաւեր կը զգացուին։ Աչքին կափարիչները կ'ուռչին, ականջը կ'ընդարձակի և կը կարմրի ու կը կակուղնայ, մերձակայ մորթը կ'ուռի, կը կարմրի ու կը ցաւի։ Երբեմն միայն առաջին և դուրսի մորթը կը ներգործուի, և երեւոյթը կ'ըլլայ պարզ կարմրութիւն մը առանց չատ նեղութիւն զգալու կազմութեան մէջ։ Երբ մորթին ամբողջ թանձրութիւնը կը ներգործուի, և աւելի եւս եթէ ներքեւի աւելի թոյլ բջջային հիւսկէնը ներգործուի, այն ատեն բորբոքումը ծանր տեսակէ է, և կրնայ ընդարձակ տարածուիլ։ Շատ դէպքերու մէջ զառանցանք կու գայ իրիկուան դէմ, չատը այնպիսիներու վրայ որոնք ժամանակ մը չատ խմած են ոգելից ըմպելի, որ ախտին ենթարկուելու պատճառն է յաճախ։ Հիւանդը փորի պնդութիւն կ'ունենայ, մէզը մութգոյն կ'ըլլայ և քիչ մը բնասպիտակ կը պարունակէ։ Երբ օձացաւը կոկորդին պատահի, ինչպէս կ'ըլլայ երբեմն, հիւանդին վտանգին վրայ կ'աւելցնէ կլլելու դժուարութիւն կամ արգելում, և այսպէս աւելի կը տկարանայ կազմութիւնը, կամ մինչեւ իսկ չնչառութիւնը կը դժուարանայ ուռոյցին պատճառաւ։

Դարմանում.—Հիւանդը պէտք է որ անկողին պառկի և լուռ դիւրամարս ու սննդարար կերակուր։ Զովացուցիչ փոչիներ, զոր օրինակ ալիւր և պորաքս, դիր երեսը և ներգործուած ուրիչ կողմերը, և լուծողականէ մը եաքը տուր քընաքընա և ամմոնիա–երկաթ–քինին ևն.։ Մեծ զգուշութիւն ընելու է ցուրտի դէմ։

ՕՁԱՑԱՒ ՄՈՐԹԱՑԻՆ, Cutaneous Erysipalas. —Այս է անուն որ կը տրուի օձացաւի մեղմագոյն ձեւին, որու մէջ արտաքին մորթը միայն կ'երեւի ներգործուած։ Ախտը մակերեսին վրայ կը քալէ մէկ

մասէն ուրիշ մը։ Կ'ունենայ կարմրութիւն, տապ, եռք և գուցէ ընդհանուր տկարութեան զգացում թեթեւակի։ Դարմանում.—Տաք սենեակի մէջ մնալու է, պէտք է զգուշանալ օդի հոսանքէ, պէտք է երեսին վրայ ալիւր ցանել և առնել աղային խառնուրդ մը (saline mixture։)

Օձացաւը վարակիչ ախտ է, ուստի պէտք է զգուշութիւն։

ՕՁԱՑԱՒ ուրիշ տեսակ մը, Shingles կամ Herpes.—Մորթի հիւանդութիւն։ Մորթը «վեր կու տայ» կամ պալարիկներ կ'ելլեն անոր վրայ կարմիր չրջագիծերով։ Պատճառն է չղի մը գրգռումը։ Չղին ծայրը կ'երեւին կէտեր, պիսակները։ Ընդհանրապէս կը պատահի չրթունքի վրայ սովորական ցուրտի ժամանակ, երբ կը չարձակի ախտը թոքաբորբէ տառապողներու վրայ։ Այն ատեն կը կոչուի Herpes labialis։ Դիր պաղ սեր կամ ղինկի օծանելիք։ Ուրիշ մէկ տեսակը կը կոչուի Herpes zoster կամ shingles։ Կը հիւանդացնէ մարմնին կէսը, գօտի մը կամ մանեակ մը ձեւացնելով մարմնին չուրջը։ և յաճախ կուրծքին տէ կողմը կը պատահի քան ձախ կողմը։ Ամէն տարիքէ անձերու կը պատահի և կատարելապէս անվնաս է։ Բաւական է միայն լոգանք տաք ջրով կամ ղինկի օծանելիք դնել։

ՕՏԱՐ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ. 1. Օդի անցքերուն մէջ.—Յաճախ կերակուրի մասեր կը մտնեն չնչափողին մէջ երբ մարդ կերած միջոցին կը խնդայ կամ կը խօսի։ Ասիկա այնքան ծանօթ է որ հարկ չէ երկար խօսիլ վրան։ Եթէ կերակուրի մասը թեթեւ և պզտիկ է, սովորաբար դուրս կու գայ հազալու միջոցին, որ ծագում կ'առնէ անկէ։ Շատ ուրիշ բաներ ալ կրնան մտնել չնչափողին մէջ. ատակ, պտուղի կուտ,

լոբիա, եւն. որ կրնայ բերնին մէջ գտնուիլ։ Մարմինը գլխիվայր դարձնելով և ցնցելով երբեմն դուրս կու գայ օտար մարմինը. եթէ չյաջողիք, բժիշկ կանչեցէք։ 2. Քթին մէջ.—Մանուկներ երբեմն սիսեռ, ուլունք, մատիտ, եւն. կը խոթեն իրենց ռնգունքին մէջ։ Ատոնք կրնան հանուիլ փոքրիկ ունելիով։ Մազի գնդասեղին ծայրը չատ յարմար է։ Շատ անգամ այս առարկաները ինքնին կ'իյնան եթէ իրենք իրենց թողուին։ 3. Ականջին մէջ.—Ականջին մէջ մտած առարկաներ չատ անգամ կը պատահի որ դուրս կու գան առանց բան մը ընելու, բայց երբ դործիքներ գործածուին, պէտք է զանոնք ականջին վերի որմին մէջէն հրել, թաղանդէն զգուշանալու համար։ Անցքերուն մէջ պէտք է տաք ջուր ներարկել։ Ցաճախ միայն այսպէս կը վտարուի օտար մարմինը ականջին մէջէն եթէ հոսանքը չարունակուի։ 4. Աչքին մէջ.—Ինչե՛ աչքը, կափարիչը վեր առնելով. թող տատապելը վեր կամ վար նայի, այնպէս որ թէ վերի թէ վարի մակերեսը տեսնուին։ Եղջերակին մէջի մոխրի, մետաղի կամ փայտի մասնիկը կրնայ առնուիլ արծաթեայ ատամնաքորով կամ փոքրիկ ունելիով (forceps)։ Կիր կամ նման բաներ հանելու համար կափարիչը վեր առնելու և տակը ջրախառն քացախ ներարկելու է աչքին մէջ։ Մէկ կաթիլ հնդկիւղ կամ մաքուր կլիսերին մեղմիկ ազդեցութիւն կ'ընեն։ Շատ յաճախակի փոշիի մասնիկ մը կարելի է վտարել քթէն դուրս չնչելով չատ արագ։ Ընտանեկան դարմանում մըն է բարեկամի մը լզել տալ աչքին մակերեսը օտար մասնիկը հանելու համար։

ՀԱՅԿ. ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉԻ
ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

Ամեն ընտանիք պարտի առ ձեռն ունենալ հետեւեալները.

Մէկ չերմաչափ, Clinical	Ծուատ (Բէֆրէթ)
Մետաքս մոմոտ, Oil silk	Հնդկիւղ
Գաճ, Sticking plaster	Վազելին
Բամբակ, Cotton wool	Սանիթաս
Վիրալաթի պատառ	Ասիտ ֆէնիքի օճառ կամ սեւ ձիւթ
Անջրանցոյց սաւան մը	Ցնդական աղ, Sal volatile
Մանանեխ	Հիւանդի ըմպանակ
Կտաւատի իւղ	Ձափի ապակեայ աման
Կտաւատ փոշիացեալ	Չերմաչափ, մինչեւ եռացման կէտը աստիճանացոյցով
Թըրփէնթին, Turpentine	
Իփէքաքուանա գինի	

ՉԱՓԵՐ

60 ցորեն = մէկ տրամ	1 հեղուկ տրամ = մէկ Քէյի դգալ
8 տրամ = մէկ ունկի	2 հեղուկ տրամ = մէկ անուշի դգալ
16 ունկի = մէկ լիպրա (pound) իբր 115 տրամ	4 հեղուկ տրամ = մէկ [սեղանի դգալ
20 ունկի = մէկ դորակ (pint) իբր 140 տրամ	2 սեղանի դգալ = մէկ ունկի
60 մինիմ = մէկ հեղուկ տրամ	

ՑՈՒՑԱԿ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒ

Հետեւեալները ընդհանուր կերակուրներ են.

Սովորական կամ լիակատար կերակուրներ.— *Միս, հաց, բանջարեղէններ, եւն. տեսակ տեսակ:*

Տկար կերակուրներ.— *Տկար արգանակ, թէյ, գարիի ջուր, նօսր փոխինդ, արարոթ, եւն.:*

Կաթնեղէն կերակուրներ.— *Կաթ, արարոթ, թաւիլոքա, սակօ, բրինձ, հաց, եւն.:*

Բանջարեղէն կերակուրներ.— *Միս կը յանձնապարուի ուտել, նաեւ ձուկ եւ հաւեղէններ ժամանակ ժամանակ:*

Մսեղէն կերակուրներ.— *Միս, պանիր, հաւկիթ, կաթ, եզան մսի էութիւն թէյի ձեւով* (beaf-tea), *արգանակ, եւն.:*

Շաքարախտաւորի կերակուրներ.— *Բոլոր ուտելի նիւթերը որոնք չեն պարունակեր չաքար կամ օսլայ: Միս և թեփէ ու մնձանէ (ցորենի մատղաշ նիւթէ* gluten) *հաց, նուշէ պաքլամաս, բարակ, լաւ կարմրցուած հաց: Վան Նուտրընի քաքօ: Կաթին ալ սովորաբար կը թոյլատրուի:*

ՀԻՒԱՆԴԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐ

Եզան մսի էութիւն թէյի ձեւով (beaf-tea).— *Մսի խոշոր կտոր մը հիւթալից՝ կարէ, հանէ մորթը և իւղը ու մանր մանր ջարդէ միսը: Դիր զանիկա քարէ սանի մը մէջ մսին ծանրութեամբ ջրով: Սաքարէ նին կափարիչը վրան դիր և վրայէն ալ թղթով ծածկէ զայն: Թող իբր մէկ ժամ մնայ այնպէս: Զանիկա ջերմոցին վրայ դիր երեք ժամ, այնուհետեւ ջերմոցին փուռը՝ և կամ սման մը եփ ջուրի մէջ: Երբ պաղի, իւղը առ երեսէն: Տաքցուր երբ պէտք ունիս անոր:*

Խահուէ (solid coffee).— *Զօրաւոր խահուէ եփէ կաթով. առաջ կաթին հետ խառնէ գաւաթ մը ձկան սոսինձ* (isinglass), *լից գաւաթի մը մէջ և թող պնդանայ: (Երբեմն հիւանդները չեն ուզեր կերակուր ուտել, բայց կ'ուզեն թէյ կամ խահուէ խմել. այսպիսի ժամանակներ առ հասարակ կարելի է անոնց տալ զօրաւոր թէյ կամ խահուէ, և հարկաւ կը վայելեն կաթին բոլոր օգուտը:)*

Կաթով խահուէ. *(ասիկա ալ կը գործածուի:)*

Կաթ եւ սոսայի ջուր.— *Գրեթէ եռացուր թէյի գաւաթ մը կաթ, և թէյի դգալ մը չաքար հալեցուր անոր մէջ եթէ անոյշ ուզուի: Զանիկա խոշոր բաժակի մը մէջ դիր, և աւելցուր կէս կամ աւելի չիշ սոսայի ջուր:*

Աւարոթ եւ սեւ հաղարջի ջուր.— *Բիչ մը սեւ հաղարջի չորածոյ եռացուր մէկ գուորթ* (280 *տրամ*) *ջուրի մէջ, և քամոցէ անցուր: Մէկ թէյի դգալ արարոթ խառնէ պաղ ջուրի մէջ և եփ հեղանիւթը անոր վրայ թափէ, միանգամայն չարժելով տորթելով խառնուրդը: Ասիկա պաղ գործածելու է: (Մասնաւորապէս աղէկ է կոկորդի տկարութիւններու համար:)*

Լեմոնաջուր (լիմոնաթա).— *Երկու երեք կտոր չաքար քսէ լեմոնի մը վրայ. քամէ հիւթը և վրան աւելցուր կէս դտրակ պաղ ջուր, կամ, որ աւելի աղէկ է, չիշ մը սոսայի ջուր:*

Նարնջաջուր.— *Երեք չորս նարինջի հիւթ հանէ, մէջը քիչ մը չաքար խառնէ և վրան աւելցուր մէկ գուորթ* (280 *տրամ*) *պաղ ջուր:*

Խնձորաջուր.— *Երեք խնձոր խորովէ: Մաքրէ այրած մասերը. մաքրուած մասերը հողէ սանի մը մէջ առ և լեմոնի կեղեւ ու չաքար խառնէ անոնց*

հետ և թափէ դորակ մը եռացած ջուրի մէջ։ Պէտք է պաղ գործածել։

Խորոված հացի ջուր.—Հացի կեղեւ մը առ և բոլորովին խորովէ մինչեւ որ թուխ գոյն առնէ (բայց պէտք չէ այրել)։ Դիր զայն հողէ սանի մէջ, և վրան քիչ մը պաղ ջուր թափէ։ Թող այնպէս մնայ կէս ժամ, և յետոյ գործածէ։

(Խնձորաջուրը և խորոված հացի ջուրը լաւ խառնուրդ մը կ'ըլլան։)

Գարիի ջուր (թեթեւ).—Երկու ունկի լաւ լուացուած գարի դիր սանի մը մէջ, նաեւ լեմոնի մէկ քառորդին արտաքին կեղեւը, աւելցուր երկու դորակ եռացող ջուր. թող պաղի. քամէ զայն և պաղ գործածէ։

ԴԵՂԱՎԱՃԱՌԱՑ ՉԱՓԵՐ

1 *տրամ* (drachm) = 60 *գորեն* (grain)
1 *ունկի* (ounce) = $8^3/_4$ *տրամ*
1 *հեղուկ տրամ* = 60 *կաթիլ* (minim)
1 *լիպրա* (pound) = *իբր* 115 *տրամ Օսմ.*
1 *դորակ* (pint) = *իբր* 140 *տրամ Օսմ.*

ԿԱՐԵԻՈՐ ՎՐԻՊԱԿՔ

Երես	*Տող*	*Սխալ*	*Ուղիղ*
100	30	*ազատօրէն*	*առատօրէն*
100	32	*ազատօրէն*	*շատ մը*
155	31	*վառօդի*	*փոշիացեալ goa՛ի*
155	32	gun-powder	goa-powder
239	12	Clergymau's	Clergyman's

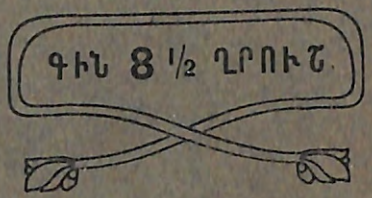

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Թարգմանչին սենեակը,
Թիւ 16, Պայպըլ Հաուս, Ֆինճանճըլար Եօքուշու,
Կոստանդնուպոլիս

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك ۷ شعبان ۳۲۵ و ۳ ایلول ۳۲۳ تاریخلی
و ۲۵۳ نومرولی رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

ՄՄ Հայագիտական գրադարան
MAL004201